

marx-21

Bahar 2011

İçindekiler

Rejim değişikliği: şimdi nereye?

Editör

3

Dosya

AKP'ye karşı sol muhalefetin imkanları
AKP, yeni hegemonya ve Kürtler
Temsil edilenlerin mülksüzleştirilmesi
olarak burjuva siyaseti

Yüksel Taşkın
Fırat Aydınkaya

17
28

Güney Çeğin

45

Tartışma

Peygamber ve işçi sınıfı
Marksizm ve din
Hüda-perest sosyalizm versus
bilimsel sosyalizm
Gizli tarihimiz: zaman, yön ve
sınıf mücadelesi
Yeni paradigmayı oluşturmak

Chris Harman
John Molyneux

52
122

Nesrin Yumak

148

Chris Harman
Didem Göçer

160
166

Arap İsyanları

Arap devrimlerinin geri dönüşü
Mısır Devrimi'nin ilk perdesi
Tunus: halkın devrimi

Alex Callinicos
Philip Marfleet
Chamseddine Mnasri

171
203
219

Kıbrıs Dosyası

Kıbrıs, Türkiye solu ve
aklı karışık bir yığın iyi insan!
Güney Kıbrıs'da
sınıf mücadelesi ve kriz
Kanayan yara Kıbrıs
Kardeşlik ve emperyalizme karşı
isyanın tarihi

Murat Kanatlı

235

Marcos Economou
Atilla Aytemur

244
248

Chris Stephenson

255

Kadın erkek eşitliği için sorunlar ve çözüm önerileri

Aile
Anayasal talepler ve kadın
LBGTT hareketi
Kürt sorunu ve kadın bakış açısı

Nükhet Sirman
Hülya Gülbahar
Yasemin Öz
Cemile Eminoğlu

270
275
278
283

marx-21

Sayı: 2, Bahar 2011

ISBN: 978-975-8442-06-5

ULUSLARARASI AKIM
TANITIM YAYINCILIK VE TİC.
LTD. ŞTİ. ADINA GENEL YAYIN
YÖNETMENİ VE EDITÖR
Chris Stephenson

SORUMLU MÜDÜR
Ozan Ersan

KAPAK
Nihan Balkan

SAYFA DÜZENİ VE TASARIM
Rıfat Saltoğlu

ULUSLARARASI AKIM
TANITIM YAYINCILIK
Süslü Saksı Sok. No:22/2
Beyoğlu/İstanbul
Tel/Faks: 212 249 28 66

Web: www.marx-21.net
e.mail: iletisim@marx-21.net
Baskı: Yön Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
75/2 B Blok 1. Kat No: 366
Topkapı/İstanbul
Tel: 212 544 66 34

YAYIN DANIŞMA KURULU

Ahmet Bilgiç
Ayşegül Şimşek
Cihan Erdal
Carol Williams
Çiğdem Özbaş
Didem Göçer
Ercüment Gürçay
Eren Gülçiçek
Erkan Doğan
Fırat Aydınkaya
İzlem Oral
Mesut Çelebioğlu
Merve Esmebaşı
Mustafa Korkmaz
Nesrin Yumak
Remzi Altunpolat
Rıfat Saltoğlu
Sertuğ Çiçek
Simin Gürdal
Onur Doğulu
Özer Kayserilioğlu
Özlem Gitmez
Tuğba Polat
Tülay Koçak
Türkan Uzun
Zeynel Şentürk

Rejim değişikliği: şimdi nereye?

Orta Doğu devrimlerinin etkisi bölgenin çok ötesine ulaşmış durumda. Bütün devrimlerde olduğu gibi bir yığın soruyla karşıyayız. Bu soruların yanıtını ancak yeni başlamış olan mücadeleler verebilir. Mısır ve Tunus Devrimleri geçmişte en yoğun şekilde suça bulaşmış rejimleri tarihin çöplüğüne gönderdi. Ancak yeni oluşan rejimler yükselen hareketin taleplerini karşılayamıyor. Libya’da devrim Britanya, Fransa ve ABD müdahalesi ile büyük zarar gördü. Ancak Suriye halkı halen ayaklanmaya devam ediyor. Batılı güçlerin hiçbir şekilde “destekleyemeyeceğı” diğer devrimler -Yemen, Bahreyn ve Suudi Arabistan- ufukta görünüyor.

Bu mücadelelerin kaderi, henüz hiç bir yerde belli değil. Mısır’da yeni kurulan sendikalar ve sosyalist örgütler devrim deneyiminden öğreniyorlar ve uzun dönemde hükümet değişikliğinden sistem değişikliğine doğru yol alabilecek işçi sınıfı örgütleri inşa etmeye çalışıyorlar. Mübarek ve ailesinin, suç ortakları ile birlikte tutuklanmış olması aşağıdan gelen basıncın yeni hükümet üzerindeki etkisini gösteriyor. Şimdi Mısır’ı yöneten generaller Mübarek ile aynı sistemin parçasıydı, ancak onları da potansiyel olarak tehdit eden taban hareketi devam ettiği müddetçe, en azından eski rejime karşı duruyor gibi görünmek zorundalar.

Devrim dalgası Batı’da çok net bir yankı uyandırdı. İngiltere sendikal tarihinin en büyük gösterisi 26 Mart’ta gerçekleşti. Bu, 15 Şubat 2003

tarihli savaş karşıtı protestodan sonra gerçekleşen en büyük gösteriydi. Gösteri biterken, Londra merkezinde isyana dönüştü. Protestonun hedefi merkez-sağ koalision hükümetinin kamu harcamalarında gerçekleştirdiği büyük çaplı kesinti programıydı.

ABD’de ise patronların ve sağcı politikacıların krizin bedelini işçilere ödetme çabaları daha önce görülmemiş düzeyde mücadelelere kapı açtı. Wiskonsin eyalet meclisi binasının işaliyle sonuçlanan mücadele dalgası eyaletteki kamu çalışanlarının toplu sözleşme haklarını ortadan kaldıracak olan yasanın meclisten geçişini haftalarca engelledi. Işalcileri meclisten atmak üzere gönderilen polisler emirlere karşı gelerek işale katıldılar.

Geçen yıl Yunanistan’da sekiz genel grev gerçekleşti, Fransa’da emeklilik hakları üzerinden kitlesel bir mücadele yaşandı. İrlanda genel seçimlerinde beş birleşik sol milletvekili aday seçimleri kazandı.

Sınıf mücadelesindeki bu yükselişin büyük bölümü, 2008’de yaşanan finansal  k ş n faturasını uluslararası düzeyde işçi sınıfına ödetme çabası karşısında biçimlendi.

Ancak bu kriz dünyada eşit bir şekilde hissedilmiyor. BRIC  lkeleri ekonomileri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) farklı bir ritimle hareket ediyor. Bazıları Türkiye’yi de bu listeye ekliyorlar. Bu ekonomiler büyümeye devam ediyor. Batı bloğu içinde de ciddi farklılıklar yaşanıyor. Almanya yönetici sınıfı, geçen on yıldır Alman işçilerinin yaşam standartlarına sürekli saldırısından istifade ederek, şimdi Avrupa ekonomisini belirliyor. Ancak Almanya yöneticilerinin bir yandan diğer Avrupa yönetici sınıfları üzerinde egemenlik kurmaya çalışırken diğer yandan Avrupa ekonomilerinin Alman bankalarına büyük miktarlardaki riskli borçları nedeniyle geri basmak zorunda kalmaları, kendi başına bir gerilim ve dengesizlik nedeni.

Bu durum, ABD’nin Çin’e devasa boyutlardaki borcuyla tuhaf bir paralellik arz ediyor. Çin yönetici sınıfı ABD ile rekabet halinde, ama aynı zamanda ABD borçlarını çelişkili bir ilişki yaratmak için elinde tutuyor.

Çin’de enflasyon artışı ve kırsal bölgelerle kentler arasındaki genişleyen uçurum giderek artan bir gerilime neden oluyor. Çin’in devasa boyutları ve Çin Komünist Partisi diktatörlüğü tarafından çıkan haberler üzerindeki sıkı kontrol oradan mücadele haberleri almamızı zorlaştırıyor.

Arap isyanlarında olduğu gibi, sıkı kontrol altındaki rejimlerde

kitleler önce iktidar odaklarından kurtulmak için harekete geçiyorlar. Tunus’da, Suriye’de Bahreyn’de (Suudi Arabistan’ın uydu devleti) gördüğümüz bu resimdi. Milyonlarca işçinin katıldığı Tiananmen isyanının üzerinden yirmi yıl geçti. Ancak açıkça görülüyor ki, Çin’de sınıf mücadelesinin yükselişi için her şey hazır. Çin yönetici sınıfının içinde bulunduğu gerilimi, Mısır’da Mübarek’in yıkılışı sırasında haberlerin sansür edilmesinden anlayabiliriz. Zimbabwe’de Mugabe rejimi de, Arap isyanlarının derslerinin çıkarılacağı her türlü politik tartışmayı bastırırken, Çin yöneticileriyle aynı gerginliği paylaşıyordu. Arap devrimleri her yerde yankısını buluyor - özellikle de hareketimizin diktatöryel rejimlerle karşı karşıya olduğu yerlerde.

Türkiye’de ise Arap devrimlerinden en çok etkilenen Kürt hareketinin tabanı oldu. Seçim taleplerini ifade etmek üzere açılan sivil itaatsizlik çadırları sırasında kitleler birbirine Tahrir Meydanı’ndaki göstericilerin kararlılığını hatırlatıyordu. AKP hükümetinin sivil itaatsizlik eylemlerine gaz bombalarıyla saldırısı, seçim öncesi üç ayda 3600 BDP üyesinin gözaltına alınması, “Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku” adaylarının Yüksek Seçim Kurulu tarafından veto edilmesi, sınır dışında 12 gerillanın TSK operasyonu sonucu öldürülmesi bir isyan hareketini ateşledi.

AKP, Kürt sorununu Kürt kardeşlerine neoliberal hizmet götürerek çözeceğini iddia ediyor, ancak isyanın boyutları ve talepleri çok açık. Kürt hareketi rejimin anayasasının değişmesini ve Kürt sorununda bireysel değil kolektif haklar istiyor.

Bu taleplerin gerçekleşebilmesi için Kürt hareketinin batıdaki işçi sınıfı ve ezilenlerin desteğine ihtiyacı var. 2011 seçimlerinde bir araya gelen Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu’nun emekten yana sol ayağını güçlendirilebilmesi için değişen dünyada Türkiye solunun son 30 yıllık deneyimlerinden ders çıkarmak gerekiyor.

Değişen dünyada Türkiye solu

Hızla değişen dünyada kendi yerimizi belirlemek için, kendi yakın geçmişimiz hakkında biraz da olsa düşünmeye ihtiyacımız var. Bizler dünyanın parçasıyız, Türkiye solu da dünya solunun bir parçası. Değişim için aynı baskı ve basınçlarla karşı karşıyayız. Ancak gelişmelerin ritmi bazen farklılaşabiliyor.

Bizler 2001’de çok kötü bir finansal kriz yaşadık. Bu durum dünya

ekonomisindeki gelişmelerin etkisi altında gerçekleşti, ancak dünyanın geri kalanında aynı boyutlarda bir kriz yaşanmıyordu. Aynı durum politik cephede de yaşanıyor, dünya solunun genel manzarasını reformizmin krizi belirliyor. Bu durum Türkiye için de geçerli. Ancak krizin sonuçları çok farklılık arz ediyor. Almanya’da geleneksel sosyal demokrasinin solunda bir kitle partisinin kurulduğuna tanık olduk –Die Linke. Fransa, Portekiz, İrlanda ve Yunanistan’da radikal solun oylarında büyük bir artış yaşandı. Türkiye’de ne böylesi bir seçim başarısı yaşandı ne de çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi sınıf mücadelesinde bir canlanma.

12 Eylül rejiminden çıkış

Bir paradoksa dikkat çekmek istiyorum. 12 Eylül 1980’de sol ve Türkiye işçi sınıfı büyük bir yenilgiye uğramasına rağmen geçen 30 yılda hem işçi sınıfı hem de sol bir dizi zafer kazandı ve bir dizi kitlesel hareket inşa etti.

Şu bir gerçek ki 12 Eylül darbesinden sadece dokuz yıl sonra 1989 bahar eylemleri darbe sonucu yaşanan ücret kayıplarının büyük bir kısmını geri aldı, baskılara karşı direnme hissini ortaya çıkardı, SHP’nin seçim başarısının temelini oluşturdu, 1989 yerel seçimlerinde ve 1991 genel seçimlerinde HEP’in gösterdiği 17 Kürt milletvekilini – Leyla Zana ve Hatip Dicle dahil- SHP listesinden meclise taşıdı. Genel seçimler öncesinde SHP birinci Körfez Savaşına karşı 50 bin kişilik bir kitle gösterisi gerçekleştirecek kadar radikalleşti.

1991 seçimlerinden sonra sahte bir şafak vakti yaşandı. Yeni hükümet korkunç bir faili meçhuller dönemine başkanlık yaptı, SHP Kürt ittifaklarını terketti ve Kürt milletvekillerinin cezaevine gönderilmesine göz yumdu, Sivas’ta göz göre göre insanların yakılmasına izin verdi. SHP’li başbakan yardımcısı Murat Karayalçın IMF “istikrar programı”nın ve 1994’te işçi sınıfına karşı cepheden saldırının altına imzasını attı.

Ancak, bütün bunlara rağmen tabanda, sol ve işçi hareketi kazanımlar elde etmeye devam ediyordu. Kamu çalışanları KESK’i örgütlediler. Baskı ve hak ihlalleri karşısında örgütlenen KESK 600 bin üyeye ulaştı. SHP lideri IMF’nin istikrar programını imzalarken Türk-İş’te örgütlü işçi sınıfı sokaklarda mücadele etmeye devam etti ve program ölü doğdu.

Ancak bu ihanet nedeniyle seçimlerden kazanımla çıkan sol değil islamcı Refah Partisi idi. Önce 1994 yerel seçimlerinde, sonra da 1995

genel seçimlerinde, Refah Partisi'nin "Adil Düzen" propagandası etkili oldu.

Refah Partisi hükümetteydi, ancak iktidardan uzaktı. "Derin devlet" kontrolü elinde tutuyordu. Susurluk kazası derin devletin çürümüşlüğüne ve Kürtlere karşı yürütülen kirli savaşla ilişkisini inkar edilemez biçimde ortaya çıkardı ve buna karşı sol son 30 yılın en büyük kitlesel hareketini örgütledi. "Bir dakika karanlık" kampanyası pasif tepkileri hızla aktivizme yöneltti, yerellerdeki akşam gösterileri tüm Türkiye'ye yayıldı. 23 milyon insanın bu kampanyanın en azından bir kısmına katıldığı tahmin ediliyor. Birçok açıdan solun (ve yeni kurulmuş olan ÖDP'nin) en etkili olduğu dönemdi. Ve bu hareketi durdurmak için bir askeri darbe gerekti. 28 Şubat 1997 darbesi Refah-DYP koalisyonu hükümetini hedefliyordu ancak darbe sonucu "Bir dakika karanlık" kampanyası bir hafta içinde bitirildi. Ancak Refah Partisi'nin mirasçıları olan AK Parti kurucuları, beş yıl sonra iktidara geldiler.

90'ların sonu karanlık bir dönemdi. Abdullah Öcalan'ın kaçırılmasının ardından milliyetçi bir histeri dalgası yükseltildi, 1999 seçimlerinde MHP %17 ile tarihindeki en yüksek oyu aldı.

Kasım 2000 banka krizi sonucu 13 banka iflas ettiğinde kitlesel bir gösteri ve isyan duygusu yaşanmıştı. Ocak 2001'de ikinci ekonomik kriz vurduğunda TL'nin değeri düştü, Türkiye ekonomisi bir yılda %9 küçüldü, işçi ücretleri %40'lara varan oranda değer kaybetti, ancak işçi hareketi şok edici bir sessizliğe gömüldü.

Hareketin bir sonraki büyük başarısı 1 Mart 2003 savaş karşıtı gösteriydi. George W. Bush'un Irak saldırısını Türkiye'den başlatacağı Tezkere'ye karşı Ankara'da 100 bin kişilik bir gösteri gerçekleştiren savaş karşıtı hareket parlamentoda tezkere görüşülürken AK Parti sıralarından tezkereyi geçiremeyecek sayıda kayıp verilmesini garantiledi.

Sol neden büyümedi?

Sol örgütsel olarak -işçi hareketi ve solun tüm kazanımlarına rağmen- büyümedi ve seçimlerde başarılı olamadı. Eğer ilerlemek istiyorsak, bu paradoksyla yüzleşmeliyiz. Mücadele ruhunda, kitlesel mücadelelerde ya da ilerisi için liderlik sunduğunu iddia eden sol örgütlerin sayısında bir eksiklik yoktu. Ancak bu durum, kitlesel desteğe sahip ya da seçimlerde kayda değer destek alabilecek sol partiler ortaya çıkartmadı. Bu durumu

anlamak üzere 1980 sonrası solun inişli çıkışlı gelişim grafiğine ve parçası olduğu hareketle karmaşık iç ilişkilere bakmaya ihtiyacımız var.

1980 sonrası sol 1980 öncesi gençlik hareketinin çocuğu. Artık genç değil, ancak aynı politik yükü taşıyor. Ve o taşınması zor bir yük.

1980 öncesi ve sonrası sol ideolojik problemlere sahip –Stalinizm, Stalinist rejimler, devlet ve devletçilikle ilişkisi, Türk milliyetçiliği ve Kemalizm, kadın ve LBGT hareketi, işçi sınıfının değişen kompozisyonu ve en önemlisi, Kürt sorunu.

Türkiye’de işçiler, 1989’da bahar eylemleriyle, 12 Eylül rejiminin buzlarını kırarken, doğu Avrupa’da işçiler de oradaki baskıcı rejimlere karşı sokağa çıkıyorlardı. Türkiye’de işçiler “kendi” rejimlerinin deli gömleğini yırtarken, Doğu Avrupa işçileri de “kendi rejimlerini” devirdi. 1991’de Sovyetler Birliği’nin yıkılışı solun “reel sosyalizm” inancı açısından sorun teşkil ediyordu. 1989 sosyalizmin açısından bir tür yenilgi miydi? İşçi kitleleri nasıl bu kadar yanılabilirdi?

Bu problemin kolay bir çözümü yoktu. İki çıkış yolu görünüyordu. Bunlar birisi 1989’un bir yenilgi olduğu ve solun bir kısmının yaptığı gibi kurşuna dizilmiş olan Diktatör Nikolay Çavuşevsku’ya destek vermek. Diğeri ise 1989’u “piyasanın zaferi” olarak görmek ve ekonominin sosyalist kontrolü fikrinin yanlış olduğunu kabullenerek sağa kaymak. Bu konular üzerine çözümlemeler 1990’ların ilk yarısında sürmekte olan solun birliği tartışmalarını belirledi. Fikirler ve pratik arasındaki mesafe KESK’in inşası sırasında açıkça görülüyordu. Kamu çalışanları için sendika inşa etmek üzere büyük fedakarlıklarda bulunan sosyalistlerin büyük bir kısmı dahi kendilerinin işçi olduğuna inanmıyordu.

1990’larda kendisini yeniden inşa etme çabası içindeki sol halen 1970’lerin gençlik hareketinden miras kalan fikirleri kullanıyordu. Bu durum bir dizi taktik ve stratejik hataya yol açtı.

Reformist sol asıl olarak piyasa yolunu takip etti ve Avrupa’daki sosyal demokrasinin yaptığı gibi işçi hareketine ihanet etti.

Diğer yandan, 1970’lerde asıl olarak gençlik örgütleri inşa etmeye konsantre olan radikal sol, 1970’lerin sonunda solun işçi hareketinden izole olmasına yol açan bir dizi fikir ve önceliklere sahipti. Bu fikirlerin 1990’larda büyük bir engel haline geldiği görüldü.

1989-90 işçi hareketinin en önemli öncü işçileri DİSK açıldığında Türk-İş’i terk ederek DİSK’e geçince işçi hareketi örgütsel olarak bölünmüş oldu. Türk-İş tabanında örgütlenen sol militanlar alanı

boşaltınca örgütlü işçi sınıfının ana gövdesi Türk-İş bürokrasisi karşısında taban liderliğinden yoksun kaldı. İşçi hareketini bölerek solda egemen olan “kıızıl sendikacılık” fikriyle DİSK’i yeniden inşa etmeye çalışan solcu militanlar ise daha küçük bir sendikada Türk-İş’dekine benzer bir sendika bürokrasisiyle baş başa kaldılar. Böylece 1980’lerin ikinci yarısında yükselen taban hareketi 1990’ların başından itibaren güç kaybetmeye başladı ve 1990’ların ortalarında Türk-İş ve DİSK yöneticileri tabandan yükselen güçlü bir sol muhalefet olmaksızın hareketi kontrol eder hale geldiler.

Radikal solun büyük bir kısmı, sekülerist, devletçi ve farklı düzeylerde Kemalist idi. Politik olarak gençlik hareketi orijinine uygun biçimde aşırı örgütsel bir politik bakış açısına sahipti. Bu durumun solun gelişimini nasıl engellediğine ilişkin bir örnek 1991 genel seçimleriydi.

Şimdi şaşırtıcı görünüyor ancak radikal solun büyük bir kısmı 1991 genel seçimlerinde SHP listesini desteklemedi. Bu liste, 2007 “Bin Umud” kampanyasındaki aday sayısı kadar HEP’li Kürt milletvekilini kapsıyordu. SHP seçim büroları 1989 bahar eylemleri ruhunu taşıyan işçi sınıfı militanlarıyla doluydu. SHP listesinin desteklenmesi gereğinin nedeni SHP liderliğinin her hangi bir şekilde Kürt sorununu çözecek olması ya da onları destekleyen militan işçilerin taleplerini karşılayacak olmaları değil, tam da bu nedenlerle mücadele etmeye hazır ve yanıtlar arayan geniş bir örgütlü tabanın varlığıydı. 1960 ve 1970’lerde radikal solun başarısızlığı sola kayan işçilerle ilişkiye geçememiş olmasıydı. Doğal olarak radikalizme doğru giden bir politizasyon sürecinde ilk durak bir çeşit reformizmdir. Radikal solun yapması gereken radikalleşen güçlerle birlikte durmak ve liderlerinin ihanetlerine karşı mücadele etmektir.

Bu perspektif eksikliği, hem 1994’te SHP’nin içinde olduğu koalisyon hükümeti tarafından Kürt milletvekillerinin cezaevine gönderilmesine izin verildiğinde, hem de 1994’te IMF istikrar programını imzalayarak işçilere sırtını döndüğü zaman en yoğun biçimde hissedildi. 1991’de SHP’ye oy veren militanlarla ve Kürtlerle ilişkiye geçen bir sol olsaydı, SHP’ye karşı öfkenin solu güçlendirme şansı olabilirdi. Bunun yerine islamcılar güçlendi.

“Adil Düzen” programıyla desteğini artıran islami hareketin yükselişi karşısında solun diğer zayıflıkları ortaya çıktı –Kemalizm, laikçilik, Türk milliyetçiliği ve Kemalist devlette “ilerici” bir öz bulma içgüdü. 28

Şubat 1997 askeri darbesi karşısında solun darbeyi desteklemeyen en önemli kısmı bile “Ne Refahyol Ne Hazirol” sloganıyla tarafsız kaldı.

İnsanın kendi kalesine gol atması ve kendi yenilgisine neden olması kadar moral bozucu bir durum yoktur. 28 Şubat darbesi karşısında solun çekimser tutumu, “Bir dakika karanlık” kampanyasının bir hafta içinde çöküşüne ve sonrasında en azından beş yıl süresince solun düşüşüne yol açtı.

Yenilginin nedeni, islamcıların ordudan daha kötü olduğu, Kemalist argümanın sol tarafından üstü örtülü bir şekilde kabul edilmiş olmasıydı. Bir tarafın tankları varsa -1997 Sincan’da sokaklarda görüldüğü gibi- diğlerinin ise yoksa bu iki güç arasında tarafsızlık deklerasyonu, üstü örtük bir biçimde askeri gücün tarafında olmaktadır.

KESK de bir iniş grafiği yaşadı. Bu bir dizi faktörün kesişimi sonucuydu ve hepsi de asıl olarak bu sendikaları inşa eden radikal solun politik zayıflığı ile ilişkili. Solun inşa ettiği sendikalar “sarı” diye reddettiği geleneksel sendikalardan daha demokratik ya da tabanın kontrolüne açık değildi. Bununla birlikte yaşanan koltuk kavgaları tabandan gelen desteğin büyük çoğunluğunu yabancılaştırdı. Hükümet KESK üyelerini uzaklaştırmak için rakip sendikalar kurmaya başladığında, KESK’i karalamak üzere sistematik olarak Kürt sorununu kullandılar. Sol kamuoyuna açık bir şekilde Kürt politikasını savunmakta başarısız olduğu için kaybetti. Son olarak ve en önemlisi, KESK sendikaları üyelerine somut kazanımlar sağlamakta başarısız oldu. Tüm Bel Sen yarı resmi toplu sözleşmelerle kazanımlar elde etmeyi başarırken, diğerleri zayıfladı.

1990’lardaki yüksek mücadele düzeyine ve bu mücadeleyi yürüten radikal solcuların cesaretli duruşuna rağmen 1970’lerin politik mirası nedeniyle radikal sol büyümeyi ya da toplumun genelinde kök salmayı başaramadı. Bazıları solun tarihine bakarak bunun kaçınılmaz olduğunu tartışabilir. Ancak solun ortak geleceği üzerine dersler çıkarmak istiyorsak, yakın geçmişimize ilişkin “eğer olsaydı” tartışmaları üzerinden “değiştirebiliriz” tartışmaları yapabiliriz.

90’ların solu, politik gelenekleri ile geçmişine prangalıydı. “Radikal” sözcüğünün ifade ettiği anlamda, radikal sol, yeterince radikal değildi.

Solun yenilenmesi

90'ların sonunda yaşanan karanlık günler sonrası, Kürt hareketinin sola doğru açılması solun kendisini yenilemesi açısından bir fırsat yarattı. Abdullah Öcalan'ın kaçırılması sonrası Kürt hareketi tek başına gerilla stratejisiyle hedeflerini gerçekleştiremeyeceğini kabul etti ve politik ittifaklar için ciddi bir çaba içine girdi. Bu çabanın seçimlere ilişkin ilk kazanımı 2002 genel seçimlerinde HADEP ittifakıydı. Solda kısmi de olsa önemli bir sıçrama yaşandı.

2002'de bir araya gelen unsurlar aynı zamanda 1 Mart 2003'de Irak tezkeresine karşı hareket içinde önemli bir rol oynadılar. Bu gösteri heyecan verici bir başarıydı –tezkere reddedildi- yeni genç bir kesimi mücadeleye kattı. Bu başarı beraberinde solun problemlerine de ışık tutuyordu. Bir uçta, dünyadaki antikapitalist hareketten -Seattle ve Genova- umutlanan yeni unsurlar, 100 bin kişilik eyleme tezkerenin durdurulmasını sağlamak için ve bunun mümkün olduğuna inanarak geldiler. Bu göstericiler meclisteki oylama sonuçlanıncaya kadar Ankara'nın merkezinde kalmak için tartıştılar. Bir kaç bin kişiden oluşan bu kesim akşam parlamentodaki oylamanın sonucunu kutlamak üzere göstericiler dağıldıktan sonra da orada kaldı. Diğer uçta ise, halen gelenekleriyle elleri bağlanmış bir sol vardı, oylama sonrasında bile parlamentodaki karar üzerinde gösterinin bir fark yaratmadığını, savaş karşıtı hareketin başarısı olarak değerlendirilemeyeceğini tartıştılar. Solda bu iki uç arasında kalan büyük çoğunluk açısından ise hedef ve beklentilerde bir değişimin başlangıç işaretleri görülüyordu. Bu değişim hem örgütlü politikaya yeni katılan genç insanlar, hem de örgütlü solun üyeleri ve eski üyeleri arasında yaşanıyordu.

Bir sonraki büyük hareket, bize solun durumu hakkında çarpıcı bir fotoğraf sunan, Ocak 2007 Hrant Dink'in öldürülmesine verilen tepki idi. Tepkinin hızı ve boyutları, solun Kemalist geçmişinden kopuşu açısından bir ölçüydü. Örgütlü solun bazı kadroları Hrant'ın öldürülmesinden hemen sonra "Hepimiz Ermeniyiz" sloganının haykırılıyor olmasına şaşırdı, ancak yükselen dalga karşısında fazla direnemediler.¹

Yarım milyon insan Hrant için yürüyüşe katıldı. Bu bir değişimin

1: Milliyetçi "sol" kadrolar tabi ki milliyetçi yollarından yürümeye devam ettiler. TKP denilen parti Hrant'ın cenazesini boykot çağrısı yaptı.

gerçekleşmiş olduğunun göstergesiydi. Solda bulunan çok sayıda insan, çok haklı olarak bu durumu sadece zorunlu bir protesto değil aynı zamanda ırkçılık karşıtlığı temelinde solun yeniden inşası için bir şans olarak gördüler. Bu birlik, örgütlü ya da örgütsüz, genç ya da yaşlı çok geniş bir solu kapsıyordu; sadece milliyetçi “sol” kenarda kalmıştı.

Geriye bakıldığında, bu durum, doğası gereği 2007 genel seçimlerinde ortak bağımsız aday kampanyasının yolunu açmış gibi görünüyor. Aslında bu kampanyanın başlangıcında hiç de başarı garantisi yoktu: Mart ayında sokaklarda bir imza kampanyası başlatıldı, bunu www.ortakaday.net web sitesi takip etti, hemen sonrasında Radikal’de Ahmet İnsel tarafından bir yazı yayınlandı. 15 bin imzacısının olduğu kampanyanın bir gerçeklik haline dönüşebilmesi için bir başka cesur adım gerekiyordu; Ufuk Uras başkanı olduğu ÖDP liderliğinin bütün direncine rağmen aday olma kararı aldı.

“Bin Umud” seçim kampanyası yeni bir solun inşası açısından coşkulu bir festival atmosferi yarattı. İstanbul 1. Bölge’de Ufuk Uras seçim kampanyasının kendiliğinden ve tabandan yükselişi, her tarafta yerel inisiyatifler aracılığıyla seçim bürolarının açılması yeni ve birleşik bir solun sanki hemen oluşacağı hissini yarattı.

Ancak yeninin eski içinden doğuşu kolay olmadı. Ufuk Uras ÖDP’ye rağmen meclise seçildi. Önemli bir azınlık; eski ÖDP üyeleri, ÖDP çevresinin büyük çoğunluğu, ÖDP’nin yarısına yakını Ufuk Uras’ı destekledi. ÖDP bazı seçim bölgelerinde ortak bağımsız adaylara karşı aday çıkardı, hatta bir adayın kazanmasını engelledi (Mersin’de 48.405 oy alan Miroğlu 276 oy farkıyla seçimi kaybetti, ÖDP adayı ise 1304 oy aldı).

2007 seçim kampanyasının heyecanını solda yeni bir örgütlenmeyi beslemek üzere biçimlendirmek isteyen bütün çaba ve umutlar, ÖDP içindeki hesaplaşma sonuçlanıncaya kadar felce uğrattıldı. Toplantılar başka bir toplantı yapma kararı almaktan başka bir sonuç vermedi.

Verili soldan uzaklaşıp kendi yoluna gitmek mümkün değildi. ÖDP üyeleri ve daha fazla sayıda taraftar, 2007 seçimlerine damgasını vuran solun yeniden inşası projesine ÖDP’yi kazanma yolunu bir kez daha denediler. Bu çaba 2009’da başarısız oldu ve ancak onların liderliğinde gerçekleşmesi mümkün olan bir süreç, bir yıldan daha az bir süre içinde, EDP’nin kuruluşunun yolunu açtı.

İdeolojik kriz

Yeni yüzyılın ilk on yılı solda büyük bir değişime işaret ediyordu. “Bin Umut” listesindeki ortak bağımsız adaylara verilen destek 2007’de cesur bir adım olarak görülüyordu, şimdi ise solun büyük çoğunluğu açısından “normal”. Kemalizm ve Türkiye’nin yakın tarihi, tehcir ve cumhuriyetin kuruluşu üzerine resmi tarih tartışmaları solda bulunanların çoğunluğu tarafından kısa bir zaman öncesine kadar alakasız konular olarak algılanıyordu. Ancak solun önemli bir kesimi için bu ön kabullerin büyük çoğunluğu değişti.

Diğer gelişmelerle birlikte EDP’nin kuruluşuna yol açan süreç henüz bitmiş değil. Anayasa referandumu üzerine bölünme çok keskin yaşandı, ancak bu bölünmüşlüğün farklı kesimleri arasında halen diyalog devam ediyor ve farklı tutumlar almış olan soldaki güçlerin bazıları birlikte çalışıyorlar -2011 Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku adayları seçim kampanyasında olduğu gibi.

Sol problemlerinden kurtulmuş değil. Halen fıkırsel bir kriz içindeyiz, ancak on yıl öncesine göre çözümü şimdi daha kolay.

İki dogmatizm ile karşı karşıyayız. Eski radikal solun dogmatizmi: yeni solu “liboş”, piyasaya ve islamcılığa eklenmiş olarak görüyor.

Daha az etkili olan dogmatizm ise eski solu kurtarılması mümkün olmayan, yenilmesi ve kenara itilmesi gereken negatif bir güç olarak görüyor. Bu iki uç arasında geniş bir siyasi yelpaze ve kafa karışıklığı var.

Eğer problem “vesayetçi” ya da “liberal”, “anti-emperyalist” ya da “Avrupacı”, “laik” ya da “anti-laik”ler arasında bir tercih gibi konulursa, bir çıkış yolu bulamayız.

Radikal solun gelişimini engelleyen radikalizm eksikliğinin asıl nedeni verili Kemalist düzenle kesin bir kopuşun sağlanamamış olmasıdır. Sol’un yumuşak karnı Kemalizm, onun zayıf noktasıdır. Ordu demokrasinin gelişmesi önünde ve Kürt sorununun çözümüne karşı ciddi bir gerici engel olmaya devam ediyor. Kemalizm’den kesin olarak kopamayan bir solun geleceği yoktur. Ancak, özellikle bölgemizde emperyalist müdahalelerin artan yıkıcı gücü, Avrupa Birliği’nin üyesi yönetici sınıfların çok daha acımasız programlarla kendi işçi sınıflarına saldırısında bir araç haline dönüşmüş olması, 2008 kriziyle serbest piyasanın çoğunluk açısından toplumu yönetme biçimi olarak sefalet anlamına geldiği bir dünyada “liberal”, “Avrupa” yolu bir seçenek

olmaktan çıkıyor.

Bu tartışmaları asıl olarak islamcılık hayaletinin gölgesi altında yapıyoruz. Eski sol, islamcılık korkusuyla birlikte yaşıyor. Bir fobileri var: islamofobi. Fobiklerin problemi korku nesnesi ile karşılaştıklarında paralyze olmalarıdır. Reformist sol (koalisyon hükümeti sırasında işçi sınıfına saldırdığı haliyle SHP liderliği) islamcıların taraftar kazanması için zemin oluşmasına yardımcı oldu. Radikal sol, Demirel ve derin devletin islamcılık tehdidi propagandasını yuttular. Bunun sonucu, 28 Şubat 1997 karşısında sol felç oldu.

Diğer yandan, dokuz yıllık AK Parti iktidarı sırasında yaşanan gerçek ve pozitif değişikliklere itibar etmeyen bir eğilim görülüyor. Bu dönemde ordunun ve derin devletin gücü büyük ölçüde azaldı, ancak bunun bir sınırı var. Pozitif değişiklikleri islamcıların ya da Avrupa Birliği'nin bir tür iyi niyeti olarak kabul edenler, hükümetin geri adım attığını gördükleri her seferinde demoralize oluyorlar -özel olarak Kürtlerin durumunda olduğu gibi. Bu laikçilik tutumunun aynadaki ters imgesi de pasifizm ve felce neden oluyor.

Bu pasifizmden kurtulabilmek için islamcılığın doğasındaki çelişkilerle yüzleşmeliyiz. Onu anladığımızda ve çelişkilerini gördüğümüzde, islamcılığın zayıf noktası olan tabanındaki çoklu fay hatlarını algılayabilir ve bir alternatif sunmak üzere güven kazanabiliriz.

Bu nedenle Marx-21'in bu sayısında Chris Harman'ın "Peygamber ve işçi sınıfı" makalesini yeniden yayınlıyoruz. Harman makalesini 17 yıl önce 1994'te yazdı ve Türkçe baskısı 1997'de yayınlandı.² Aradan geçen bunca zamana karşın, otantik Marksist geleneğin önemli bir yorumu ve solun ilerlemesine yardımcı olabilecek bir analiz sunuyor.

Marx-21'in ilk sayısında 12 Eylül 2010 referandumunda "evet" oyu çağrısını otantik Marksist gelenek içinde temellendirdiğimizi yazmıştık.

Bu, evet oyunun doğruluğunu ifade eden bir argüman değildi -Lenin büyük ihtimalle "evet" oyunu destekleyecek olsa da- ancak Marksist geleneğin halen geçerli olduğuna yönelik bir argümandı.

Aynı şekilde, yaşayan Marksist bir gelenek çevremizdeki değişen dünya ile değişirken ilişki kurmamıza, işçi sınıfının değişen kompozisyonuna ilişkin problemlerle baş etmemize ve devrimci sosyalistlerle

2: Şu anda Marx-21 danışma kurulunda bulunan isimlerden bir kısmının kolektif emeğiyle yayınlandı.

reformizm arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bununla birlikte, eski solun problemlerinden kaynaklanan çoğu belirtinin -“şef kültürü”, sekterlik, sendikaları ve sivil toplum örgütlerini kontrol etme çabaları- Marksizmin değil Stalinizmin mirası olduğunu hatırlamamızı sağlar.

12 Eylül 2010 yılında evet oyu tartışması sol partilerin reel politikaları ya da örgütsel çıkarları üzerinden değil önerilen değişimler içinde işçi sınıfının nesnel çıkarları temelinde olmalı. Komünist Manifesto’da Marx ve Engels “Komünistlerin işçi sınıfının çıkarları dışında ve ayrı çıkarları yoktur” der. Lenin ve Troçki, sürekli sağa karşı reformistlerle birlikte tutum almanın zorunluluğunu tartışır, fakat aynı zamanda destek verdiklerimizin zayıflıklarını ve çelişkilerini anlamamız gerekir. 2010’da evet oyu AK partiye değil; 12 Eylül rejiminden ve anayasasından çıkış kapısını zorlamak için verilen bir oydu.

AK parti karşısında kendimizi güçlü hissedebiliriz, çünkü bizler *tutarlı* demokratlarız. Solu yeniden inşa etmek için tutarlılığımızı ve mücadele isteğimizi göstermek zorundayız.

EDP, bu kısa tarihinde, solun yeni başlangıcında önemli bir role sahip olduğunu gösterdi. EDP geçmişin “şef kültürü” ile bağlarını kopardı, EDP üyeleri sendikalarında cesur bir tutum aldılar: kadınların kurtuluşu ilkesine verdikleri desteği sendikalardaki bürokratik pozisyonlarını korumanın önünde tuttular.

Tabi ki EDP’nin de eksikleri var, bunlardan en önemlisi de, yeterince büyük olmaması. Ancak Anadolu’nun her tarafında kök salıyor ve daha fazla büyüme potansiyeline sahip. EDP, referandumda, Kürt sorununun çözümü için, kadın hakları, Aleviler ve Ermeniler için cesur adımlar attı. EDP, 2011 genel seçimlerinde adaylar üzerine her türlü örgütsel pazarlıktan uzak durarak ilkesel bir tutum aldı.

Solun geri kalanında da farklı bir ruh hali var. Ertuğrul Kürkçü Hayat TV’de konuşurken “2007’de başlayan sürecin derinleştiğini ve genişlediğini” ifade ediyor. 1 Mayıs 2011 solun halen güçlü olduğunu, milliyetçilik ve ırkçılık karşıtı ruhun halen egemen olduğunu gösterdi. Böylesi bir ortama EDP’nin sunacağı çok şey var. Bizler özgürlük ve demokrasi istiyoruz, ancak kolektif bir mücadeleyle kazanabileceğimizi biliyoruz. Bizler sünni, alevi, gayri müslim ve ateistlerin haklarının tanınmasını istiyoruz. Politik özgürlüğün ekonomik özgürlük de gerektirdiğini görebiliyoruz. Soldaki bu yeni ortam içinde hem EDP büyüyebilir

hem de solun çevresinde bulunan çok daha büyük bir kesimle diyalog sürdürülebilir.

Solu yeniden inşa ederken çok çeşitli konuları tartışmak zorundayız. Özgürlükçü sol geleneğin bu tartışmalara katacağı çok şey var. Marx-21 bu tartışmalara az da olsa bir katkıda bulunabilirse ne mutlu bize...

Editör

13 Haziran Türkiye'sinde AKP'ye karşı sol muhalefetin imkânları

Yüksel Taşkın

Türkiye'de farklı sol grupların, AKP'yi anlamak ve etkili, tutarlı muhalefet yöntemleri geliştirmek konusunda çok başarılı olamadıkları ortada. AKP'yi “ileri faşizmle” eleştirmek ne kadar abartılıysa, onu “ileri demokrasi” hamlesinin kararlı öznesi olarak görmek de bir o kadar yanlış. Bu kafa karışıklığı sadece sola özgü değil. AKP'nin merkeze doğru yaptığı bu beklenmedik hamle, “tapulu arazilerine gecekondur” yapıldığı hissine kapılan “seçilmiş ve seçilmemiş seçkinleri” rahatsız etti. Bu kesimler, düş kırıklığı ve hınçla hareket ettikleri için, akıllarını körelten bir öfkeyle bu partiyi meşru olmayan, anti-demokratik yöntemlerle etkisiz hale getirmeye çalıştılar. Ne var ki, otoriter modernist reflekslerle hareket eden ve tarihsel nedenlerle giderek etkisizleşen bu kesimler, teknoloji dâhil pek çok yeni unsuru başarıyla devreye sokan AKP ve çeperindeki kadrolarca mağlup edildiler. 2002-2007 arasında darbe yapmaya çalışan kadrolarla ilgili bilgileri değerlendiren tarafsız bir gözün ilk fark edeceği şey, bu kadroların ilk bakışta inanması güç gelen, düşünsel ve pratik yetersizlikleridir. Kenan Evren naifliğine, kontrolsüz bir öfkenin eşlik ettiğini

düşünün. Darbe heveslilerinin hiç sosyoloji bilmemeleri, salt iradeyle toplumu dönüştürebileceklerine dair gülünesi bir iman yaratmış. Zaten sosyoloji bilselerdi bu işlere kalkışmazlardı...

Bu yenilginin en somut iki göstergesi, Anayasa Mahkemesi'nin AKP'yi bir türlü kapatamamasıdır. Bu durum, "sözde sivil" bürokrasinin seçilmiş hükümetler karşısındaki görece özerkliğini yitirdiğinin ilanıdır. Diğer göstergeyse, eldeki tüm güçlerin devreye sokulmasına rağmen, Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesinin engellenememesidir. Bu başarısızlık, askeri bürokrasinin, siyaset sınıfı karşısındaki görece özerkliğinin sona erdiğinin ilanıdır. Tüm bu yetersizliklere rağmen, 2002-2007 arası dönemde AKP'yi bu yöntemlerle saf dışı bırakmayı deneyenler, Baykal liderliğindeki CHP'nin desteğini de aldıkları için, AKP, "demokratsız demokratikleşme" projesinin öznesi haline geldi. Demokrat-Özgürlükçü sol çevreler, kendisi demokrat olmamakla beraber, tarihin vesayetçi modernleşme projesinin karşısına diktiği AKP'ye, militarist rakipleriyle girdiği bu mücadelede ilkesel destek vermek durumunda kaldılar. Destek vermedikleri, AKP'yi eleştirdikleri zamanlardaysa, süregiden canhıraş mücadelenin hararetine nüfuz edemediler, kenarda kaldılar. Silahların gölgesinde belirlenen gündemi etkilemeyi başaramadılar.

Fakat artık bu gölge üzerimizden kalkıyor. AKP'nin bahsettiğimiz rakiplerini yenilgiye uğrattığının en somut göstergesi, CHP'nin, Baykal'ın tasfiyesiyle daha sivil bir arayışa yönelmek zorunda kalması. Bu "zorunda kalma" durumunda, 28 Şubat sırasında yalpalayan iş çevrelerinin, daha sonraki süreçte başta TÜSİAD olmak üzere, darbecilere yüz vermelerinin etkisi büyüktür. Yine bu iş çevrelerinin, etkileme güçleri olan medya üzerinden, "kısmen AKP'lileşmiş bir CHP projesine" sıcak baktıkları, bunu popülerleştirmeye giriştikleri de açıkça gözlemlenebiliyor. İşte bu nedenlerle, AKP'ye karşı, milliyetçi, militarist, otoriter reflekslerden uzak, yaygın bir muhalefet örme imkânları giderek artmaktadır. Karşımızda artık, eski reflekslerine başvurarak kendisini mağdur

göstermeye çalıştığında kimsenin inanmadığı, kimi refleksiyle “mağrur” bir görüntü sergileyen, muktedir bir parti var.

Böylelikle, Türkiye’nin en güçlü partisi haline gelen AKP’nin iktidar stratejisinde ve siyasal kültüründe daha baştan mevcut olan sorunları görmeye, bunlara yönelik söylem ve pratikler geliştirmeye hız verebiliriz. Fakat AKP’ye muhalefet ederken, bu partinin ve referandumlarla harekete geçirdiği ve önemli oranda Kürt seçmeni de barındıran kitlenin meşruluğunu kabul ederek hareket etmeliyiz. AKP ve seçmenleriyle demokrasinin derinleşmesi, tahkimi üzerinden kurulan bir dille mücadele edilmesi, bu partiyi de aynı dille kendisini savunmaya yöneltecektir. Başka ülkelerin demokrasiye geçiş ve derinleşme tecrübelerine baktığımızda görülen, özellikle derinleşme sürecinde oluşan normatif dilin çok belirleyici olduğudur. Demokrasinin düşmanlarından kurtularak derinleştiği momentler, o ülkede kendine özgü renkler de taşıyan bir içermeyiş dilinin de olduğu kırılma anlarıdır. Bunun somut bir örneği AKP ve çeperindeki organik entelektüellerin, “Ergenekonculuk,” “askeri vesayetçilik” ve “bürokratik oligarşi” gibi kavramları kullanmaları ve bunların kapsadığını düşündükleri çevreleri başarıyla ötekileştirebilmelerinde görülebilir. Bu da demektir ki, Türkiye’de demokrasinin tahkimi sürecinin “yaramaz çocukları” veya “ötekileri” bu şekilde somutlanmaktadır. Yakın zamanda daha da resmileşecek bu söylemle demokrasinin kendilerinden kurtularak tahkim edildiği “ötekiler,” yeni süreçte meşruiyet bulmakta zorlanacaktır.

AKP’nin bütün muhalif kesimleri bu “ötekiler bavuluna” sıkıştırmaya çalışmak gibi bir kolaycılığa yönelmesi, kendi hegemonya arayışı açısından anlaşılır olmakla beraber, bu tuzığa asla düşmemeliyiz. Türkiye’de demokrasi mücadelesinde solun çok büyük katkıları var. AKP’nin kullandığı demokratikleşme söyleminin, bir zamanlar Türkiye sağının şiddetle karşı çıktığı unsurlar barındırdığını unutmamalıyız. 1970’lerin ortalama sağcısı, bugünkü AKP’yi “komünistlikle” suçlayabi-

lirdi. Aradaki niteliksel değişimde Türkiye’deki sol çevrelerin olumlu etkisi yadsınamaz. Türkiye sağı ve solu arasında tuhaf bir diyalektik var. Sol, kimi yeni talep ve söylemleri ortaya koyuyor. Sağ, önce tepki gösteriyor ve zamanla seçici biçimde bu kavramları kendisine mal etmeye girişiyor. Bu bahsettiğim ilişki, solun entelektüel olarak canlı ve yaratıcı olduğu dönemlere özgüydü. Bugün solun böyle bir etkileme gücü yok.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan konuya somut bir örnek, Taksim’in 1 Mayıs kutlamalarına açılması tartışmalarından verilebilir. AKP, Taksim’in 1 Mayıs kutlamalarına açılmasını kendi başarı hanesine yazmaya çalışarak çok tipik bir taktik ortaya koymaktadır. Oysa iki yıl önce “Taksim’de 1 Mayıs imkânsızdır” noktasındaydı. Bu değişimde solcuların rolünü yok saymak, tam da AKP’den beklenebilecek bir tepki. AKP kendisini “demokratikleşme sürecinin yegâne öznesi” olarak yansıtarak elde ettiği ulusal ve uluslar arası meşruiyeti korumaya çalışıyor. Bizim solcular olarak görevimiz, demokratikleşme taleplerini daha da ileriye taşıyarak, demokrasinin tahkiminin öne çıkardığı meşru özneler içerisindeki yerimizi almaktır. Bir başka ifadeyle, henüz şekillenmekte olan demokrasi söylemine kendi rengimizi katmaya çalışmaktır.

13 Haziran Türkiye’si, AKP’nin demokrasi projesindeki zaafların daha da belirginleştiğı, bu partiyi solundan eleştirmenin daha da olanaklı hale geldiğı bir Türkiye olacaktır. Tam da bu nedenle AKP’nin demokrasi projesindeki sınırlılıklara göz atmakta yarar var: Türkiye 12 Eylül askeri darbesinden bu yana geçen otuz yılda demokrasinin bir türlü derinleşemediğı, tahkim edilemediğı bir ülke görünümünde. AKP’nin Muhafazakâr Demokrasi projesi, kontrolün asla toplum bileşenlerine verilmediğı, yeni bir yumuşak iktidar düzeneğı öngörüyordu. Bu yeni iktidar düzeneğinin çıkış noktası, Cumhuriyet dönemi boyunca Devlet’in başlıca “düşmanlarını” mağlup edemediğı idraki üzerine kuruludur. Devlet ne Siyasal İslam’ı, ne Kürt Hareketini ne de kısmen resmi ideolojiden özerkleşme sürecine giren Alevileri mağlup

edebilmiştir. Özellikle 90'ların başında Kürt Hareketi ve Siyasal İslam'a karşı verilen mücadele başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu mücadele sürecinde Türkiye'nin Avrupa ve ABD ekseninden kopmasını savunan içe kapanmacı, reaksiyoner güçler ortaya saçılmış, bu durumdan ürküntü duyan ve küreselleşmeyle uyumlu bir iktidar yapılanmasını savunan güçler de yeni bir iktidar düzeneği ve seçeneği aramaya başlamışlardır. Hem devlet içinde hem de sermaye çevrelerinde AKP iktidarının böyle bir dönüşümü gerçekleştirebileceğine dair yaygın bir kanaat oluşmuştur. AKP rakiplerinin demokratik bir projesinin olmamasından da istifade ederek 2007 seçimlerini de kazanmayı bilmiş, özellikle bu süreçten sonra demokrasiyi tahkim edecek, derinleştirecek atılımlardan uzak durmaya başlamıştır. Bir zamanlar rejimin epeyce haylaz çocuklarının kurduğu AKP, zamanla diğer haylaz çocukları hizaya getiren, onlara "babalanan", onları kötü çocuklar gibi göstererek marjinalize eden bir role bürünmüştür. Tarih bize haylaz çocukları birbiriyle vuruşturmanın en iyi iktidar tekniklerinden birisi olduğunu defalarca göstermiştir zaten...

Peki, Muhafazakâr Demokrasi nedir? AKP, "Milli Görüş gömleğini çıkardık" "İslamcı bir parti değiliz" türünden söylemlerle işe başladı. Hatta kendisine biçilmek istenilen "Müslüman Demokrat" kimliğini bile reddederek Muhafazakâr Demokrat olduğunu ilan etti. AKP'yi anlamak için "kendisine dikmeye çalıştığı ve kendisine dikilmek istenilen" yeni elbiseye ve bu süreçte ortaya çıkan çelişiklere bakmakta yarar var. Muhafazakâr Demokrasinin parti programında tarif edilenin ötesinde nasıl bir proje olduğu daha önemli. Sosyal olarak muhafazakar olmakla beraber bu konuda hiç beklenmedik pragmatik tepkiler verebilen bir anlayış Muhafazakar Demokrasi. Siyasal alanda sınırlı, dikkatli bir reformculuk, Muhafazakâr Demokrasinin ikinci önemli bileşeni. İktisadi alana gelince, söylem düzeyinde serbest piyasacılık, devlet eliyle kendi zenginlerini yaratma, besleme ve "hizaya gelmeyen" zenginleri cezalandırma pratikleriyle yan yana gidebiliyor.

Bu durum DP'den bu yana merkez sağ siyasetleriyle, özellikle ANAP dönemi pratikleriyle ciddi anlamda süreklilik gösteriyor. Solda yaygın kanı, AKP'nin Neo-liberal bir parti olduğu. Bana göre AKP'nin Türkiye koşullarında saf, doktriner bir Neo-Liberalizm uygulaması mümkün değil. Özellikle sol, Merkez Sağ geleneğin seçim kazanmak için “gevşek, geniş koalisyonlar” inşa etme becerisini hafife aldığı için, AKP'yi tipik bir Neo-Liberal parti olarak görme kolaylığını seçiyor. AKP elitinin ve partiyi besleyen işveren örgütlerinin rekabetçi, özelleştirmeci tercihleri açık olmakla beraber, AKP'nin toplumda yerleşik kimi kültürel kodları harekete geçirerek, kendine özgü bir popülizm inşa ettiği de unutulmamalı. AKP, kültürel çevrenin yoksulluk ve yoksunluğunu, yine bu çevrenin ürettiği iktisadi, politik, kültürel karşı seçkinlerin önderliğindeki bir popülist söylemle yan yana getirebiliyor.

Eğer hegemonya mağdurların, başkasının (iktisadi) çıkarlarını, kendi çıkarları olarak görmeleriye, bu anlamda AKP'nin bu hegemonyayı nasıl inşa ettiğine, etmeye çalıştığına çok dikkat etmeliyiz. Bu da ezberci yaklaşımlardan uzak durmamızı gerektirir. Kabul etmemiz ve üzerinde durmamız gereken bir nokta, AKP'nin söz konusu popülizm sayesinde yaklaşık yüzde 60'lık bir kesimi etkileme, harekete geçirebilme gücüne sahip olduğudur. AKP'nin aynı anda yoksul seçmenlerin, çok sayıda Kürdün, etkili emek ve işveren örgütlerinin desteğini alabilmesi önemli bir başarıdır. Bu “başarı” kimi dini ve etnik motiflerin açık veya örtük kullanılmasıyla da ilişkilidir. Açık olan bir başka nokta da 2002'den bu yana AKP'nin rakiplerinin yaptıkları inanılmaz hatalarla, bu yüzde 60'lık kitlenin bir “Biz ve Onlar” algısı etrafında kenetlenmelerine büyük “katkıları” sunduklarıdır. AKP, kültürel kutuplaşmanın derinleştiği süreçlerde, kendisini “sessiz Muhafazakâr /Müslüman asli unsurun yegâne temsilcisi” olarak popülerleştirmeyi başardı. Sözgelimi, “başörtülülerden öğrenen” elitist tavrın, tekstil sektöründe sigortasız çalışan başörtülü bir kadınla, MÜSİAD üyesi bir ailenin başörtülü mensupları arasında ortak bir mağduriyet algısı yaratması böylece mümkün olabildi. Bir başka ifadeyle

sürekli olarak kültürel kutuplaşma dilini kullananlar, AKP'ye bu geniş kitlenin sözcülüğünü adeta altın tepside armağan etmişlerdir.

Tam da bu konularda AKP'nin önümüzdeki dönemde işini zorlaştıracak gelişmeler yaşanıyor: Toplum başörtüsü etrafında geliştirilen kutuplaşmacı siyaseti benimsemediğini defalarca ortaya koydu. 90'ların kutuplaşmacı ortamında şeriat isteyenlerin oranı yüzde 23'lere kadar tırmanmışken, bu oran şimdilerde yüzde 9-12 arasında salınıyor. Aynı toplum başörtüsü özgürlüğünü savunurken, askeri darbelere ve yönetimlere olan mesafesi de giderek artıyor. CHP gibi ideoloji partisi ve kitle partisi olma arasında gidip gelen kararsız tavrını ikincisi yönünde değiştirmek isteyen bir parti için, genelde dini özgürlükler ve özelde de başörtüsü sorunu konusunda daha yapıcı olmak kaçınılmaz. CHP'nin üniversitelerde başörtüsünün fiilen serbest kalmasına ses çıkar(a)maması tam da buradan kaynaklanıyor. Aynı CHP eğer tarihsel-ideolojik önyargılarından kurtulabilseydi, başörtüsü gibi özgürlüklerle ilgili talepleri Alevilerin dini-kültürel özgürlük talepleriyle birleştirir, zorunlu din derslerine karşı bir kampanyayla AKP'yi çok ciddi olarak sıkıştırabilirdi. Günümüz Türkiye'sinde bu özgürlükleri "amasız, fakatsız..." bütünsel olarak savunabilmek Özgürlükçü Solun görevi olmalı.

AKP'yi zora sokacak bir başka gelişme de İslamcı gelenek içerisinden gelen kimi çevrelerin sosyalist görüşlere yönelmele-ridir. HAS Parti'nin de dâhil olduğu bu arayışlar, "Müslümanlığı sağcılıkla eşitleyen" istismarcı partilere çok ciddi darbe vurabilir. Yani Muhafazakâr Sağ gelenek, kendi içerisinden çatlamıştır ve bu çatlak etrafında ortaya çıkan ideolojik mücadeleler sonucunda, dindar emekçilerin sağ partilerle olan bağları zayıflayabilir. Siyasete özcü kavramlarla bakanların, İslamcı gelenekten HAS Parti'nin çıkabilmesini çok iyi tahlil etmeleri gerekiyor. Bu gelenek bu denli dönüşebilen aktörler çıkarıyorsa, toplumu "Muhafazakar, Milliyetçi, İslamcı" gibi özcü-statik kategorilerle donduranların bundan ders çıkarmaları ve siyasete sürekli olarak "bir-sıfır" mağlup başlama durumlarından kurtulmaları gerekiyor.

Aslında bunu yapabilmek için toplumla temas noktalarımızı yitirmememiz şart. Soğuk Savaş sürecinden gelen Kürt hareketinin ürünü olan BDP de, geniş bir çevreyle etkileşim kurmasının sonucunda dindarlara saygılı, onları ötelemeyen ama kadın meselesi gibi alanlarda ortaya çıkan muhafazakar anlayışlara karşı mücadele etmeyi de başarabilen bir anlayış geliştirebildi.

Buraya kadar anlatılan gelişmeler, toplumun sürekli farklılıklar ve melezlikler üreten dinamizmiyle de çok yakından ilgili. Küreselleşmenin aşağıdan yukarıya olanı, hem küresel hem de yerel düzeyde melezlikler üretiyor. Farklı kültürler arasında muktedirlerin istememelerine rağmen, melez geçişler yaşanabiliyor. Türkiye toplumunda bir yandan farklı kültür guruplarının içlerine kapanmalarını savunan unsurlar varken, bardağın dolu tarafına bakanlar, toplumun içine kapanmaya dirençli melezlikler ürettiğini de görebilirler. Bizler ikinciden yana olmalıyız. Özcü olmayan birçok kültürlülük anlayışını savunmalıyız. Bu kimliğimize dair hakların verilmesini önemseyen, ama onları mutlaklaştırmadan kimlikler arasında geçişleri savunan bir duruş olmalıdır. Toplumumuz adeta kapatılamayan bir musluk gibi bu farklılıkları ve bunlar arasındaki melez geçişleri üretmeye devam ediyor. Bundan korkmak, bu gurupları iktidarın diliyle yargılamak bize yakışmaz. Bu dinamizmi kucaklayıp, kendisini ifade edebildiği alanlar yaratanlar, geleceğin Türkiye’inde yer bulabilirler.

Türkiye’de sosyalistler, kimlik sorunlarını inkâr ettikleri, arkaik gördükleri sürece etkisizleştirirler. Hem küresel gelişmeler hem de ülkemizin yüzyıllık inkâr tarihi bu konuda mağdurlardan yana tavır almamızı zorunlu kılıyor. İnkâr tarihinin yarattığı kırıklıkları, travmaları kardeşlerimizle beraber, dayanışmayla aşarsak, o zaman “renksiz, kokusuz bir sosyalizm” savunuculuğundan da kurtuluruz. Dünyanın bin bir rengini geçici, tarih-dışı görmek, bizlere otoriter modernizmin bir mirası. Sorun bu renklerden bir uyum çıkarabilmekte.

Oysa ülkemizde bir yandan kucaklayıcı olduğunu iddia eden bir demokrasi söylemi savunulurken, diğer yandan “vatandaşlık

değil yandaşlık” bağına dayalı yeni bir iktidar yapılanmasına gidilmekte. Bu, sınıfsal çıkarlardan ayrı anlaşılamayacak olan, iktisadi çıkar sahiplerinin kültürel gerilimleri istismar etmeleriyle inşa edilebilen bir yapı. Sınıfsal hiyerarşinin, etnik-dinsel hiyerarşiler ekseninde tahkimıyla, kimileri içerilirken, kimiler de dışlanıyorlar. Bu yeni yapılanma özetle, “Sünni-Hanefi-Türk-Erkekleri” hiyerarşinin üstlerine doğru iterken, en aşağıda “Alevi-Kürt-Kadınlar” yer alıyor. Elbette en üstekiler ve en alttakiler arasında farklı katmanlar da var. Bu yeni yapılanma inandırıcılığını ve gücünü, yoksul Sünni-Hanefi-Türklerin de desteğini alabilmesine borçlu. Yani, bir yandan demokratikleşme söyleminden itibar türetilmek istenilirken, diğer yandan kimlerin içerilip, dışlanacağına dair sınıfsal tercihler yapılıyor.

Sendikal yaşama bakıldığında kamu emekçileri ve işçi sendikalarının bile bu etnik-dini temelde bölündükleri dikkat çekiyor. Aleviler ve Kürtler DİSK, KESK gibi sendikalarda daha ağırlıklıyken; Memur-Sen, Kamu-Sen ve Hak-İş, Sünni-Türk unsurların daha fazla temsil edildikleri sendikalar. Emek hareketi de AKP’nin demokrasi projesinin sınırlarını hemen ele veren önemli bir alan. Demokrasinin belki de en önemli göstergesi, bir ülkede emek hareketinin iktidardan özerk ayakta kalıp kalamadığıdır. Bu açıdan bakıldığında AKP’nin, hem işçi hem de kamu emekçileri sendikalarının kendisine yakın isimlerden oluşması için iktidar gücünü ciddi biçimde kullandığı açıktır. Nasıl MHP iktidarında partiye yakın Kamu-Sen en fazla üyeye sahip memur sendikası yapıldıysa, AKP iktidarında Memur-Sen benzer biçimde birinciliğe fırlatıldı. Türkiye’de siyasi iktidarlar bu alanı kendi dinamikleriyle kabullenip, hiza vermeyi bıraktıklarında, demokratikleşme yolunda önemli bir eşik aşılmış olacaktır.

Tam da bu nedenlerle sol gurupların, sıkışmış oldukları Alevi-Kürt mahallerinin dışına çıkmaya çalışmaları elzemdir. Bu elbette söylenmesi yapılmasından çok daha zor bir iştir. Pratikte bu yönde adımlar atılabilmesi için Kürt sorununda silahların tamamen susması ve makul bir çözümün bulunması

şarttır. Dolayısıyla bu yönde döktüğümüz her ter damlası, bize toplumla daha dolaysız ilişkiler kurabilme zeminini sunacaktır. Rakiplerimiz bizi Kürt sorunu üzerinden kriminalize etme konusunda o kadar mesafe aldılar ki, iktidara hiçbir direnç göstermedikleri halde etnik-dini bölünme üzerinden kendilerini meşrulaştıran kimi sendikalar ortaya çıkabildi. Kürt sorununun çözülmesi, emekçilerin çok kısa sürede kendi aralarında güven inşa ederek, sahici muhalefet örebilmelerini de mümkün kılacaktır. En yoksul seçmenlerin Kürtler olması, yukarıda bahsettiğimiz etnik-dini yarılmanın ve emek piyasasında yaratılan “iş bölümünün” mahiyetini açıklar niteliktedir. Bu ülkede Sünni-Türk mağdurlarla bağ kurmayı, yan yana gelmeyi başaramayan bir sol, 1 Mayıslarda folklorik bir öge olarak birdenbire ortaya çıkıp, ertesi gün aniden kaybolma kaderini aşamayacaktır...

AKP, en son Kürt Açılımı hamlesini, kendi seçmenlerini böyle bir açılıma ikna etme yolunda büyük bir aşama kaydettiği halde yarıda bırakmıştır. AKP’nin Kürt Açılımı yüzünden oy kaybedebileceği, tam da bu yüzden geri adım attığı masalına inananlar, son referandum başarısını doğru okumamış görünüyorlar. Tam da açılım sürecinden sonra yapılan referandumda, olanca iktidar yıpranmasına rağmen yüzde 58 oy almak az iş değildir. AKP’nin toplum bileşenlerinin önünü açacak, onları özne kılacak hamlelerden ürkmeye başlamasının asıl nedeni, siyasal muhafazakârlığıdır. Sadece Kürt sorunda değil, Alevi meselesinde de, emek ve hatta sermaye dünyasında ve gençlik hareketlerinde AKP’nin asıl korkusu, toplum bileşenlerinin kendilerinin temsilini AKP’ye bırakmak yerine bizzat devreye girmeleri ve sorun çözücü özne olmayı hedeflemeleridir. 1950’lerden beri soldaki rakiplerini vesayetçilikle suçlayan Türk Sağ, özünde iliklerine kadar vesayetçidir.

Kolonyalist mantığı anımsatan, ellerinde un çuvallarıyla Kürt illerine gidip, huşu içinde bunları fukaralara dağıtıp iki dünyayı da ellerinde tutmaya çalışanların, AKP’de yarattığı umut tam da böyle bir şeydir. Muhatabını özne kabul etmek yerine onları baba

şefkatine muhtaç eksik insanlara indirgeyerek, şefkatli muhafazakârlık denilen yöntemle hizaya getirmek. Şefkatli muhafazakârlık elbisesini AKP'ye en çok giydirmek isteyen çevrenin Gülen Cemaati ve onun ideolojik kolu Zaman Gazetesi olduğundan şüphe yok. AKP'yi yeni ama özünde sağcı bir vizyonda en çok dondurmak isteyen çevre de Gülen Cemaatidir.

Ne var ki, Kürtlerin örgütlülüğü ve bilinci bu pratikleri her defasında boşa çıkarıyor. AKP bölgede “İyi Kürtler” bulma yoluyla sorunu aşmaya çalıştıkça, “İyi Kürtlerin” bir kısmı da bu paternalist-kooptasyoncu ikiyüzlülüğü fark edip uzaklaşıyorlar. Tam da bu örnek, AKP'nin demokrasi projesindeki tıkanmışlığını ele veriyor: Kürt sorununu çözmek istiyorsan onların öznelerini muhatap alırsın. Demokrasi budur. Muhatapların buna hazırken, buna gönül indiremeyen sensin.

Bir başka ifadeyle söylersek AKP, 2002-2007 arasında kendisini zorlayan Ulusalıcı dalgayı, bu kesim tarihsel nedenlerle miadını doldurduğu için yenmeyi başardı. Aynı AKP, Kürt hareketini bir türlü yenilgiye uğratamıyor. Ya “tatlı sert” bir yöntemle bu sorunu çözmeyi erteleyecek, ya da risk alarak çözme yoluna girecek. Şu anda hangi yönü tercih edeceği belli değil. Bu noktada bize çok büyük bir görev düşüyor: AKP, “Kürt sorununu çözemez” türünden toptancı bir tavır takınmanın pratik hiçbir yararı yok. Elbette kendi uzun vadeli siyasi çıkarları için AKP bu sorunu çözmeyi deneyebilir. Tam da bu noktada, kendi pozisyonunu mutlak görmeyen, küçük tavizlerle ilkeli durmayı beceren bir anlayışa ihtiyaç var. Kürt hareketi, içerisinden geldiği acılı süreç nedeniyle kimi zaman bu esnekliği gösteriyor, kimi zaman çok sert tepkiler veriyor. Bu nedenlerle bu ülkenin demokratlarının görevi, köprülerin yakılmamasını sağlamak, iletişim kanallarını açık tutmaktır. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, bu ülkede insanca yaşamının yolu, Kürt sorununun barışçıl çözümünden geçiyor. Peki, her şey orada bitecek mi? Hayat, yeni sorunlar ve yeni çözümleri karşımıza çıkaracak denli renkli olmaya devam edecek. Ne de olsa devrimci olan, hayattır...

Post politikanın inşası: AKP, yeni hegemonya ve Kürtler

Fırat Aydınkaya

Türkiye son zamanlarda herhangi bir fikri derinlikten yoksun peş peşe kurulan stratejik düşünce kuruluşlarının “söz patlaması” işgaline uğradı. Bu kuruluşların bir tür “algı mühendisliği” için iktidar elitlerince re-organize edildiği açık. Otoriter siyasetin gündeliğin orta yerine kurulması ve tahkim edilmesi işlevi gören bu merkezler, “analiz” adı altında konvansiyel silahlarını gün aşırı bize doğrultmakla meşgul. Siyasal akıl yürütmeyi felsefi altyapıdan yoksunluk olarak gören bu irşad kamikazeleri, sosyolojik bilgi yerine istihbari bilgiyi, ideoloji yerine gündelik ihtiyaçlara yaslanan araçsal aklı öne çıkarıyor. Bu çabanın otoriter siyasetin yeni üreticileri olduğu ortada. Bu geleneğin yaygınlaşması ile birlikte analitik düşünce bir kez daha bu ülkede survivor’cıların kurduğu menkul megaloman stratejilere eşitlenip dokunulmazlığa büründüğü de ayrı bir trajedi.

Bu “karikatür rasyonalizasyonu” anımsattıktan sonra analitik düşüncenin muhakeme biçimleri ile Ak Parti’nin Kürt meselesine

yaklaşımını ele almayı deneyeceğim. Bunu zorlaştıran bir diğer yerleşik kalıp ise giderek yükselen iktidarcı düşünme biçimleridir. Bir yandan iktidarın kapıkuluları biçiminde yürütülen hard savunma metodolojileri ile müesses nizamın yeni yükselenleri, “yücelerin yücesi” olarak taltif ediliyor. Öbür yandan ise iktidar eleştirisini kör bir “kartaca yıkılmalıdır” üzerine bina eden rasyonel muhakemeden uzak nefrete varan cari pozisyonlar var. Tapınmaya varan mutlak defans ile lanetlemeyi bile geride bırakan mitik ofanslar gerçekçi yorumlara varmayı bir hayli zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu yazı üçüncü bir yol olarak düşünme, değerlendirme ve eleştirmenin mümkünlüğünü göstermeyi de dert edinmektedir.

Ak partinin Kürtlerle olan antagonistik ilişkisi üzerine şimdiye kadar pek çok şey söylendi. Söylenmedik bir şey kaldı mı doğrusu bilmiyorum. Ama yine de bana öyle geliyor ki söylenenler belli bir söylemsel şema içinde söylenmediği için boşluğa düşüp kaybolmayı da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bu yazı semantik bir anlam bütünlüğü içinde olan biteni anlatma peşindedir.

Küçük Şeyler: Kıyamet mi Mucize mi?

Yakın zamanda kendini demokrat olarak tanımlayan bir yazar Ak partinin esasında bu ülke için “küçük bir mucize” olduğu yorumunu yaparak önemli bir tartışmaya benzin döktü.¹ Dinsel retoriğe başvuran yazar, bu terminolojide mucizenin teolojik anlamını elbette farkındaydı. Buna rağmen yazarın bağlı bulunduğu kimliğin bizzat kendisi tıpkı Kürtler gibi devletle sorunlu madun bir konum teşkil ettiği için yorumunu dikkate almakta fayda var. Öyleyse soru tam da şudur: Ak parti Kürtler için küçük bir mucize mi yoksa küçük bir kıyamet mi?²

Mucize olarak taltif edilen siyasal hareketin arkeolojisine

1: Etyen Mahçupyan, Taraf Gazetesi, 31.05.2009

2: Küçük kıyamet tabiri İslami literatürde tasavvufun ürettiği bir kavramdır. Bununla insanın ömrünün sonuna işaret edilir. “Her insanın kıyameti öldüğü andır” diye bir anlayışa dayanmaktadır.

dalmak bizi daha sağlıklı yorumlara götürebilir. Bilindiği üzere Ak partiden bahsetmek kaçınılmaz olarak Milli görüşü ve daha makro planda İslami modernleşmeyi didik didik etmeyi beraberinde getirir. Zira İslami modernleşme parantezi içinde türeyen Milli görüş hareketi yükselen Anadolu sermayesinin dalga boyuna tutundu. Milli görüş hareketi, Cumhuriyet modernleşmesine itirazları olan, bu modernleşmenin dışında bir modernleşmenin mümkünlüğüne inanan İslami bir ideolojiden ilhamını almıştı. Afgani'den Abduh'a varan modern İslami hareketin ideolojik gıdası Türk islamını da etkileyecekti. Nakşibendiliğin Anadolu geleneğini İslamcılık ideolojisine sentezleyen bu hareket siyasal özne olarak ümmet fikrine sarılmıştı. Ancak bu hareketin biricik değişmeyen sabitesi ne olursa olsun “milli olmak” fikriydi. Her şeyden önce milli görüş “milli”ydi. Milli olmak büyük oranda misakı milliden mülhem bir ulusallıkla çerçevelenmişti. Milli görüş bu nedenle milliydi, yani buraya aitti, yani misak milli geleneğinin İslami tonundan üretilmiş ulusalcılık doktriniydi. Bu nedenle başlangıç koşullarında ve hatta kısmen halen bu hareket Kemalizmin müstemilatı gibidir. Ulul emre itaati Kemalist devlete biat olarak yorumlayan paternalist bir siyaset öneriyordu. Çıkış koşullarında komünizme karşı hem Kemalist devlet seçkinlerince hem de komünizme karşı mücadele eden devletlerce yedek güç olarak görüldü. Milli görüşçüler de komünizm tehlikesine karşı milli devletten yanaydı. Kemalizmin, seküler milliyetçiliğini değil belki ama islamla karılmış bir milliyetçilik yapmak da milliciliğin bir gereği idi. Türk İslam ülküsü ile Türk milletinin İslama önderlik etme fikrini peygambere atfedilen bir hadis ile meşrulaştırmaktaydı.³ Biz milliyetçiyiz ama İslam için milliyetçilik, İslam için Türkçülük yapıyoruz demeye getirdiler. Milliyetçilik, milli görüşün ideolojisindeki islamla beraber vazgeçilmez siyam ikizi idi. Milli görüş ideolojisindeki İslam unsurunu çekip çıkardığımızda karşımıza Nihal Atsız'ın çıkacağı bir vakadır. Milli görüşün ümmet fikri bu arka plana yaslanmaktaydı.

3: Özellikle İstanbul'un fethine dair İslam peygamberine atfedilen hadisin sahih olmadığına dair ciddi itirazlar vardır. Hiç şüphesiz bu üretimli hadis, Türk-İslam ülküsünün mottosudur.

Milli görüşün ümmeti her şeyden önce milliciydi. Coğrafi sınırları misakı milli ile toplumsal sınırları ise milliyetçilik/Türkçülük ile belirlenmişti. Ümmet bu manada devletin resmi toplumu anlamında bir homojen topluluktur. Türklerden müteşekkil, Türkçülük ile boyanmış bir modern topluluk. Ümmet fikri Kemalist devletin inşa ettiği seküler vatandaşlık ile hemen hemen aynı içeriğe sahiptir. Bu nedenle ümmet fikri, Türk ulus devlet sistemine alternatif iddiasında bulunan bir siyasal proje değildi. Devletin yedeğinde inşa edilen ve içsel kodlamaları hemen hemen aynı olan belki daha sivil bir fikir söz konusudur. Hemen belirtelim ki, bu ümmet fikrinde devletçe inkâr edilen Kürtlerin temsili bir kenara, burada devletçe şüpheyile karşılanan Sünni Araplar bile kendilerine yer bulamazdı. Bu yanıyla milli görüş her ne kadar düşünsel olarak modern İslami hareketle bağları olsa da esas olarak Kemalizmin devamıdır.

Bu nedenlerle folk veya enternasyonal bir ümmet anlayışı yerini, üzerinden Fransız devrimi geçmiş ulusçu-ulus devletçi bir ümmet fikrine terk etmişti. Afgani-Abduh çizgisi hilafetin yıkılmasının yıkıcı etkilerini telafi etmek ve sömürgeci batıya karşı otoriteyi yeniden tesis etmek için ümmet fikrine içkin otorite fikrini yeniden inşa ettiler. Belki halife yoktu ama halifeliğin cisimleşmiş hali olacak İslami ulus devlet-ler olacaktı. Sünni islamın bu şekilde modernize edilmesi yeni bir andı. Bu yenilik belki de en kolay şekilde Anadolu'da mümkündü. Zira hilafet bayrağı burada düşmüştü ve yeniden burada bu bayrağın kalkması daha olasıydı. Öte taraftan Türk İslam fikri Namık Kemal'lerden bu yana bir arayış olarak hep vardı. Abdülhamit de bu siyaseti hem kurguladı hem icra etti. Bu nedenle Türk İslam fikrinin yaratıcı bir tarihsel geleneği vardı.

Milli Görüş hareketinin ümmet fikri tüm halkların eşit bir aradalığına yaslanan bir toplumsal bir proje değildi. Belki tikel unsurların söylemsel kardeşliği mümkün olabilirdi. Fakat toplumsal ve siyasal planda hiyerarşik bir söylemdi ümmet fikri. Ümmet piramidinin en tepesinde Türk fikri vardı ve rakipsizdi. Ümmet fikrinde Kürtler yoktu. Ama Türk olmayan güneydoğulu kardeşlerimiz vardı. Bunlar devletin desteğiyle Türkleştirilerek hatta Türk'ten daha çok Türk yapılarak kardeşliğimiz tahkim edilebilirdi. Bu saiklerle Milli görüş hareketi Kürdistan'a belli amaçlarla giren misyonerler gibi davrandı.⁴

4: Kürtlerin Müslüman olması gerçeğini asimilasyon için kolaylaştırıcı bir unsur olarak

Yeni bir yere gelen her hareket gibi Mili görüş de kendinden önceki Kürt islamını ya yok saydı ya da kusurlarını abartarak tersyüz etti. Onlara göre Kürt islamı muteber değildi, hele Şafiiliğe ise ancak tahammül edilebilirdi. Sözelimi Şafiiliğin kimi özgün ibadet ritüelleri Kürt davranışına yorularak primitif bir yoruma tabi tutuldu. Oysa bu Kürtlerin özgün İslami inanışlarını ele veriyordu. Ne var ki Milli görüş bu minimal farklara dahi tahammülsüzdü. Bu nedenle Kürtler iki defa asimilasyona tabi tutuluyordu. Okulda Türkçe öğrenerek Türkleşmek ve bunun tamamlayıcı unsuru olarak da, camide Hanefilik (Türk-İslam) öğrenmek zorundaydılar.

Sonuç olarak milli görüş hareketi Kürdistan'da devletin devamı şeklinde bir asimilasyon hareketi olarak girdi. Asimilasyonun doğasındaki üstünlük ve hiyerarşik merak burada da işbaşındaydı. Kürt islamı hakir görülürken, Kürtlük şeytanca bir konuma itilmekteydi. Bunun için Peygamberin hiçbir zaman söylemediği hadisleri bile dolaşıma sokuldu. Kürtlerin şeytanın soyundan geldiği şeklinde hadisler sıkça dillendirildi.⁵ Selahaddin Eyyubi Türkleştirilirken, Said Nursi'ye seyyid denilerek Araplaştırıldı. Bu şekilde Kürtlerin İslam tarihi içindeki yeri de kaybedilmek istendi. Kürt medreseleri ve buradan çıkan İslami kültür milli olmadığı için primitif bir öğreti diye aşağılandı. Milli görüş bu şekilde 1993 yılına kadar asimilasyonun İslami kolu olarak misyonerce faaliyetler yürüttü. Bu şekilde yoğrulan ümmet mistifikasyonu eşitsiz ve ırkçı olduğu için ve anlatılan yanlış icraatlar nedeniyle Kürdistan'da sınırlı olarak tutunabildi. Bu hareket 1993'de kısmen gözden geçirildi. Sözelimi Erbakan'ın ünlü "andımız"a dönük eleştirel konuşması milli görüşün genel felsefesini revize etmeden seçimlere dönük taktiksel bir hamle olarak kaldı.

Sonuç olarak milli görüş hareketi Ak partiye kadarki tarihsel

gören Ziya Gökalp'tır. Gökalp, cumhuriyet öncesi yazdığı yazılarda Ermenilerden kurtulmuş bir gelecek inşasında Kürtlerin sorun çıkaracağını imliyordu. Kürtleri sorunsuzlaştırmak için onları asimile etmek gerekmekteydi. Üstelik Kürtler müslümandı. Gökalp, cumhuriyet elitine İslami bir halkın kolayca asimile edilebileceğini vazediyordu. Ne var ki İslam'la arasına mesafe koyan Kemalist elit seküler ve jakoben yöntemlerle asimilasyona girişirken tarihi bir fiyasko yaşadı. Gökalp'in vasiyeti Milli görüşe ihale edildi. Kürtleri asimile etmek için islamı özellikle de modern islamı kullanma işini bu hareket üstlendi.

5: Kürtlerin şeytanın soyundan geldiği yolunda üretilmiş güya ırkçı hadisler üretilerek Kürt olma fikri şeytanlaştırıldı.

geçmişinde Türkçü Kemalist ulus devlet projesine hem entelektüel hem de araçların rasyonelliği bağlamında uyumlu olarak göründü. Milli görüşün sekülerizm ve laiklik bağlamında Kemalist projeye getirdiği eleştirinin kırıntısı dahi Kürt inkârı için yapılmadı. Devletle zımnî mutabakatı anımsatan bir tutum ile Kürt meselesi hep inkâr edildi. Bu inkâr felsefesi İslami bir yorumla devlet lehine tahkim edildi. İnkâr, üretilmiş bir dinsel söylem ile daha da koyulaştırıldı, kitleselleştirildi. Türkiye’de muhafazakâr kitlenin Kürt haklarını tanımada gönülsüz davranmasının ideolojik temeli bu dönemlerde atıldı. Ve nihayet üstü örtülü kimi özel konuşmalarda kimi sol siyasetleri hatırlatan jargonla devrim olduğu zaman bu sorun kendiliğinden çözülür mitolojisi dışında kayda değer bir tutum gözlenmedi. Gerçekten de Erbakan’ın bölgedeki misyonerleri “adil düzen gelecek, herkes hakkına kavuşacak” repliğini bir dönem dillerinden hiç düşürmediler.

Muhafazakârlık:

İyi Pragmatizm mi, İyi Adam Pragmatizmi mi?

Milli görüş hareketinin bir diğer önemli özelliği ise şahıs ile müsemma siyasal diskurlara ve modernleşmeye dayanmasıydı. Bunun kökünü esasında İslami modernleşmenin kuramsal yapısında aramak lazım. İslami yenilenmenin şura meclisi vurgusu veya icmaya başvuru metodları, ulus devlet güncellemesinin pratik formülasyonunda pek işlemedi. Tek adamlığa vurgu, şahıs etrafında inşa edilen siyasetler esasında 20. yy.ın sömürgecilik karşıtı doğu toplumlarında hep vardı. Gandi, Nehru, Mustafa Kemal, Nasır vb.. Bu gelenek Modern İslami siyasette de aynen sürdürüldü. Bu nedenle şahsa bağlı siyasal hareketler hep ön planda kaldı. Erbakan ile başlayan, Erdoğan ile devam eden şahıs ideolojilerinin arka planında maksimalist düşüncelerin olduğunu not edelim.

Erdoğan’ın Kürt meselesiyle tanışması İstanbul il başkanı ve belediye başkanı olduğu dönemde oldu. Erdoğan, Kürt danışmanlar tutup o dönemde harlanan kürt meselesiyle ilgili raporlar hazırlattı. Bu nedenle Ak parti işbaşı yaparken meselenin özünün farkındaydı. Buna rağmen iş başı yaptığı sıralarda Kürt bir işçinin Moskova’da

sorduğu soruya “düşünmesen yoktur” şeklinde inkar repliğiyle yanıt verdi. 2004’lerdeki Öcalan tecridinde Kürt meselesinde “şu anda devlete söz geçirme kudretimiz yoktur” itirafında bulunarak zaman talep eden yine Erdoğan’ın kendisiydi. Bundan bir yıl sonra ünlü Diyarbakır’daki “Kürt sorunu benim sorunumdur” konuşması geldi. Yine bir yıl sonra bu sefer Diyarbakır’daki gösteriler için polise, “kadın da olsa çocuk da olsa vurun emrini” veren de yine Erdoğan’dı. Peşinden referandum sürecinde İmralı ile görüşülüyor açıklamasını yapan da Kürt meselesi artık yoktur, Kürt kardeşlerimizin sorunları vardır diyen de yine Erdoğan’dı. Peki ama bunların hangisi gerçek Erdoğan? Veya mucize bu işin neresinde saklı?

Bu soruların yanıtı işin içine ideoloji karıştırılmadan anlaşılamaz. Zira ilk bakışta gündeliğin bilimi olarak lanse edilen “analiz”i kullanarak işe baktığımızda karşımıza bir çelişkiler kolajı çıkacaktır. Ancak ideolojik bir üst yapıdan olaya bakıldığında çelişki gibi görülen bu hallerin semantik anlamlara tekabül edeceği görülecektir.

Milli görüş hareketinin baskın ideolojisi İslami modernleşmenin politik görünümü olan siyasal İslamcılık iken aynı şeyi Ak parti deneyimi için söyleyemeyiz. Zira Ak parti hem organik bir yapı olarak hem de bir üst ideoloji olarak iç içe geçen makro ideolojilere sahiptir. Buna göre her ne kadar Ak parti siyasal İslamcılıktan mülhem milli görüşün kültürel kodlarına sahipse de siyasal ideoloji olarak muhafazakârdır.⁶ Bu muhafazakârlık stili dinden tevarüs eden bir yumuşatılmış dinsel anlam değildir. Diğer deyişle dinsel söylemin gizlenmiş biçimi değildir. Bu muhafazakârlık ideolojisi kaynağını aydınlanma felsefesinden ve modernleşme süreçlerinden alan liberalizm, sosyalizm dışında üçüncü bir tavidir. Muhafazakârlığın öncelikle ne olmadığına bakmak lazım. Bir kere muhafazakârlık devrimci değildir, toptancı değildir. Kontrolsüz hiç değildir. Ani değişimleri desteklemez. Mutlak özgürlükçü değildir.

6: Muhafazakârlık ideolojisi üzerine çalışmalar özellikle Ak parti iktidara geldikten sonra çoğalmaya başladı. Böylelikle muhafazakârlığın dinden ayrı bir siyasal ideoloji olduğu henüz keşfedildi. Yine de bu konuda Burke, Dubiel, Nisbet vb. yazarlara bakılabilir.

Sistem dışı değildir. Sistem muhalifi değildir. Eşitlikçi değildir.

Topluma en az devlet ve birey kadar belki de onlardan daha çok değer verir. Kaybedecek şeyleri vardır. Değişim taraftarıdır. Fakat yeri ve zamanı geldiğinde kontrollü olmak koşuluyla değişimi ister. Mutlak değişimden değil nispi değişimden yanadır. Fakat değişim vakti gelmişse değişimi yönetmek için harekete geçer. Değişimi mutlak doğrulara göre değil, toplumsal ve siyasal pragmatizm ile yönetir. Kaotik, öngörülemez ve hızlı değişimlerden yana değildir. Bu yüzden devrimler eleştirisi ile ideolojik bir muhteva kazanmıştır. Pek çok kişi muhafazakârlığı statükoculuk ve sisteme gözü kara bağlılık olarak okumaktadır. Ne var ki muhafazakârlık mutlak değişimden yana olmasa da statik bir tavır da değildir. Dönüşüm fikri onun için daha makbuldür. Dönüşüm sağduyuyu, kontrolü ve yönetilebilirliği içerdiği için dönüşüm önemlidir. Fakat bu dönüşümün devrimsel bir sürece girmesine izin vermez. Böyle riski gördüğü anda zikzak çizip el frenini çeker. Devrimcilik her an gaza basma epiği ise muhafazakârlık bir ayağı her an freni hisseden garantili bir konumdur. Muhafazakarlık bu nedenlerle jakobenizm karşıtı bir pragmatik ethose tekabül eder. İdeolojik görüntü olarak Ak partinin bir ayağı devrimci olmayan kültürel İslamda iken diğer ayağı muhtevası seküler pragmatizmle doldurulan Muhafazakârlık ideolojisindedir. Bu ideolojik arka plandan Ak partinin Kürt meselesine baktığımızda manzara görünen köye dönüşecektir.

Öte taraftan tarihsel olarak Ak parti Abdülhamit'in Kürt politikasını neredeyse aynısını fakat araçlarını güncellemek kaydıyla takip etmektedir. Makro siyaset anlamında Abdülhamit bir denge ve idare etme dehasıydı. Bir ayağı Türklük siyasetinde bir ayağı İslamcılık bir ayağı da muasırlaşma siyasetlerindeydi. Üç tarzı siyasetin usta icracısıydı. Yerine göre bu siyasetlerin biri öne diğeri geriye çekilmekteydi. Siyasal pragmatizmin önemli örneklerini verdi. Özellikle Kürtler konusunda mahir bir orkestra şefi gibi davrandı. Kürt politikasında aşiretleri kendine bağlayarak, Kürt islamını elinin altında tutarak, aşiret mektepleri eliyle Kürt aydınlarını devlete bağlayarak ve Kürt toplumunu modernleşme araçlarıyla özellikle iktisadi yapılarla yerleşik hayata geçirerek siyasetini icra etti. Kavramsallaştırırsak eğer, disiplin toplumunun araçlarını ustaca kullandı. Bu politika ile Kürtleri devlete değil, bizzat kendine yani şahsına bağladı. Kürtlerin babası unvanını aldı bu yüzden. Baba unvanıyla Kürtleri dizinin

dibine oturttu, başta Ermenilere karşı olmak üzere zamanı gelince fedai gibi kullandı. Yaramaz bir çocuk gibi hareket ettiğinde ya onları ödülllerle elde etti ya da onları bölerek birbirine düşürdü. Ne var ki her halükarda onları iyi adam pragmatizmi adı altında kontrolünde tuttu.

Ümmet Paralaksı

Abdülhamit'in Kürt politikası öteden beri Türk İslam çevrelerine ilham kaynağı olmuştur. Ulu hakan olarak yüceltilmesinin perde gerisinde bu yatar. Abdülhamit'in politikasını Ak parti sadece güncelledi ve güncel araçlarla aynı amaca yüklenen politik bir strateji belirledi. Bunu yaparken cumhuriyet elitinin denediği ama sonuç alamadığı, zamanı geçen politikaları bir kenara bıraktı. İşe yarayanları da aynen mahfuz bıraktı. Sözgelimi Ak parti, cumhuriyetin Kürt feodalizmini korumak için yaptığı gibi kimi seçkin aşiretlerin önde gelenlerini ya partiye alarak ya da devletin kritik noktalarına getirerek iplerini elinde tuttu. Merkezi aşiretlerinin devletle bu göbek bağı bu sefer bu parti üzerinden kurgulandı. Kürt islamında ise öncelikle milli görüşün ve hatta diyanetin dinsel asimilasyon politikalarını gevşeterek asimilasyonist dönüşümde farklı bir evreye geçti. Kürtlerin Şafiilik ve Nurculuk üzerinden sisteme bağlanabileceğini öngördü. Kürt islamındaki içe kapanmacı tasavvufi geleneği gerileten Nurculuğa daha fazla alan açarak bu akımı ehlileştirdi. Nurculuk öğretisindeki Türkler baş Kürtler el ayak olma metaforunun iş görebileceği fark edildi.⁷ Ve öte taraftan Nakşibendiliğin-Halidiliğin ileri gelenleri reel iktisadi yapılarla sisteme kanalize edildi. Bu kişilere şirketler kurduruldu, yol ve inşaat ihaleleri verilerek ekonomik bir güç olmaları sağlandı. Orta sınıf seviyesine gelen bu damarlar devlete bağlandı. Öte taraftan Kürdistan, Gülen cemaatine tamamen

7: Daha Osmanlı döneminde İstanbul'a gelen Said-i Nursi, burada Kürt hamallara ve öğrencilere dönük bir konuşma yapar. Konuşmada Said-i Nursi, "Türklerin (Osmanlılar kastediliyor F.A) beynimiz, biz ise bu vücudun el ve kollarıyız" demektedir. Bu konuda Said-i Nursi, İçtima-i Reçeteler isimli esere bakılabilir. Tenvir Neşriyat, İstanbul

açıldı. Dershane, burs ve eğitim araçlarıyla gelecek vaad eden Kürt öğrenciler batıya hatta yurtdışlarına taşındı. Mezun olan bu öğrenciler devletin kritik noktalarına yerleştirildi. Öte taraftan özel üniversiteler eliyle Kürt öğrenciler bursa bağlandı, bu üniversitelerde Kürt akademisyenler iş başı yaptı. TRT 6 ile yeni bir kürt aydını geleneğinin platformu oluşturuldu. Hem gülen cemaati, hem özel üniversiteler hem de TRT 6 gibi kurumlar Abdülhamit'in aşiret mekteplerinin gördüğü işleve kodlandı. Yine mikro kredilerle, dünya bankasından sağlanan kredilerle KOSGEP, GAP ve esnaf teşvikleri ile Kürt toplumu modernize edilmeye çalışıldı. Bu şekilde Kürt modernleşmesine müdahale edilerek bu modernleşmenin devletin kontrolüne girilmesine odaklandı.

Dinsel açıdan ise önemli kontrol politikaları devreye sokuldu. Bir kere Milli görüşten tevarüs eden eşitsiz ve hiyerarşik ümmet kalıbı biçim değiştirdi. Söylemsel olarak güneydoğulu kardeşlerimizden, Kürt kardeşlerimize şeklinde romantik bir geçiş yapıldı. Kardeşlik retoriğinin korunması iki söylem arasındaki hem akrabalığı hem de ontolojik yakınlığı da göstermektedir. Bu kardeşlik vurgusunun korunmaya muhtaç küçük kardeş profili olduğu dikkate şayandır. Ancak yine de coğrafya kardeşliğinden etnik kardeşliğe geçiş dikkate değer. Ümmet anlayışının içi liberal bir tınıyla insan hak ve hürriyetlerine karşılık gelen yurttaşlık anlayışı ile yorumlandı. Ümmet fikrinin kısmi sekülerizasyonu ile statüsüz ve yasal olmasa da TRT 6 kuruldu örneğin. Ümmet fikri sonuç olarak eşitsiz bir skalaya dönüşen grotesk bir iyi niyet çoğulculuğu olarak işlev gördü.

Ümmet anlayışının bu şekilde polarize edilmesiyle birlikte Kürt modernleşmesi ile de kültürel ve organik bağlar kuruldu. Kürtçe Kur'an hazırlandı, Kürtçe hutbe okundu. Kürtçe mevlitler canlı olarak TV'lerde okutuldu. Fakat bunların hepsinin kendi kontrolünde olmasına özel önem verildi. Kendisi dışında bu işleri yapanlar gayrı meşru ilan edildi. Eğer Kürt olacaksanız benim isteyeceğim kadar kürt olacaksınız denildi. Bu konularda kontrol mekanizmasına özel bir anlam verildiği gözden uzak tutulma-

malıdır. Zira bu kontrol araçları hep daha üst bir hegemonyanın işleyen çarkları olduğu görülmelidir. Kontrol ve denetim fetişizmi ile Kürt meselesi parti tekelciliğine alındı. O kadar sert bir tekelciliğe sığınıldı ki sonuçta devletin geleneksel bürokrasisi dahi bu meseleye ortak edilmemektedir. Bu tekelciliğe karşı çıkanlar ergenekonla iş tutmakla itibarsızlaştırılma yoluna gidildi.

İslami modernleşmenin Kürt İslami modernleşmesiyle buluşması bir takım sabiteleri de yerinden oynattı. Bu şekilde “Türk İslam” ideolojisi siyasal pragmatizmine uygun olarak “İslam Türk” görüntüsü aldı. Milli görüş zamanında baskın Türkçü mefkure dolayısıyla sistem içine alınmayan Nurculuk ve Nakşibendilik-Halidilik ekonomik, bürokratik ve eğitim yoluyla sistem içine alındı. Daha da ötesi Gülen cemaati eliyle Ak parti Kürtleri geleneksel islamdan modern islama dönüştürmeyi amaçlayan dinsel bir misyon da edindi. Refah partisi geleneği Kürtleri Hanefileştirmeye, dinsel ritüellerini terk etmeye, Şafilikten imtina etmeye zorladı. Aynı hatayı yapmayan Ak parti modernleşmenin medenileştirici araçlarını kullanarak Kürtleri geleneksel islamdan modern islama dönüşümünü yarı gönüllü bir şekilde ve yine Kürt öğrencilerin eliyle yürütmektedir. Buna ilaveten AK parti daha steril yöntemlerden vazgeçmiş de değil. Sözelimi Kürdistan’daki camiler ve diyanet politikası reorganize edildi. Buna göre Kürt medreselerinden icazetli imamların görev yaptığı camilere merkezden genç (misyoner) imamlar atanarak camiler üzerinden bir kontrol sistemine yöneldi. Sistem kurucu bir aktör olarak imamlar, geleneksel disiplin toplumunun teknik elemanları olan vali veya garnizon komutanı yerine ikame edildi. Bu şekilde seküler Kürt mücadelesini sınırlamayı ve kontrol altına almayı deneyen Ak parti devletin Kürtleri elde etmek için seferber ettiği dinsel koordinatları yeniden üretti. Devlet din üzerinden Kürtleri inkâr etmeyi, disipline etmeyi ve nihayet egemenliğinde tutmayı refere etmiştir. Kemalist elitin doğal olarak din üzerinden medenileştirici, modernleştirici bir öğretisi yoktu. Ak parti devletten ayrı olarak din üzerinden Kürtleri inkâr etmeyi değil kabul etmeyi

önemsemektedir. Ama şartlı kabul elbette. Mümkünse kendi Kürtlerini yaratmak, değilse kendi bahçesinde tutmak şartıyla.⁸ Bu nedenle Ak parti din üzerinden Kürtleri inkâr etmeyi değil, kabul etmeyi, disipline ve egemenliğine almayı değil medenileştirmeyi, modernleştirmeyi ve modernleştikçe kontrolüne almayı uman bir siyasi teoloji izlemektedir. Dinsel nitelikli Kürt modernleşmesinin Ak partiye bu kadar kolay eklenmesi tam da bu kodlamaya dayanmaktadır. Sonuç olarak Ak parti, ümmet nosyonunu geleneksel konumdan çıkarıp iktidarla içeriklendirerek modern bir tasarıma yani siyasal bir kitleye dönüştürmeyi başarmıştır. Ve nihayet ümmet tasarımını Kürtlere dönük kontrol sisteminin amaçsal paralaksı olarak kullanmaktadır.

Post Politikanın İnşası

Siyasal olarak Ak parti devletin tipik sömürgeci uygulama ve mekanizmalarını tersine çevirdi. Disiplin ve egemenlik üzerine kurulan klasik kolonyal söylem biçim değiştirerek modernize edildi. Tahakküm ve araçlarının sistem kurucu olduğu bir yarı sömürgeci yumuşak zorbalık ve tonu düşürülmüş şiddet pratikleri ile hegemonya siyasetine geçiş yapıldı. Bu şekilde Kürtlerin disipline edilip egemenliğe almanın devletçi söylemi olan inkâr söylemi değiştirildi. Bunun yerine Kürtleri kontrolde tutmayı akıl eden yumuşak zorbalık yöntemi devreye sokuldu. Hatta Kürt sorunu benim sorunum diyen bir liderlik örneği verildi. Daha da ötesi defacto bir egemenlik paylaşımına kapı aralandı. İkili iktidar diyebileceğimiz bir konseptle Kürdistan'da devlet otoritesine ek olarak Kürt otoritesine de mecburen alan açıldı. Bu fiili otorite haline yumulan göz elbette kontrole dikilen bir gözdür de. Buna uygun araçlar da rasyonalize edildi. Rasyonel, pragmatist ve hatta minimalist siyasetler devreye sokuldu. 2000'lerden sonra örneğin gelişen Kürt orta sınıfının bir kesimini kendine bağlayabildi.

8: KCK operasyonları sistemin Kürtlerini tahkim etmeye dönük bir mühendislik faaliyeti idi. Bu operasyonlar bu nedenle bahçeyi zehirleyen otların sökülüp atılması işlevini gördü. Bahçe ekilmeye hazır hale getirildi.

Özellikle ekonomik bağlantılar ve kültürel simgelerle bu Kürt modernleşmesi Ak partinin ve dolayısıyla sistemin içine alındı. GÜNSİAD ve benzeri işadamları ekonomik süreçlerle palazlandırılırken, özellikle devletten beslenen orta sınıflar başörtüsü, İsrail'e sıra dışı tavır koymalarla elde edildi. Esnaf ve orta işletmeler mikro kredilerle belli bir statüye kavuşturuldu. Bu orta sınıf bu statü merakını şimdilik büyük oranda AK parti eliyle gidermektedir. Ve dahası bu orta sınıf bu statü ve ekonomik konumunu Ak parti gidince elden gideceğine dair endişeli bir patoloji taşımaktadır. Bu nedenle bu orta sınıf hem varlığını hem bekasını AK partiye bağlamış görünmektedir. Bununla birlikte giderek daha fazla sınıf emareleri gösterip olgunlaşan Kürt burjuvazisi de kendi konumu tahkim için Ak partiyi bir şans olarak görüyor. Parti de bu kesimleri Anadolu ve Ortadoğu burjuvazisiyle buluşturup yeni iş alanları açarak bu sınıfsal doğumun ebeliğini yapmaktadır. Bu nedenle bölgede yükselmekte olan ekonomik dalganın taşıyıcılığını bu parti yapmaktadır. Bu nedenle AK partinin Kürdistan'da yükselmesinin ve tutunmasının sınıfsal bir temeli de var. Bu burjuvazi ve orta sınıf Ak parti tarafından ürkütülmeden ekonomik temelli bir siyaset yürütülmektedir. Öte taraftan batıda eli para tutan ve kendini Türk Modernleşmesinin katı tekçiliğinde ifade edemeyen diaspora görünümü veren kesimlerde partiye meylenmektedir. Özellikle metropollerde hem sınıfsal hem de kültürel tutunmanın bir bağlantısı olarak bu üst şemsiyeye tutunmaktadır. Sonuç olarak geleneksel devlet partiler ve devlet eliti şimdiye kadar Kürdistan'da sadece feodal ve devletçi yapılara dayanırken Ak parti ilk kez devletin devamı olmayan kapitalizm tandanslı bir sınıfsal ve kültürel temele dayanıyor. Bu elbette zorba güçten yumuşak güce evrim geçiren bir sosyal ve siyasal kontrol imkânı da sağlamaktadır.

Ak parti ayrıca tamamen sosyal ağlar ile örülmüş bir toplumsal dayanışma modeli de uyguluyor. Gerçekten de ilk modern örneklerini Müslüman Kardeşler örgütünde gördüğümüz sivil toplumcu solidarizmi Ak parti çeşitli rasyonel ve bürokratik

araçlarla Kürdistan’da da uyguluyor. Sözgelimi Kurban dönemlerinde tüm kurbanların bölgeye yönlendirilmesi, zekât ve diğer dinsel yardımlaşma ve ekonomik yardımları cemaatler üzerinden bölgeye yığmaktadır. Kimse yok mu, yardım eli, İHH ve diğer kuruluşlar eliyle Kürdistan bir taraftan da sadaka ve zekât ekonomisi haline getirildi. Bu şekilde bir vicdan tatmin mekânı olarak tasarlandı. Bununla birlikte sosyal devletten kaynaklanan yardım çeşitleri, yeşil kart uygulamaları, öğrenci yardımları ile ekonomik dayanışmacılık altında “yoksulluk” siyasal kazanımın bir istismarı olarak kullanılıyor.

Tüm bu seferberlik patolojisinin ortaya çıkardığı siyasal bir hal söz konusu. Ak parti makro bir plan ile Kürdistan’a devleti yeniden soktu, devleti burada yeniden üretti. Her ne kadar Ak parti bölgede devletten ayrı bir özerk yapılanma olarak görülüyorsa da devleti temsil eden bir güç olarak bölgede sınıfsal ve kültürel bir temel üzerine oturdu. Şeyh Said isyanından bu yana Kürdistan’a rıza temelinde giremeyen devlet eliti Ak parti üzerinden gayrı meşru ve yarı gönüllü bir rıza temelinde dahi olsa rıza üzerine temellenen bir konuma tekabül ediyor. Buna devletin Kürdistan’a iki yüz yıl aradan sonra geri dönüşü diyebiliriz. Bu şekilde Ak parti siyaseti Kürt hareketinin de siyasal sınırlarına ulaştı diyebiliriz. Hâlihazırda bölgede ikili bir iktidar durumu söz konusu. Bir taraftan belediyeler ve güçlü parti teşkilatı ve kitleleriyle Kürt hareketi. Öbür yanda Kürt burjuvazisi ve orta sınıf eliyle yarattığı modernleşme alanıyla devleti temsilen Ak parti. Bu ikili bir iktidar mekanizması ihdas ederken, ortada pek kimsenin görmek istemediği sınıf içi bir çatışmayı da beraberinde getiriyor. Bir yanda Ak partiye iltihak eden Kürt burjuvazisi ve yeni orta sınıf diğer yandan Kürt emekçileri, köylüleri, işçileri ve içinde yeni orta sınıfı da barındıran Kürt hareketi. Dolayısıyla bir yandan Kürt modernleşmesinde hayat bulan alt ve emekçi sınıflar Ak parti egemenliğindeki Kürt burjuvazisi ile sınıfsal bir çatışma yaşarken öbür yanda ikiye bölünen ve iki farklı harekette siyasal temsili sağlayan yeni orta sınıfın kendi iç çatışmaları

da göze çarpıyor. Birbiriyle kesişen melez sınıfsal çatışmalar burada devleti bir üst mekanizma olarak yeniden üretmektedir.

Geldiğimiz aşama kritik bir şema çıkartıyor karşımıza. Profan, devlet projesi biçiminde ilerleyen tarihsel Kemalist Türk Modernleşmesinin aksine İslami Türk Modernleşmesi Kürtleri elde etmeye dönük yayılcı bir epistemoloji üretiyor. Devlet eliyle modernleşme hamlesi Kürtlere sınırlarını kapatmıştı. Devlet destekli İslami Modernleşme ise Kürtlere sınırlarını açmışa benzemektedir. Ne var ki bu sınıra esaslı bir gümrük kapısı yerleştirerek seçilmiş Kürtleri bu modernleşmenin içine alıyor. İslami modernleşmenin mobilizasyonunu sağlayan Ak parti bugün Kürtleri din üzerinden adam etmeye ihdas etmiş modern bir proje olarak işlemektedir. Modernizmin monist yapısını sürekli bir “teklik” repliği halinde tekrarlayan Başbakan ayartılmış Kürtler üzerinden yeni bir emperyal iştah geliştiriyor.

Yeni Hegemonya

İslami Modernleşmenin sivil içerikli toplumsal koordinatları şimdilerde Ak partinin Kürt meselesi algısı üzerinden devletleşme ve resmileşme üreten bir askeri dile tekabül etmektedir. Sivil Cuma namazlarına, çadırlara ve sivil itaatsizliğe dönük Ak partinin devletçi refleksleri tek başına devlet mekanizmasını korumaya dönük zorunlu bir tavır olarak görülemez. İslami modernleşmenin Türk deneyimi Nurettin Topçu, Necip Fazıl gibi teorisyenlerin katkılarıyla devletçi/resmi bir muhtevaya daha önce kavuşmuştu. Resmi islamı ve hatta Ortodoks Sünni geleneğini yeniden diriltiren haliyle farklı İslami yorumların devlet lehine ve yine devlet referansı ile din dışı olarak lekelenmesi yeni bir ana tekabül ediyor. Bu bir yönüyle muhafazakârlığın değişimin direksiyonunu kaptırmama refleksi olarak görülebilirse de buradaki tavır İslami modernleşmenin içsel tekliği bakiyesinden türemektedir.

Şimdiye kadar öne sürülen gözlem ve tespitleri siyaset sosyolojisi açısından yorumlarsak eğer karşımıza bildik

bir modern tavır çıkacaktır. Hem bizatihi modernleşmenin kendisi açısından hem de devlet veya dışı aktörlerin Kürt meselesindeki kabiliyeti açısından bildik tavır. Ak parti liderliğinin şu günlerde “Kürt meselesi çözülmüştür, Kürt kardeşlerimizin sorunları vardır” aforizması aslında olan biteni tüm berraklığıyla özetlemektedir. Ak parti bir kere klasik sömürgecilik geleneğini hatırlatan bir zihin yapısıyla Kürtleri bölüp kendi Kürtlerinin sorunlarını çözdüğünü düşünmekte haklı. Zira kendi Kürtleri zaten bir talepte bulunmadığına göre ona göre doğal olarak Kürt meselesi çözülmüştür.

Ak partinin Kürt meselesini anlamak için Foucault ve biraz da Gramsci işin içine sokulmadan tam olarak anlaşılamaz. Zira nereden bakılırsa bakılsın Ak parti sırasıyla kontrol ve kontrol üzerinden yeni bir hegemonya peşinde. Muhafazakârlık ideolojisinin sıra dışı Marksist yazarlar ile tahkim edilmesi herhalde yeni zamanlara özgü bir durumdur. Bu konforu sağlayan temel performans muhafazakârlığın pragmatizmle sarmalanmış biricik işlevselliğinde aramak lazım. Her ne kadar kendine özgü majör bir ideoloji görüntüsüne sahipse de Muhafazakârlık, siyasi tavır alma konusunda sözgelimi Marksizm kadar keskin değildir. İdeolojinin temel alfabesiyle uyumlu olduğu sürece esnek bir rasyonalizm sergileyen muhafazakârlık ideolojiye sıkıca bağımlı mürit bir siyaset talep etmez. Daha özerk siyasal hareket koşulları sağlayan bu ideoloji bu nedenle koalisyon siyasetlerine her daim açıktır. Bu nedenle Muhafazakâr bir ideoloji iddiasındaki siyasal partiler yeri geldiğinde Marksist siyasi araçlar dahi kullanabilmektedir. Ancak yine de muhafazakârlık liberalizmle referansları itibariyle daha kolay iç içe geçebilmektedir.

Foucault, toplumları tarihsel bir perspektifle kategorize ederken Marksist literatürün içinden çıkarak projeksiyonları başka noktalara çevirir. Egemen, disiplin ve kontrol toplumları şeklinde şablonik bir güzergâh çizen Foucault, dikkatimizi iktidarın makro gözlerinden mikro çiplerine çeker. “Hiç bir yerde ve her yerdelik” fenomenolojisiyle iktidarı gözlerimize sokan

Foucault yeni yönetim teknolojisinin sıra dışı biçimlerini gösterir.⁹ Disiplin toplumu tekniğini sergileyen Abdülhamit Kürtleri disipline ederek kendine bağlamıştı. Ak parti ise Kürtleri klasik devlet mantığının ürettiği multi-disipliner yöntem ile değil kontrol toplumunun multi-kontrol, bağlanma teknolojisiyle hareket etmektedir. Kontrol toplumunun tüm tematik araçları ile Ak parti Kürtleri elde etme peşindedir.

Kontrol mikrofiziğinin ayartıcı rasyonel ve pasifist mistifikasyonu vardır. Tek başına şiddet bu kontrolü mistifiye edemez. Başka ifadeyle Ak parti şiddetin baskın gücü ile tahakküm peşinde değildir. Bunu devletin geleneksel aklı yeterince denemiştir. Ak parti liderliği araç fetişizmine düşmeyerek bu aracı ters yüz etmiştir. Bu şekilde Ak parti disiplin toplumunun adam etme mantığından sıyrılıp rıza ile hegemonya tesisine yönelmiştir. Gramsci'nin modüler hale getirdiği hegemonya kavramı iş başındadır.¹⁰ Ne var ki bu hegemonya kavramı Gramsci'ci literatürde inşa edildiği haliyle değil yeni bir muhtevayla karşımızdadır. Gerçekten de disiplin toplumunun devamı şeklinde tasarlanan bu hegemonya kavramı sol ortamlarda çoğu zaman disiplinin bir alt metni olarak görülmüştür. Ne var ki hegemonya kavramının disiplinden çok kontrolü imleyen bir arzu nesnesi olarak görülmesi daha doğru olabilir. Nihayet rıza imalatının seri üretimini sağlayan fabrikasyonlarla hegemonya, bir çeşit yumuşak zorbalık kipinde icra edilen bir kitle üretim vesikasıdır.

Ak partinin hegemonya kodları rızaya dayanan bir elde etme ve dolayısıyla kontrol etme praksisidir. Rasyonel araçlar, ayartmaya dönük sinik mikro siyasetlerle Ak parti Kürdistan'ı hegemonyası altına almayı amaçlamaktadır. Ne var ki ne olursa olsun Ak partinin dayandığı muhafazakâr modernleşmenin hegemonya çabası aslında devletçi hegemonyaya su taşıyan bir nehir yatağı işlevi gördü, görmektedir. Ve de devlet erki açısından Ak parti oltanın ucuna iliştirilmiş çekici, cezbedici bir yem olarak Kürtlere salınmaktadır. Oltaya takılan her Kürt devletin hegemonyasını yeniden tesis edecektir.

9: Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, İmge Kitap evi, 2001, Özne ve İktidar, Ayrıntı yayımları, 2005 İstanbul

10: Antonio Gramsci, Hapishane Defterleri, Belge yayınları, 2003 İstanbul

Temsil edilenlerin mülksüzleştirilmesi olarak burjuva siyaseti

Güney Çeğin

Siyasetin icra edildiği “politik alan” büyük oranda siyaset profesyonelleri ile sıradan yurttaşlar arasındaki ihtilaf üzerinden inşa edilmiştir. Gelgelelim malumu ilan gibi görünecek bu argüman apaçık biçimde tespit edilip kabul edilse de, bu ihtilafa neyin süreklilik kazandırdığı konusu genellikle karanlıkta bırakılmıştır. Biz bu yazıda, söz konusu ihtilafı pekiştiren temel mekanizmayı açığa çıkarmaya çalışacağız. Bunu yapmaya çalışırken de Pierre Bourdieu’nün “Political Representation: Towards a Theory of the Political Field” başlıklı metninden hareketle, burjuva siyasetinin politik alanı tasarımlama şekline odaklanacağız. Akabindeyse Weber, Michels ve Bourdieu üzerinden kurduğumuz teorik tartışma hattını, Türkiye düzlemine aktararak, siyaseti farklı araçlarla/kavramlarla düşünmeyi önereceğiz.

I. Siyasetin Meslekleşmesi

Temsili demokrasinin sosyolojik eleştirisi açısından Max Weber’in 1919 tarihli “Siyaset Adamının Mesleği ve Uzmanlığı” başlıklı konuşması temel bir başlangıç noktası kabul edilir. Weber parlamenter rejimlerin tesis edilme sürecine ilişkin kapsamlı bu sunumunda, hem demokratik sistemin yerleşme sürecini hem de buna eşlik eden politikanın meslek

haline gelişini sorgulayarak, “temsiliyet mekanizma”sının işleyişiyle ilgili önemli bir tartışma alanı yaratır.

Ancak buradaki tezler, sadece demokrasinin niteliğiyle ilgili değildir; aynı zamanda modern devletin tarifini kapsayan bir anlatıyı da içerir. Zira Weber’in “meşru fiziksel şiddet tekeli” formülüyle somutlaştırdığı devlet tanımı, tahakküm aracını tekelleştirme niyetindekileri açık kılabilcek bir içeriği barındırmaktadır. Eğer devlet, yöneticilerin elinde idarenin maddi araçlarını toplayan kurumsal nitelikli bir tahakküm gruplaşması ise siyasetin meslekleşmesi de kendine özgü bir tahakküm biçimi olarak kavranmalıdır.

Bu soruşturma hattının ikinci ayağını ise Alman sosyolog Robert Michels’in tezleri oluşturur. Devlet inşası sürecini özgül çıkarlar ve bu çıkarların dolayımındaki özgül çatışmalar etrafında inceleyen Michels, siyasal temsilin niteliği bakımından oldukça net bir argümana sahiptir: en demokratik örgütlenme bile, yönetenlerin yönetilenler üzerindeki tahakkümünü teşvik edebilir. “Oligarşinin tarihsel zorunluluğu yasası” dediği kavram etrafında “daimi bir temsilin, daima temsil edenlerin temsil edilenler üzerindeki hegemonyası anlamına geleceğini” savunan Michels böylelikle politik alanı kapitalizm versus sosyalizm ikiliğinde cisimleşen yapıdan çıkarıp, demokrasi versus bürokrasi ikiliğinde düşü-nülebilecek bir mecraaya çekecektir.

II. Politik Alan ve “Mülksüzleştirme” İşlemi

Seleflerinin açtığı bu verimli hat üzerinden politik alana dair bir dizi çözümleme ileri süren Bourdieu ise tartışmaya demokratik siyasetin ana çelişkisine dair tezlerle katılacaktır. Bourdieu’ye göre politik alan, yurttaşlara “meşru algılama ve ifade etme biçimleri” sunmak için mücadele eden bir dizi kurumdan ibaret görece özerk bir alandır. Bu alanın mümessilleri [siyaset profesyonelleri], kendi özgül sorun ve çıkarları etrafında, sözde temsil ettiği yurttaşlara nazaran daha özerk bir hüviyete sahiptirler. Yani politik egemenlik tarzları, siyasal sermayenin ele geçirilmesi ve tekelleştirilmesi bağlamında, modern toplumlara özgü tahakküm biçimlerinden biri olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, eğer siyasal temsilden bahsedilecekse, profesyoneller lehine yurttaşların, temsil edenler lehine temsil edilenlerin mülksüzleştirilmesinden bahsetmek elzemdir. [Bourdieu’nün haleflerinden Philippe

Corcuff, bu kritiği, siyasal temsilin seçkinci tehlikelerini açığa çıkardığı için oldukça önemli bulur. Zira mülksüzleştirme olgusuna olan bu vurgu, “doğrudan demokrasi modeli”ni düşünmemiz açısından bir davet niteliği taşımaktadır].

Rakip bakış açıları arasındaki “rekabet mantığı”nı gözler önüne sermek isteyen Bourdieu politik alan içerisinde çatışan kaynakları incelerken, politik alanın ikili bir yapıya sahip olduğunu ileri sürer. Bu argümana göre politik alan, ideolojik üretim alanı ile sınıfsal ilişkiler alanında farklı konumlar işgal eden toplumsal aktörler’den mürekkep bir alan olarak incelenmelidir. Yani siyaset, arz eden profesyoneller ile talep eden yurttaşlar arasındaki “pazar fenomenine” benzetilerek tanımlanabilir. Bu bağlamda politik alanın mantığı, “demokratik seçim” doxa’sının [sabitfikrinin] yaratıldığı, yurttaşlar kitlesince tüketilen, görüşlerin tedarik edildiği ve politik programlar, konular, söylemler ve kampanyaların olduğu arz ve talep eksenleri etrafında anlaşılabilir. Yani politik alanda “oyunun kuralları”nı belirleyenler, eşitsiz kapasite ile donatılmış insanlara karşı siyaset hakkında konuşma otoritesine sahip belirli kişilerdir.

O halde sıradan bir partizandan propaganda makinesi gibi işleyen bir partiye değin, politik alan içindeki kurumsal ve bireysel aktörlerin faaliyetleriyle sermayeleri/birikimleri arasında her zaman bir karşılıklılık söz konusudur. Ancak her şeye rağmen aktörler, politik alanın pratik mantığına (yani alanın doğasında olan değerler, hiyerarşiler, sansürlere tabi olan mantıklara) hâkim olma arzusunu da taşırlar. Böylelikle “siyasal sermaye”, politik meseleler, pratik bilgi veya parlamenter manevralar, taktikler, ajitasyon/propaganda ile ilgili “oyun duygusu” hakkında enformel ağlara giriş sağlayan siyasal ilişkilere tekabül eder.

Bourdieu ayrıca politik alana müdahale eden özneler olarak tanımladığı siyasal partiler içinde, belirli bir sınıf ya da grubun temsili taleb etmeyi meşru kılan bir ethos’tan da bahseder. Bu ethos ya da Bourdieu’nün diliyle söylersek sembolik iktidar, egemen aktörlerin çıkarlarına göre biçimlenmiştir. Profesyonel siyasetçiler onları seçime götüren tercih ve kanaatleri, böylelikle de siyasal iktidarın kendisini üretirler. Bourdieu bu konuda şöyle yazar: “En aydınlanmış olabilenler de dâhil olmak üzere, bütün siyasi yargılar, konuşmacının, temsilcilerin ve fikirler, projeler, programlar, planlar ve “kişilikler” içinde somutlaşan siyasi tercihlerin kendi mantığı gereği, kaçınılmaz olarak üstü kapalı bir

inanç unsuru içerirler” (Bourdieu, 1984: 424).

Buna dayalı olarak siyasal sermaye son tahlilde “itibar, inanç ya da tanınma üzerine kurulu sembolik bir sermaye biçimi”ne tahvil edilir. Fakat yine de, Bourdieu için siyasal temsile ilişkin bir belirsizlik de her zaman mevcut olacaktır:

Siyasete içsel öyle bir çatışkı vardır ki, bireylerin (üstelik yoksunluklarıyla orantılı bir biçimde) ancak bir sözcü lehine mülksüzleşmek suretiyle kendilerini gruplar olarak, yani konuşmaya, kendini duyurmaya ve dinletmeye gücü yeten bir güç olarak kurabilmelerinden (ya da kurulabilmelerinden) ileri gelir. Siyasal yabancılaşmadan kaçmak için daima siyasal yabancılaşma riskine girmek gerekir (Bourdieu’den akt. Corcuff, 2008: 82).

Bu riskin derin anlamı şudur: Örneğin işçilerden, eşcinsellerden ya da farklı dinsel topluluklardan mürekkep bir grup, kamusal alanda görünür olmak, deneyimlerinin, arzu ve çıkarlarının kamusal alanda ifade bulunduğunu görmek için sözcüye ihtiyaç duymaktadır; ancak bu sözcü grubunun varlığı, temsil edenlerin temsil edilenler üzerindeki tahakkümünün imkânını da sağlar. Dahası yetkilendirilmiş temsilci Bourdieu’nün “sözel etki” [oral effect] adını verdiği temsil biçiminin de hâkimidir; yani bu kişi, grubu, grup adına manipüle eden kişidir.

Netice itibarıyla politik alan, en genel ifadeyle temsil veya ifade gücünün uygulanışı bakımından imtiyazlı alanlardan birisidir ve bu imtiyazlı alan içerisinde, temsil edenlerin temsil edilenler üzerindeki tahakkümünün imkânını bu vekâlet işinin yeterince irdelenmemiş olması sağlamaktadır.

III. Mülksüzleştirmenin Türkiye’deki Görünümü

Şu soruyla devam edelim: Peki, bu mülksüzleştirilme pratiği Türkiye’deki mevcut politik alan içinde nasıl işlemektedir? 2004 yerel seçimleri öncesine ve sonrasına dair iki somut örnekle konuyu irdelemeye başlayabiliriz. Birisi AKP’li, diğeri CHP’li iki siyasetçinin yerel seçimler öncesi ve sonrası verdikleri demeçlere yakından bakalım. Birinci demeç Kemal Unakıtan’a ait: “Adayımızı seçerseniz, başbakan da memnun olur, ben de memnun olurum, bir maliye bakanının memnun olması ne

demektir, bilirsiniz”. İkinci demeçse Oğuz Oyan’ın: “Medyanın iktidara tam anlamıyla angaje olması nedeniyle gerçekleri göremeyen seçmen sağlıklı bir seçim yapamamıştır.”

Burada Unakıtan’ın devlet baba ve tebaası ikiliğinde tecessüm eden paternalistik tavrıyla Oyan’ın “gerçekleri göremeyen” seçmene dönük seçkinci tavrı birleştirildiğinde, profesyonel siyasetçilerin temsil edilenin mülksüzleştirilmesi işlemini nasıl devreye soktuğu ortadadır. Temsil eden ile edilen arasındaki vekâlet, temsil edilene kimi zaman hesap sorma, kimi zamanda aşağılama biçiminde somutlaştığı gibi, yurttaşlara “fikir kapasiteleri”nin olmadığını da hatırlatmaktadır.

Fakat vekilin, dili ve eylemleriyle iktidarın kontrolünü tekeline tutması olgusu, bu vekâletin kabul edildiği ve kullanıldığı sosyo-tarihsel koşulları analiz etmeden anlaşılamaz. Bu yüzden Türkiye’de burjuva siyasetinin oluşturduğu politik alana dair bazı tespitlerde bulunmak gerekir. İlk tespitimiz Türkiye’de politik alanın çok partili hayata geçiş sürecinden bu yana daralma-genişleme eksenli bir yörünge izlemekte olduğudur. Malumunuz, siyasal partilerin icraatları 1982 Anayasası’nın 69. maddesi gereğince yürütme organının denetimi altına girmiştir. Bu durum, siyasal partiler ile siyasal aktörler arasındaki “yasal aracılığı” (örneğin, sendikalar, dernekler, meslek kuruluşlarını) işlevsizleştirmiş, böylece alanın dinamik bir karakter kazanmasını engellemiştir. İkinci olarak, politik alanın tesis edildiği zemin oldukça kaygandır; çünkü askeri müdahaleler (60-71-80-97) aracılığıyla alanın yapısı sürekli olarak güç oyunlarının etkisine açık bırakılmıştır. Üçüncüsü: Politik alanın temel bileşenleri olan ve demokratikleşme sürecinin ana yapıları durumundaki “siyasal partiler” kalıcı kurumlar olamamışlardır.

Bunun temel nedenleri, siyaset bilimci Taha Parla’ya göre (2005: 136), partilerin (a) kendi iç yapılarını geliştirip kurumsallaştıramamaları; (b) toplumsal kurumlarla ve devletle ilişkilerini sağlam bir zemine oturtamamaları; (c) hükümet ve muhalefet alışkanlıkları inşa edememeleri; (d) pragmatizm içinde deforme olarak programlarına süreklilik kazandıramamaları; (e) karizmatik veya demagojik liderlerin tutsağı olmaları; (f) seçmenleri ile uzun vadeli ve sınanmış bağlar geliştirememeleri; (g) seçmen tabanına süreklilik kazandıramadıkları için devlet bürokrasisi karşısında zayıf kalmalarıdır. Ve son olarak [dört] politik alanın yapısı içerisinde ideolojik yönelimlerin ağırlık noktası ortanın sağı olmuştur (DP-AP-ANAP-AKP).

Bu dört maddeden çıkan sonuç şudur: Türkiye politik alanını işgal eden aktörler [siyasi parti, sivil toplum kuruluşları, yurttaşlar vs.] arasında yatay ilişkileri sağlayacak mekanizmaların inşa edilmemiş olması, otoriteryan yapının yeniden-üretilmesini her an kuvvetle muhtemel kılmaktadır. Bu durumda salt seçmene indirgenmiş yurttaş, Bourdieu’nün ifadesiyle, Ortaçağ teologlarının “fides implicita”sına, yani örtülü iman dediği şeye indirgenir. Siyasete dair meseleler kendisine sorulduğunda fides implicita’ya indirgenmiş yurttaş, iki türlü tercihte bulunmaya eğilimlidir: Ya meselelere vakıf olamadığını söyleyecektir, ya da tercih ettiği merciye kendi adına seçim yapma/karar verme işini vekâlet edecektir.

1980 sonrasıysa temsiliyete ilişkin manzara Türkiye açısından biraz daha farklılaşmıştır: Ümit Cizre’nin ifadesiyle alandaki siyasi partiler, hayatta kalmayı ancak devlete yakınlıkları ile başarabilen bir kartel hâline gelmiş, yerel ve ulusal klientalist ağlarla yetinerek siyaset üretme alanındaki kabiliyetlerini büyük oranda yitirmişlerdir (2005: 57-79). Dolayısıyla politik alan kendi pratik ve normlarını ortaya koyabileceği bir özerklikten mahrum bırakılmış, bu yüzden de demokratik-meşruiyetçi geleneklerin tabandan gelişmesine izin verilmemiştir. Velhasıl, Türkiye siyasal alanındaki uzlaşma/çatışma eksenini, toplumsal güçler tarafından değil, genelde siyaset-üstü aktörler tarafından belirlendiğinden, bürokratik rasyonalite ve kapitalist fraksiyon, toplumsal güçlerin siyasal belirleyiciliğini, mülksüzleştirme yoluyla kısıtlayabilmektedir. Toplumsal aktörlerin yurttaş, siyasal alanın dinamik ve sistemin de demokratik hâle gelmesi bu hat üzerinden engellenmektedir. Peki, ne yapmalı?

Bourdieu, vekâlet olgusunun yarattığı çelişkiye dair siyasal ilginin/ bilginin şu prensibini önermekte: Bir sınıf gırtlığının bir diğer sınıf gırtlığıyla konuşmasını (allodoxia) engelleyecek olan şey, siyasal ifadeye iştirakin sosyal olarak belirlenmiş ve farklı şekillerde tahsis edilmiş yolunu tesis etmektir. Zira demokratik bir sistem, Wacquant’ın dediği gibi, “sosyal inkârın inkârının tarihsel bir süreci; sosyal ilişkileri daha az keyfi, kurumları daha az adaletsiz, kaynakların dağılımını ve tercihleri daha az dengesiz, tanınmayı daha az seyrek hale getirmenin sonsuz bir çabası”dır (2007: 455). Sınıfsal olarak emniyetsiz, madun konumunda olanların kendilerine arz edilen siyaset oyunu oynamayı reddetmeleri belki de bu süreci tersine çevirmenin başlangıç noktası olabilir.

Kaynakça

- Bourdieu, Pierre. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Londra: Routledge and Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre. (1991). *Language and Symbolic Power*, Cambridge: Polity Press.
- Cizre, Ümit. (2005). *Muktedirlerin Siyaseti*, İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Corcuff, Philippe. (2008). *Siyasetin Büyük Düşünürleri*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Versus, İstanbul.
- Parla, Taha. (1995). *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Loic Wacquant. (2007). “Pierre Bourdieu ve Demokratik Siyaset Üzerine Göstergeler”, Ocak ve Zanaat içinde.

Peygamber ve işçi sınıfı

Chris Harman

Ortadoğu ve müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki siyaset özellikle 1978-79'da gerçekleşen İran Devrimi'nden sonra büyük ölçüde İslamcı hareketlerce belirlenmiştir. Batı'da "İslami fundementalizm", "İslamcılık", "ümmeçilik", "siyasal İslam" ve "İslami uyanış" gibi çeşitli isimlerle tanımlanan bu hareketler, toplumun Muhammed peygamberin orijinal öğretilerine geri dönülerek "yenileneceği"ni savunmaktadırlar. İktidarda oldukları İran ve Sudan'da, devlete karşı amansız bir mücadele verdikleri Mısır, Cezayir ve Tacikistan'da, rakip islami hareketlerin Sovyet yanlısı hükümetin çöküşünden beri birbirleriyle savaştıkları Afganistan'da, islamcılar mücadelecilerle tavırlarıyla FKÖ'nün Filistin direnişi üstündeki eski egemenliğini tehdit ettiği işgal altındaki Batı Şeria'da, muhalefetin önemli bir kısmını oluşturdukları Pakistan'da ve son olarak Refah Partisi'nin başta İstanbul, Ankara olmak üzere pek çok kentte belediye başkanlığını ele geçirdikleri Türkiye'de önemli güçler haline geldiler.

Bu hareketlerin yükselişi, liberal aydınlar üzerinde büyük bir şok etkisi yarattı. 1950'ler ile 60'ların anti-sömürgeci mücadelelerinin zaferi üzerine gelen "modernizasyon"un kaçınılmaz olarak daha aydınlık ve daha az baskıcı toplumlara yolaçağına inananlar arasında bir panik

dalgası yarattı.¹

Bekledikleri bu türden bir dönüşüm yerine, kadınları kapanmaya zorlayan, özgür düşünceyi yok etmek için teröre başvuran ve buyruklarına karşı gelenleri en barbarca yöntemlerle cezalandırmakla tehdit eden güçlerin büyümesine tanıklık ettiler. Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde liberaller devletin İslamcı partilere karşı verdiği savaşta geçmişte kendilerine de baskı yapmış, hapsetmiş olan devletle aynı safta yer almaktadırlar.

Fakat İslamcılığın yükselişiyle kafası karışanlar yalnızca liberaller değildi. Sol da aynı akıbeti paylaştı. Sol, bu anlaşılması güç görünen, toplumun en yoksul bazı kesimleri arasında popülerleşen ve geleneksel gerici güçlerce desteklenen bu akıma karşı nasıl bir tavır alınması gerektiğini bilemiyordu. Sonuçta Sol içinde iki zıt yaklaşım ortaya çıktı.

Birincisi, İslamcılığı gericiliğin hortlaması, faşizmin bir biçimi olarak gören yaklaşımdır. Örneğin İran devriminden hemen sonra o dönemde solcu olan üniversite eğitim görevlisi Fred Halliday, İran rejimini “Faşist yüzlü İslam” olarak değerlendirdi.² İran solunun büyük bir kısmı 1981-82 yıllarında Humeyni rejiminin tamamen oturmasından sonra bu yaklaşımı benimsemişti. Aynı yaklaşım bugün Mısır ve Cezayir’de de solun önemli bir kesimince benimsenmektedir. Örneğin Cezayir’deki devrimci Marksist bir grup olan Cezayir Komünist Hareketi (MCA), İslamcı FİS’in ilkeleri, ideolojisi ve siyasal eylemleri açısından “Fransa’daki Ulusal Cephe’ye benzediğini” ve “faşist bir akım” olduğunu savunmaktadır.³

Böyle bir analiz kolayca, ne pahasına olursa olsun faşistleri durdurmak için siyasal ittifaklar kurma şeklinde pratik bir sonuca yol açmaktadır. Halliday, bu anlayışın bir sonucu olarak, İran solunun 1979-81 döneminde “Humeyni’nin gerici düşünce ve politikalarına” karşı “liberal burjuvazi” ile ittifak yapmamasını bir hata olarak

1: Bu nedenle 1969’da Mısır’daki Müslüman Kardeşler’i anlamaya ilişkin bir çalışmada, 1960’ların ortalarında hareketi yeniden canlandırma girişimi “toplum hakkında müslüman ‘tavra’ sahip, büyüyüp küçülen militan bir grubunun devam eden gerilimlerin öngörülebilir bir patlaması” olarak değerlendiriliyor. R P Mitchell “The Society of Muslim Brothers” (Londra 1969).

2: Fred Halliday 1979’da New Statesman’da yayınlanan bir makalesinden alıntı yapıyor, “The Iranian Revolution and its Implications” [İran Devrimi ve Etkileri], New Left Review, 166 (Kasım-Aralık 1986), s. 36.

3: Cezayir Komünist Hareketi (MCA) ile Söyleşi, Socialisme Internationale içinde, (Paris, Haziran 1990). MCA artık varlığını sürdürmüyor.

değerlendirmektedir.⁴ Mısır’da stalinist geleneğin etkisi altındaki sol bugün İslamcılara karşı mücadelede devleti desteklemektedir.

Bunun zıddı olan yaklaşım ise İslamcılığı ezilenlerin “ilerici”, “anti-emperyalist” hareketi olarak değerlendirmektedir. 1979 devriminin ilk döneminde İran solunun büyük bir bölümü bu yaklaşımı benimsemişti. Sovyetlerden etkilenen Tudeh Partisi, sol İslamcı Halkın Mücahitleri ve Halkın Fedaileri gerilla örgütünün çoğunluğu Humeyni’nin arkasındaki güçleri “ilerici küçük burjuvazi” olarak nitelendiriyordu. Bu yaklaşımın sonucu, Humeyni’nin neredeyse eleştirel bile olmayan bir desteği hak ettiğiydi.⁵ İran devriminden çeyrek yüzyıl önce Mısırlı komünistler de kısa bir süre Müslüman Kardeşler’e karşı aynı tutumu alarak Nasır’ın “faşist diktatörlüğü”ne ve onun İngiliz- Amerikan destekçilerine karşı ortak mücadele etme” çağrısı yapmışlardı.⁶

Ben her iki yaklaşımın da yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu yaklaşımlar ya modern İslamcılığın sınıf karakterini yanlış analiz ediyorlar ya da onun sermaye, devlet ve emperyalizmle olan ilişkisini yerli yerine oturtamıyorlar.

İslam, din ve ideoloji

Kafa karışıklığı, çoğunlukla dinin gücü konusundaki bir karmaşa ile başlamaktadır. Dindar insanlar dini iyi veya kötü kendi başına tarihsel bir güç olarak görürler. Burjuva laik ve özgürlükçü aydınların çoğu da dini böyle görürler. Onlara göre, dini kurumların ve çağdışı düşüncelerin etkisine karşı mücadele etmek insanlığın kurtuluşuna giden yolun kendisidir.

Dini kurum ve düşünceler tarihin akışında çok belirgin bir rol oynamalarına rağmen, bu belirginlik maddi gerçeklerden bağımsız değildir. Dini kurumlar ile bunların rahip ve öğretmenleri belirli bir toplum içinde ortaya çıkar ve bu toplumla karşılıklı bir etkileşime

4: F. Halliday, a.g.e., s. 57.

5: Sol örgütler tarafından İslamcılara verilen desteğin değerlendirmesi konusunda bkz. P. Marshall, Revolution and Counter Revolution in Iran [İran’da Devrim ve Karşı Devrim] (Londra, 1988), s.60-68 ve s. 89-92; M. Moaddel, Class, Politics and Ideology in the Iranian Revolution [İran Devriminde Sınıf, Siyaset ve İdeoloji] (New York, 1993), s. 215-218; V. Moghadan, “False Roads in Iran” [İran’da Yanlış Yollar], New Left Review, s. 166
6: R. P. Mitchell’de sözü geçen broşür, a.g.e. s.127.

girerler. Örneğin dünyanın en önde gelen dini kurumlarından Roma Katolik Kilisesi, antik çağın son evresinde ortaya çıkmış ve kendisini ilk olarak feodal topluma uyarlayarak bin yıl yaşamıştır, daha sonra feodalizmin yerini alan kapitalist topluma büyük bir çabayla uyum sağlamış ve süreç içinde öğretisinin içeriğini büyük ölçüde değiştirmiştir. İnsanlar içinde bulundukları maddi koşullara, diğer insanlarla olan ilişkilerine ve içinde bulundukları çatışmalara uygun olarak, inandıkları dini düşünceleri daima farklı şekilde yorumlama yeteneğine sahip olmuşlardır. Tarih hemen hemen aynı dini inançlara sahip olduklarını söyleyen insanların, büyük toplumsal çatışmalarda kendilerini karşı taraflarda bulmalarının örnekleriyle doludur. Örneğin feodalizmin 16 ve 17. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran büyük krizi sırasında yaşanan sosyal çalkantılarda Luther, Calvin, Munzer ve pek çok diğer “dini” lider, incil metinlerini yeniden yorumlayarak yandaşlarına yeni bir dünya görüşü sunduklarında olan buydu.

İslamın bu yönden diğer dinlerden hiç bir farkı yok. İslam, yedinci yüzyıl Arabistan kentlerinde, esas olarak kabile temeline dayalı tüccar bir topluluk arasında ortaya çıktı. Ardı ardına ortaya çıkan ve İslam öğretisini benimseyen bazı büyük imparatorlukların başarılarıyla yaygınlaştı. Günümüzde ise hem çeşitli kapitalist devletlerin (Suudi Arabistan, Sudan, Pakistan, İran, vb.) resmi ideolojisi, hem de pek çok muhalefet hareketinin esin kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir.

Farklı sınıfsal çıkarlara kendisini uyarlama yeteneği sayesinde böylesine farklı toplumlarda yaşamaya devam edebildi. Camilerini inşa etmek ve imamlarını istihdam etmek için gerekli finansmanı sırasıyla Arabistan'ın tüccarlarından, bürokratlardan, büyük imparatorluklardaki toprak sahipleri ile tüccarlardan ve modern kapitalizmin sanayicilerinden elde etti. Fakat aynı zamanda yoksullara ve ezilenlere teselli vadeden mesajları ile kitlelerin de sadakatini kazandı. Mesajlarında ezilenlere bir ölçüde koruma vaadi ile sömürücü sınıflara devrimci bir kalkışmaya karşı koruma sağlanması arasında her zaman denge sağladı.

İslam, zenginlerin yüzde 2,5 İslami vergi (zekat) ödeyerek yoksullara yardımcı olmasını yöneticilerin adil bir biçimde yönetmesini, kocaların karılarına kötü davranmamasını vurgular. Ama aynı zamanda yoksulların zenginlerin mallarına el koymasını hırsızlık olarak değerlendirmekte, “adil” bir hükümete itaatsizlik etmenin, yasalarla en şiddetli biçimde cezalandırılmasında ısrar etmekte ve evlilikte, miras veya boşanma

halinde çocuklar üzerindeki haklar konusunda kadınlara, erkeklere göre çok daha az hak tanımaktadır. Hem yoksullara hem de zenginlere kontrol altında tutulan bir baskı vaat ederek bir taraftan daha acımasız baskılara karşı, diğer taraftan devrime karşı bir barikat olarak kendisini göstererek her iki kısmı saflarına çekmeye çalışıyor. Tıpkı Hristiyanlık, Hinduizm veya Budizm’de olduğu gibi, hem kalpsiz dünyanın kalbi hem de halkın afyonudur.

Hiç bir düşünce sistemi, özellikle de toplum sosyal çalkantılarla sarsılırken, muğlak fikirlere sahip olmadıkça böylesine farklı sınıflara hitap etme yeteneğine sahip olamaz. Bunu yapabilmek için, taraftarlarını boğaz boğaza getirme pahasına olsa bile, farklı yorumlara açık olmak zorundadır.

Neredeyse başlangıcından beri İslam için de bu geçerli olmuştur. Muhammed’in M.S. 632 yılında ölümünden ve İslam’ın Mekke’yi fethinden yalnızca iki yıl sonra, ilk Halife (Muhammed’den sonra İslamın lideri sayılan kişi) olan Ebu Bekir ile, peygamberin kızı Fatma’nın kocası Ali arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Ali, Ebu Bekir’in bazı uygulamalarının baskıcı olduğunu öne sürmüştü. Anlaşmazlık öyle büyümüştüki, rakip Müslüman ordular Cemel savaşında birbirlerine karşı dövüşmüşler ve savaş sonucunda 10 bin kişi ölmüştü. İslam’daki Sünni ve Şii ayrışması bu çatışmadan doğmuştu. Bu, pek çok diğer ayrışmanın ilki olmuştur. Birbiri ardına ortaya çıkan pek çok grup ezilenlerin allahsızların elinde çile çektiğini öne sürerek, peygamber zamanındaki orijinal, “saf” İslam’a dönülmesi gerektiğini savunmuştu. Ekber S. Ahmed şöyle demektedir:

İslam tarihi boyunca Müslüman liderler ideal olana doğru hareket etme çağrısında bulundular... Böylece genellikle muğlak etnik, sosyal veya politik hareketlere kendilerini ifade etme olanağı verdiler... Şiiler ve ordan doğan İsmailcilerden diğer daha geçici gruplara kadar oluşan bölünmüş yelpazenin temeli atılmıştı... Müslümanlık tarihi kurulu düzene karşı isyanlara önderlik eden ve çoğunlukla bu yolda ölen Mehdi’lerle doludur... Liderler çoğunlukla yoksul köylüler ve toprakları ellerinden alınmış etnik gruplar arasından çıkmıştır. İslami söylemi kullanarak, mahrumiyet duygusunu ifade ederek hareketi güçlendirirler.⁷

7: A. S. Ahmed, Discovering Islam [İslam’ın Keşfi] (New Delhi, 1990), s.61- 64.

Fakat en azından popüler biçimleriyle, İslamın ana çizgisi bile homojen bir inançlar dizisi değildir. Bu dinin Kuzey batı Afrika'nın Atlantik kıyılarından Bengal Körfezi'ne kadar büyük bir bölgeye yayılması, İslamı kabul eden toplulukların İslamın bazı orijinal ilkeleriyle çelişse de eskiden sahip oldukları pek çok dini pratiği İslam'a uyarlamalarına yol açmıştır. Bu nedenle, ortodoks İslamın bu tür şeyleri kafir putperestlik olarak nitelemesine rağmen, popüler İslam çoğunlukla yerel azizler ve kutsal emanetler için ibadeti de kapsamaktadır. Sufi birliği, İslamın ana çizgisine resmi bir rakip olmamasına rağmen, çoğu köktendincinin mahsurlu bulduğu mistik ve sihirli deneyimlere vurgu yaparak varlığını sürdürüyor.⁸

Böyle bir durumda peygamber dönemindeki pratiğe geri dönme çağrısı, gerçekte geçmişi korumakla değil, insanların davranışlarını yepyeni bir şeye dönüştürmekle ilgilidir.

Bu, geçtiğimiz yüzyılda ki İslami canlanma için de geçerlidir. Asya ve Kuzey Afrika'nın kapitalist Avrupa tarafından fethedilmesi ve kültürel olarak dönüştürülmesinin yarattığı bir tepki olarak yükselmiştir. Canlanmacılar bunun yalnızca büyük ortaçağ imparatorluklarının dünyevi amaçları nedeniyle orijinal İslami değerlerin çürümesinden kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Yenilenme ancak ilk dört Halife (Şiiiler için Ali) ile ifade edilen İslamın kuruluş ruhunun canlandırılmasıyla mümkün olacaktır. Örneğin Humeyni İslam tarihinin son bin 300 yılının tümünü bu ruhla suçlayabilmektedir:

Ne yazık ki gerçek İslam başlangıcından itibaren yalnızca kısa bir süre yaşayabilmiştir. Önce Emeviler [Ali'den sonra ilk Arap hanedanlığı] ve sonra Abbasiler [M.S.750'de onları fethedenler] İslam'a her türlü zararı vermişlerdir. Daha sonra İran'ı yöneten hükümdarlar aynı yolu izlemişlerdir; İslam'ı tamamen tahrif etmişler ve onun yerine oldukça farklı bir şey oluşturmuşlardır.⁹

İslamcılık hem savunucuları hem de muhaliflerince, modern dünyanın

8: Afgan sufizminin değerlendirilmesi konusunda bkz. O. Roy, *Islam and Resistance in Afghanistan* [Afganistan'da İslam ve Direniş], (Cambridge, 1990), s.38-44. Hindistan ve Pakistan'daki sufizm için bkz. A. S. Ahmed, a.g.e. 90-98.

9: I. Khomeini, *Islam and Revolution* [İslam ve Devrim] (Berkeley, 1981), A. S. Ahmed'in a.g.e. s. 31'de alıntılanmış.

reddine dayanan geleneksel bir öğreti olarak sunulsa da, gerçekte olaylar bundan daha karmaşıktır. Efsanevi bir geçmiş yaratma yönelişi, yalnızca mevcut toplumu aynen korumayı değil, aynı zamanda onu yeniden şekillendirmeyi de içermektedir. Dahası, yeniden şekillendirme 7. yüzyıl İslamı'nın kopyasını üretmeyi amaçlamamaktadır, çünkü İslamcılar mevcut toplumun bütün özelliklerini reddetmemektedirler. Modern sanayiye, modern teknolojiye ve bunların temelini oluşturan bilimlerin çoğunu kabul etmektedirler - hatta İslam'ın Hristiyanlığa göre daha rasyonel ve daha az batıl bir öğreti olduğunu öne sürmektedirler. Ve böylece “canlanmacılar”, eski gelenekleri, çağdaş sosyal yaşam biçimleriyle harmanlıyarak, daha önce mevcut olmayan yeni bir toplum düzeni oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Bu, bütün İslamcıların yalnızca “gerici” olarak nitelendirilmesinin veya “İslami köktencilğin” bir bütün olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Cumhuriyetçi Parti'nin sağ kanadında hakim olan Hristiyan köktenciliği ile eşitlenmesinin yanlış olduğunu göstermektedir. Humeyni, Afganistan'daki Mücahit grupların veya Cezayir'deki FİS'in liderleri gibi kişilikler geleneksel temaları kullanabilir ve kaybolmakta olan sosyal grupların nostaljisine başvurabilirler, ama bunlar aynı zamanda toplum kapitalizm tarafından dönüştürüldükçe üreyen radikal akımlara da başvurabilirler. Afgan İslamcılara değinen Olivier Roy şunları iddia etmektedir:

Köktendincilik oldukça farklıdır (gelenekselciliğe göre): Çünkü köktendincilik için kutsal kitaplara geri dönmek, geleneğin karanlığını temizlemek en büyük öneme sahiptir. Daima bir önceki duruma dönmek ister; metinleri yeniden okuma pratiği ve köklerini aramakla karakterize edilir. Düşman modernite değil, gelenektir, veya daha çok İslam bağlamında Peygamberin geleneği olmayan herşeydir. Bu gerçek reformdur..¹⁰

Geleneksel İslam, kapitalizmin gelişmesiyle bozulan bir toplumsal düzeni sonsuza kadar sürdürmeyi amaçlayan bir ideolojidir -veya en

10: O. Roy, a.g.e. s. 5. Tanınmış bir İslamcı, Sudan İslami Kardeşler Örgütü'nün lideri Hassan al-Turabi aynı şeyi söylüyor, toplumun İslamizasyonunu istiyor, çünkü “din gelişmenin en güçlü motoru haline gelebilir”, “Le nouveau reveil de l’Islam” içinde, Liberation (Paris), 5 Ağustos 1994.

azından Suudi Arabistan’da hüküm süren aile tarafından savunulan çeşidi gibi, eski egemen sınıfın çağdaş kapitalistlere dönüştüğünü gizleyebilmek için bu düzenin nostaljisini yapmaktadır. İslamcılık çoğu zaman aynı temalara başvursa bile, toplumu eskisi gibi muhafaza etmeyi değil, dönüştürmeyi amaçlayan bir ideolojidir. Bu denklemlerle “köktencilik” terimi gerçekte uygun bir terim değildir. Abrahamian şu gözlemleri yapmaktadır:

“Köktencilik” adı dini katılığı, entellektüel saflığı, politik gelenekselciliği, hatta toplumsal tutuculuğu ve kutsal öğretilerin ilkelerinin merkezde duruşunu ifade eder. “Köktencilik” çağdaş dünyanın reddini ifade eder.¹¹

Fakat aslında İran’daki Humeyni hareketi gibi hareketler, “kurulu düzene karşı siyasal protestoyu ve statükoya karşı kitlesel muhalefeti körüklediklerinden, ideolojik intibak ve entellektüel esnekliği” temel alırlar.¹²

Hatta İslamcılık ile gelenekselcilik arasındaki fark çoğunlukla bulanıktır. Bunun nedeni toplumsal yenilenmenin tamamen dini dille ambalajlanmış bulunması ve farklı yorumlara açık olmasıdır. İslamcılık, kabaca, “kültür emperyalizmi” ile İslam’ın “çürütüldüğü” iddiası ve eski davranış biçimlerine dönerek «yozlaşmanın» sona erdirileceği anlamına gelebilir. Daha sonra vurgu kadın “iffeti”ne kaydırılır ve kadınların örtünmesi istenir, farklı cinsiyetlerin okullarda ve işyerlerinde “ayrım gözetilmeksizin” birlikte olmasına, Batı pop müziğine vb. karşı çıkılır. Cezayir’deki FİS hareketinin en popüler liderlerinden olan Ali Belhadj, “kültürel işgal” ile Müslümanlara yöneltilen “saldırı”yı şöyle eleştirmektedir:

Biz Müslümanlar bize yöneltilen en ciddi saldırı biçiminin, zaten hazırlıklı bulunduğumuz fiziki saldırı olmadığına inanıyoruz... Müslümanlara yöneltilen asıl saldırı, şeriat kuralları yerine şeytani kuralların dayatılmasıdır...

Allah’ın yasakladığı şeyleri teşvik eden bir şeyden daha kötü bir

11: E. Abrahamian, Khomeinism [Humeynicilik], (Londra, 1993), s. 2

12: a.g.e.

saldırı olabilir mi? Şeytan işi şarap fabrikaları açıyorlar ve bunlar polis tarafından korunuyor...

Bir meydanda, Medeni Hukuk'un kadınları cezalandırdığını söyleyen, kadınsı özellikler taşıyan yarı erkekler ile transseksüellerden destek bulan bir kadının herkesin gözü önünde başörtüsünü yakmasından daha şiddetli bir saldırı olabilir mi...

Kadınların evde, iffetli, koruyucu bir atmosferde tevazu içinde oturmasını ve ancak kanun yapıcının tanımladığı zorunlu hallerde dışarı çıkmasını istemek... öğrencilerin cinsiyetlerine göre ayrılmasını ve cinsel saldırılara yol açan beş para etmez karışık öğretimin olmamasını talep etmek bir saldırı değildir.¹³

Fakat yenilenme aynı zamanda devlete ve emperyalizmin siyasi egemenlik araçlarına meydan okumak anlamına da gelebilir. İranlı İslamcılar ABD'nin Asya'daki en büyük "dinleme" istasyonunu kapatmışlar ve ABD elçiliğinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Güney Lübnan'da Hizbullah, Batı Şeria ve Gazze'de ise Hamas, İsrail'e karşı silahlı mücadelede en önemli rolü oynuyorlar. Cezayir'deki FİS, Suudi kaynaklı finansmanı kaybetmeyi göze alarak ABD'nin Irak'a açtığı savaşa karşı en büyük gösterileri düzenlemişti. Yenilenme belirli durumlarda, 1979-82 yıllarında İran'daki Halkın Mücahitleri örgütü örneğinde görüldüğü gibi, işçi ve köylülerin sömürüye karşı verdikleri mücadeleye maddi destek verme şeklini bile alabilir.

Yenilenmenin farklı yorumları doğal olarak değişik toplumsal sınıflara yönelmiştir. Fakat dini terminoloji bunların içerdikleri farklılıkların anlaşılmasını engelleyebilir. Mücadelenin sıcaklığıyla insanlar anlamları birbirine karıştırabilirler ve böylece kadınların örtünmesi için verilen mücadele, Batılı petrol şirketlerine ve halk yığınlarının had safhadaki yoksulluğuna karşı verilen mücadeleymiş gibi görünür. 1980'lerin sonunda Cezayir'de Belhadj:

13: "Who is responsible for violence?" [Şiddetin sorumlusu kim?], l'Algerie par les Islamistes içinde, M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi tarafından edit edilmiş (Paris, 1990), s. 132 ve devamı.

kaybedecek hiç bir şeyi olmayanların sesi haline gelmeyi başardı... İslam'ı en saf kutsal biçimiyle algılayarak, onun emirlerinin harfi harfine uygulanması konusunda vaazlar verdi... Belhadj her Cuma tüm dünyaya savaş açtı, Yahudiler ve Hristiyanlar, Siyonistler, komünistler ve laikler, liberaller ve agnostikler (tanrının bilinmesine olanak olmadığına inananlar -ç.n.), Doğu ve Batı'daki hükümetler, Arap veya Müslüman devlet başkanları, Batılılaşmış parti liderleri ve aydınlar haftalık vaazlarının en favori hedefleri arasındaydı.¹⁴

Ancak, bu karmaşık düşünce yapısının arkasında gerçek sınıf çıkarları gizliydi.

İslamcılığın sınıfsal temeli

İslamcılık kapitalizmin etkisiyle parçalanmış toplumlarda - önce emperyalizmin dışsal işgali şeklinde, sonra daha hızlı bir biçimde iç toplumsal ilişkilerin dönüşmesiyle yerel kapitalist sınıfın ortaya çıktığı ve bağımsız bir kapitalist devletin oluşumunun gerçekleştiği ülkelerde - yükseldi.

Bir anda ve net bir biçimde olmasa da eski toplumsal sınıflar, yenileriyle yer değiştirdi. Troçki'nin "bileşik ve eşitsiz gelişme" olarak tanımladığı şey gerçekleşti. Dışsal sömürgecilik geri çekildi, fakat büyük emperyalist güçler -özellikle ABD- askeri güçlerini Orta Doğu'nun tek ana kaynağı olan petrol üretimini etkilemekte bir pazarlık aracı olarak kullanmaya devam ediyorlar. Ülke içinde devlet teşvikleriyle -ve bazen doğrudan devlet yatırımıyla- büyük ölçekli modern sanayi kısmen de olsa gelişti, fakat işyeri sahiplerinin çoğu kendi ailesinden bir kaç işçiyle çalıştığı büyük rakamlar oluşturan küçük "geleneksel" sanayinin çok sayıda sektörü büyük bir değişikliğe uğramadan kaldı. Toprak reformu bazı köylüleri modern kapitalist çiftçilere dönüştürdü - ama köylülerin çoğu ya çok az toprağa kaldılar ya da topraklarını tamamen kaybettiler. Bu onları kıt kanaat geçinmeye zorlayarak, atölyelerde vasıfsız işçi olarak çalışmaya veya kentlerin varoşlarında kurulmuş pazarlara itti. Eğitim sisteminin muazzam şekilde genişlemesi büyük miktarda lise ve üniversite mezununu ortaya çıkardı. Ama daha sonra bu insanlar ekonominin modern sektörlerinde yeterli iş olanağı bulamadıklarından,

14: a.g.e. s. 31.

umutlarını devlet sektöründe memur olmaya bağlayarak informal sektördeki iş kısıntılarıyla -tezgahtarlık, turist rehberliği, piyango bileti satıcılığı, taksi şoförlüğü vb.- kıt kanaat geçinmek zorunda kaldılar.

Dünya ekonomisinin son 20 yıldır artan krizi tüm bu koşulları daha da ağırlaştırdı. Modern sanayi kuruluşları ulusal ekonomiyi etkin olarak faaliyet göstermek açısından küçük, dünya ekonomisini ise devlet koruması olmaksızın ayakta durmaları mümkün olmayacak kadar rekabetçi buldular. Geleneksel sanayiler genel olarak devlet desteği olmadan modernleşemediler ve durmadan çoğalan kent nüfusuna iş olanakları sunmakta yetersiz kalan modern sanayinin açtığı boşluğu kapatamadılar. Fakat bir kaç sektör uluslararası sermaye ile kendi bağlarını oluşturmayı başardı ve devletin ekonomi üzerindeki egemenliğine artan biçimde karşı çıkmaya başladı. Kent zenginleri elde edebildikleri lüks malları hızla tüketmeye başladılar, bu da vasıfsız işçiler ve işsizler arasında giderek büyüyen bir hoşnutsuzluk yarattı.

İslamcılık, geleneksel İslami düşüncelere saygıyla yetiştirilmiş insanlar tarafından bu çelişkilere karşı koyma girişimini temsil eder. Ancak toplumun tüm kesimlerinden aynı ölçüde destek bulamaz, çünkü toplumun bazı kesimleri modern laik burjuva ideolojisini veya ulusalcı ideolojiyi benimsemiştir, bazıları ise işçi sınıfı tavrının laik bazı biçimlerine yönelmişlerdir. İslami canlanma dört farklı toplumsal gruptan beslenmektedir. Bunların her biri İslam'ı kendine göre yorumlamaktadır.

1. *Eski sömürücü sınıfın İslamcılığı:* Bunların birincisi geleneksel ayrıcalıklı sınıfın toplumun kapitalist modernizasyonundan korkan üyeleridir -özellikle büyük toprak sahipleri (dini kuruluşlara ait olan topraklara bağımlı yaşayan din adamları da bunlara dahildir), geleneksel tüccar kapitalistler, bir çok küçük dükkan ve atölye sahipleri. Böylesi gruplar çoğunlukla camileri finanse eden geleneksel kaynaklardır ve İslam'ı kurulu düzenlerini korumanın yolu olarak görürler, değişim isteyenlerin kendilerine kulak vermesini isterler. Bu grup 1960 ve 70'lerde İran ve Cezayir'de devletin toprak reformu programına karşı din adamların yürüttüğü muhalefete finansman sağladı.

2. *Yeni sömürücü sınıfın İslamcılığı:* İkinci grup ise, çoğunlukla birinci grupta yer alanların arasından çıkmıştır. Bunlar devlete bağlı grupların muhalefetine rağmen başarılı olmuş kapitalistlerden bazılarıdır. Örneğin

Mısır'da bugünkü Müslüman Kardeşler “ekonomik bünyeye giriş yolunu Sedat’ın Mısır’ında, ekonominin tüm bölmelerinin kuralıslazlaştırılmış kapitalizme dönüştürüldüğü bir dönemde hazırladılar. Uthman Ahmad Uthman adlı ‘Mısırlı Rockefeller’, Müslüman Kardeşler’e duyduğu sempatiyi hiç bir zaman gizlemedi.”¹⁵

Türkiye’deki Refah Partisi’nin lideri ana muhafazakar partinin eski bir üyesidir ve orta ölçekli sermayenin önemli bir kısmından destek görmektedir. İran’da da Şah’a karşı Humeyni’ye destek veren tüccarlar arasında Şah’ın kendi yakınlarına avantajlar sunan ekonomik politikalarına itiraz eden büyük kapitalistler de yer aldı.

3. *Yoksulların İslamcılığı*: Üçüncü grup, kapitalist tarımın gelişmesiyle sıkıntıya giren ve kentlere göç etmeye zorlanarak, umutsuzca iş arayan yoksul köylülerdir. Örneğin Cezayir’deki 8.2 milyonluk toplam kır nüfusunun yalnızca 2 milyonu toprak reformu sonucunda bir şeyler elde edebilmişti. Kalan 6 milyon giderek artan bir yoksullukla kırsal alanda kalmak ile kentlere gidip çalışmak seçenekleriyle karşı karşıya kaldı.¹⁶ Fakat kentlerde “en alt gelir grubunda bulunanlar iş ve sosyal olanak aramak için kentlere göç eden eski köylülerden oluşan işsizlerdir... Kırsal toplumdan koparılmış ama kent yaşamına uyum sağlayamamış insanlardır bunlar.”¹⁷

Güvenli bir maddi varlık veya istikrarlı bir yaşam tarzı kazanamadan eski yaşam tarzlarıyla ilişkili belirlilikleri kaybetmişlerdir - bunlar geleneksel Müslüman kültürle özdeşleştirdikleri belirliliklerdir: “Artık inançlarının gereklerine cevap vermeyen gelenekler ile özellikle genç insanların psikolojik ve ruhi gereksinimlerini karşılayamayan modernizm arasında sıkışan milyonlarca Cezayirli için net davranış ve inanç biçimleri bulunmamaktadır.”¹⁸

15: G. Kepel, *The Prophet and the Pharaoh, Muslim Extremism in Egypt* [Peygamber ve Firavun, Mısır’da Müslüman Ekstremizmi] (Londra, 1985), s.109.

16: Örneğin, K. Pfeifer’in *Agrarian Reform Under State Capitalism in Algeria* [Cezayir’deki Devlet Kapitalizmi Dönemindeki Tarım Reformu] (Boulder, 1985), s. 59; C. Andersson, *Peasant or Proletarian?* [Köylü mü İşçi mi?] (Stockholm, 1986), s. 67; M. Raffinot ve P. Jacquemot, *Le Capitalisme d’etat Algerien* [Cezayir’de Devlet Kapitalizmi] (Paris, 1977).

17: J. P. Entelis, *Algeria, the Institutionalised Revolution* [Cezayir, Kurumlaştırılmış Devrim] (Boulder, 1986), s. 76.

18: a.g.e.

Böyle bir durumda 1970’lerin eski toprak sahipleri adına toprak reformunu karşısına alan İslami bir ajitasyon bile köylüler ve köy kökenliler üzerinde etkili olabiliyordu. Toprak reformu, kırsal alandaki yoksul olsa bile güvenli yaşam tarzını dönüştüren, imha eden bir sembol olabiliyordu. “İslamcılar toprak sahipleri ile topraksız köylülere yönelik olarak aynı yaklaşımı kullandılar: Kuran başkalarına ait olan şeylerin alınmasını yasaklamış; Zenginlerin ve egemenlerin diğerlerine karşı cömert olmasını tavsiye etmiştir.”¹⁹

Ekonomik kriz 1980’ler boyunca yoksul yığınlarla nüfusun aşağı yukarı yüzde 1’ini oluşturan devleti ve ekonomiyi yöneten seçkinler arasındaki çelişkileri artırmıştır. Seçkinlerin serveti ve Batılı yaşam tarzları onların Fransızlar’a karşı kurtuluş mücadelesinin mirasçıları olma iddialarına uygun değildi. Köy kökenliler için bu seçkinlerin “İslami olmayan” davranışlarını kendi sıkıntılarının nedeni olarak tanımlamak çok kolay oldu.

İran’da Şah’ın 1960’larda yaptığı toprak reformu ile birlikte gelişen tarımdaki kapitalist dönüşüm benzeri şekilde emekçilerin küçük bir azınlığına yararken, geri kalanların durumu iyileşmemiş, bazen daha da kötüleşmişti. Bu da yoksul köylülerin ve çok kısa süre önce kente göçen kent yoksullarının devletle olan çelişkisini artırmıştı - bu çelişki toprak reformuna karşı çıkan İslami güçlere hiç zarar vermemişti. Bu nedenle örneğin Şah 1962’de tanınmış İslami kişiliklere karşı devlet gücünü kullanınca, büyük halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunun odağı haline gelmişti.

Mısır’da 1970’lerin ortalarından itibaren Dünya Bankası ve IMF ile yapılan anlaşmalar aracılığıyla, ekonominin dünya piyasalarına “açılması”, köylü ve köy kökenli yığınların durumlarının giderek kötüleşmesine yol açıp muazzam bir öfkeye neden oldu. Ve Afganistan’da 1978’de PDPA’nın (Komünist Parti) iktidarı almasından sonra yapılan toprak reformunu kırsal nüfusun tüm kesimlerinin bir dizi kendiliğinden ayaklanması izlemiştir:

Reformlar, yerine alternatif bir biçim koyulmaksızın, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı geleneksel çalışma biçimlerini sona erdirmiştir. Topraklarını kaybeden toprak sahipleri ortakçılarına bir tohum bile

19: A. Rouadia, Les Freres et la Mosque [Kardeşler ve Cami] (Paris, 1990), s. 33.

vermekte titizleniyorlardı; geleneksel olarak kredi veren insanlar artık kredi vermeyi reddediyorlardı. Tarımın gelişmesini sağlayacak bir banka ile tohum ve yem dağıtımını tasarlayacak bir büro kurulması planlanmıştı ama, reformlar gerçekleştirildiğinde bunların hiç biri yapılmamıştı... Reformların ilanı köylülerle tohum kaynaklarının bağıni kesmişti... Reform yalnızca ekonomik yapıyı bozmakla kalmadı, üretimin toplumsal çerçevesini de tamamen bozdu... Bu nedenle halkın yüzde 98'ini sömürücü yüzde 2'nin karşısına dikmek yerine bu reformları gerçekleştirmek, kırsal alanlardaki nüfusun yüzde 75'inin genel ayaklanmasına yol açtı. Ve yeni sistemin işlemediği görüldüğünde, başlangıçta reformlardan yana olan köylüler bile eski sisteme dönlüldüğünde daha iyi yaşayacaklarını düşünmeye başladılar.²⁰

Fakat köy kökenli insanları İslamcı mesajların alıcısı haline getiren şey yalnızca devlete karşı besledikleri düşmanlık değildir. Camiler yeni ve yabancı bir şehirde kaybolan insanlar için toplumsal bir sığınak haline geldi, devletin sağlamadığı (klinik, okul vb) şeyleri ilkel bir biçimde İslami vakıflar sağladı. Böylece Cezayir'de 1970 ve 1980'lerde kentlerin büyümesine camilerin olağanüstü sayılarda artışı eşlik etti: "Eğitim ve Araplaştırma konusunda herşey yıldırım hızıyla gerçekleşti. Kültür ve eğlence kurumlarının bulunmaması, kamusal özgürlük alanlarının olmaması, konut sıkıntısı binlerce yetişkinin, gencin ve çocuğun camilere gitmesine neden oldu."²¹

Bu yolla halk yığınlarının çıkarlarıyla tam bir karşıtlık içinde olanlardan -eski büyük toprak sahipleri, yeni zenginler veya Suudi hükümeti- sağlanan fonlar sayesinde yoksullar için hem maddi hem de kültürel bir sığınak oluşması sağlandı. "Camide herkes -yeni ve eski burjuvazi, köktendinciler, işçiler- kendi hedeflerinin, rüyalarının ve umutlarının gerçekleşebileceğini gördü."²²

Bu durum caminin içindeki sınıfsal bölünmeleri ortadan kaldırmadı. Örneğin Cezayir'de cami komitelerinde farklı toplumsal kökenden geldikleri için cami yapımı konusunda -örneğin günahkar (haram) bir kaynaktan geldiği için camiye yapılan bağışlar reddedildiğinde- farklı düşünen insanlar arasında sayısız kavga çıktı. "Süresi prensip olarak

20: O. Roy, a.g.e. s. 88-90.

21: A. Rouadia, a.g.e. s. 82.

22: a.g.e. s.78.

iki yıl olan bir dini komitenin sürekli vaaz edilen ilahi birlik, uyum ve anlaşma içinde müezzinlerin buyruklarını yerine getirebilmesi aslında çok nadir görülürdü.”²³ Fakat kavgalar dini bir söylemle örtük bir şekilde devam etti ve camilerin çoğalmasını ve İslamcılığın etkisinin büyümesini engellemedi.

4. *Yeni orta sınıfın İslamcılığı:* Ancak, ne “geleneksel” sömürücü sınıflar ne de yoksul kitleler canlanmacılara, siyasal İslama güç veren yaşamsal unsuru -İslamın öğretilerinin propagandasını yapan ve düşmanlarıyla karşılaştığında yaralanma, hapis veya ölüm riskini göze alan aktivist kadroyu- sağlayamadı.

Geleneksel sömürücü sınıflar doğaları gereği tutucuydular. Onlar, diğerleri -özellikle kendi maddi çıkarları için- savaşılabilsin diye bağış vermeye hazırıldılar. 1970’lerin başlarında toprak reformu ile karşı karşıya geldiklerinde; Suriye’deki Baas rejimi 1980 baharında kentli tüccarların çıkarlarına tecavüz ettiğinde;²⁴ İranlı tüccar ve küçük işletme sahipleri kendilerini 1976-78 yıllarında Şah’ın saldırısı altında ve 1979-81 arasında da sol tarafından tehdit edildiklerini hissettiklerinde böyle yaptılar. Ancak bırakın yaşamlarını riske atmayı, işyerlerini bile sakınıyorlardı. Bu nedenle Cezayir, Mısır gibi toplumları iki kutba bölen, Suriye’deki bir isyan sırasında tüm Hama kentinin ayaklanmasını sağlayan, Lübnan’da Amerikalılara ve İsraillilere karşı suikast bombaları kullanan ve İran Devrimi’ni İran burjuvazisinin hiç bir kesiminin beklemediği şekilde radikalleştiren güç bunlar olamazdı.

Aslında bu güç çok farklı dördüncü bir tabakadan, Üçüncü Dünya’da kapitalist modernizasyonun sonucu ortaya çıkan yeni orta sınıfın bir bölümünden gelmektedir.

İran’da devrimin ilk yıllarında siyaseti belirleyen üç İslami hareketin de kadroları bu kökenden gelmekteydi. Bir değerlendirme devrim sonrasında başbakan olan Bezirgan’ın nasıl desteklendiğini şöyle anlatıyor:

1950 ve 1960’larda İran’ın eğitim sistemi yaygınlaştıkça, geleneksel orta

23: a.g.e.

24: a.g.e. 24 Bu olaylar hakkında bir değerlendirme için bkz. D. Hiro, *Islamic Fundamentalism [İslami Köktencilik]* (Londra, 1989), s. 97.

sınıf insanların çok daha büyük bir kısmı üniversitelere gitme şansı kazandı. Daha yaşlı, akademilerde Batılılaşmış seçkinlerin etkinliği altındaki kurumlarla karşılaşan yeni gelenler, İslam'a bağlı kalmaya devam etmekte haklı olduklarını kendilerine göstermek için acil bir ihtiyaç hissettiler. Müslüman Öğrenci Dernekleri'ne katıldılar [bunlar Bezirgan tarafından yönetiliyordu]... Yeni mühendisler profesyonel yaşama geçtiklerinde çoğunlukla yine Bezirgan tarafından kurulan İslamcı Mühendisler Birliği'ne girdiler. Bu dernek ağı, Bezirgan ve İslamcı modernizme örgütlü toplumsal destek sunan bir kuruluş oldu... Bezirgan ve Talekani geleneksel orta sınıfların yükselen üyelerine Allahsız, Batılılaşmış ve çürümüş seçkinlerin siyasal egemenliği altında bulunduğunu düşündükleri bir toplumda, kendi kimliklerini savunabilecekleri bir onur duygusu vererek destek kazandılar.²⁵

İran'daki Halkın Mücahitleri konusunda yazan Abrahamian, İran Devrimi'nin ilk yıllarına ilişkin pek çok çalışmada radikal İslam'ın "ezilenler"e yöneldiğinin anlatıldığını, ancak Mücahitler örgütünün temelini oluşturanların genel olarak ezilenler değil, daha çok geleneksel küçük burjuva ailelerden gelen yeni orta sınıfın büyük kesimi olduğu yorumunu yapıyor. Bu iddiasını desteklemek için Şah döneminde tutuklanan ve Humeyni döneminde baskı altına alınan Mücahitler'in mesleki durumlarını ele alıyor.²⁶

Üçüncü İslamcı güç olan Humeyni'nin Muzaffer İslami Cumhuriyet Partisi'nin genellikle geleneksel bazaari tüccar kapitalistleri ile bağlantılı din adamlarınca yönetildiği düşünülür. Ancak Moaddel bu partinin yöneticilerinin yarısından fazlasını öğretmenler, devlet memurları ve öğrencilerden oluştuğunu söylemektedir. Hatta yalnızca dörtte biri bazaari ailelerden gelmektedir.²⁷ Ve Bayat rejimin fabrikalardaki işçi örgütlerine karşı giriştiği mücadelede orada çalışan profesyonel mühendislere dayandığını belirtmektedir.²⁸

Azar Tabari, Şah'ın devrilmesinden sonra İran kentlerindeki çok

25: H. E. Chehabi, *Iranian Politics and Religious Modernism* [İran Politikası ve Dini Modernizm] (Londra, 1990), s. 89.

26: E. Abrahamian, *The Iranian Mojahedin* [İranlı Mücahitler] (Londra, 1989), s. 107, 201, 214, 225-26.

27: M. Moaddel, a.g.e., s. 224-238.

28: A. Bayat, *Workers and Revolution in Iran* [İran'da İşçiler ve Devrim] (Londra, 1987), s. 57.

sayıda kadının örtünmeyi istediğini ve Humeyni taraftarlarıyla sola karşı aynı safta yer aldığını yazıyor. Bu kadınların “toplumsal entegrasyon” sürecine katılan ilk kuşak orta sınıftan geldiklerini öne sürüyor. Bunlar çoğunlukla geleneksel küçük burjuva ailelerden gelen -babaları esnaf veya tüccar- sanayileşme nedeniyle ailelerinin gelirleri düştüğünden üniversiteye gitmekte zorlanan kişilerdir. Bunlar için öğretmenlik ve hemşirelik gibi alanlarda iş olanağı bulunuyordu. Fakat “bu kadınlar ilk kuşak uyumu için gereken ve çoğunlukla acı veren yaralayıcı deneyimlerden geçmek zorundaydılar”:

Böylesi ailelerden gelen genç kadınlar üniversitelere gittiklerinde veya hastanelerde çalışmaya başladıklarında tüm bu geleneksel kavramlar “yabancı” çevrelerden günlük eleştiriler almaya başladı. Burada kadınlarla erkekler birlikte çalışıyorlar, kadınlar örtünmüyorlardı ve bazen en son Avrupa modasına göre giyiniyorlardı. Kadınlar çoğunlukla kabul edilmiş aile normlarıyla yeni çevrenin baskısı altında kaldılar. Çalışırken örtünemiyorlar, ama örtünmeden de evden çıkamıyorlardı.

Bu çelişkili baskılara karşı yaygın bir yanıt, “büyük gösteriler sırasında tamamen örtünmüş kadın göstericilerce sembolize edilen , İslam’a dönüştü.” Tabari bu yanıtın, iki üç kuşaktır yeni orta sınıfın mensubu olan ve örtünmeyi reddederek, liberaller veya sol ile özdeşleşen kadınlarla tam bir zıtlık içinde olduğunu söylüyor.²⁹ Roy, Afganistan için şunları yazıyor:

İslamcı hareket toplumun modern kesimlerinde doğdu ve daha önceki halk hareketlerinin eleştirisi üzerinden gelişti... İslamcılar entellektüellerdir, geleneksel toplum içindeki modernist sığınakların ürünüdürler; devlet burjuvazisi diye adlandırdığımız toplumsal kökenden gelmektedirler -yalnızca devlet aygıtında istihdam olanağı sunan eğitim sisteminin ürünüdürler... Bunların çok azı sosyal bilimler eğitimi almıştır. Üniversite kampüsünde, saygı duydukları ulema [din alimleri] yerine, çoğunlukla şiddetle karşı çıktıkları Komünistlerle bir araya gelmişlerdir. Ulema ile pek çok ortak inançları bulunmaktadır ama İslamcı düşünce büyük batı ideolojileri ile temas içinde gelişmiştir,

29: A. Tabari, “İslam and the Struggle for Emancipation of Iranian Women” [İslam ve İran’da Kadınların Kurtuluş Mücadelesi], A. Tabari ve N. Yeganeh, In the Shadow of Islam: the Women’s Movement in Iran [İslam’ın Gölgesinde: İran’da Kadın Hareketi] içinde.

bu da batının teknik gelişiminin anahtarına sahip olmak için bir zorunluluktur. Onlara göre sorun İslam’a dayalı modern bir siyasal ideoloji geliştirmektir, bunun modern dünyanın kavramlarını anlamamanın ve emperyalizme karşı çıkmanın en iyi aracı olduğunu düşünmektedirler.³⁰

Cezayir’de FİS en fazla taraftarı Fransızca konuşmaya karşı çıkarak Arapça konuşan lise ve üniversite öğrencilerinden ve üniversiteye giremeyen geniş gençlik kesimlerinden bulmaktadır:

FİS üyeleri nüfusun üç farklı kesiminden oluşmaktadır: ticaretle uğraşan orta sınıflar, bir bölümü oldukça zengindir, caddelerdeki lümpen işçi sınıfıyı oluşturan işsizler, yüksek öğrenime katılamayan gençlik kitleleri ve Arapça konuşan aydınlar tabakası. Bu son iki grup en kalabalık ve en önemli olan grupturlardır.³¹

İslamcı aydınlar üniversitelerin ilahiyat ve Arap dili fakültelerinde hakimiyet kurarak kariyer yaptılar ve bu mevziyi camilerde imamlık ya da liselerde öğretmenlik gibi iş alanlarını kontrol etmekte kullandılar. Daha fazla İslamcı’nın bu alanlara girmesini sağlayacak ve İslamcı düşüncelerin yeni kuşak öğrencilere aşılmasını mümkün kılacak bir ağ oluşturdular. Bu da onlara büyük öğrenci yığınları üzerinde etkili olma imkanı sağladı.

Ahmed Rouadia, İslamcı grupların 1970’lerin ortalarından itibaren üniversitelerde, Fransızcaları iyi olmadığı için idarecilik, ileri teknoloji ve üst yönetim alanlarında iş bulmaları mümkün olmayan, Arapça konuşan öğrencilerden destek alarak büyümeye başladığını yazıyor.³² Bu nedenle örneğin 1980’lerin ortalarında Konstantin Üniversitesi rektörüne karşı “Arap dilinin haysiyeti”ne saldırarak “Fransız sömürgecilğine sadık kaldığı”, Fransızca’nın bilim ve teknoloji fakültelerinde egemen dil kalmasını savunduğu iddialarıyla keskin bir mücadele vardı.³³

Arapça konuşan vasıflı insanların tüm temel sektörlerde, teknik

30: O. Roy, a.g.e. s. 168-69.

31: M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Fregosi, a.g.e.

32: A. Rouadia, a.g.e.

33: a.g.e.

bilgi ve yabancı dil gerektiren sanayi alanlarında işe girmelerinin önü kesiliyordu... Arapça konuşanlar diplomaları olsa bile, modern sanayi kuruluşlarında işe alınmıyordu. Bunların çoğu sonunda camiye yönediler.³⁴

Öğrenciler, Arapça konuşan yeni üniversite mezunları ve hepsinden önce işsiz eski öğrenciler, kaynak ayrılmayan yetersiz eğitim sisteminde yıllarını geçirdikten sonra üniversiteye giremeyen çok sayıdaki gencin hoşnutsuzluğuna bir köprü oluşturdular. Böylece şimdi orta öğretimde yaklaşık bir milyon öğrenci bulunmaktadır. bunların beşte dördü mezuniyet sınavlarını - üniversiteye girmenin anahtarı - geçemeyeceklerini biliyor ve iş bulmakla bulamamak arasındaki sınırdaki güvensiz bir yaşamla karşı karşıya.³⁵

İslamcılık gücünü sosyal ve ekonomik sistemin kapsam dışında bıraktığı gençliğin büyük bir kısmını etkileyen toplumsal huzursuzluklardan alır. Mesaj çok basittir: Yoksulluk varsa, sıkıntı ve huzursuzluk da olacaktır, çünkü iktidarda bulunanlar kendilerini shorahın [toplumsal danışma] meşruiyeti üzerinde değil zora başvurarak ayakta tutmaktadırlar... İslamın ilk yıllarının yeniden inşası bütün eşitsizlikleri ortadan kaldıracaktır.³⁶

İslamcılık geniş öğrenci kesimleri, üniversite mezunları ve işsiz entellektüeller üzerinde etkili oldu. Bu kesimler, köy kökenlilerin yaşadığı varoşlar ve derme çatma şehirlerde İslamcılığın belirleyici olacak şekilde propagandasının yapılmasını sağladılar. Böyle bir hareket “tutucu” bir hareket olarak tanımlanamaz. Eğitimli, Arapça konuşan gençler, herşeyin aynı şekilde kalmasını istediklerinden değil, muazzam bir sosyal değişimi gerçekleştireceklerine inandıkları için yüzlerini İslam’a dönmüşlerdi.³⁷

Mısır’da İslamcı hareket ilk kez 65 yıl kadar önce Hasan el-Benna Müslüman Kardeşler’i kurduğunda gelişmeye başladı. Laik ulusal parti Wafd’ın İngiliz hegemonyasına karşı koymakta başarısız olmasının yarattığı hayal kırıklığı sonucu 1930 ve 1940’larda büyüdü. Hareketin

34: a.g.e.

35: 1989’da sınava giren 250.000 kişiden yalnızca 54.000’i mezun olabildi, a.g.e.

36: a.g.e.s. 146.

37: a.g.e. s. 147.

tabanı esas olarak kamu emekçileri ve öğrencilerden oluşuyordu ve 1940'larla 1950'lerin başlarındaki üniversite protesto eylemlerinin başlıca güçlerinden birisiydi.³⁸ Fakat bazı kentli işçilerle köylüleri kapsayarak yarım milyon üyeye ulaştı. Benna hareketi inşa ederken Mısır monarşisine yakın kimi insanlarla işbirliği yapmaya razıydı. Ayrıca Wafd partisinin sağ kanadı Müslüman Kardeşler'i işçi ve öğrenciler arasında anti-komünist bir güç olarak görüyordu.³⁹

Fakat Müslüman Kardeşler yalnızca yoksullaşan orta sınıfları -ve onlar aracılığıyla kent yoksullarını- destekleyerek komünistlerle rekabet edebilirdi, çünkü dini dil örtük olarak sağ kanat müttefiklerinin istediğinden daha ileri gidecek bir reform vaadini barındırıyordu. Amaçları "yönetici grupların kendilerini adadığı siyasal, ekonomik ve sosyal konumlanışın sürdürülmesinin tam zıttıydı." Bu, "Müslüman Kardeşler ile muhafazakar yöneticiler arasındaki gayriresmi ilişkinin istikrarsız ve zayıf olmasına» neden oluyordu.⁴⁰

Müslüman Kardeşler Abdül Nasır çevresinde oluşan yeni askeri rejimin tüm iktidarı elinde topladığı 1950'lerin ilk yıllarında fiilen imha edildi. Aralık 1954'te Kardeşler liderlerinden altısı asıldı ve binlerce üyesi toplama kamplarına atıldı. 1960'ların ortasında hareketi yeniden canlandırma girişimleri daha çok idama yol açtı, fakat Nasır'ın ölümünden sonra iktidara gelen Sedat ve Mübarek Müslüman Kardeşler'in yarı legal bir çerçevede varolmasına izin verdiler -bunun karşılığında rejimle karşı karşıya gelen bir faaliyete girişmeyeceklerdi. Bazen de "Yeni Müslüman Kardeşler" diye anılan hareketin liderleri bu kısıtlamaları kabul ettiler ve görece daha "sakin" ve "uzlaşmacı" bir yaklaşımla 1950'lerde Suudi Arabistan'a sürülen ve petrol patlamasıyla zengin olan üyelerinden büyük miktarlarda para aldılar.⁴¹ Bu durum Kardeşler'e "bankaları, sosyal hizmetleri, eğitim hizmetleri ve... camileriyle alternatif bir Müslüman devlet modeli" oluşturma olanağı sağladı.⁴²

38: Bkz. R. P. Mitchell, a.g.e. s. 133.

39: Bkz. a.g.e. s. 27.

40: a.g.e. s. 38.

41: M. Hussein, "Islamic Radicalism as a Political Protest Movement" [Siyasal Bir Protesto Hareketi Olarak İslami Radikalizm], N. Sa'dawi, S. Hitata, M. Nussein ve S. Safwat, Islamic Fundamentalism [İslami Köktencilik] (Londra, 1989) içinde.

42: a.g.e.

Ama bu aynı zamanda Müslüman Kardeşler'in üniversitelerde ve "modern" orta sınıfın yoksullaşan kesimlerinde tıpkı kendileri gibi örgütlenerek yükselen yeni radikal İslamcı kuşak üzerindeki etkilerini kaybetmelerine neden oldu. Bunlar 1981'de Sedat'a yapılan suikastten sorumlu tutulan ve hem devlete hem de laik entellektüellere karşı baştan beri silahlı mücadele yürüten İslamcılardı:

Mısır'daki köktendincilerden sözettiğimizde, kastettiğimiz Müslüman Kardeşler'e bile karşı olan küçük bir gruptur... Bu gruplar esas olarak gençlerden oluşmuştur... Bunlar birşeyler yapabilmek için hayatlarını feda etmeye hazır çok saf insanlardır... Ve terörist eylemler gerçekleştirebildikleri için farklı hareketler tarafından kullanılırlar.⁴³

Sedat'ın başkanlığı döneminde Mısır üniversitelerinde belirleyici güç haline gelen İslamcı öğrenci dernekleri "İslamcı hareketin yegane gerçek kitle örgütlerini oluşturmuşlardır."⁴⁴ Üniversitelerdeki koşullara ve eğer mezun olabilirlerse geleceklerinin karanlığına duydukları tepkiyle büyümüşlerdir:

1970'de 200 bin olan öğrenci sayısı 1977'ye gelindiğinde yarım milyonu aşmıştı... Gerekli kaynakların yokluğunda ülke gençliğine parasız yükseğitim sağlamak eğitimin kalitesini düşürmüştü.⁴⁵

Haddinden fazla kalabalık, özellikle derslikler ve otobüslerde her tür sıkıntıya maruz kalan kız öğrenciler için sorun oluştuyordu. Buna yanıt olarak :

Cema'a ül İslamiye [İslamcı Dernekler] oldukça büyük güçlerini, bu sorunlara acil çözümler üretmek geliştiren- örneğin, birliğin fonlarını kız öğrenciler için minibüs kiralamakta kullanmak [örtünmüş olan kızlara öncelik vererek], anfilerde kız ve erkek öğrencilerin ayrı sıralarda oturmasını talep etmek, camilerde tanışan gruplara ders vermek, temel ders kitaplarının ucuz baskılarını temin etmek.⁴⁶

43: S. Hitata, "East West Relations" [Doğu Batı İlişkileri], N. Sa'dawi, S. Hitata, M. Hussein ve S. Safwat içinde, a.g.e. s. 26.

44: G. Kepel, a.g.e. s. 129.

45: a.g.e. s. 137.

46: a.g.e. s. 143-44.

Mezun olan öğrenciler Mısır toplumunun çoğunun içinde bulunduğu yerel yoksulluktan kaçamadı:

Her üniversite mezununun kamusal alanda işe girme hakkı bulunmaktadır. Bu tedbir zaten fazlasıyla şişkin kadroyla çalışan ve çalışanların çok kötü ücretler aldığı işyerlerinde, büyük boyutlardaki açık işsizliğe çare olarak alınmıştı... Hiç değilse devlet teşviki uygulanan ürünleri almayı başarabilir, ama yaşamı asgari bir düzeyin üzerine çıkamazdı... Neredeyse tüm kamu çalışanlarının ikinci veya üçüncü bir işi vardır... Sabahları sayısız bakanlık bürolarından birinde oturan sayısız emekçi, öğleden sonra tesisatçılık, taksi şoförlüğü gibi işler yapıyorlardı. Bu işleri o kadar kötü yapıyorlar ki okuma yazma bilmeyen biri bile istihdam edilse bu işler daha kötü yapılmazdı... Yabancı birisine hizmetçilik yapmak üzere köyden kente gelen okuma yazma bilmeyen bir kadın aşağı yukarı üniversitede ders veren bir asistanın iki katı kadar maaş alıyordu.⁴⁷

Üniversite mezunları için bu bataklıktan kurtulmanın tek yolu yurt dışında, özellikle Suudi Arabistan veya Körfez ülkelerinde iş bulmaktır. Bu yalnızca yoksulluktan kurtulmanın yolu değildi, evlilik öncesi cinsel ilişkinin çok az yaşandığı bir toplumdaki insanların çoğu için evlenebilmenin de önkoşuluydu.

İslamcılar bu sorunları dini dile tercüme etmeyi başardılar. Kepel ilk İslamcı tarikatların liderlerinden biri için, “eski yüzyılı çağıran bir fanatik gibi davranmıyor... Parmağını - kendi yoluyla - çağdaş Mısır toplumunun çok önemli bir sorununa basıyor” diye yazıyor.⁴⁸

Cezayir’de olduğu gibi, İslamcılar burada da önce üniversitelerden taban elde ettiler, artık daha geniş kesimlere -yaşam mücadelesi veren insan yığınlarının arasına karışmış öğrenciler ve eski öğrencilerle dolu olan yoksul kent caddelerine yayılabilirlerdi. Bu yayılma rejiminin 1970’lerin sonlarında İsrail ile imzaladığı barış anlaşmasından sonra üniversitelerdeki İslami harekete karşı tutumunu sertleştirince gerçekleşti. “Cema’yı [Dernekleri] durdurumaktansa bu baskı onları yeniden

47: a.g.e. s. 149.

48: Bu dönem hakkındaki bir değerlendirme için bkz. örneğin, A. Dabat ve L. Lorenzano, *Conflictio Malvinense y Crisis Nacional (Mexico, 1982)*, s.46-8.

canlandırdı... artık Cema'nın mesajı öğrenci dünyasının dışına taşıyordu. İslamcı kadrolar ve ajitatörler yoksul mahallelerde vaazlar vermeye gittiler.”⁴⁹

Toplumsal bir hareket olarak radikal İslam

İslamcılığın sınıfsal tabanı klasik faşizmin ve Hindistan'daki BJP, Shiv Sena ve RSS'nin Hindu köktencilüğünün sınıfsal tabanı ile benzerlik taşıyor. Bu hareketlerin tümü üyelerini beyaz yakalı orta sınıftan, öğrencilerden ve geleneksel tüccarlar ile profesyonel küçük burjuvaziden alırlar. Bu durum, çoğu İslamcı hareketin sola, kadın haklarına ve laikliğe olan düşmanlığı ile birleştiğinde, birçok sosyalist ve liberal tarafından faşist olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Fakat bu bir hatadır.

Küçük burjuvazi yalnızca faşizmin değil Jakobenizmin, Üçüncü Dünya ulusalcılığının, Maoçu Stalinizm'in ve Peronizm'in sınıfsal tabanını da oluşturmuştur. Küçük burjuva hareketler yalnızca sınıf mücadelesi spesifik bir noktada yükseldiğinde ve özel bir rol oynadıklarında faşist hareketler haline gelirler. Bu rol yalnızca küçük burjuvazinin hareketlendirilmesi için değil, aynı zamanda sistemin keskin krizinden duydukları acıyı kullanarak onları işçi örgütlerini darmadağın etmek için sermaye adına çalışmaya hazır örgütlü katillere dönüştürmek için oynatılır.

Mussolini ve Hitler'in hareketleri bu nedenle faşist, Arjantin'deki Peron hareketi ise değildi. Peron, faşizm imajının bir bölümünü ödünç almasına rağmen, işçi örgütlerini satın alabileceği ve devlet müdahalesi ile büyük tarım kapitalistlerinin karlarını sanayinin gelişmesine aktarabileceği istisnai koşullarda iktidara gelmiştir. Altı yıllık iktidarı boyunca özgün koşullar ücretleri yüzde 60 artırabilmesine imkan vermiştir. Bu, gerçekten faşist bir rejim altında olabilecek şeylerin tam tersidir. Fakat liberal entellektüeller ve Arjantin Komünist Partisi bu rejimi tıpkı solun günümüzde uluslararası planda İslamcılığı adlandırdığı gibi, hâlâ “Nazi Peronizmi” diye adlandırmaktadırlar.⁵⁰

Cezayir ve Mısır gibi ülkelerdeki kitlesel İslamcı hareketler faşizmden farklı bir rol oynamaktadırlar. Doğrudan işçi örgütlerine

49: M Al-Ahnaf, B Botivewau ve F. Fregosi, a.g.e., s. 34.

50: a.g.e., s. 85.

karşılarına almamakta ve kendilerini işçileri feda ederek sermayenin ana sektörlerinin sorunlarını çözmeye aday göstermemektedirler. Faşist partilerin neredeyse hiç yapmadığı şekilde devlet güçleriyle doğrudan silahlı mücadeleye girişmektedirler. Bu hareketler emperyalizmin doğrudan ajanları olmaktan çok, anti-emperyalist sloganları benimsemekte ve bazı anti-emperyalist eylemleri kapitalistlerin çok önemli ulusal ve uluslararası çıkarlarına zarar vermektedir. (Örneğin, ikinci Körfez Savaşı sırasında Cezayir’de, İsrail’le “barış” sırasında Mısır’da, Şah’ın devrilmesinden sonra İran’da Amerika’nın ülkedeki varlığına karşı hareketler.)

CIA Afganistan’daki Ruslar’a karşı savaşmak üzere Pakistan ve Batı yanlısı Orta Doğu devletlerinin istihbarat örgütleri ile işbirliği yaparak Orta Doğu’dan binlerce gönüllüyü silahlandırmıştı. Fakat şimdi bu gönüllüler evlerine döndüklerinde düşündükleri gibi “İslam için” değil ABD için savaşmışlarının farkına vardılar. Artık onları savaşmayı teşvik eden hükümetlerin çoğuna karşı sert bir muhalefetin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Şeriatın en saf, koyu Vehabi yorumunun devletin tüm olanaklarıyla uygulandığı Suudi Arabistan’da bile muhalefet şimdi dünya kapitalist sınıfıyla giderek bütünleşen kral ailesinin ikiyüzlülüğünden bıkan “Afganistan’da savaşmış binlerce insan” tarafından desteklendiğini iddia ediyor. Ve kral ailesi de daha önce fazlasıyla desteklediği bu insanlarla arasını açarak, ikinci Körfez Savaşı’nda Irak’ı desteklediği için Cezayir’deki FİS’e gönderdiği paraları keserek ve Mısır’daki İslamcılarını finanse ettiği için bir Suudi milyoneri sınır dışı ederek muhalefete yanıt veriyor.

Solda İslamcılarını faşist olarak görenler bu hareketlerin Orta Doğu’da sermayenin çıkar dengesini bozduğunu hesaba katmamakta, böylece emperyalizmin ve yerel sermayenin en güçlü destekçileri olan devletlerle aynı safa düşmekte. Bu daha önce Mısır’da Stalinizmin kalıntılarından etkisi altında olan solda da görüldü. Birinci Körfez Savaşı’nın bitmesine doğru, Amerikan emperyalizmi İran’a karşı savaşmak için Irak’a filo gönderdiğinde İran solunda da görüldü. Ve Cezayir’deki laik sol da İslamcılar ve devlet arasında iç savaşa yakın bir durum varken böyle bir tehlike ile karşı karşıya.

Ancak İslamcı hareketleri “faşist” olarak nitelemek ne kadar yanlışsa, onları “anti-emperyalist” veya “devlet karşıtı” olarak görmek de o kadar yanlıştır, çünkü onlar yalnızca halk kitlelerine hükmeden ve

sömüren sınıflara ve devletlere karşı savaşmamaktadırlar. Aynı zamanda laikliğe, İşlamları “ıffet” kurallarına uymayı reddeden kadınlara, sola ve bazı durumlarda etnik ve dini azınlıklara karşı da savaşmaktadırlar. 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında üniversitelerde taban bulan Cezayirli İşlamları bunu polisin izniyle solculara karşı “cezalandırma baskınları” organize ederek başardılar ve ilk öldürdükleri insan bir devlet görevlisi değil, Troçkist bir örgütün üyesiydi; bir başka eylemleri Hard Rock Dergisine, homoseksüellere, ve 1985 yılında İşlami kitap fuarında uyuşturucu ve punklara karşı açtıkları kampanyalardı; en güçlü oldukları Cezayir kasabalarında azıcık teni görünen kadınlara saldırılar düzenlediler; FİS’in 1989’da düzenlediği ilk halk gösterisi, kadınların esas kurbanlar olduğu İşlami şiddete karşı düzenlenen “feminist” ve “laik” mitinglere yanıt olarak yapıldı.⁵¹ Düşmanlıklarını yalnızca devlete ve yabancı sermayeye değil anadilleri Fransızca olan 1 milyonun üzerindeki Cezayirli’ye ve nüfus yüzde 10’unu oluşturan Arapça değil Berber dilini konuşanlara da yönelttiler.

Buna benzer bir biçimde Mısır’da İşlamları gruplar kendileriyle aynı şekilde düşünmeyen laikleri ve İşlamları öldürdüler; Müşlmanları nüfusun yüzde 10’unu oluşturan Kıpti Hiristiyanlara karşı nefret duymaları ve katliam yapmaları için kışkırttılar. İran’da İşlamlılığın Humeyni kanadı 1979-81 arasında 100 kişiyi homoseksüellik ve zina gibi “cinsel suçlar” nedeniyle idam etti; kadınları hukuk sisteminden attı ve İran Hizbullah’ı adıyla katil çeteleri örgütledi, bu katiller örtünmeyen kadınlara ve solculara saldırdı; sola karşı uygulanan baskı sırasında İşlamları sol bir örgüt olan Halkın Mücahitleri’nden binlerce insan öldürüldü. Afganistan’da İşlamları örgütler ülkelerindeki Rusların varlığına karşı uzun ve kanlı bir savaş yürüttükten sonra, Ruslar gitti ve ellerindeki ağır silahları bu kez birbirlerine çevirerek Kabil’i taş yığını haline getirdiler.

Aslında İşlamları hareketler “anti-emperyalizm”e vurgu yaparken bile çoğunlukla emperyalizme gerçekten karşı çıkmak yerine emperyalizm için bahane üretmektedirler. Çünkü bugün emperyalizm, genellikle Batılı devletlerin Üçüncü Dünya üzerindeki doğrudan egemenliği anlamına gelmemekte, daha çok bağımsız kapitalist sınıfların (“özel sermaye” ve devlet) tek bir dünya pazarı için entegre olmalarını ifade etmektedir.

51: a.g.e., s. 95-96.

Kimi egemen sınıflar diğerlerine göre daha büyük güce sahip olduğundan ticaret ve bankacılık sistemi üzerindeki egemenlikleri yoluyla kendi koşullarını dayatabilmektedirler. Bu dayatma zaman zaman da kaba kuvvet kullanımıyla olmaktadır. Bu egemen sınıflar sömürü piramidinin tepesinde durmakta fakat hemen altlarında daha yoksul ülkelerin aynı şekilde kazanç sağlayan, her bir ulusal ekonomi içinde kök salmış egemen sınıfları bulunmaktadır. Bunlar kendilerini hızla belirleyici çökuluslu ağa bağlamakta ve kendi üstlerine çıktıkları durumlarda bile ileri ülke ekonomilerine yatırım yapmaktadırlar.

Büyük halk kitlelerinin çektikleri sadece büyük emperyalist güçlere ve onların Dünya Bankası ve İMF gibi aracı kurumlarına yüklenemez. Bu aynı zamanda daha küçük kapitalistlerin ve onların devletlerinin sömürüye şevkle katılmalarının da sonucudur. İnsanları yoksullaştıran ve yaşamlarını çekilmez hale getiren bunların uyguladığı politikalaradır. Direnmeye çalışanları ezmek için polisi ve hapisaneleri kullananlar da bunlardır.

Batılı sömürgecilerin doğrudan sömürge devleti idare ettiği ve baskı uyguladığı sömürgeci imparatorlukların klasik emperyalizmi ile bu olanlar arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Yerel sömürücü sınıflar çıkarlarını zedeleyen bir devlete karşı direnmek ile sömürülenlere karşı işbirliği yapmak arasında gidip gelmekteydiler. Ayaklanmalara karşı tüm sistemi savunmak için her zaman ön saflarda bulunmaları gerekmiyordu. Ancak bugün ön saftadırlar. Bazen onunla kavga etseler de sistemin bir parçasıdırlar. Artık onun tutarsız muhalifleri değildirler.⁵²

Bu durumda düşmanı yabancı emperyalistlerle sınırlayan herhangi bir ideoloji sistemle ciddi bir karşı karşıya gelişten kaçınır. Halkın acı ve öfkesini dillendirir ama gerçek düşmanlar üzerinde odaklanmaktan kaçınır. Bu İslamcılığın çoğu türü için geçerli olduğu gibi bu günlerde

52: Phil Marshall'ın diğer açıdan yararlı makalesi "İslamic Fundamentalism -Oppression and Revolution [Zulüm ve Devrim], International Socialism 40 içinde, kesinlikle yanılıyor çünkü sömürgecilikle karşılaşan anti-emperyalist burjuva hareketleri ile dünya kapitalist sistemine entegre olmuş bağımsız kapitalist devletlere arşı koyan küçük burjuva hareketlerini birbirine karıştırıyor. Bu hareketlerin hakkında yaptığı tek vurgu onların "emperyalizme karşı mücadeleyi ifade etmek"te oynadıkları roldür. Bu bugünkü Üçüncü Dünya'da yerel devletlerin ve yerel burjuvazinin genellikle sömürü ve zulmün doğrudan temsili olduğunu unutmaktır -radikal İslamcıların bazı kolları hiç değilse bunun kısmen farkındadır (Qutb'un Mısır gibi bir devleti "İslamcı olmayan" devlet tanımlamasındaki gibi).

Üçüncü Dünya ulusalcılıklarının çoğu için, de geçerlidir. Gerçek düşmanın dünya sistemi olduğuna işaret ederler ve zaman zaman devletle şiddetli bir şekilde çatışırlar. Fakat emperyalizmin en önemli uzun vadeli ortağı olan yerel burjuvaziyi sorumluluktan muaf tutarlar.

İran'daki Humeynicilik konusunda yaptığı yeni bir çalışmada Abrahamian, Humeyniciliği Peronizm ve “popülizm”in benzer biçimleriyle karşılaştırmaktadır:

Humeyni radikal uygulamalar yaptı... Bir dönem Marksistler'den daha radikal görünüyordu. Fakat bir yandan radikal uygulamalar yaparken diğer yandan orta sınıf mülkiyetinin korunması için güvenilir girişimlerde bulundu. Orta sınıf radikalizminin bu biçimi Latin Amerika popülistleriyle, özellikle Peronizm'le benzerlikler göstermektedir.⁵³

Ve Abrahamian şöyle devam etmektedir:

“Popülizm” ile aşağı sınıflar, özellikle kent yoksullarını emperyalizme, yabancı kapitalizme ve siyasal kurumlara karşı radikal bir söylemle harekete geçiren mülk sahibi bir orta sınıf hareketini kastediyorum... Popülist hareketler yaşam standartlarını hızla yükselteceklerini ve ülkeyi dış güçlerden tamamen bağımsızlaştıracaklarını vaad ederler. Daha da önemlisi radikal bir söylemle kurulu düzeni eleştirirken bilinçli bir biçimde küçük burjuvaziyi ve özel mülkiyet ilkesini tehdit eden eleştirilerden kaçınırlar. Böylece popülist hareketler kaçınılmaz olarak ekonomik ve sosyal bir devrimin değil, kültürel, ulusal ve siyasal yeniden yapılanmanın önemini vurgularlar.⁵⁴

Böylesi hareketler sorunları karmaşıktırarak emperyalizme karşı gerçek bir mücadeleden uzaklaşıp yalnızca kültürel etkiler olarak gördükleri ideolojik mücadeleyi öne çıkartırlar. Kötü olan herşeyin kaynağını maddi sömürden çok “kültür emperyalizmi” olarak tanımlanır. O zaman kavganın yönü insanları gerçekten yoksullaştıran güçlere değil de “yabancı” dil konuşanlara, “yabancı” dinleri kabul edenlere veya “geleneksel” yaşam tarzlarına sadık kalmayı reddedenlere çevrilir. “Yerli kültürü” hiç değilse göstermelik olarak uygulamayı

53: E. Abrahamian, Khomeinism, a.g.e. s.3.

54: a.g.e., s. 17.

oldukça kolay bulan yerel sermayenin belirli bölmeleri için bu çok uygundur. Bu aynı zamanda diğerlerinin işlerini tasfiye ederek kendi kariyerlerini ilerleten orta sınıf kesimleri için doğrudan maddi çıkar anlamına da gelmektedir. Fakat böylesi hareketlerin bir sistem olarak emperyalizme yönelik tehlikesini sınırlar.

O zaman İslamcılık hem halkı hoşnutsuzluk üzerinden harekete geçirir hem de onu felç eder; hem insanlarda bir şeyler yapılması gerektiğine dair duygular uyandırır hem de bu duyguları çıkmaz sokaklara yönlendirir; hem devletin istikrarını bozar hem devlete karşı gerçek mücadeleleri sınırlandırır.

İslamcılığın çelişkili karakteri onun çekirdek kadrolarının sınıf temelinden kaynaklanır. Bir sınıf olarak küçük burjuvazi kendi tutarlı, bağımsız politikasını izleyemez. Geleneksel küçük burjuvazi -küçük dükkan sahipleri, esnaflar ve kendi işine sahip profesyoneller- açısından bu hep doğrulanmıştır. Ucu geçmişte bulunan muhafazakar bir güvenlik arayışı ile radikal bir değişimden bireysel olarak kazanma umudu arasında gidip gelirler. Bu, ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde yoksullaşan yeni orta sınıf için de veya daha da yoksullaşacak olan yeni orta sınıftan gelen işsiz eski öğrenciler için de geçerlidir. Geçmişin altın yılları gözlerinde tütmektedir. Geleceklerinin devrimci bir değişimin getireceği sosyal ilerlemeye bağlı olduğunu görebilmektedirler. Veya kendi emellerinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan öfkelerini halkın diğer kesimlerine, orta sınıf iş alanlarına “haksız” olarak nüfuz etmiş olan etnik ve dini azınlıklara, farklı dil konuşanlara, “geleneksel olmayan” bir biçimde çalışan kadınlara yöneltirler.

Yüzlerini ne tarafa döndürecekleri sadece anlık maddi koşullara bağlı değildir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası alandaki mücadelelere bağlıdır. 1950 ve 60'larda sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı verilen mücadeleler Üçüncü Dünya'nın hevesli orta sınıflarına ilham veriyordu ve devletin kontrolü altındaki ekonomik gelişme kalkınma yolunu açacağı fikri egemendi... Laik sol, veya en azından onun Stalinist veya ulusalcı ana hatları bu görüşü temsil ediyor ve üniversitelerde bir ölçüye kadar egemenlik kurabiliyordu. Dini kökenden gelenlerin bile solun cazibesine kapıldığı bir dönemde -Amerika'ya karşı Vietnam'ın verdiği savaş ve Çin'deki kültür devrimi örnekleriyle- örneğin kadın sorunu gözden geçiriliyor, geleneksel dini düşünceler reddedilmeye başlanıyordu. Aynı şey Latin Amerika'da özgürlükçü Katolik

İlahiyatçıları’nda ve İran’daki Halkın Mücahitleri’nde gerçekleşiyordu. Ve hatta Afganistan’daki İslamcı öğrenciler

altı günlük savaş olunca Siyonizme karşı, Vietnam’daki Amerikan politikalarına karşı ve egemen sınıfının ayrıcalıklarına karşı gösteriler yaptılar. Gelenekselci taraftaki önemli kişiliklere, Kral’a ve özellikle kuzeni Davut’a şiddetle muhalefet ettiler... Afganistan’a hem Sovyetler Birliği’nden hem de Batı’dan gelen etkileri ve 1972’deki kıtlık sırasında spekülâtörlük yapanları protesto ettiler ve kişisel servetlere kısıtlamalar getirilmesini talep ettiler.⁵⁵

1970’lerin sonunda ve 1980’lerde politik hava değişti. Bir yandan Doğu Avrupa’daki sosyalist modelin, Kamboçya’daki ölüm tarlalarının, Vietnam ile Çin arasındaki küçük savaşın ve Çin’in Amerikan kampına yaklaşımının yarattığı küresel bir hayal kırıklığı başladı. Bu hayal kırıklığı 1980’lerin sonunda Doğu Avrupa’daki değişiklikler ve Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle yoğun bir şekilde arttı.

Bu hayal kırıklığı Ortadoğu’nun bazı ülkelerinde dünyadaki diğer yerlere göre daha da yoğun olarak görüldü, çünkü buralarda hayaller sadece bir dış politika sorunu haline gelmemişti. Yerel rejimler az yada çok Doğu Avrupa modeline dayalı “sosyalizm”in ulusal versiyonlarını hayata geçirdiklerini iddia ediyorlardı. Kendilerini solcu diye adlandırarak hükümetlerine eleştirel yaklaşan insanlar bile bu iddiaları kabul etmeye ve benimsemeye eğilimliydi. Cezayir üniversitelerindeki solcular, rejimin solcu öğrenci örgütleri üzerinde baskı uygulaması ve üniversitelerdeki polis denetimini sürdürmesine rağmen, 1970’lerin başlarında “toprak reformu”na yardımcı olmak için gönüllü olarak kırlara gitmeyi kararlaştırdılar. Mısır’da Komünistler kendilerini hapse attıktan sonra bile Nasır’ı sosyalist saymayı sürdürdüler. Bu nedenle rejime karşı duyulan hayal kırıklığı çok insan için sola karşı hayal kırıklığına dönüştü.

Diğer yandan İslami devletler siyasi bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamışlardı -Libya’da Kaddafi’nin iktidarı ele geçirmesi, 1973’deki Arap-İsrail savaşı sırasında Suudi Arabistan liderliğinde Batı’ya petrol ambargosu uygulanması ve sonra en dramatik olanı, 1979’da İran İslam Cumhuriyeti’nin devrimle kurulması.

55: O. Roy, a.g.e., s.71.

İslamcılık daha önce yüzünü sola dönmüş olan geniş öğrenci kesimleri arasında egemen olmaya başladı: Örneğin Humeyni , Cezayir’de gençlik kesimleri arasında “Mao ve Che Guevara’nın bir dönem anıldığı gibi anılmaya başlandı.”⁵⁶ Hızlı ve radikal değişim vaat ediyor gibi görünen İslami hareketlere verilen destek güçlendikçe güçlendi. İslamcı hareketlerin liderleri zafer kazanmışlardı.

Ancak İslamcılar arasındaki çelişkiler giderilmedi ve bu çelişkiler bir sonraki onyılda daha güçlü bir biçimde ortaya çıktı. İslamcılık durdurulamaz bir güç olmak bir yana sürekli olarak taraftarlarını birbiriyle karşı karşıya getiren iç sorunların basıncını yaşadı. İslamcılığın 1980 ve 90’lardaki tarihi, tıpkı Stalinizm’in 1940 ve 1950’lerde Ortadoğu’daki tarihi gibi, başarısızlık, ihanetler, bölünmeler ve baskıdan oluşuyor.

İslamcılığın çelişkileri: Mısır

İslamcılığın çelişkili karakteri kendisini “Kuran’a geri dönme”nin nasıl olacağı konusundaki tartışmalarında gösterir. Bu, toplumun ana yapıları aynen korunurken mevcut toplumun “değerleri”nin, sadece dini pratiğe geri dönüş anlamına gelen reformlar aracılığıyla değiştirilmesi olarak görülebilir. Veya mevcut toplumun devrimci bir altüst oluşa tabii tutulması anlamında da görülebilir. Çelişki hem Mısır’daki Müslüman Kardeşler’in 1930, 1940 ve 1950’lerdeki tarihinde, hem de 1970, 1980 ve 1990’ların yeni radikal İslamcı hareketlerinin tarihinde görülebilir.

Müslüman Kardeşler burjuva ulusalcı Wafd’ın İngilizlerle uzlaşmasından kaynaklanan hayal kırıklığından aldığı destek ile 1930’lu ve 40’lı yıllarda hızla büyüdü. İsrail’in kuruluşunu destekleyecek kadar sapan, Stalin’in etkisi altında kalan solun yaptığı dönüşlerle de güç kazandı. Filistin’de ve Mısır Kanal Bölgesi’ndeki İngiliz işgaline karşı savaşmak için gönüllüler örgütleyen Kardeşler anti-empyrist mücadeleleri destekliyormuş gibi göründü. Fakat tam doruğa ulaştığı düşünülen bir dönemde sıkıntıya düştü.

Kardeşlerin liderliğinin tabanı farklı yönlerde hareket eden bir güçler koalisyonuydu -kitleler halinde küçük burjuva gençlerin üye kaydedilmesi, saray ile bağlantılar, Wafd’ın sağ kanadı ile ilişkiler, genç

56: M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve F. Freğosi, a.g.e., s.26-27.

subaylarla entrikalar çevirmek.

Grevler, gösteriler, katliamlar, Filistin'deki askeri yenilgi ve Kanal Bölgesi'ndeki gerilla savaşı Mısır toplumunu parçaladıkça, Kardeşler de çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Pek çok üye genel sekreter Benna'nın kayınbiraderi Abidin'in kişisel davranışlarına kızıyordu. Benna'nın kendisi başbakan Nukasi'yi öldüren Kardeşler üyelerini kınadı. Benna 1949'da öldüğünde yerine geçen , Kardeşlerin gizli terörist kanadını keşfettiğinde şaşırıp korktu. İktidarın 1952-54 yıllarında Nasır öncülüğünde ordunun eline geçmesi darbeyi destekleyenlerle darbeye karşı olanlar arasında kökten bir bölünmeye yol açtı ve bunun sonucunda Müslüman Kardeşler örgütü içindeki rakip gruplar iktidarı ele geçirmek için fiziki mücadeleye başladılar.⁵⁷ “Önderliğe duyulan güvenin önemli ölçüde kaybedilmesi” Nasır'ın bir zamanlar çok güçlü ve kitlesel bir örgüt olan Kardeşler'i nihai olarak ezmesine olanak sağladı.⁵⁸

Fakat güven kaybı bir kaza değildi. Bir küçük burjuva hareketinin toplumdaki kriz derinleştikçe kaçınması imkansız olan onarılamaz bölünmelerin sonucunda gerçekleşti. Bir yanda krizi, “İslami değerleri” yürürlüğe koymak için eski yönetici sınıfı zorlamak doğrultusunda kullanma fikrine yönelenler (Benna “yeni Halifeliği” kurmak için monarşi ile ilişkiler kurmayı hayal ediyordu, hükümete alkol kullanımını ve fuhuşu yasaklaması koşullarında destek vermeyi vaad etmişti.⁵⁹) varken; diğer yanda gerçek bir sosyal değişim isteyen ama bunun yalnızca acil bir silahlı mücadele ile gerçekleşebileceğine inanan radikal küçük burjuva üyeler bulunuyordu.

Aynı çelişkiler bugün de Mısır'daki İslamcılık içinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yeni kurulan Müslüman Kardeşler 1960'ların sonunda El-Dava dergisi etrafında yarı legal bir tarzda faaliyet yürütmeye başladıklarında, Mısır rejimini devirme fikrine sırtlarını döndüler. Bunu yerine amaçlarını, içeride oluşturulacak baskı ile Mısır toplumunu İslami doğrultuda bir reforma tabi tutmak şeklinde belirlediler. Kardeşler'in üst yönetimince hapishanede yazılan kitaba göre hedef, “hakim değil, imam” olmaktır.⁶⁰ Pratikte bu, Sedat rejimiyle uyum

57: R. P. Mitchell, a.g.e., 145.

58: a.g.e., s.116.

59: a.g.e., s.40.

60: Hudaybi'nin kitabı, G. Kepel'de alıntılanmış, a.g.e., s.61.

arayan “reformist İslamcı” bir çizgiyi benimsemek anlamına gelmiştir.⁶¹ Buna karşılık rejim bir dönem esas düşman olarak değerlendirilen sola karşı İslamcılarını kullanmıştır: “İslamcılar üniversitelerde Nasırcılık ve Komünizm kokan her şeyi tasfiye ettikçe rejim İslami hareketin El-Dava adlı aylık dergi etrafında ve üniversite kampüslerinde İslamcı Dernekler’de toplanan reformist kanadına çok iyi davranmıştır.”⁶²

Ocak 1977’de Mısır, devletin ekmek ve diğer temel tüketim maddelerinin fiyatlarını artırması üzerine 13 büyük kentin tümünde başgösteren grevler, gösteriler ve isyanlarla sarsıldı. Bu, İngilizler’e karşı 1919 yılında gerçekleştirilen isyandan bu yana görülen en büyük ayaklanmaydı. Hem Müslüman Kardeşler, hem de İslamcı Dernekler ayaklanmayı kınadılar ve “Komünist bir tertip” olarak niteledikleri isyana karşı devleti desteklediklerini belirten mesajlar yayınladılar.

İslamcı “reformculuk” için önemli olan toplumun kendisinin değil, ahlak anlayışının değişmesidir. Vurgu, toplumun dönüştürülerek İslami topluluğun (ümme) yeniden kurulmasına değil, mevcut topluma belirli davranış biçimlerinin dayatılmasına yapılmaktadır. Ve düşman, devlet veya yerli “ezen sınıf” değil, dini adetleri engellediği düşünülen dış güçlerdir. El-Dava’ya göre bunlar, “Yahudiler”, “haçlılar” (Hristiyanlar ve Kıptiler), “komünizm” ve “laiklik”dir. Bunlara karşı durabilmek için şeriatı (İslamcı hukukçular tarafından Kuran ve İslami geleneklere dayanarak hazırlanan hukuk sistemi) uygulamak doğrultusunda savaşmak gerekir. Bu savaş devleti yıkmak için değil, mevcut devletin topluma belirli bir kültürü dayatabilmesi için yürütülmektedir.

Bu perspektif, İslamcılığın belirli bir türünü destekleyen geleneksel toplumsal gruplar (eski toprak sahibi sınıfın artıkları ve tüccarlar) ile bir zamanlar radikal genç İslamcılarken, şimdi bir servete sahip olanların (Suudi Arabistan’da para kazananlar veya orta sınıf mesleklerinde rahat konumlara yükselenler) ve devlet baskısı karşısında radikal sosyal değişime inançlarını yitiren radikal İslamcılarının istekleriyle tam olarak uyumaktadır.

Fakat bu, yoksul öğrenci ve eski öğrencilerle, kentlerin en yoksul kesimlerinde bir araya gelen köy kökenli yoksulların öfkeli yönelimleriyle hiç uyumamaktadır. Bu kesim kolaylıkla “Kuran’a dönüş”ü çok

61: a.g.e., s.71.

62: a.g.e.

daha radikal olarak yorumlamaktadır. Bu yorumlar yalnızca mevcut İslami devletlerdeki dış etkileri değil, bu devletlerin kendilerini de eleştirmektedir.

Bu konuda Mısır'daki İslamcılar için temel kaynak, Nasır tarafından 1966 yılında asılan Müslüman Kardeşler'den biri olan Seyyid Kütb tarafından yazılan “İşaret levhaları” idi. Bu metin yalnızca Batılı ve Stalinist ideolojilerin iflas ettiğini yazmakla kalmıyor, kendilerine İslami adı veren devletlerin de anti-İslamcı barbarlığa, Cahiliye'ye (Müslümanların Arabistan'daki Müslümanlık öncesi topluma verdikleri isim) dayanmaya devam ettiklerini de belirtmektedir.⁶³

Böylesi bir durum ancak “bir ümmet öncülüğünde”, “ilk Kuran kuşağı”⁶⁴ örneğindeki gibi -yani mevcut düzeni devirmek için bir ordu kurma amacıyla Mekke'yi terkeden Muhammed gibi mevcut toplumu terkeden- yapılacak bir devrimle düzeltilebilir.

Böylesi yaklaşımlar düşmanı yalnızca emperyalizm olarak görmenin ötesine geçti. Bunun yerine, ilk kez yerel devleti doğrudan eleştirmeye yöneldi. Bunlar kendi yazarlarını bir şehit olarak kutsamak zorunda olan neo-Müslüman Kardeşler'in ılımlı üyeleri için çok rahatsız ediciydi. Fakat onlar da binlerce genç radikale ilham vermişlerdi. Nitekim, 1977'de üst düzey bir dinadamını kaçırdığı için idam edilen Şükrü Mustafa'nın lideri olduğu El Taktir Wal Higma adlı grup “İslamcı olmadığı” için mevcut toplumu, mevcut camileri, mevcut dini liderleri ve hatta Dava ile ilişkisi olan neo-Müslüman Kardeşler'i “İslam'cı olmadıkları” için reddediyordu.⁶⁵ Grup yalnızca kendi üyelerinin gerçek Müslümanlar olduğunu düşünüyor ve ayrı topluluklar şeklinde yaşayarak, kendilerinin dışında herkesin kafir olduğunu ve mevcut toplumun yıkılması gerektiğini söylüyordu.

Başlangıçta üniversitelerdeki İslamcı dernekler daha çok ılımlı Müslüman Kardeşler'in etkisi altındaydı, yalnızca fiyat artışlarına karşı yapılan ayaklanmaları kınamakla kalmıyorlar aynı zamanda o yılın sonunda asılan Şükrü'ye de sahip çıkmıyorlardı. Fakat Sedat, 1977 yılının sonlarında İsrail ile “barış süreci”ne başladığında, tutumları değişmeye başladı. Çok kısa sürede pek çok üniversite militanı bazı yönlerden

63: a.g.e. s.44'deki alıntıya bkz.

64: a.g.e s.53

65: Detayalar için, bkz. a.g.e., s.78.

Şükrü'ye göre daha radikal olan düşünceleri benimsemeye başladı; bunlar yalnızca mevcut topluma yüz çevirmekle kalmadılar, Ekim 1981'de Sedat'ı öldüren Abdül Selam Faraj'ın Cihad grubu gibi, düzeni yıkmak için örgütlenmeye başladılar.

Faraj İslamci hareketin değişik kesimlerinin stratejilerine çok sert eleştiriler yöneltti -bunlar kendilerini İslami yardımlarla sınırlayan, (neo-Müslüman Kardeşler gibi) yalnızca mevcut devlete meşruiyet kazandırabilecek bir İslami parti yaratmaya çalışanlar, “vaaz vermek”le yetindikleri için cihattan kaçanlar ve önceliği İslam'ın dış düşmanlarıyla (Filistin veya Afganistan'daki) savaşmaya verenlerdi. Hepsine karşı çıkarak, acil silahlı mücadelede ısrarcı oldu, “insafsız prence karşı cihat”ın tüm Müslümanlar'ın görevi olduğunu söylüyordu:

Yurtdaki düşmana karşı savaşmak, yurtdışındaki düşmana karşı savaşmaktan önce gelir... Müslüman ülkelerimizde sömürgeciliğin veya emperyalizmin varlığının sorumlusu bu kafir hükümetlerdir. Bu nedenle emperyalizme karşı bir mücadele başlatmak gereksiz ve boşunadır, zaman kaybıdır.⁶⁶

Faraj'ın iddiaları doğrudan devlete başkaldırı perspektifine işaret ediyordu. Fakat bu, kendi grubu içinde, esas hedef olarak kafir devleti yıkmaya etrafında kurulan Kahire seksiyonu ile bir orta Mısır kenti olan Asyut'da “İslam'ın yayılmasının önündeki en büyük engeli Hristiyanlığa dönme olarak gören” diğer seksiyon arasındaki önemli farklılıkları ortadan kaldırmaya yetmedi.⁶⁷

Pratikte bu, Asyut grubunun asıl hışmını Kıpti azınlığa (çoğu yoksul köylülerdi) yöneltmesi anlamına geliyordu -bu politika yıl başında Cemaat öğrencilerince korkutucu bir başarıyla uygulanmış, önce orta Mısır şehri Minye'de sonra da Kahire civarındaki Al Zawiyya Al-Hamra'da katliama varan bir iç savaşın fitilini ateşlemişti: “Cemaat devleti zor bir duruma düşürebilmek ve adım adım devletin yerine geçmeye hazır olduklarını gösterebilmek için mezhepsel bir gerginliğin alevlerini körüklemeye çekinmemiştir.”⁶⁸

66: Faraj'ın yaklaşımlarının daha uzun bir değerlendirmesi için bkz., The Hidden Imperative, a.g.e., s.193-202.

67: a.g.e., s.208.

68: a.g.e., s.164.

Cihad'ın Asyut seksiyonu o tarihte denenmiş ve sınanmış bir yöntem olan iç düşmanlıkları teşvik etme stratejisini izleyerek yerel halk desteği elde ediyordu. Bu, Sedat'ın öldürülmesinin hemen ardından onlara Asyut'da kontrolü ele geçirme olanağı sağladı. Düşmanın devlet olduğunu vurgulayan Kahire eylemcileri ise, "hiçbir destek ve yardım ağında beslenemediler ve izole oldular. Sedat'a suikast eylemi ardından Faraj ve arkadaşlarının arzu ettiği gibi Kahire'nin Müslüman halkı ayaklanmadı."⁶⁹

Suikast, İslamcılara devlet gücünü ele geçirme olanağı sağlamak yerine, devlete suikast ile yaratılan karmaşadan yararlanarak, İslamcıları ezme olanağı sağladı. Binlercesi tutuklandı ve pek çok lider idam edildi. Baskı, hareketi gözle görülür biçimde zayıflattı. Ancak, çok sayıda gencin yüzünü İslama çevirmesini sağlayan nedenler ortadan kalkmadı. 1980'lerin sonunda hareket yeniden güven kazandı ve Kahire ve İskenderiye'nin bazı bölgelerinde hızla büyümeye başladı. Buna polise ve güvenlik güçlerine karşı etkin bir terörist kampanya eşlik etti.

Bunun üzerine Aralık 1992'de devlet yeni ve benzeri görülmemiş bir baskı kampanyası başlattı. Kahire'deki İmbaba gibi varoşlar tanklar ve zırhlı araçlarla donatılmış 20 bin asker tarafından işgal edildi. Onbinlerce insan tutuklandı ve kaçan eylemcileri öldürmek için ölüm timleri kuruldu. Radikal İslamcılar'ın kullandığı temel camiler betonla örüldü. Eylemcilerin aileleri, çocukları ve eşleri tutuklandı, işkenceden geçirildi.

Devletin terör kampanyası 1980'lerin başında olduğu gibi, bir kez daha başarılı olmuştu. İslamcı hareket, gösteri şeklinde destek eylemleri yapamadı, yapmaya dahi çalışmadı. Bunun yerine, turizm sektörünü fiilen imha etmiş olsa da Mübarek rejimini ciddi olarak sarsmaya gücü yetmeyen, tamamen terörist bir strateji benimsedi.

Bu arada Müslüman Kardeşler meşru bir muhalefet odağı gibi davranmaya devam etti, devletin hukuk sistemi içine kısmi şeriat kurallarının sığdırılması konusunda rejimle pazarlık etti ve baskıya karşı protesto gösterileri yapmaktan kaçındı.

İslamcılığın çelişkileri: Cezayir

Cezayir'de İslamcılığın yükseliş ve radikalleşme hikayesi pek çok

69: a.g.e., s.210.

yönden Mısır'dakine benzemektedir. 1960'ların sonu ve 1970'de Cezayirli diktatör Bumedyen; ılımlı İslamcılığı, sola ve Fransız sömürgeciliğine son veren kurtuluş hareketi içindeki tarihsel muhaliflerine karşı bir denge unsuru olarak teşvik etti.

1970'de devlet, "ahlaki çöküntü" ve "kozmpolitanlığın, alkolizmin, kendini beğenmişliğin, her konuda Batı'yı izlemenin ve yarı çıplak giyinmenin" ardındaki "Batı etkisi"ne karşı, eğitim ve din bakanı Mouloud Kasım önderliğinde bir İslamlaştırma kampanyası başlattı.⁷⁰ İslamcılar bu kanaldan kendi etkilerini artırdı. Tarım reformundan korkan toprak sahiplerinden para alarak, toplumun en yoksul kesimlerini etkileyecek bir mesajı yaygınlaştırma olanağı buldular:

İslamcılar'ın propaganda konusu İslam'ın, tarım reformunun taşıdığı ateist ve komünist tecavüzlerle tehdit edildiği idi... İslamcılar kendi fikirlerini en yoksul mahallelerde inşa ettikleri yoksul camilerde yaydılar, bu camiler daha sonra sağlam yapılara dönüştürüldü. Tarım reformundan etkilenmeyen işçiler ve işsizler, yaşadıkları koşullardan duydukları hoşnutsuzlukla İslamcılara kulak verdiler.⁷¹

Sonra, 1970'lerin ortalarında, üniversitelerdeki solcuları etkisizleştirmeleri için rejimin bazı kesimlerinden destek aldılar: "1976 ile 1980 arasında rejimin de yardımıyla dinciler Marksistlerin üniversite-lerdeki etkisini sıfıra indirmeyi başardılar."⁷²

1980'lerin başında rejimin bazı kesimleri kendilerine dayanak olarak İslamcılığın daha "ılımlı" gruplarını aldılar. 1986'ya kadar din işleri bakanı olan Chibane, böyle bir İslamcı eğilim inşa etmeyi ümit etti ve bu amaçla İslamcıların cami inşa etmek için sanayicilerden ve tüccarlardan para almalarına yardımcı oldu.⁷³ Fakat bu, İslam'ın rejimi reddeden radikal kanadının gelişmesini engelleyemedi. Konstantin şehrinde yapılan bir çalışmada şunlar belirtiliyordu:

İslamcılık Konstantin halkının geniş kesimlerinin geleneksel düşüncesini, Peygamber'in Cemaatini canlandırma konusundaki yeni

70: A. Rouadia, a.g.e., s.20

71: a.g.e., s.33-4.

72: a.g.e., s.36.

73: a.g.e., s.144.

İslami vizyonun popülaritesi ile değiştiriyor. Bu İslamcılık gücünü gençliğin geniş kesimlerini etkileyen toplumsal huzursuzluklardan, sosyal ve ekonomik sistemin dışladığı insanlardan alıyor.⁷⁴

İslam'ın radikal kanadı, Din İşleri Bakanlığını “ılımlı” görüşleri kabul edenler yerine kendi taraftarlarını camilere imam olarak atamaya zorlayacak kadar güçlüydü.

Rejim, solla uğraşsın diye teşvik ettiği mekanizmanın kontrolünü elden geçiriyordu. İslamcılık kitleleri rejim adına kontrol etmek yerine, onların sıkıntı ve öfkelerinin 1960'larda kurtuluş mücadelesine destek olan ama şimdi rahatı yerinde bir egemen sınıfa dönüşen liderlere yönelmesini sağlıyordu. 1980'lerin ortasında Cezayir'i vuran ekonomik kriz sıkıntıları derinleştirdi - bu sırada egemen sınıf daha önce krizle başetmek için eleştirdiği Batılı kapitalistlere geri dönmüştü. Fransızca konuşan ve “Batı ahlakıyla çürümüş” olanlara karşı yönelen İslamcı ajitasyon, kolaylıkla “yeni maaşlı ve bürokratlaşmış küçük ama etkili yüksek eğitilmiş teknokrat tabakanın” çıkarlarını tehdit etmeye başladı.⁷⁵

1980'lerin ortalarında Chadli başkanlığındaki rejim, imamları “siyasal demogoji” yapmakla suçladı ve bazı İslami liderleri hapse atarak İslamcıları karşısına almaya başladı.⁷⁶ Ancak yapılanlar İslamcıları bozguna uğratmak yerine, rejime karşı muhalefet etme popülaritesini arttırdı.

Bu, Ekim 1988'de daha açık bir şekilde ortaya çıktı. Egemen sınıfa ve rejime karşı duyulan rahatsızlık bir yıl sonra Doğu Avrupa'da çıkan karışıklığa çok benzer bir şekilde patladı. Hareket Cezayir bölgesinde bir dizi kendiliğinden grevle başladı ve caddelerde gençlerle polis arasında yoğun çatışmalara dönüştü: “İnsanlar, özgürleşmiş tutsaklar gibi kendi seslerini ve özgürlük duygularını yeniden keşfettiler. Artık onları polisin gücü bile korkutmuyordu.”⁷⁷ “Ekim 1988'deki ayaklanma herşeyden çok, askeri diktatörlük altında geçen çeyrek yüzyıllık yaşamdan sonra gençlerin yaşam koşullarına isyan etmesiydi.”⁷⁸

İsyan rejimi temelinden sarstı. Daha önce baskı altında bulunan

74: a.g.e., s.145-146.

75: J.P. Entelis, a.g.e., s.74.

76: A. Rouadia, a.g.e., s.191.

77: a.g.e., s.209.

78: M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi, a.g.e., s.30.

tüm siyasi güçler açığa çıktı. Gazeteciler ilk kez özgürce yazmaya, aydınlar Cezayir toplumunun gerçek koşulları hakkında açıkça konuşmaya başladı, sürgünde bulunan solcu ve sağcı politikacılar geri döndü, kadınlara erkeklerden daha az hak tanıyan İslami aile yasasına karşı bir kadın hareketi ortaya çıktı. Fakat Berberice konuşulan yerler dışında muhalefetin belirleyici gücünün İslamcılar olduğu çok kısa bir sürede ortaya çıktı. Etkileri bir çok yönden bir sonraki yıl Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan "demokratlar" gibiydi. Geçmişte rejimin bazı kesimlerince onlara gösterilen hoşgörü ve güçlü yabancı ülkelerden aldıkları destek (örneğin Suudi Arabistan'dan sağladıkları finansman) halk yığınlarının sıkıntılarını öne çıkartan mesajlarını ifade etme yetenekleriyle birleşti:

Sayılarıyla, cami ağlarıyla ve gizli bir merkez komitenin emirlerini uyguluyormuşçasına, tek bir adam gibi kendiliğinden eyleme geçme eğilimleriyle İslamcılar, kitleleri hareketlendirme yeteneği olan ve olayların gidişatını etkileyen tek hareket haline geldiler. Kendilerini hareketin gelecekteki liderleri olarak dayatanlar islancıların sözcüleri olarak öne çıkanlardı... Makineli tüfekler sustuktan sonra rejim kiminle görüşeceğini bilmiyor, talepleri formüle etme ve kontrolsüz kaldıkça şiddete yönelen kalabalığı kontrol etme yeteneği olan "liderler" arıyordu. Böylece Chadli, en çok tanınan İslamcılar Madani, Belhadj ve Nahnah ile görüştü.⁷⁹

Şimdi FİS olarak örgütlenmiş olan İslamcı hareket sert baskılara rağmen bir kaç ay içinde Haziran 1990'da yapılan yerel yönetim seçimlerinde en önemli belediyelerin kontrolünü ele geçirmeyi ve daha sonra Aralık 1991 genel seçimlerinde oyların en büyük kısmını almayı başardı. Cezayir ordusu İslamcılar'ın hükümeti oluşturmasını engellemek için seçimleri iptal etti. Fakat bu İslamcılar'a verilen kitlesel desteğin ülkede iç savaşa varacak bir durum oluşturmasını engelleyemedi, hatta silahlı İslamcı gruplar bazı bölgelerin tümüne fiilen hakim oldu.

Ancak İslamcı etkinin yükselişine, FİS'in amacının ne olduğu konusunda artan bir kafa karışıklığı eşlik etti. Haziran 1990 ve Mayıs 1991 arasında ülkenin en büyük belediyelerini kontrol ederken,

79: a.g.e.

çok az değişiklik yapmışlardı: Barların kapatılması, müzikallerin iptali, “kadın ahlakı” için ve “Batı pornografisinin seyredilmesini sağlayan” uydu antenlerine karşı, bazen şiddet içeren kampanyalar... Ne Madani [FİS’in en tanınmış lideri] ne de onun danışmanlar kurulu gerçek bir sosyo-politik program çizemedikleri gibi, bunu tartışacak bir kongre de toplayamadılar. Madani kendisini bunları hükümeti oluşturduktan sonra halledeceklerini söylemekle sınırladı.⁸⁰

FİS’in yaptığı, işçilerin ücret artış taleplerine muhalefet etmek oldu. Bu aylarda Cezayir’de yapılan temizlik işçileri grevine ve memurların eski “resmi” sendika federasyonu tarafından ilan edilen bir günlük genel grevine karşı çıktı. Madani bir gazeteyle yaptığı röportajda, temizlik işçilerinin grevini kırmasını haklı göstermeye çalışırken grevin doktorlar, mühendisler gibi saygıdeğer insanları ellerine süpürge almaya zorladığını söyledi:

Temizlik işçilerinin grev yapma hakkı vardır, ama bu başkentimizi işgal etme ve ükemizi bir çöplüğe çevirme hakkı değildir. Bozguncuların, Allah ve vatan düşmanlarının, komünistlerin ve diğerlerinin eylem alanı haline gelen sendikalar grev yapmaktadır, bunlar FLN kadrosu geri çekildiği için her yere yayılmaktadırlar... Biz OAS’ın günlerini yeniden yaşıyoruz.⁸¹

Böylesine saygılı bir tutum, toprak reformundan beri İslamcıları finanse eden sınıfların çıkarlarıyla tam olarak örtüşüyordu. FİS’in bir bölümünü oluşturan küçük burjuvazinin çıkarlarıyla da örtüşüyordu -profesörler, yerleşmiş imamlar ve lise öğretmenleri. Kırsal alanda yaşayan ve eski iktidar partisi FLN’ye bağlılıkları dolayısıyla refaha kavuşarak başarılı kapitalist çiftçiler veya küçük işadamları haline gelenlerin de çıkarları gözetiliyordu. Fakat bütün bunlar kurtuluşlarını FİS’de gören yoksul kentli yığınları tatmin etmek için de, egemen sınıf ve ordunun FİS hükümetini kabul etmesi için de yeterli değildi.

1991 Mayıs’ının sonunda, FİS’in kazanmasındansa seçim sürecine sabotaj yapma tehdidi savuran orduyla karşı karşıya kalan FİS liderleri, geri dönerek “Ekim 1988”i anımsatan bir otantik ayaklanma başlattılar:

80: J. Goytisolo, “Argelia en el Vendava”, El Pais, 30 Mart 1994 içinde.

81: El Salaam, 21 Haziran 1990, M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi’nin a.g.e. s. 200-202’den çevrilmiş.

molotof kokteylleri, gözyaşartıcı bombalar, barikatlar. Karizmatik imam Ali Belhadj onbinleri caddelerde gösteri yapmaya çağırırdı.”⁸² FİS bir süre İslam’ın ve cihadın, ordunun savunduğu toplumsal eziyete tek alternatif olduğunu savunan büyük gençlik kitlelerinin desteğiyle Cezayir’in merkezinde kontrolü ele geçirdi.

Gerçekte ise FİS güçlendikçe saygıdeğerlik ile isyankarlık ikilemine daha fazla yakalandı, Mart 1991’de insanlara grevden vazgeçmelerini söylerken, iki ay sonra Mayıs’ta onları devleti yıkmaya çağırıyordu.

Kentlerde ve kırsalda gerilla savaşının yoğunlaştığı üç yıl süresince aynı çelişki İslami hareket içinde de görüldü. “Abasi Madani ve Ali Belhadj’in 12 yıl hapse mahkum edilmeleri... FİS’de temel bir radikalleşmeyi teşvik etti ve saflarında bölünmelere yol açtı. Binlerce üye ve sempatizanının Sahra kamplarında çalışmaya mahkum edilmesi kentlerdeki terörizmi ve kırsal gerilla savaşını yaygınlaştırdı.”⁸³ İki silahlı örgüt ortaya çıktı, Silahlı İslami Hareket (MİA, kısa süre önce AİS adını aldı) ve Silahlı İslami Gruplar (GİA), bu örgütler ülke çapındaki silahlı çetelerin desteğini kazandılar. Fakat yeraltı hareketleri “iç anlaşmazlıklar” ile karakterize ediliyordu:⁸⁴

MİA’nın “ılımlı” ve “yalnızca” “kafir rejim”in temsilcilerini öldürme eğilimine karşı; gazetecileri, yazarları, şairleri ve aydınları öldürmeyi seçen GİA, uç bir cihad uygulamasına karşı çıkıyordu... Kasım 1993’den beri 32 ılımlı İslamcı imam ve örtünmeyi reddeden kadın öldürülmüştü...

MİA ve GİA arasındaki kardeş kavgası düzinelerce kayba neden olmuştu... yedi teröristin öldürülmesi bazılarınca bu kavgalara, bazılarınca da polislin ölüm timlerine atfedilmişti...⁸⁵

GİA FİS’in tarihi liderlerini oportünizm, ihanet ve Şeriat programını bütünüyle uygulamaktan vazgeçmekle suçluyordu.⁸⁶

82: Bu olaylar hakkındaki değerlendirmeye J. Goytisolo, a.g.e., 29 Mart 1994’ten bkz. Bu şimdi İngiliz büyük sermayesi, günlük Financial Times (19 Temmuz 1994 tarihli sayıya bkz.) ve ABD hükümeti tarafından tavsiye ediliyor.

83: J. Goytisolo, a.g.e. 30 Mart 1994.

84: a.g.e.

85: a.g.e.

86: a.g.e. 3 Nisan 1994

Hareketle apraz çatlaklar

Mısır ve Cezayir’deki İslamcılık deneyimleri bu hareketin iki farklı sorun nedeniyle nasıl ayrışabileceğini gösteriyor: Birincisi mevcut toplumun oldukça barışçı reformlarla değıştirilmesi ile silahlı mücadele yoluyla değıştirilmesi arasındaki sorun; ikincisi devleti değıştirmek için savaşmakla, toplumu “dinsizlerden” temizlemenin yeterli olacağı düşüncesi arasındaki sorun.

Mısır’da günümüzdeki Müslüman Kardeşler’in temel politikaları devletten reform taleplerini istemeye dayanmaktadır. Milletvekilleri, kendi basını, çeşitli orta sınıf mesleki kuruluşlar üzerindeki kontrolü, camiler ve İslami yardımlaşma aracılığıyla toplumun daha geniş kesimleri üzerindeki etkisiyle mevcut toplum içinde yasal muhalefet olmak için çalışmaktadır. Aynı zamanda mevcut rejimi şeriat kurallarını hukuk sistemine dahil etmeye zorlamak için kampanyalar düzenleyerek İslami töreler için savaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu stratejiyi Cezayir’de hapiste veya sürgünde bulunan FİS liderlerinden bir bölümü de uygulamaktadır. 1994’ün ilk bir kaç ayında onlarla rejimin bir kesimi arasında, iktidarın paylaşılması ve şeriatın kısmen uygulanması konusunda uzlaşma raporları yazılmıştı. Guardian gazetesi Nisan 1994’de FİS’in sürgündeki liderlerinden biri olan Rabah Kebir’in yeni Cezayir başbakanı olarak “teknokrat” Radha Malek’in atanmasını “pozitif bir eylem” olarak desteklediğini yazıyordu⁸⁷ -yalnızca iki gün sonra Radha Malek hükümeti ile İMF arasında kabul edilen son paketi eleştirdi.⁸⁸

Sezgileri güçlü bazı yorumcular böyle bir anlaşmanın Cezayir burjuvazisinin istikrarsızlığına son vermesi ve kendi konumunu muhafaza etmesi için en iyi yol olduğunu gördüler. Juan Goytisolo bu nedenle 1991 seçimlerinden sonra FİS’in hükümeti oluşturmaya izin verseydi ordunun kendisini bir çok sıkıntıdan kurtarmış olacağını söylüyor:

İktidarı aldıkları koşullar çok etkin bir biçimde programlarının uygulanmasını sınırlandıracaktı. Cezayir’in borçları, Avrupa ve Japon kredi kurumlarına olan mali bağımlılığı, ekonomik kaos ve Silahlı

87: Guardian, 15 Nisan 1994.

88: Guardian, 13 Nisan 1994.

Kuvvetler'in muhalif tutumu, FİS hükümetinin başa çıkamayacağı kadar zor engeller oluşturuyordu... Seçim vaatlerini yerine getiremeyeceği bütünüyle öngörülebiliyordu. Düşmanlarca böylesine çevrili bir yıllık bir iktidar deneyiminden sonra FİS güvenilirliğinin büyük bir kısmını yitirdi.⁸⁹

"İslamcı reformizm" bazı temel toplumsal grupların gereksinimleriyle örtüşmektedir -geleneksel toprak sahipleri ve tüccarlar, yeni İslamcı burjuvazi (Suudi Arabistan'da milyonlar kazanan Müslüman Kardeşler gibi) ve üst gelir gruplarına doğru yükselen yeni İslamcı orta sınıf kesimleri. Fakat yüzünü İslamcılığa çevirmiş diğer kesimleri tatmin etmemektedir -öğrenciler ve yoksullaşan eski öğrenciler veya kent yoksulları. Müslüman Kardeşler veya FİS uzlaşmaya çalıştıkça, bu kesimler İslam'ın Kuran yıllarında olduğu şekilde yürürlüğe konulması talebinin sulandırıldığını gördükçe, bunu ihanet olarak nitelendirip, yüzlerini başka yönlere çevirmektedirler.

Fakat bu kesimin tepkisi değişik yönlerde olabilir. Devletle karşı karşıya gelmek yerine, pasif olup dua etmeyi ve İslamcı azınlığı saflaştırmayı vurgulayan bir toplumdan kopma stratejisini teşvik edebilirler. Mısır'daki Şükrü grubunun 1970 ortalarındaki ilk stratejisi buydu, devlet gücünün bilincinde olan bazı radikal imamların yaklaşımı da böyledir.

Veya tepki silahlı mücadeleye dönüşebilir. Fakat tıpkı barışçıl mücadelenin devletin kendisine veya yalnızca dinsizliğe karşı yönelmesi gibi, silahlı mücadele de devleti yıkmaya veya halkın arasındaki "İslam düşmanları"na -etnik veya dini azınlıklar, örtünmeyen kadınlar, yabancı filmler, "kültür emperyalizminin etkileri", vb.- yönelebilir. Bu konunun mantığının İslamcıları devlete karşı bir silahlı mücadeleye itme olduğu düşünülebilir. Fakat İslamcı taraftarlar arasındaki sınıfsal bileşimden kaynaklanan güçlü bir karşı mantık iş başındadır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, sırtını İslamcılığa dayayan sömürücü sınıf kesitleri doğal olarak onun reformcu biçimlerine yönelmektedirler. Silahlanmaktan başka şansları kalmadığını gördüklerinde bile bunu daha geniş bir toplumsal huzursuzluğa yol açmayacak yöntemlerle yapmaktadırlar. Kitle eylemlerinden çok darbe istemektedirler. Ve onlara

89: J. Goytisolo, a.g.e., 29 Mart 1994.

rağmen kitlesel ayaklanmalar başgösterirse, bunun en hızlı şekilde sona ermesi için ne gerekiyorsa yapmaya çalışmaktadırlar.

Yoksullaşan küçük burjuvazi silahlı eylem perspektifine çok daha fazla yatkındır. Fakat marjinal toplumsal konumu onu, grev gibi kitle mücadelelerini geliştirmekten alıkoymaktadır. Bunun yerine küçük silahlı gruplardan oluşan gizli örgütlenmeleri tercih etmektedir. -Sedat'ın öldürülmesinde olduğu gibi, acil hedeflerine ulaştıklarında dahi illegal faaliyetler bu örgütlerin yöneticilerinin istediği türden devrimci değişimlere yol açmıyor. Bunlar mevcut toplumun işleyişinin büyük ölçüde bozulmasına neden olabilir ama onu devrimcileştiremezler.

1917 öncesi Rusya'da popülistlerin yöntemleri de bunlara benziyordu. Bu Üçüncü Dünya'nın ortasında 1960'ların sonunda Guevaracılık veya Maoculuktan etkilenen öğrenci ve eski öğrenci kuşağının (ve hâlâ Filipinler'de ve Peru'da savaşan yandaşlarının) yöntemi idi. Bugün ise Mısır ve Cezayir'deki devlet karşıtı silahlı İslamcılar'ın yöntemi haline geldi.

İslamcılar bu çıkmazdan kurtaracak tek yol kendilerine günümüzün yoksul kentlilerinin marjinal olmayan kesimlerinden -orta ve büyük ölçekli sanayi işçileri- taban bulmalarıdır. Fakat İslamcılığın temel yaklaşımları bunu tümüyle imkansız kılmaktadır. Çünkü islam, en radikal biçimiyle bile, zenginleri devirmeyi değil, zengin ile yoksulu uzlaştırmayı amaçlayan bir ümmet oluşturulmasını öğretmektedir. Bu nedenle FİS programı, “yerel gereksinimleri” karşılayan “küçük işletmeler”e özel bir vurgu yaparak, bunları “Batı kapitalizmi”nin iddialı bir alternatifi olarak sunmaktadır, ama bu vurgu dünyadaki sayısız muhafazakar ve liberal partinin seçim propagandasından farklı değildir.⁹⁰ 1990 yazında başlatılan “İslamcı sendikalar” oluşturma çabası “işçilerin görevleri” konusunda çok fazla vurgu yapıyordu, çünkü eski rejimin işçilere çok fazla hak verdiğini ve “işçileri çalışmamaya alıştırdığını” ve Kuran'da geçmediğine göre sınıf mücadelesinin “İslam'da bulunmadığını” iddia ediyordu. Kuran müminlere eviçi kölelere nasıl davranmayı emirediyorsa -”kardeş” gibi-işverenler de işçilere böyle davranmalıydı.⁹¹

İslamcı grupların mahallelerde sahip oldukları tabanın onda birini

90: M. Al-Ahnaf, B. Botivewau ve Fregosi tarafından ekonomik politika üzerine yapılan çeviriye bkz. a.g.e.

91: a.g.e., s.109.

bile fabrikalarda oluşturamamaları şaşırtıcı değildir. Fakat bu taban olmaksızın, mevcut rejimi yıkmayı başarsalar bile, sosyal değişimin yönünü kendi yöntemleriyle belirlemeleri mümkün olmayacaktır. Bazen toplumun marjinal kesimleri zaten istikrarsız bir rejimde büyük bir krizin oluşmasına yol açabilirler. Krizin nasıl çözüleceğini belirleyemezler.

İslamcı gruplar mevcut rejimlerden birinde böyle bir krizin ortaya çıkmasını sağlayabilirler ve mevcut liderleri düşürebilirler. Fakat bu, düşen liderlerin egemenliğinin altında palazlanan egemen sınıfın daha az militan İslamcılar'la anlaşarak iktidarda kalmasını engellemez. Ve böylesi bir durumda militan İslamcılar kendilerini devlet elindeki devasa ölüm araçlarıyla yüzyüze bulurlar.

Devletin bu baskısı bazılarını rejime doğrudan saldırmaya değil, daha kolay bir iş olan “dinsizler”e ve azınlıklara saldırmaya itmektedir. Bu yaklaşım onların “ılımlı” reformist İslamcı ana çizgiye daha fazla yaklaşmalarına neden olabilir.

Aslında İslamcılığın içinde kesinlikle diyalektik bir işleyiş bulunmaktadır. Militan devlet-karşıtı İslamcılar, başarsız olan silahlı mücadeleleri sonucu yedikleri şiddetli darbelerden sonra, boyunlarını eğmeyi öğrenmekte, ya doğrudan yada İslami reformculuk aracılığıyla İslami davranışları dayatmak için savaşmaya soyunmaktadırlar. Ama ne İslami davranışları dayatma, ne de reformlar İslamcılığa yüzünü dönmüş toplumsal kesimlerin yoğun sıkıntılarını giderememektedir. Ve böylece silahlı mücadele yoluna dönen yeni militanlar sürekli ortaya çıkmakta ve bunlar da aktif kitle desteğinden yoksun silahlı eylemlerin zor yolunun kısıtlarını öğreninceye kadar bu şekilde mücadele etmektedirler.

İslami reformizmin sınırlarını gördükten sonra devrimci politikalara doğru kendiliğinden bir ilerleme gerçekleşmez. Reformizmin sınırları daha çok, bir kitle tabanı olmaksızın eylem yapmaya çalışan terör veya gerilla gruplarının ortaya çıkmasına yol açar, ya da sistemin sorunlarının günah keçisi olarak görülen kişi ve kurumlara karşı gerici saldırılar yönünde gelişir. Ve bu yaklaşımların her biri kendisini aynı dini dil ile ifade ettiğinden, birbirleriyle kesişirler. Rejime ve emperyalizme saldırmak istemeyenler Kıptılar'a, Berberiler'e ve örtünmeyen kadınlara saldırırlar. Tüm sisteme sezgisel bir kin duyan insanlar, devletin şeriatı uygulamak istediği konusundaki uzlaşma taleplerinin tuzağına düşerler. Ve rakip gruplar arasında bölünmeler olduğunda -bunlar bazen öyle şiddetli olur ki, birbirlerini “dönek” (gerçek İslam'dan vazgeçenler)

diye nitelendirerek öldürmeye başlarlar-, bu bölünmeler arkalarındaki gerçek sosyal nedenleri gizleyecek şekilde açıklanır. Eğer zenginleşen bir İslamcı mücadeleyi bırakırsa, bu yalnızca onun “kötü bir Müslüman” (hatta bir döne) olduğunu gösterir; başka bir zenginleşen İslamcıyı “iyi Müslüman” olmaktan alıkoymaz.

İran deneyimi

İslami canlanma üzerindeki tartışmaları, tıpkı sosyalizm konusundaki tartışmaları Stalinizm’in yaptıklarının belirlemesi gibi, İran’daki İslamcı rejim belirlemektedir. Ve sık sık, solda bile, çok benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. İslamcılar bir zamanlar Stalinizm’in görüldüğü gibi, bundan sonra gerçekleştirilebilecek ilerici gelişmelere engel olacak bir totalitarizmi dayatacak, en tehlikeli siyasal güç olarak görülmektedirler. Onları durdurmak için solun burjuvazinin liberal kesimleriyle birleşmesi zorunlu sayılmakta⁹², hatta demokratik olmayan devletlerin İslamcı gruplara yönelttiği baskılar desteklenmektedir.⁹³ Bu yaklaşım İslamcılığın gücünü abartmakta ve ona tarihi olayları dikte ettirebileceği gibi, aslında sahip olmadığı bir yetenek atfetmektedir. Bu yaklaşım 1979 İran Devrimi sırasında ve sonrasında İslam’ın rolünün yanlış değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Devrim, İslamcılarının değil, Şah rejiminde 1970’lerin ortasında başlayıp sonuna kadar devam eden muazzam çelişkilerin eseridir. Ekonomik kriz, devletle ilişki içinde olan modern sermaye kesimleri ile pazar etrafında toplanmış “geleneksel” kesimler (bunlar toptan ticaretin üçte ikisini, perakende ticaretin ise dörtte üçünü gerçekleştiriyordu) arasındaki ayrımı daha da derinleştirmiş, aynı zamanda işçi yığınlarının ve kentlere göç etmiş olan köy kökenli büyük emekçi yığınların hoşnutsuzluğunu artırmıştı. Aydınların ve öğrencilerin protestolarına, hoşnutsuz din adamları da katılmış, protesto eylemleri kent yoksullarını polis ve ordu ile bir dizi büyük çatışmaya sokacak denli yayılmıştı. Bir

92: Bu F. Halliday tarafından öne sürülen yaklaşımdır. a.g.e. Max Schactman ve diğerlerinde Stalinizm ile ilişkili olarak öne sürülen görüştür. Bkz. M. Schactman, The Bureaucratic Revolution (New York, 1962) ve bir eleştiri için T. Cliff “Appendix 2: The theory of Bureaucratic Collectivism” [Bürokratik Kollektivizm Teorisi], State Capitalism in Russia [Rusya’da Devlet Kapitalizmi] (Londra, 1988) içinde.

93: Cezayir ve Mısır’da solun büyük bölümünün durumu bugün böyledir.

grev dalgası sanayiye felç etti ve kritik öneme sahip olan petrol sahalarını durdurdu. Ve sonra 1979 Şubat'ının başında solcu Halkın Fedaileri gerillaları ile sol-İslamcı Halkın mücahitleri gerillaları ordu içinde geniş çaplı ayaklanmaları teşvik etmeyi başardılar, böylece eski rejimin devrimci bir hareketle çökmesi sağlandı.

Yükselen hareket çoğunlukla sürgündeki İslamcı Ayetullah Humeyni ile özdeşleştirildi. Adı, monarşiye karşı muhalefetin sembolü haline geldi ve Paris dışındaki evi farklı güçlerin -tüccarlar ve onlara yakın olan din adamları, muhalif liberal burjuvazi, meslek dernekleri, öğrenciler ve hatta solcu gerillalar- temsilcilerinin buluşma noktası oldu. Ocak 1979'da Tahran'a döndüğünde devrimin sembolik lideri haline geldi.

Fakat bu aşamada bile, siyasal taktikler konusunda keskin bir zekâyâ sahip olmasına rağmen, olayları kontrol edebilmekten uzaktı. Şah'ı deviren temel olaylar -grevlerin yaygınlaşması, silahlı kuvvetler içindeki ayaklanmalar- ondan tamamen bağımsız bir biçimde gerçekleşti. Ve devrimden sonraki aylar içinde Humeyni, devrimci kalkışma üzerinde başkalarından fazla otoriteye sahip değildi. Kentlerde çeşitli yerel komiteler fiilen iktidara yerleştiler. Üniversiteler solcuların ve Halkın Mücahitleri'nin ellerindeydi. Fabrikalarda şuralar (fabrika konseyleri) yönetimle fabrikanın kontrolü konusunda savaşıyorlardı, çoğunlukla Şah rejimiyle ilişkili olanları kovuyor ve üretimi kendileri örgütüyorlardı. Etnik azınlıkların oturdukları bölgelerde -kuzey batıda Kürdistan ve Arapça konuşulan güney batıda Kuzistan- hareketler kendi kaderlerini tayin hakkı için mücadeleye başlamışlardı. Ve bu süreci idare eden bir değil, iki kuruluş vardı. Geçici hükümet burjuvazinin modern kesimleriyle bağlantılı "ılımlı" bir İslamcı olan Bezirgan (1950'lerde İslamcı öğrenci derneklerini, daha sonra da İslamcı Mühendisler Birliği'ni kurmuştu) tarafından yönetiliyordu. Fakat hemen yanında, alternatif bir otorite merkezi olarak Humeyni'nin etkinliği altındaki devrimci konsey bulunuyordu, bu konsey din adamları ve tüccarlarla bağlantıları bulunan İslamcı aydınların koalisyonu ile oluşturulmuştu.

Humeyni'nin etrafındaki grup, sonunda kendi İslamcı Cumhuriyet Partisi'ni (İRP) kurup neredeyse tüm iktidarı ele geçirmeyi başarmıştı. Fakat onları kolaylıkla tamamen ezebilecek farklı toplumsal güçler arasında manevralar yapmak iki buçuk yıllarını aldı. 1979 yılının çoğunu Bezirgan ile işbirliği halinde, fabrikalardaki şuraları ve ayrılıkçı ulusal hareketleri bastırmakla geçirdiler. Lümpen işçi sınıfı kesimini, sola

saldıracak, İslami “ahlakı” dayatacak (örneğin örtünmek istemeyen kadınlara saldırarak) çeteler şeklinde Hizbullah adıyla örgütlemek ve orduyu ayrılıkçı isyanlara karşı koyacak şekilde birleştirmek için İslami dili kullandılar. Her büyük devrimci ayaklanmadan sonra burjuva “normallığı”ni restore etme sürecinde olduğu gibi vahşi baskılar (homo-seksüellik veya zina gibi “cinsel suçlar” işledikleri gerekçesiyle yüz civarında insan idam edildi, bazı sol kanat eylemciler öldürüldü, ulusal azınlıklara mensup protestocular kurşunlandı) uygulandı. Fakat 1979 sonbaharının başlarında İRP için genel bilanço pek olumlu değildi. Devrimi denetlemekte gösterdiği başarıyla konumunu güçlendiren Bezirgan grubuyla giderek artan anlaşmazlıklara düşüyorlardı. Bezirgan hareketinin bir çalışmasında şu değerlendirme yer alıyor:

Şah’ın devrilmesinden bir yıl sonra daha iyi eğitim görmüş orta sınıflar ve bizi [yani Bezirgan’ı] destekleyen siyasal güçler etkilerini hızla artırdılar, medyanın duyarlı noktalarında, devlet örgütlenmesinde ve özellikle eğitim kurumlarında belirleyici olmaya başladılar... İslamcı güçlerin birliğinin bozulması nedeniyle İslamcı komiteler çalışanların çoğunluğundan destek kazanma olanağı bulamadı.⁹⁴

Diğer yandan Humeyni’nin kontrolü kaybedeceği ve hem laik hem de İslamcı solun yığinsal büyümesine yol açacak gelişmelerin olacağı tehdidini taşıyan kaynamalar vardı. Sol, Ağustos 1979’da kendisine yönelen ilk baskı dalgasına rağmen öğrenciler arasında belirleyici konumdaydı. Fabrikalardaki şuralar da aynı baskı dalgası ile zayıflatılmış ama çoğu bir yıl daha faaliyetini sürdürmeye devam etmişti,⁹⁵ ve işçilerin mücadele etme isteği kesinlikle tahrib edilememişti -1979-80’de 360, 1980-81’de 180 ve 1981-82’de 82 “grev, oturma eylemi ve işgal gerçekleşmişti.”⁹⁶

İRP Kasım 1979’da radikal bir eylem yaparak kontrolü tekrar eline geçirebildi -Halkın Fedaileri ya da Halkın Mücahitleri’nin değil, İRP’nin bayrağını taşıyan az sayıda öğrenciyi örgütledi, bu öğrenciler ABD elçiliğini işgal ederek çalışanları rehin aldılar ve dünyanın en önemli emperyalist gücü ile esaslı bir karşı karşıya gelişi provoke ettiler.

94: H. E. Chehabi, a.g.e., s.169.

95: Detaylar için, bkz. A. Bayat, a.g.e., s.101-102, 128-129.

96: Rakamlar a.g.e., s.108’de verilmiştir.

Bu döneme ait bir başka çalışma şunlara yer veriyor: “Bir kaç hafta önce rakipleri tarafından gerici ve fanatik gözüyle bakılan “İslamcı Derneklerin” köktendinci öğrencileri şimdi üstün devrimciler olarak poz veriyor ve gazetecilerle röportaj yapmak için Elçiliğin kapısına her çıktıklarında halkın coşkulu alkışlarıyla karşılanıyorlardı.”⁹⁷

İRP’nin radikal bir anti-emperyalist konuma kaymasına işyerlerindeki politikalarının radikalleşmesi eşlik etti. Daha önceden bir çok eski yöneticinin yerinde kalmasını savunurken, onların ayrılması için ajitasyona başladı -fakat fabrika yönetimlerinin konseylerin eline geçmesi için değil, solcuların ve Halkın Mücahitleri’nin “kafir” oldukları için otomatik olarak dışlandıkları İslamcı konseyler ile işbirliği yapabilecek “İslamcı yöneticiler”in eline geçmesi için çalıştı.

Bu radikal dönüş İRP’ye yeni bir popülerite sağladı. Bu, Şah’a muhalefet ettikleri uzun yıllar boyunca Bezirgan etrafındaki grubun propagandasını yaptığı, ama şimdi İran’la ABD arasında yeni ilişkiler inşa ederek terkettiği anti-emperyalizmin İRP eliyle yeniden yürürlüğe koyulduğu izlenimi yarattı. Aynı zamanda devrim sırasında hem laik hem de İslamcı sol güçlerin büyüdüğü aylarda kullandığı en temel ve popüler sloganlar doğrultusunda davranıyordu:

Amerikan Elçiliği’ni işgal etmeleri köktendincilere bazı zorlukları aşmaları konusunda yardımcı oldu... Bu eylem, kendi politikalarını uygulama konusunda egemenlik kazanmayı ve daha iyi eğitilmiş orta sınıfların işlettiği ve kontrol ettiği önemli kurumları ele geçirmeyi savunan din adamlarına yardım etti. Öğrenciler ABD elçiliğinin kapılarını işgal eden din adamlarının emrine girdiğinde, daha önce “gerici” olarak tanımlanan bu din adamları artık modernist ve laik güçleri tamamen kapı dışarı edebilen öncü devrimciler haline gelmişti... Bu, bazı din adamları ile tüccarların liderliğini yaptığı ve aşağı orta sınıf ile kentli aşağı sınıfların aktivist olduğu yeni bir koalisyonun başlangıcıydı.⁹⁸

Humeyni’nin etrafındaki grup yalnızca popülerite kazanmakla kalmıyor, “İslamcı olmayan” eski yönetici ve eylemcilerin yerini aldıkça, ya da en azından alacağı tehdidini savurdukça kendisi için daha geniş

97: M. M. Salehi, *Insurgency through Culture and Religion* (New York, 1988), s.171.

98: H. E. Chehabi, a.g.e., s.169.

bir taban elde ediyordu. Sanayide, medyada, silahlı kuvvetlerde, polis içinde, yeni bir insan topluluğu, İslamcılığın Humeyni versiyonunun ajitasyonunu yapma yetenekleriyle bağlantılı olarak kariyer sahibi olmaya başlıyordu. Ve eski iktidarın hiyerarşisinden arta kalanlar, İRP hattını uygulamaya sokarak kendi İslamcı güvenilirlik belgelerini almakta acele ediyorlardı.

Humeyni etrafındaki grubun yapmayı başardığı şey, orta sınıfın geniş kesimlerini iktidar hiyerarşisini kontrol etme mücadelesinde kendi önderliğinde birleştirmesiydi -hem pazara dayanan geleneksel küçük burjuvazi hem de yeni orta sınıfın ilk kuşağının çoğunluğu. Başarısının sırrı toplumun her kesitindeki taraftarlarının dini heyecanlarıyla kişisel ilerleme hırslarını birleştirme yeteneğindeydi. Yabancı bir şirkette müdür yardımcısı olan bir kişi, şimdi şirketi devlet kontrolü altında yönetiyor ve topluma (ümmete) hizmet ederek dini yükümlülüklerini yerine getirdiğini hissediyordu; en berbat yoksulluğun hüküm sürdüğü lümpen işçi sınıfı saflarında yaşayan kişiler, şimdi hem maddi güvenceye kavuşuyor, hem de bir hizbullah çetesini yöneterek toplumu “ahlaksızlık”dan ve “kafir Komünistler”den temizleyerek kendilerini ispat edebiliyorlardı.

Humeyni çizgisini benimseyenler için açılan imkanlar muazzamdı. Devrimci ayaklanmanın ilk aylarında ülkeden kaçan yerli ve yabancı yöneticilerden boşalan 130 bin kişilik boş kadro bulunuyordu.⁹⁹ “İslamcı olmayan” yönetici, aktivist ve subayların tasfiyesi ile bu rakam dahada artacaktı.

İlginç olan, Humeyni grubunun karşıtlarından kurtularak tek parti rejimini kurmakta kullandığı yöntemlerin özel olarak İslamcılık’la hiç bir ilgisinin olmamasıydı. Bu, çoğunun korktuğu gibi “İslamcı köktencilik”, “irrasyonel” veya “ortaçağ” özelliklerinin sonucu olan dini hoşgörüsüzlük rejiminin ürünü değildi. Bu yöntemler aslında, dünyanın farklı yerlerindeki küçük burjuva tabana dayanan partilerin uyguladıkları yöntemlere çok benziyordu. Örneğin bu yöntem Doğu Avrupa’nın çoğunda zayıf komünist partilerince 1945’den sonra kontrolü ele geçirmek için kullanılmıştı.¹⁰⁰ İdeolojik heyecanı ve ilerleme hırslarını birleştiren bir küçük burjuva tiplemesi Balzac’ın “Goriot Baba”sında

99: Rakam D. Hiro, a.g.e., s.187’de verilmiştir.

100: Class Struggles in Eastern Europe, 1945-83 (Londra, 1983) adlı kitabımın 3. bölümüne bkz.

bulunabilir -servetini devrimci ayaklanmanın yarattığı kıtlıktan edinen sıkı bir Jakoben.

Küçük burjuvazinin bir kesimini, çeşitli konumlar elde etmek için verilen mücadele üzerinden örgütleyen bir siyasi parti herhangi bir koşulda iktidarı ele geçiremez. Böylesi girişimlerin çoğu hiç bir sonuca ulaşamamıştır. Çünkü, küçük burjuva oluşumlar çok zayıftır ve kontrol edemedikleri kitleleri harekete geçirmeden eski egemen sınıfın iktidarına rakip olamazlar. Bu nedenle 1974-75'deki Portekiz Devrimi'nde Komünist Parti'nin iktidar hiyerarşisine sızma girişimleri bir yanda Batılı temel kapitalist güçlerin koordine ettiği bir direniş nedeniyle, diğer yanda ise aşağıdan işçilerin militan ayaklanmaları ile boşa çıkmıştır. Böylesi girişimler yalnızca belirli tarihsel nedenlerle temel sosyal sınıflar kıpırdamaz durumda olduğunda başarıya ulaşabilir.

Tony Cliff'in son derece önemli Marksist bir çözümlemeye belirttiği gibi, eğer eski egemen sınıf ekonomik kriz ve aşağıdan gelen ayaklanmalar nedeniyle iktidarı elinde tutamayacak kadar zayıflamış ve işçi sınıfı kendisini bu hareketin öncüsü yapacak bağımsız örgütlenmeden yoksunsa, o zaman aydın kesimler, toplumun tüm sorunlarını çözme misyonu taşıdıklarını düşünerek, iktidara aday olabilirler:

Aydınlar ülkelerinin teknik eksiklerine karşı duyarlıdır. 20. yüzyılın bilimsel ve teknik dünyasına katıldıkça kendi ülkesinin geri kalmışlığı onu boğmaktadır. Bu duygu böylesi ülkelerin hastalığı olan "aydın işsizliği" ile güçlenir. Genel ekonomik geri kalmışlık veri alındığında, çoğu öğrenci için bir devlet memuriyetine girmek tek umut olmaktadır ama bu olanak da yetersizdir.

Aydınların ruhsal dünyası da krizdedir. Geleneksel davranış biçimlerinin çözüldüğü karmaşa düzeninde kendilerini güvensiz, köksüz ve sağlıklı değerlerden yoksun hissederler.

Çözülen kültürler, toplumsal ve ruhsal boşluğu dolduracak kadar bütünlüklü ve dinamik olan, dini inancı militan milliyetçilik ile birleştiren yeni bir hareketin yükselişini güçlü biçimde teşvik ederler. Ülkeyi birleştirecek ve ona geniş bir ufuk kazandıracak ama aynı zamanda kendilerine güç kazandıracak dinamik bir hareket arayışına girerler...

Bilinçli ve özgürce örgütlenmiş insanların kendilerine yeni bir dünya kurmak için özgürlük mücadelesine girmelerini öngörmektense, reformları üstten aşağı gerçekleştirerek, kendilerine şükran duyan insanlara yeni bir dünya vermek için şevkle çalışacaklardır. Bunlar ülkelerini ekonomik durgunluktan çıkarmak için pek çok tedbir alırlar ama, demokrasi için çok az şey yaparlar...

Bütün bunlar totaliter devlet kapitalizmini aydınlar için çok cazip bir amaç haline getirir.¹⁰¹

Her ne kadar yukarıda söylenenler Stalinizmin, Maocoluğun ve Kastroculuğun Üçüncü Dünya ülkelerindeki çekiciliği hakkında yazılmış olsa da, İran'daki Humeyni grubuna tam olarak uymaktadır. Pek çok sol kanat yorumcunun hatalı bir biçimde inandığı gibi, onlar yalnızca “geri kalmış”, geleneksel pazara dayalı, “asalak”, “ticari sermaye”nin ifadesi değillerdir.¹⁰² Klasik burjuva karşı-devrimciliğini de ifade etmemektedirler.¹⁰³ İran'da kapitalist üretim ilişkilerine el sürmemekle birlikte, Şah grubunun sahibi olduğu büyük sermayeyi kendilerince kontrol edilen devlete yada yarı resmi devlet kuruluşlarına devrederek sermayeyi devrimci bir tarzda yeniden örgütlemişlerdir - tabii ki “ezilenlerin” çıkarları doğrultusunda Şah'ın ekonomik imparatorluğunu devralan şirketin adı Mustafazin (“Ezilenlerin”) Vakfı'dır. Bayat şunları söylüyor:

İktidarın din adamları tarafından ele geçirilmesi, devrimden sonra doğan bir iktidar boşluğunu yansıtıyordu. Ne işçi sınıfı ne de burjuvazi kendi siyasal hegemonyalarını kurmayı başaramadılar. Bu yetersizliğin nedenleri her ikisinin de zayıflığının ifadesi olan tarihsel gelişimlerinde aranmalıdır¹⁰⁴

101: T. Cliff, “Deflected Permanent Revolution”, International Socialism, ilk dizi, no.12 (Bahar 1963), yeniden basım International Socialism, ilk dizi, no.61. Ne yazık ki bu çok önemli makale Cliff'in Ne Washington ne Moskova adlı seçme yazılarında yeniden basılmamıştır, ama Bookmarks'da bir broşür olarak bulunmaktadır.

102: “Kapitalizm öncesi toplumsal güçleri” hala Halliday'in düşündüğünden daha az temsil etmektedirler, a.g.e., s.35. Halliday böyle bir değerlendirme yaparak yalnızca Maoist-Stalinici kökeninin içinde bulunduğumuz yüzyılın kapitalizminin karakterini anlamasını nasıl engellediğini gösteriyor.

103: P. Marshall bir başka mükemmel kitap olan Revolution and Counter Revolution in Iran'a gönderme yapıyor, a.g.e.

104: A. Bayat, a.g.e., s.134.

Veya Cliff'in Üçüncü Dünya ülkelerindeki aydınlar konusunda söylediği gibi: "Güçleri diğer sınıfların güçsüzlüğü ve uyuşukluğuyla doğrudan ilişkiliydi."¹⁰⁵

Çünkü devlet üzerindeki kontrollerini geliştirmek için temel sosyal sınıflar arasında tutturdukları dengeye dayandılar. Humeyni iktidarını sağlamlaştırabilmek için ilk darbeyi solcuların elindeki kuruluşlara vurdu. Ardından burjuva kuruluşlara (Bezirgan vb) yöneldi. Bunun anlamı devrimci dalgayı bastırmak için 1979'da sola karşı Bezirgan'la birlikte çalışmak ve sonra egemen burjuvaziyi tecrid etmek için ABD Elçiliğini işgal ettiği dönemde sola bazı jestler yapmaktı. Bu, 1980'lerde egemen burjuvaziyle bağlantıları olan Beni Sadr'ın başkanlığına izin vererek, onunla birlikte solcuların kaleleri olan üniversiteleri ezmek için yaptığı diğer zikzakları da içeriyordu. İRP İslamcı Hizbullah çetelerini, "anti-İslamcı unsurların" temizlenmesi için üniversitelere göndermeyi önerdiğinde, Beni Sadr bu öneriyi memnuniyetle kabul etti:

Hem İRP liderleri hem de liberaller üniversite kampüslerinde harekete geçmeye hazır olan insanların doğrudan eylemi aracılığıyla bir kültür devrimi yapılması fikri üzerinde anlaştılar... Liberaller açısından bunun anlamı, solcu ajitatörlerin kamu kurumlarından, fabrikalardan ve kırsal alanlardan atılması ve böylece ülkedeki ekonomik ve kültürel istikrarın restore edilebilmesiydi...

Hizbullah çeteleri üniversiteleri işgal etti, kültür devrimine karşı direnen siyasal grupların üyelerini yaraladı ve öldürdü, "İslamcı olmadığı" düşünülen tüm kitap ve tezleri yaktı. Hükümet tüm üniversiteleri ve fakülteleri üç yıl boyunca kapattı ve bu süre içinde üniversitelerde uygulanacak müfredat yeniden yazıldı.¹⁰⁶

Bu dönemde bile Humeyniciler, yaptıklarına meşruiyet kazandırmak için anti- emperyalist bir söylem kullanarak, "sol" imajlarını kısmen korumayı sürdürdüler. İslami değerleri yerleştirmek için verilen kavganın "kültür emperyalizmi"ne karşı mücadelede zorunlu olduğunu ve buna karşı direnen solcuların aslında emperyalizm için çalıştığını söylediler.

Dış olaylar bu iddialarla yollarına devam etmelerine yardımcı oldu.

105: T. Cliff, a.g.e.

106: M. Moaddel, a.g.e. s.212.

Bunlar ABD'nin Elçiliği geri almak üzere gönderdiği silahlı helikopterler (bu helikopterler çölde birbirlerine çarparak düştüler), Bahreyn'de hükümete karşı yapılan Şii gösterileri, petrol zengini Suudi şehri Hasa'da Humeyni yanlısı isyanlar, silahlı Sünni İslamcıların Mekke'deki Ulu Cami'yi ele geçirmesi ve Saddam Hüseyin'in ABD ve Körfez ülkelerinin şeyhleriyle birleşerek İran'ı işgal etme girişimlerine başlaması gibi olaylardı. Humeyniciler devrimin emperyalizm ile ittifak halindeki güçlerin saldırısı altında olduğunu açıklarken doğru, onu kendi başlarına koruyabileceklerini açıklarken yalan söylüyorlardı. Humeyni'nin saldırıyı kurtuluş olarak değerlendirmesi şaşırtıcı değil. 1980-81 kışında işgalci güçlere karşı tüm güçleriyle harekete geçme ihtiyacı taraftarlarının kontrolü artırmalarına meşruiyet kazandırırken, bedeli hem sol, hem de Beni Sadr grubu ödedi ve Haziran-Temmuz 1981'e kadar her iki grup da ezilerek totalitere yakın bir yapı oluşturulmuştu

Fakat sol neden İRP'nin ilerlemesini önleyemedi? Geçmişe bakılarak genellikle solun "ilerici", "liberal" burjuvaziyle zamanında ittifak kurması gerektiğini anlamadığı öne sürülür. Bu Halliday'in iddiasıdır.¹⁰⁷ Ancak, gördüğümüz gibi, önce Bezirgan, sonra Beni Sadr önderliğindeki liberal burjuvazi hem fabrikalardaki şuralara karşı yürütülen kampanyada hem de üniversitelerdeki temizlik kampanyasında Humeyni ile birleşmiştir. Onları Humeyni'den ayıran, sola karşı kazanılan başarının meyvalarını kimin yiyeceği konusudur. Beni Sadr yalnızca kaybettiğini nihai olarak anladığında sol İslamcı Halkın Mücahitleri ile rejimi devirmek için başarısız bir girişimde birleşmiştir. Fakat, partisi yasal olarak ama etkisizce varolmaya devam eden Bezirgan bunu yapmamıştır.

Humeyniciler burjuvazinin iddialı "liberal" kesimine karşı tuzak kurmakta başarılı olmuşlardır. Çünkü, solu yendikten sonra kent yoksullarını anti- emperyalist bir söylemle egemen burjuvaziye karşı harekete geçirmeyi başarmışlardır. Kitlelerin sefil yaşamıyla, zenginlerin "İslami olmayan" yaşam tarzları arasındaki büyük uçurumu kullanabilmişlerdir. Sol, burjuvazinin hali vakti yerinde olan Batılılaşmış kesimleriyle birleşerek bu manevraya karşı direnemezdi.

Humeyniciler'in önünü gerçekten kesmenin anahtarı işçileri kendi çıkarları için mücadele etmeleri konusunda harekete geçirmektir. Bu hem burjuvazinin iddialı "liberal" kesimlerini devirir hem de İRP'yi savunma

107: F. Halliday, a.g.e. s.57.

konumunda bırakırdı.

İşçilerin mücadelesi Şah'ın devrilmesinde esas rolü oynamış ve sonrasında büyük fabrikalarda fabrika konseyleri aracılığıyla yönetimle önemli mücadelelere girmiştir. Ancak Şah devrildiğinde, işçilerin mücadelesi tek tek fabrikalarda sınırlı kalmış, bunun ötesinde tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin öncülüğüne nadiren soyunmuştur. Fabrika konseyleri hiç bir zaman 1905 ve 1917'de Rusya'daki işçi konseyleri gibi olamamıştır.¹⁰⁸ Ve bu nedenle arkalarındaki vasıfsız işçi yığınlarını, esnafı, sanatçıları ve yoksul tacirleri -lumpen işçi sınıfını- Humeynicilerin dini sloganlarla sola karşı harekete geçirdiği kesimleri etkileyememişlerdir.

İşçi sınıfı hareketinin zayıflığının nedeni kısmen nesnel faktörlerin sonucudur. İşçi sınıfının büyük fabrikalarda çalışan modern kesimi ile küçük atölyelerde (çoğu aynı aileye mensup veya işyeri sahiplerinden oluşan) çalışan geleneksel kesimi arasında bir bölünme vardı. İşçilerin yaşadığı bölgeler sayısal olarak küçük burjuvazinin yoksullaşan kesimlerinin ağırlığını taşıyordu: 1980 yılında Tahran'da 750 bin tüccar, aracı ve esnaf yaşarken, büyük sanayi kuruluşlarında çalışan 400 bin işçi vardı.¹⁰⁹ İşçilerin büyük bir çoğunluğu sanayide yeniydi ve bu alandaki mücadele geleneği çok sınırlıydı -yüzde 80'i köy kökenliydi ve her yıl 330.000 köylü kentlere göç ediyordu.¹¹⁰ Yüzde 80'inin televizyonu bulunmakla birlikte, yalnızca üçte biri sol basını izleyecek ölçüde okuma yazma biliyordu. Şah dönemindeki baskının boyutları işyerlerindeki militan sayısının çok az olduğu anlamına geliyordu.

Fakat işçi hareketinin geniş kitle hareketlerinin öncülüğünü yapamaması yalnızca nesnel faktörlerin sonucu değildi. Devrimi izleyen aylarda solcu güçlerin önemli bir bölümünün hatalı yaklaşımlarının da bir sonucuydu. Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri mitinglere binlerce insan taşıyabiliyorlardı. Halkın Mücahitleri 1980 baharında yapılan seçimlerde Tahran'daki oyların dörtte birini almıştı. Fakat hem Halkın Fedaileri hem de Halkın Mücahitleri gerilla mücadelesini esas almıştı ve fabrikalardaki faaliyete çok az ilgi gösteriyorlardı. Destek buldukları

108: Maryam Poya "Iran 1979: Long Live the Revolution...Long Live Islam?" adlı makalesinde "şura"ları işçilerin konseyleri olarak çevirirken yanılmıştır. Revolutionary Rehearsals (Bookmarks, Londra 1987).

109: M. Moaddel'e göre. a.g.e., s.238.

110: A. Bayat, a.g.e., s.42.

kaleler fabrikalar değil, üniversitelerdi. Bu nedenle Halkın Mücahitleri beş eylem “cephesine” sahipti: “Silahlı mücadele”nin hazırlanması için bir yer altı örgütü, bir gençlik cephesi, bir kadın cephesi, bir esnaf cephesi ve bir üst öneme sahip olmadığı kesin olan bir işçi cephesi.

Dahası, büyük sol örgütlerin, eylemci işçiler kendilerine katıldığında bile söyleyebileceği çok az şeyi vardı. Devrimin hayati öneme sahip olan ilk sekiz ayında yeni rejime yalnızca sınırlı eleştiriler yöneltmekle yetindiler ve bu eleştiriler rejimin emperyalizme karşı yeterli mücadele yapmamasıyla sınırlıydı. Örneğin Halkın Mücahitleri’nin o dönemki tavrı şuydu:

din adamlarının gölge hükümetiyle karşı karşıya gelmekten kaçınan bir politikaya sıkı sıkıya sarılmıştı. Şubat’ın sonunda Halkın Fedaileri Tahran üniversitesinde, toprak reformu, basın üzerindeki sansürün kaldırılması ve silahlı kuvvetlerin dağıtılması talepleriyle 80 bini aşkın insanla gösteri düzenlerken, Halkın Mücahitleri bundan uzak durdu. Mart başında Batı eğitimi almış kadınlar uluslararası kadın gününü kutlarken Humeyni’nin Aileyi Koruma Yasa’sını iptal etmesine, devlet dairelerinde kadınları örtünmeye zorlamasına, adalet sisteminden “daha az tarafsız” cinsin kovulmasına karşı gösteriler örgütlediklerinde, Halkın Mücahitleri “emperyalizm böylesi bölücü konuları sömürüyor” diyerek uyarıyor, sopa kullanan fanatikler din karşıtı bir gazete olan Ayandegan’ın bürosunu bastığında Halkın Mücahitleri hiç bir şey söylemiyordu. İslam cumhuriyeti konusunda yapılan referanduma karşı boykot taktiğine ve Kürtlerin özerklik için verdiği mücadeleye karşı çıkarak İmam Humeyni’nin arkasında birleşilmediği takdirde, emperyalizmin 1953’te yaptıklarını tekrar edeceklerini vurguluyordu.¹¹¹

Halkın Mücahitleri, Ağustos’ta silahlı çeteler Halkın Fedaileri örgütünün merkezini bastıklarında sessiz kaldı ve 1979’da Uzmanlar Kurulu için yapılan seçimlerde İRP adaylarının karşısına çıkmaktan çekindi.

Amerikan elçiliğinin işgal edilmesinden sonra sol, Humeyni’ye karşı eskisine göre daha az eleştirel olmaya başladı. Humeyni:

sol muhalefeti tamamen bölmeyi başardı. Humeyni şimdi fabrikalarda, kadınlar arasında ve ulusal azınlıklar arasında çıkan tüm sorunların

111: E. Abrahamian, The Iranian Mojahedin, a.g.e., s.189.

ABD emperyalizminden kaynaklandığını iddia ediyordu. Kürdistan’da, Tebriz’de, Torkamansahra’da ve Kuzistan’da savaşıyan ABD emperyalizmiydi. İslami yasalara karşı çıkan kadınlar ABD’nin ve Siyonizm’in ajanlarıydı. Şûralarda direnen işçiler emperyalist ajanlardı. Tudeh partisi Humeyni’nin iddialarının arkasında durarak, onun hattını destekledi. En büyük sol örgütler - Halkın Fedaileri, Halkın Mücahitleri ve Paykar - içlerinde önemli ölçüde varlık gösterdikleri militan işçileri, kadınları ve ulusal azınlıkları terkederek, mücadeleden vaz geçtiler.¹¹²

Tudeh Partisi (Moskova çizgisindeki Komünist Parti) ve Halkın Mücahitlerinin çoğunluğu, iktidarını tam olarak sağlamlaştırdığı 1982 yılına kadar Humeyni’yi desteklediler, fakat bundan sonra Humeyni onlara yöneldi.

Zaman geçtikçe sol, hata üstünde hata yaptı. ABD elçiliğinin işgalinden sonra Halkın Fedaileri’nin çoğunluğu rejime karşı yönelttikleri tüm eleştirileri geri çekerken Halkın Mücahitleri karşı yöne geçerek 1980’lerin sonunda (rejimin üniversitelerdeki taraftarlarına saldırısı sonrasında) rejime karşı açık muhalefet yürütmeye başladılar. Fakat gerilla stratejisi bu örgütü Beni Sadr ile birleşerek doğrudan halk yığınlarının günlük mücadelesi içinde kökleşmiş olmayan iktidar mücadelesine başlayarak rejimin tuzağına düşürdü. Kitle gösterileri rejimi deviremeyince, liderleri yurt dışına kaçtı, yeraltı aktivistleri rejimin önde gelenlerine yönelik silahlı saldırılara başladılar: “1981 Haziran’ında İRP Genel Merkezi’nin bombalanması Ayetullah Beheştî [İRP Başkanı] ile diğer pek çok İRP lideri ve kadrosunun ölümüyle sonuçlandı. Bu olay ulemanın [din adamları] muhalefete karşı, çağdaş İran tarihinde görülmemiş bir terör dalgası estirmesinin bahanesi oldu.”¹¹³

Sol, halkın anti-emperyalist bir rol oynadığını düşündüğü kişilere karşı yürütülen suikast kampanyasında egemen burjuvazinin bir temsilcisiyle birleşmişti. İRP’nin yoksul küçük burjuva ve lümpen proteler taraftarlarının sola karşı yönelen saldırı sırasında liderleriyle aynı fikirde olması şaşırtıcı olmadı. Bu liderler için solu devrimin emperyalist karşıtlarıyla el ele vermiş olarak göstermek çok kolay oldu - bu iddia Halkın Mücahitleri’nin Irak ordusunun İran’a yönelen saldırısına katılmasıyla bir kaç yıl içinde daha fazla itibar kazandı.

112: M. Poya, a.g.e.

113: M. Moaddel, a.g.e., s.216.

Aslında Halkın Mücahitleri, ister İslamcı, ister Maocu, ister milliyetçi olsun Üçüncü Dünya ülkelerindeki pek çok radikal küçük burjuva partiyi karakterize eden tüm hataları yapıyordu. Bu partiler siyasi mücadelenin, kitlelerin mücadelelerinden ayrı, “öncü” olarak davranan bir azınlığa dayandığını düşünür. İktidar mücadelesi bir yandan silahlı darbeye indirgenirken, diğer yandan mevcut burjuva güçlerle ittifak aranır. Böylesi bir “liderlik” ile en radikal işçilerin bile fabrikalardaki militan mücadeleler ile arkasında kent yoksulları ve köylü yığınları bulunan bir hareketi birleştirememeleri şaşırtıcı olmamış ve solun bıraktığı boşluğu İRP doldurmuştur.

Solun diğer kesimleri Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri ve Tudeh Partisi kadar kötü değildi. Ancak devrimci durum sırasında radikalleşenler bu büyük güçlere baktılar. Onların başarısızlığı Humeyni grubunun inisiyatif kazanması ve zayıflayan devleti çok kanlı baskıları uygulayabilecek güçlü bir araç olarak yeniden inşa etmesine izin verdi.

Son olarak Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri ve Tudeh Partisi kadar büyük hatalar yapmamış olsalar da solun diğer kesimleri de hatalıydı. Mücadeleye öncülük etmek için “ilerici” bir burjuva veya küçük burjuva kesim arayan Stalinist ya da Maocu gelenek içinde yetişmişlerdi. Eğer bir hareketin “ilerici” veya “anti-emperyalist” küçük burjuva karakteri olduğuna dair bir kanı edinmişlerse, tüm eleştirilerini geri çekmekteydiler. Diğer yandan da eğer bir hareketin “ilerici küçük burjuva” karakterde olmadığına karar vermişlerse, bu hareketin emperyalizmle asla bir çelişkisi bulunamayacağı sonucunu çıkarmaktaydılar. Kapitalizm yanlısı ve toplumsal yaklaşımlarında çok gerici olmalarına rağmen Üçüncü Dünya ülkelerindeki burjuva ve küçük burjuva liderlerin tekrar tekrar emperyalizmle çatışma içine çekildiklerini bir türlü anlayamadılar. Örneğin bu Türkiye’de Kemal Atatürk, Kıbrıs’ta Grivas ve Makarios, Kenya’da Kenyatta, Hindistan’da Nehru ve Gandhi ve en son olarak da Irak’da Saddam Hüseyin için geçerliydi. Bu, çoğunlukla sömürmeye ve ezmeye çalıştıkları insanlar nezdinde onlara popülarite sağlıyordu.

Sol bu popülariteyi onları “ilerici, anti-emperyalist” kahramanlar olarak överek, yada emperyalizmle çatışmalarının önemli olmadığını iddia ederek kıramaz. Bunun yerine sol, ne olursa olsun kendi siyasal bağımsızlığını korumalı, bu kişilerin hem iç politikalarını hem de emperyalizmle mücadelelerindeki kaçınılmaz zaaflarını halka anlatma

konusunda ısrarcı olmalı ve emperyalizmin yenilmesini bizim onlardan çok daha fazla istediğimizi açıkça ifade etmelidir.

Ne yazık ki, neredeyse tüm İran solu bir hatalı tutumdan diğerine gidip gelmiş böylece ABD filusunun doğrudan İran'a karşı denge oluşturmak için yaptığı bir hamle olan birinci Körfez Savaşı'nın son aylarında tarafsız bir tutum içinde olmak zorunda kalmıştır. İçeride İran rejimine karşı mücadeleyi güçlendirecek anti emperyalist bir tutum almanın yollarının bulunduğunu anlayamamışlardır. (Örneğin rejimin savaş için zenginlerden para almayı reddetmesini teşhir ederek, barbarca ve beyhude bir "insan dalgası" taktiği ile ağır silahlarla donanmış Irak ordusuna karşı cephenin önüne hafif silahlarla çocuk yaştaki insanların gönderilmesini eleştirerek, Irak'lı işçileri ve azınlıkları Saddam Hüseyin'e karşı ayaklandıracak bir programın yürürlüğe konulamamasını kınayarak, Irak halkından kendi yöneticilerinin suçlarından sorumlu tutularak savaş tazminatları istenmesini eleştirerek bunu yapabilirlerdi.) Bunun yerine, İran'da emperyalizmin ülkelerine geçmişte ne yaptığını hatırlayan ve eline fırsat geçerse neler yapabileceğini bilen herkesle ilişkilerini kesecek bir tutum almışlardır.

O halde, Humeyni güçlerinin zaferinin kaçınılmaz olmadığı gibi, İslamcılığın solun emperyalizm şeytanıyla (veya daha çok Büyük Şeytan) veya onun yerel müttetikleriyle işbirliği yapmasını gerektirecek kadar sola karşı olan yegane gerici güç olmadığı ortadadır. Bu da bağımsız işçi sınıfı önderliği olmadığında, devrimci ayaklanmanın baskıcı, otoriter ve tek partili bir devlette, burjuva egemenliğinin yeniden istikrara kavuşabilmesi için birden fazla yolun bulunduğunu göstermektedir. Bu süreçte gizli bulunan etken madde, İslam'ın "ortaçağ" karakteri değil, sosyalist örgütlerin deneyimsiz ama son derece kavgacı işçi sınıfına öncülük etmekte başarısız olmalarının yarattığı boşluktur.

İslamcılığın çelişkileri: Sudan

İslamcıların iktidara geldiği tek ülke İran değil. Sudan Müslüman Kardeşler örgütü İkvan El Muslimin son bir kaç yıldır Ulusal İslamcı Cephe (NİF) aracılığıyla askeri hükümette belirleyici bir etkiye sahip olmaya başladı.

Sudan'daki Kardeşler örgütü 1940'larda Mısır'daki Benna'nın Müslüman Kardeşler örgütünün bir şubesi olarak işe başlamış, ama

ana örgütün 1950’lerde Nasır tarafından ezilmesinden sonra kendi yaşamını kendi doktrinleriyle sürdürmeye devam etmiştir. Örgüt temellerini, öğrenciler üzerinde etkili olmak için Komünistlere karşı mücadele ettikleri Hartum Üniversitesi’nde atmıştır. Bu da ilk liderlerinin İslamcılıktaki radikal unsurları öne çıkarmalarına yol açmıştır. Fakat 1960’larda Hassan al-Turabi yönetimindeki yeni liderlik, örgütün tabanını genişletmeyi başarmış, 2 bin çekirdek kadrosuna binlerce yeni üye katmıştır. “Aktif üyelikteki modern eğitilmiş olmayan unsurların oranı küçük olmasına rağmen, üyeliğe ulamanın, cami imamlarının, tüccarların, sufi liderlerin ve diğerlerinin katılımı önemli bir farklılaşmaya tanıklık etmiştir.”¹¹⁴ 1980’lerde “İslami” bir finans sektörünün (devlet teşvikiyle) ortaya çıkmasıyla daha da büyümüştür: “İslami Banka’nın istihdam politikasında dindar insanları tercih etmesi İkhwan’a yardımcı oldu”. İslami kurumlar, “bir gecede zengin olan tamamen yeni bir işadamları sınıfının ortaya çıkmasına” ve “aksi halde ancak daha kıdemli devlet memurları olabileceklere ekonomik hareketliliğin caddelerinin açılmasını” sağladı. İslami Bankaların sahibi Kardeşler değildi. Bunlar, Suudi parası ve yerel sermayenin bileşimiyle finanse ediliyorlardı. Fakat “müşterilerine kredi ve diğer ayrıcalıkları verme” kararlarını etkilemek yetenekleriyle olağanüstü bir güce sahip oldular.¹¹⁵ Bu bazı yeni zenginler ve devlet aygıtı içinde Kardeşler’e destek sağlamak anlamına dönüştü: “Hareket çoğu modern eğitim görmüş profesyonellerden oluşan bir aktivistler çekirdeğine dayanmaya devam etti fakat işadamlarının önemli bir bölümü (veya üst yöneticiler haline gelen profesyoneller) önem kazanmaya başladı.”¹¹⁶

1986 yılında Nümeiry diktatörlüğü yıkıldıktan sonra yapılan seçimlerde, Kardeşler’in cephesi NİF, toplam oyların yalnızca yüzde 18,5’ünü alabildi, oyların çoğu gelenkesel partilere gitmişti. Fakat yalnızca üniversite mezunlarınca seçilen 28 sandalyenin 23’ünü aldı. Ve NİF’in kentli orta sınıflar ve işadamlarının bir kesimi içinde silahlı kuvvetlerin belirleyici mensuplarının doğal müttefiki olabilmek için gerekli olan yeterli desteğe sahip olduğu ortaya çıktı. 1989’da yapılan darbe ile General Bashir iktidara geldi ama fiili iktidar gücünün NİF’in

114: Abdelwahab el-Affendi, Turabi’s revolution, Islam and power in Sudan (Londra, 1991), s.89.

115: a.g.e., s.116-117.

116: a.g.e., s.117.

elinde olduğu görölüyordu. Ve o zamandan beri Khartoum -uluslararası İslami hareketin merkezlerinden biri- aktivistler için Tahran ve Riyad’la rekabet edebilecek bir cazibe odağı haline geldi.

Ancak Sudanlı Kardeşler’in iktidara yükselişi kolay olmamıştır. Defalarca üyelerinin ve desteğinin çoğunu kaybetme noktasına gelmiştir. Ve iktidarda tutulma süresi pek belirli değildir.

Rakipleri hükümet ederken Turabi, öğrenciler, orta sınıf ve bir ölçüye kadar işçiler arasında Kardeşler’in etkisini artırma arayışı içinde olmuştur - ama daha sonra bizzat hükümete katılarak Kardeşler’in devlet hiyerarşisindeki etkisini artırabilmek için de her fırsatı kullanmıştır. Bunu ilk kez 1960’ların başında yapmıştır. Kardeşler’in öğrenciler arasındaki ajitasyonu, öğrencilerin, orta sınıf profesyonellerin ve işçilerin Ekim 1964 devrimini hızlandırmıştır. Daha sonra yeni hükümet içindeki konumunu radikalizasyon dalgasını bastırmak ve Komünistlere yasak koyulmasını sağlamak için kullanmıştır - böylece bazı muhafazakar ayrıcalıklı grupların desteğini kazanmıştır.

Aynı yöntemi Mayıs 1969’da General Cafer el-Nümeysi’yi iktidara getiren askeri darbeden sonra da izlemiştir. Turabi, Kardeşler’i bir dönem geleneksel partiler arasında tutmuştur. Fakat muhalefette yaptığı vurgular hükümette olduğu dönemde kaybettiği halk desteğinin bir kısmını yeniden kazanmasına olanak vermiş, öğrenciler arasındaki ajitasyona yeniden öncülük etmeye başlamış ve 1973’de rejime karşı girişilen başarısız bir öğrenci ayaklanmasının başını çekmiştir. Turabi, daha sonra 1970’lerin sonunda «ulusal uzlaşma» çağrısını yapan General Nümeysi’den «yasaları gözden geçirerek onları şeriatla uyumlu hale getirmekten sorumlu» başsavcılık görevi alarak rejime katkıda bulunma teklifi aldı.¹¹⁷ Sermaye sahipleri arasında İslamcı finans sektörünün kökleşmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde bazı subayları harekete kazanmaya başlamıştır.

Ancak bu manevralar Kardeşler örgütü içinde sürekli gerginliklere yol açmış ve daha geniş bir tabana ulaşmasını durmadan tehdit etmiştir. Kardeşler’in 1950’lerin başından gelen esas kadroları liderlerinin geleneksel seçkinler ve yeni zenginlerin bazı kesimlerinden devşirme yapmasından hiç hoşnut değillerdi. Turabi’nin yöntemleri 1940’lardaki gibi İslami öncülüğün radikal öğrencilerce yürütülmesi gerekliliği

117: a.g.e., s.115.

konusundaki orijinal yaklaşımla hiç uyumlu değildi. Onlar Turabi'nin saygınlık kazanabilmek için -özellikle kendilerini oylarıyla destekleyen kadınların üye olmasını istediğinde ve "gerçek" İslam'ın kadınlara da erkeklerle aynı hakları vermesi gerektiğini öne süren broşürü yayınladığında - İslami düşünceleri sulandırdığını düşünüyorlardı.¹¹⁸ Muhaliflere göre o yalnızca laik orta sınıflara yaranmaya çalışıyordu. Bunların en üst katında ise İslami olmayan davranışları ile - özellikle içki içmesi ile - tanınmış Nümeysi bulunuyordu. Eski üyelerden oluşan bir grup Qutb'un radikalizmini tercih ettiler ve sonunda Mısırlı Müslüman Kardeşler ile bağlantılı bir örgüt kurmak için ayrıldılar.¹¹⁹

Popülerliğini büyük bir hızla kaybeden bir rejimle işbirliği yapmak Kardeşler'in geniş desteğini azaltmaya başladı. 1980'lerin başı 1981-82'de yapılan öğrenci gösterileri, 1982'de yapılan demiryolu grevi, 1983'de güneydeki birliklerin ayaklanmalarını izleyen hakim ve doktorların grevleri ile Nümeysi'ye karşı büyüyen bir halk hareketi dalgası yayılmaya başladı. Bu dönem boyunca Kardeşler, rejimin dışında olup da Nümeysi'yi destekleyen tek güçtü ve bu, diktatör devrildiğinde onunla birlikte zarar görme korkusunun başlamasına yol açtı.

Bunun üzerine Nümeysi son kumarını oynadı. Şeriatın hemen yasalara dahil edileceğini açıkladı. Kardeşler'in bütün gücüyle onu desteklemekten başka çaresi yoktu. 30 yıldan fazla bir süreden beri Sudan'ın tüm sorunlarının "şeriata dönmesi" halinde çözüleceğini söylüyorlardı. Bu tek ve basit slogan, onların reform türünü kentli orta sınıflar dışında kalan halk kitlelerinin İslami gelenekleriyle birleştiriyordu. Ve böylece, hakimlerin ve hukukçuların çoğunluğunun direnişi karşısında, şeriatın uygulanmasını desteklemek için ajitasyona başladılar, Kardeşler üyeleri Nümeysi tarafından kurulan özel şeriat mahkemelerinde rol aldılar.

Kardeşler, özellikle bu mahkemelerin bazı önemli kişileri tutuklayıp, bunların yolsuzluğunu teşhir etmesiyle, belirli geleneksel çevreler üzerindeki etkisini artırdı. Ve bu yeni iktidar deneyimi devlet aygıtında teşvik bekleyen insanlar üzerindeki cazibesini artırmasını sağladı. Fakat alınan tedbirler bir yandan Kardeşler'i toplumun bazı geleneksel kesimlerinde popülerleştirir ve devleti yönetenler üzerinde daha etkili

118: Kadınlara bakışı konusunda a.g.e., s.174'deki broşürdeki özete bkz. Aynı zamanda "Le Nouveau Reveil de l'Islam"daki makalesine bkz. a.g.e.

119: Affendi, a.g.e., s.118.

olmasını sağlarken, farklı alanlarda Kardeşlere karşı olan kitlesel hoşnutsuzluğu artırıyordu. Gerçekte İslamcı kitlelerin bile koşullarını iyileştirmeyen rejim, laikleri ve İslam dışındaki dinlere mensup olanları (ülkenin güneyindeki nüfusun çoğunluğu) sıkıntıya sokuyordu. şeriat efsanesi tüm adaletsizliklere son verecek olan yeni bir hukuk sistemiydi. Ama bu yalnızca bir hukuk reformu ile hayata geçirilemezdi, ya da bu en azından çürümüş ve istenmeyen bir rejim tarafından yapılamazdı. Yani aslında yeni yasa gerçekte şeriat cezalarına, hududa (hırsızların elini kesmek, zina yapanları taşlamak vb.) başvurmakla sınırlıydı.

Kardeşler 1960’larda şeriatın bu yönünü küçümseyerek kentli aydınlar arasında kendisini inşa etmeyi başarmıştı. Turabi’nin kabul ettiği İslami ortodoksi “hudud konusunda ısrarcı olmanın yalnızca her türlü isteğin ortadan kalktığı ideal bir İslami toplumda mümkün olacağını söyleyerek, bu konudan kaçınmak” şeklindeydi.¹²⁰ Ancak şimdi, şeriatın hukuk sistemini değiştirmesinin elle tutulur tek kanıtı böylesi cezaların kullanıma sokulmasıydı ve Turabi 180 derecelik bir dönüş yaparak, “insanların yasa gücüyle ahlak sahibi yapılamayacağı” iddiasında bulunanları eleştirmeye başladı.¹²¹

şeriat mahkemelerine karşı yükselen hoşnutsuzlukla birlikte İslamcı finans sektörüne karşı da hoşnutsuzluk yükseldi. Bu orta sınıfın bazı üyelerinin önemli iş alanlarında yükselmelerini sağlamıştı. Ama zorunlu olarak, büyük bir çoğunluğu daha büyük hayal kırıklıklarına sürükledi:

İş dünyasında ve yeni sistemin sağladığı olanaklardan yararlanamamalarının temel nedeninin İkhwan yandaşlığı olduğuna inanan binlerce aday arasında hoşnutsuzluk yaratılmıştı... Sonunda, İkhwan’ın İslami bankacılık sistemini kötüye kullandığı konusundaki iddialar Nümeysi döneminde ortaya çıkan en zarar verici yükümlölük haline geldi ve onları geniş halk yığınlarının gözünde düşürdü.¹²²

Kardeşler, Nümeysi ile şeriat konusundaki ittifakları yüzünden, kendisine karşı artan bir ajitasyonun olduğu dönemde, yaptığı diğer herşeyin mazeretini üretmek zorunda kaldı. Nümeysi ABD’nin baskısıyla, kendisini yıkacak bir halk ayaklanmasının hemen öncesinde, Kardeşler’e

120: a.g.e., s.163.

121: a.g.e., s.163-164.

122: a.g.e., s.116.

karşı harekete geçtiyse de, Kardeşler için devrim ile her hangi bir anlamda özdeşleşmek için vakit çok geçti.

Dört yıl içinde o güne kadar olduğundan çok daha büyük iktidar gücünü eline geçirerek yaşamaya devam etti, çünkü sonunda Nümeyri'ye karşı çıkan subaylara kimsenin sunmadığı bir olasılık sunmuştu - binlerce aktif üye onları ülkenin güneyinde Müslüman olmayanların çıkardığı isyanlara karşı yürütülen şiddetli iç savaşta ve kuzeydeki kentlerdeki hoşnutsuzlukları bastırma girişimlerinde desteklemeye hazırды. Nümeyri'ye karşı ayaklanmayı yöneten, hoşnutsuzlukları toplumun bütünlüklü dönüşümünü sağlayacak bir harekete odaklama yeteneği olmayan, servetin kitlelerce yeniden bölüşümünü sağlayamayacak ve güneyde ne kendi kaderini tayin hakkını vermeye ne de bunları ezmeye gücü yetmeyecek olan laik güçler koalisyonu, karşıt sınıfsal çıkarlar kullanılarak hareket edemez hale getirildi. Bu durum Kardeşler'e kendisini artan biçimde istikrarı sağlama yeteneği olan, güneydeki isyanlara taviz verilmemesi için büyük gösterileri düzenleyerek gücünü açıkça gösteren tek yapı olarak orduya kabul ettirme olanağı sağladı. Ordu, bu nedenle, isyancılarla hükümet arasında yapılması önerilen anlaşmayı bozmak için 1989'da iktidarı bir kez daha ele geçirdiğinde, Kardeşler ile gizli bir işbirliği yaptı.

Ancak Kardeşler'in iktidardayken rejimin karşılaştığı tüm sorunlara verebildiği tek yanıt dini terminolojiyle ambalajlanmış giderek artan şiddetli baskıydı. Mart 1991'de şeriat hudud cezalarıyla birlikte yeniden yürürlüğe sokuldu. Artık güneydeki savaşa, Turabi'nin muhalefetteyken yükselttiği Arap şövenizmine dayalı İslam'ı reddeden taleplerine rağmen, Fur ve Nuba da dahil olmak üzere Arap olmayan diğer topluluklara uygulanan baskılar eşlik ediyordu. Güneydeki savaşa karşı çıkanlara uygulanan şiddetin en tipik örneği iki yıl önce Dafur'da bir grup eylemciye "devlete karşı savaş açmak ve silah bulundurmak" suçuyla ölüm cezası verilmesiydi. Eylemcilerden birine verilen ceza önce idam edilmesi ardından da cesedinin çarpmıha gerilmesiydi.¹²³ Seçimlere hazırlanılırken sendikalar ve meslek örgütleri üzerinde tehdit, tutuklama ve işkence olduğu söyleniyordu.¹²⁴ İslamizasyon kampanyasını

123: Amnesty International raporu, Economist Intelligence Unit Report, Sudan, 1994:4'de yer alıyor.

124: a.g.e.

destekleyen bazı gelenekselciler bile şimdi şiddete maruz kalıyorlardı. Rejim “vaazlarıyla halkın hoşnutsuzluğunu beslediğine inanılan” Sufi tarikatlar üzerindeki denetimini de sıkılaştırıyor¹²⁵ ve çoğu insan bu yılın başlarında bir Sufi camisine atılan ve 16 kişinin ölümüne yol açan bombalı saldırının sorumluluğunun rejimde ve Kardeşler’de olduğunu düşünüyordu.

Ancak baskı, rejime geçici bir istikrardan başka şey sağlamadı. İki yıl önce kıtlık ve fiyat artışlarının sonucu olarak kentlerde bir dizi isyan çıktı. Başlangıçta İMF’ye meydan okunurken, arkasından İMF ile yeni anlaşmalara yol açan ve fonun daha önce önerdiği bir çok politikayı kapsayan, “ekonomik serbesti”ye dayalı bir Ekonomik Selamet Programı yürürlüğe sokuldu.¹²⁶ Bu yaşam standartlarında çok keskin düşmelere, daha çok hoşnutsuzluğa ve daha çok isyana yol açtı.

Bu arada rejim uluslararası planda diğer ana İslami rejimlerden tecrit edildi: İran Irak arasındaki birinci Körfez Savaşı’nda İran’a karşı çıkarak İran’la ve 91’deki ikinci Körfez Savaşı’nda da Irak’ı destekleyerek Suudi Arabistan ile anlaşmazlığa düştü. Muhtemelen bu nedenle, bu iki ülkeden etkilenmeyenlere ve Mısır’daki Müslüman Kardeşler’e kendisini İslamcıların cazibe merkezi olarak tanıtmaya çalıştı - bunu Turabi’nin kendi politikaları 30 yıldır bu İslamcı grupların benimsediği radikalizmden çok uzak olmasına rağmen yaptı.

Ancak Sudanlı Kardeşler’in kendisi de muazzam bir baskı altındadır. “NİF’in ikiye bölüneceği, bağnazların kalacağı ve görece daha ılımlı olan hizbin Umma Partisi ve DUP’un (iki ana geleneksel parti) muhafazakâr kanatlarına katılacağına dair dedikodular vardır. NİF’in içinde laik partilerle uzlaşmaya hazır eski kuşaklarla, daha genç ve uzlaşmaz bağnazlar arasında ayrılıklar bulunmaktadır.”¹²⁷

Sudan hakkında son bir noktayı daha işaret etmemiz yerinde olacaktır. Kardeşler’in iktidara yükselişi, onun adına çalışan sihirli güçler sayesinde gerçekleşmemiştir. Bu daha çok diğer siyasi güçlerin, ülkeyi giderek derinleşen çıkmazdan kurtaracak yollar bulmayı başaramamasındandır. 1950’lerde ve 1960’larda Komünist Partisi Kardeşler’den daha güçlü

125: Economist Intelligence Unit Report, Sudan, 1993:3.

126: Economist Intelligence Unit, Country Profile, Sudan, 1993:4. Turabi’nin kendisi “İslami uyanış artık Batı’ya karşı savaşmakla uğraşmıyor... Batı artık bizim için düşman değildir” diyerek tavrını açıkça belirtmiştir. “Le nouveau Reveil de l’Islam”, a.g.e.

127: Economist Intelligence Report, Sudan, 1993:1.

bir örgüttü. Kardeşler ile rekabette üniversite öğrencileri arasında etkin olmayı başarmış ve kentli sendikacılar arasında taraftar bulmuştu. Fakat 1964 ve 1969’da bu etkisini değişim için devrimci bir program sunmak için değil, devrimci olmayan hükümetlere katılmak için kullandı ve bu popüler ajitasyon dalgasını yumuşattığı için daha sonra kendi aleyhine döndü. Özellikle ilk yıllarda Komünist Partinin Nümeysi’yi desteklemesi Kardeşler’e üniversitelerdeki çalkantıyı yönlendirme ve Komünistlerin tabanını tasfiye etme şansı verdi.

Sonuçlar

Sosyalistlerin İslamcı hareketleri otomatik olarak gerici ve “faşist” ya da “ilerici” ve “anti-emperyalist” olarak değerlendirmeleri hata olmuştur. Radikal İslamcılığın, toplumu Muhammed tarafından 7. yüzyıl Arabistan’ında uygulanan modelle yeniden oluşturma projesi, aslında yeni orta sınıfın yoksullaşan kesimlerinden kaynaklanan bir “ütopya”dır. Tüm “küçük burjuva ütopyalarında”¹²⁸ olduğu gibi, bu ütopyanın taraftarları da pratikte iki seçenek arasında seçim yapmakla karşı karşıyadırlar: Ya mevcut toplumu yönetenlere karşı muhalefet ederken kahramanca ama beyhude girişimleri seçmek ya da yöneticilerle uzlaşarak onlara baskı ve sömürüyü sürdürmeleri için ideolojik cila sağlamak. Bu durum, İslamcılığın radikal bir terörist kanat ile reformist bir kanada ayrılmasını kaçınılmaz kılar. Bu aynı zamanda toplumu “ezenlerden” kurtarmak isteyen bazı radikal islamcılarının bireylere “İslami” davranış biçimlerini dayatmak için silah kullanmaya başlamasına yol açar.

Sosyalistler küçük burjuva ütopyacıları baş düşman olarak değerlendiremezler. Onlar uluslararası kapitalist sistemden, milyarlarca insanın kör bir birikime tabi tutulmasından, tüm kıtaların bankalar tarafından yağmalanmasından veya “yeni dünya düzeni”nin ilanından bu yana korkunç savaflara yol açan makinalaşmadan sorumlu değillerdir. Onlar Saddam Hüseyin’in ABD ve Körfez şeyhliklerine yaranma girişimiyle başlayan ve ABD’nin Irak’la beraber müdahalesiyle

128: Bu Halkın Mücahitleri’nin yönetici ve üyelerinin düşünceleri hakkında oldukça doğru bir tanımdır, örgüt 1970’lerin ortalarında ikiye bölünmüş ve ayrılan bölümü daha sonra Paykar adını almıştır. Ne yazık ki, bu örgüt de, devrimci Marksizm yerine gerillacılığı ve Maoculuğu esas almıştır.

sonuçlanan Birinci Körfez Savaşı'nın dehşetinden sorumlu değildir. Falanjistlerin saldırılarının, Suriye'nin sola karşı müdahalesinin ve İsrail işgalinin Şii militan hareketini doğuran koşulları yarattığı Lübnan'daki katliamdan dolayı onlar suçlanamaz. Bağdat hastanelerinin “tam isabet sağlayan bombalar”a hedef olduğu ve 80 bin kişinin Kuveyt'ten Basra'ya kaçarken katledildiği İkinci Körfez Savaşı'ndan da sorumlu değildir. Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde yoksulluk, eziyet, tutuklama, insan hakları ihlalleri İslamcılar yarın ortadan kalksa bile varolmaya devam edecektir.

Bu nedenlerle sosyalistler İslamcılara karşı devleti destekleyemezler. Laik değerlerin tehdit edilmesi nedeniyle devleti destekleyenler, İslamcıların solu “toplumun en yoksul kesimlerine karşı ‘ezenlerin’ ‘dinsiz’ ve ‘laik’ komplosunun bir parçası” olarak tanımlamalarını kolaylaştırmaktadırlar. Bu anlayışta olanlar halk yığınları için hiç bir şey yapmayan rejimleri “ilerici” diye överek İslamcıların büyümesini sağlayan Cezayir ve Mısır solunun yaptığı hataları tekrarlarlar. Onlar devletin laik değerlere verdiği desteğin geçici olduğunu da unuturlar: Yeri geldiğinde şeriatın özellikle halka ağır cezalar verebilecek kısımlarını uygulamak için daha muhafazakar İslamcılarla işbirliği yapar, karşılığında da baskılara karşı mücadele edilmesi gerektiğine inanan radikallerin kuyusunu kazarlar. Ziya yönetimindeki Pakistan'da ve Nümeysi dönemindeki Sudan'da uygulanan ve Clinton yönetiminin Cezayirli generallere tavsiye ettikleri buydu.

Fakat sosyalistler İslamcıları da destekleyemezler. İslamcıları desteklemek, baskının bir biçimini diğerine tercih etmek, devletin islamcılar üzerindeki şiddetine tepki olarak etnik ve dini azınlıkların, kadınlar ve eşcinsellerin savunulmasını terketmek ve kapitalist sömürünün “İslami” biçimler alarak kontrolsüz bir biçimde sürdürülmesini sağlayacak günah keçileri bulunmasına yardım etmek anlamına gelecektir. Onları desteklemek, bütün ezilen ve sömürülenleri arkasında örgütleyen mücadele halindeki işçilere dayanan bağımsız sosyalist politika hedefinin, kendi koyduğu hedeflere bile ulaşması mümkün olmayan küçük burjuva ütopyacılığının kuyruğuna takılmak için terkedilmesi anlamına gelecektir.

İslamcılar bizim müttefikimiz değildir. Onlar, işçi sınıfı üzerinde etkili olmak isteyen ve başardığı ölçüde de işçileri ya felakete yol açan beyhude bir maceracılığa ya da mevcut sisteme gerici bir teslimiyete çeken -veya

genellikle önce birincisini sonra da ikincisini gerçekleştiren- bir sınıfın temsilcileridir.

Fakat bu İslamcılar yokmuş gibi bir tutum alabileceğimiz anlamına gelmemektedir. Bunlar mevcut düzende sıkıntı çeken büyük toplumsal gruplar zemininde büyümektedir ve onların isyan duygusu, yükselen işçi mücadelesi önderlik edebilirse ilerici amaçlar için harekete geçirilebilir. Hatta böylesi bir yükseliş olmasa bile radikalliğin cazibesine kapılan pek çok insan sosyalistler tarafından etkilenebilir. Ancak bunun için sosyalistlerin İslamcılığın tüm biçimlerinden tamamen bağımsız bir politika ve tek tek İslamcıları gerçek radikal mücadeleye katmak için her türlü fırsatı kullanan bir yaklaşımı birleştirmeleri gerekir.

Radikal İslamcılık çelişkilerle doludur. Küçük burjuvazi daima mevcut düzene karşı radikal isyan ve onunla uzlaşma arasında gidip gelir. İslamcılık bu nedenle daima İslami toplumu bütünlüklü olarak kurmak için savaşmakla, İslami “reform”ları dayatabilmek için uzlaşmak arasında sıkışır. Bu çelişkiler kaçınılmaz olarak kendilerini İslamcı gruplar arasında çok sert ve çoğunlukla şiddet içeren çatışmalarda gösterirler.

İslamcılığı tek bir gerici bütün olarak değerlendirenler, Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan ve İran karşıt tarafları desteklediğinde İslami gruplar arasında çıkan çelişkileri unutmaktadırlar. Bu tartışmalar, Türk İslamcılarının İkinci Körfez Savaşı sırasında Suudilerce finanse edilen camilerde Irak yanlısı gösteriler örgütlemesine, Cezayir’de FİS’in Suudi destekçilerinden kopmasına neden olmuştur. Afganistan’da rakip İslamcı gruplar arasında daha da sert silahlı kavgalar sürmektedir. Bugün Filistinliler arasında örgütlü olan Hamas içinde de İslami yasaları uygulaması karşılığında Arafat’ın Filistin yönetimiyle ve dolayısıyla İsrail’le uzlaşma konusunda tartışmalar bulunmaktadır. “Reformist İslam”, dünya sistemine entegre olmuş mevcut devletlerle uğraşmaya başladığında böylesi davranış farklılıkları zorunlu olarak ortaya çıkacaktır. Çünkü bu devletlerin her biri diğerleriyle rekabet içindedir ve her biri belirleyici emperyalist güçlerle kendi pazarlığını yapmaktadır.

İşçi sınıfı mücadelesinin düzeyi yükseldiğinde de benzeri farklılıklar ortaya çıkar. İslamcı örgütleri finanse edenler, işçi mücadelelerini sona erdirmeye çalışacaklardır. Genç radikal İslamcılardan bazıları bu mücadeleyi sezgisel olarak destekleyecektir. İslamcı örgütlerin liderleri, işverenlerin yardımsever, işçilerin de sabırlı olması gerektiğini homurdanarak ortada kalacaklardır.

Son olarak, kapitalist gelişmenin kendisi iktidara yaklaştıkları ölçüde İslamcı liderleri ideolojik taklalar atmaya zorlar. Onlar da “İslami değerler” ile “Batı değerleri”ni karşı karşıya koymaktadırlar. Ama Batı değerleri adı verilen değerler köklerini efsanevi Avrupa kültüründen değil, kapitalizmin son iki yüzyıldaki gelişiminden alır. İngiliz orta sınıfının 150 yıl önce cinselliğe karşı aldığı tavır İslamcı canlanmacıların bugün vaaz ettiklerine şaşırtıcı biçimde benzemektedir: Evlilik dışı seksin yasaklanması, kadınların bileklerine kadar örtünmesi, gayrimeşru ilişkilerin kabul edilemez, insanların kaldıramayacakları bir leke olması... Kadınlar bazı açılardan bugün İslam’ın çoğu biçiminin sağladığından daha az hakka sahipti. İslam kız çocuğuna erkek çocuğa verilen mirasın yarısının verilmesini öngördüğü halde, İngilizler’de miras yalnızca en büyük erkek çocuğa kalabiliyor; İslam kadınlara çok sınırlı da olsa boşanma hakkı verdiği halde, İngiliz orta sınıfı kadınlara boşanma hakkı tanımıyordu. İngilizler’in tutumunu değiştiren şey Batılı psikolojisi ya da “Musevi-Hristiyan değerlere” ait bir şey değil, gelişen kapitalizmin etkisidir. Kadın işgücüne duyduğu gereksinim kapitalizmi bazı tutumları değiştirmek zorunda bıraktı ve daha da önemlisi kadınları daha büyük değişimleri talep edebilecek bir konuma kavuşturdu.

Bu nedenle Katolik kilisesinin eskiden çok güçlü olduğu İrlanda, Polonya ve İspanya gibi ülkelerde bile istemeden de olsa bu etkinin azalmasını kabul etti. İslam’ın devlet dini olduğu ülkelerde de, ne kadar uğraşırlarsa uğraşınlar kendilerini benzeri değişimlerin baskılarından muaf tutmaları mümkün değildir.

Bu, İran İslam Cumhuriyeti’nin deneyimiyle de ortaya çıkmaktadır. Kadınların esas rolünün “ana ve eş” olduğu şeklindeki tüm propagandaya ve kadınları hukukçuluk gibi belirli mesleklerden uzaklaştırmak için yapılan tüm baskılara rağmen, kadınların işgücü içindeki oranı giderek arttı. Bugün kadınlar devrim sırasında olduğu gibi kamu çalışanlarının yüzde 28’ini oluşturuyor.¹²⁹ Rejim, bu nedenle doğum kontrolü konusundaki tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Şu anda kadınların yüzde 23’ü doğum kontrol hapı kullanıyor,¹³⁰ ve zaman zaman sıkı örtünme zorunluluğu yumuşatılıyor. Kadınlar, boşanma ve

129: V. Moghadam, “Women, Work and Ideology in the Islamic Republic”, *International Journal of Middle East Studies*, 1988, s.230.

130: a.g.e., s.227.

aile hukukunda erkeklerle eşit haklara sahip olmasalar da, oy hakkını (iki kadın milletvekili var), okula gitme hakkını, tüm dallarda üniversitelerdeki kota haklarını koruyor, tıp okumak ve askeri eğitim almak için teşvik ediliyorlar.¹³¹ Abrahamian, Humeyni hakkında şunları yazıyor:

Humeyni'nin en yakın müritleri "gelenekçiler"le "eski moda" oldukları için alay ediyor. Onları dinsel kuralları sabit fikir haline getirmekle; kızlarını okula göndermemekle; genç kızları hiç erkek bulunmayan yerlerde bile örtünmeye zorlamakla; sanat, müzik ve satranç oynamak gibi entellektüel uğraşları reddetmekle; ve hepsinden kötüsü gazete, radyo ve televizyondan yararlanmamakla suçluyorlar.¹³²

Bunların hiç birisi gerçekten şaşırtıcı olmamalıdır. İran kapitalizmini ve İran devletini yönetenler ekonominin temel sektörlerinde kadın işgücünden vazgeçemezler. Ve İRP'nin iskeletini oluşturan küçük burjuva kesimleri, yalnızca daha fazla gelir elde etmek için, ailenin gelirini artırabilmek ve kızlarının evlenmesini kolaylaştırmak için, 1970'lerde kızlarını üniversiteye göndermeye ve onlara iş aramaya başladılar. 1980'lerde ise sırf dini gerekler adına bundan vazgeçmek istemediler.

İslamcılık, ekonomik ve bu nedenle toplumsal gelişmeyi diğer ideolojilerden daha fazla donduramaz. Bu nedenle durmaksızın kendi içinde gerginlikler çıkacak ve bu, savunucuları arasında sert ideolojik tartışmalarda ifadesini bulacaktır.

İslamcı gençler, genellikle modern toplumun akıllı ve kendini iyi ifade eden ürünleridir. Kitap ve gazete okurlar, televizyon seyredeler, bu nedenle kendi hareketleri içindeki bölünme ve kavgaları bilirler. Ancak ister soldan, ister burjuvaziden olsun "laikler"le karşılaştıklarında saflarını sıklaştırsalar da birbirleriyle şiddetli bir biçimde tartışacaklardır. Aynen 30 yıl önce monolitik görünen dünya stalinist hareketinin Sovyet ve Çin yanlısı kanatlarının yaptığı gibi. Ve bu tartışmalar en azından bazılarının beyninde gizli kuşkular yaratmaya başlayacaktır.

Sosyalistler daha radikal bazı İslamcıların kendi fikirleri ve örgütlerini sorgulamaları için bu çelişkilerden yararlanabilirler. Bu ancak bizler devletle ya da İslamcılarla özdeşleştirilemeyecek kendi bağımsız örgütümüzü kurabilirsek mümkün olacaktır.

131: a.g.e.

132: E. Abrahamian, Khomeinism, a.g.e., s.16.

Bazı konularda kendimizi emperyalizme ve devlete karşı İslamcılar'la aynı tarafta buluruz. Örneğin ikinci Körfez Savaşı'nda bir çok ülkede bu yaşandı. Fransa veya İngiltere gibi ülkelerde konu ırkçılıkla mücadeleyle geldiğinde de bu gerçekleşebilir. İslamcılar muhalefetteyken kuralımız şöyle olmalı: "Bazen İslamcılarla yan yana, ama devletle asla."

Aynı tarafta olduğumuz zamanlarda bile İslamcılarla temel konularda anlaşmazlığımız devam edecek. Dinin gereklerini uygulama hakkı gibi, dini eleştirme hakkını da savunuruz. Türban ve peçe giymeme hakkını olduğu gibi, Fransa gibi ırkçı ülkelerde genç kadınların isterlerse örtünebilme hakkını da savunuyoruz. Cezayir gibi ülkelerde anadili Arapça olanların büyük şirketlere alınmaması gibi ayrımcılıklara karşıyız. Ama aynı zamanda Berberi dilini konuşanlara ve Fransızca'yı ana dil olarak öğrenen işçi ve aşağı orta sınıf mensuplarına karşı yapılan ayrımcılığa da karşıyız. Her şeyden öte, sömürülen ve ezilenlerin bir kesiminin dini veya etnik köken temelinde diğer ezilenlerle karşı karşıya getirilmesine karşıyız. Dolayısıyla İslamcıları devlete karşı savunurken, kadınları, eşcinselleri, Berberiler'i veya Kıptiler'i de İslamcıların bir kesimine karşı savunuruz.

Kendimizi İslamcılarla aynı tarafta bulduğumuzda işimizin bir kısmı onlarla en güçlü biçimde tartışmak ve fikirlerine meydan okumak olmalıdır. Yalnızca örgütlerinin kadınlara ve azınlıklara karşı tutumu konusunda değil, "sorunların zenginlerin fakirlere karşı hayırseverliğini artırarak mı, yoksa mevcut sınıf ilişkilerini ortadan kaldırarak mı çözüleceği" gibi temel sorunları da tartışmalıyız.

Sol, geçmişte İslamcılara ilişkin iki hata yapmıştır. Birinci hata, "ortak hiç bir şeyimiz olmayan faşistler" diye onları silip atmaktır. İkinci hata, onları eleştirilmemesi gereken "ilericiler" olarak görmektir. Bu hatalar, Ortadoğu'da sol yerine İslamcılarının büyümesinde ortak bir rol oynadılar. Bugün ihtiyacımız olan, İslamcılığı, İslami hareketin de çözemeyeceği derin bir toplumsal krizin ürünü olarak gören ve İslami hareketi destekleyen gençlerin bir kısmını çok farklı, bağımsız, devrimci sosyalist bir perspektife kazanmak için mücadele eden farklı bir yaklaşımdır.

Orjinal metin: Chris Harman, "The Prophet and the Proletariat", International Socialism 64, Autumn 1994.

Marksizm ve din

John Molyneux

Yaklaşık 20 yıl önce Socialist Workers Party [Sosyalist İşçi Partisi]'nin bir toplantısında “Marksizm ve din” üzerine konuşmuştum. Toplantıya, aşağı yukarı, şu sözlerle başlamıştım: “Bugün Britanya’da din, neyse ki, önemli bir politik mesele değildir.” Maalesef, durum bugün artık böyle değil. Günümüzde din, daha doğrusu özellikle bir din, yani İslam, politik tartışmanın merkezinde yer almaktadır.

Gün geçmiyor ki, “nefret vaaz ettiği” iddia edilen sözde imamlarla ilgili ya da bir caminin “kökten dinciler” tarafından ele geçirildiğini iddia eden panik yaratacak bir haber yayınlanmasın, ya da İslam’ın derinden kusurlu olduğunu savunan bir değerlendirme, ya da “ılımlı” Müslümanların “aşırılık yanlılarıyla” yeterince savaştığını ve Müslüman gençlerin “radikalleşmelerini” engelleyemediğini iddia eden bir radyo tartışmasına tanık olmayalım, ya da Müslüman kadınların kötü durumu hakkında bir TV programı, ya da dünyanın bir yerlerinde İslam adına işlendiği iddia edilen herhangi bir saçmalıkla ilgili bir korku hikayesi duymayalım. Bu yazıyı yazmaya başladığımda Independent on Sunday gazetesinde şöyle bir habere rastladım:

Rochester Piskoposu Michael Nazır-Ali Britanya’da İslami aşırılığın, gayri-Müslimler için girilmesi yasak cemaatler yarattığı konusunda dün bir uyarı yaptı. Piskopos Nazır-Ali, İslamcı radikallerin ideolojisinin hakimiyeti altında olan yerlerde Müslüman olmayanların düşmanca bir

muameleyle karşılaştığını belirtmektedir.

Benzer her bir hikayenin ya da iddianın esasına ya da doğruluğuna bakmaksızın -ki yukarıdaki özellikle absürd bir iddia- bu türden yorum ya da başlıkların aralıksız olarak kullanıma sokulması, İslam'ı kuşatma altında olan bir dine çevirmiştir. İslam'ın devamlı olarak sorunsallaştırılması ve Müslümanların şeytanileştirilmesi, bugünlerde yaygın bir şekilde İslamofobi olarak bahsedilen bir fenomen ortaya çıkarmıştır.

Bu derginin [*International Socialist Journal*] okurları için, bunun niye böyle olduğu pek de bir sır olmasa gerek. Bu durum, basitçe, kökenlerinin derinlerde olduğu iddia edilen ve Haçlı seferlerine ya da Osmanlı İmparatorluğu'yla yaşanan çatışmalara kadar götürülen İslam'a karşı Hristiyan düşmanlığının bir ifadesi olarak (her ne kadar bu türden atavizmler bazen ideolojik olarak mobilize edilseler de) görülemez. Bunlar olmaktadır çünkü dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz yataklarında yaşayan insanların büyük çoğunluğu müslümandır ve ikinci olarak, 1979'daki İran Devrimi'nden beridir bu insanların önemli bir kısmı emperyalizme karşı direnişlerini İslami biçimlerde ifade etmektedir. Eğer, Orta Doğu ya da Orta Asya'daki insanlar ağırlıklı olarak Budist olsalardı ya da Tibet, Suudi Arabistan ya da Irak'takilerle karşılaştırılabilecek türden petrol yataklarına sahip olsaydı, bugün muhtemelen "Budofobia" ile uğraşıyor olacaktık. Beyaz Saray, Pentagon, CIA ve Downing Street'den sızan ve Fox News, CNN, *Sun* ve *Daily Mail*'in kanalizasyon şebekelerinde kendine yol bulan iddia şu olacaktı: şüphesiz büyük bir din olmasına rağmen Budizm'de bazı temel ve süregelen kusurlar bulunmaktadır. Diğer taraftan, Samuel Huntington, Christopher Hitchens ve Martin Amis gibi "entellektüeller", her ne kadar 1960'larda naif hippiler tarafından benimsenmiş olsa da, Budizm'in esasen gerici bir öğreti olduğunu, modernleşmeyi ve Batı demokratik değerlerini kökten reddettiğini ve feodalizme, teokrasiye, kadın düşmanlığına ve homofobiye fanatik bir bağlılıkla ayırt edildiğini açıklayacaklardı.

Bununla birlikte, İslamofobinin, ulusal ve uluslararası düzeylerde (aynen 18. ve 19. yüzyılların apaçık ırkçılığında olduğu gibi), emperyalizm ve savaş için başlıca ideolojik örtü ve bahane olarak geliştirilmesi gerçeği, dinin farklı birçok biçimine karşı doğru bir teorik kavrayış ve politik yaklaşım geliştirmenin önemini muazzam bir şekilde arttırmıştır. Gerçekten de, dinin, yetersiz, mekanik ve tek taraflı bir

Marksist analizi ve kavranışı eski politik mecralarını tamamen terk eden ve emperyalizmin soldan müdafiliğine soyunan bir dizi solcu grup ve bireye azımsanmayacak şekilde malzeme sunmaktadır.

Bu durumun en bilinen örneği, tabi ki, Christopher Hitchens'dır. *God is Not Great* isimli bir kitap yazmış olan Hitchens'ın solcu bir entellektüellikten ve radikal bir sistem karşıtlığından George Bush'un "eleştirel" destekçiliğine uzanan yolculuğu oldukça hızlı ve ekstrem olmuştu (fakat, Hitchens'ın durumunda, insan, onun sağa doğru yaptığı koşusunda teorik hatalardan daha çok maddi teşviklerin daha önemli bir rol oynadığını düşünmeden edemiyor). Diğer örnekler arasında, *Euston Group*'un Norman Geras gibi üyelerini, sol gruplar arasında Fransız *Lutte Ouvrière* gibi örgütleri (ki başörtüsüne olan düşmanlıkları onları, Fransa'nın en çok baskıya maruz kalan kadın vatandaşlarına karşı emperyalist Fransız devletiyle geçici bir müttefik haline sokmuştur)¹, ve yarı-Siyonist, İslamofobik *Alliance for Workers' Liberty*'nin acıklı durumunu sayabiliriz.

Aynı zamanda, tesadüfı olmayan bir şekilde, öncülüğünü biyolog Richard Dawkins ve yukarıda bahsi geçen Hitchens, felsefeci Daniel Dennett ve diğerlerinin yaptığı, şifahen militan bir din karşıtı kampanya ABD ve Britanya'da yükselişe geçti. Bu insanların dine karşı argümanlarını nasıl sunduklarına ilişkin eleştirel bir inceleme, Marksist pozisyonun önemli niteliklerinin ortaya çıkarılmasına vesile olacaktır. Fakat bundan önce dinin Marksist bir analizinin temel taşlarını oluşturan prensipleri gözler önüne sermek istiyorum. Bunu yaparken Marks'ın din üzerine yaptığı direkt yorumlar yerine, Marksist felsefenin konu hakkındaki temel önermelerinden başlayacağım.

Materyalizm ve din

Marksist felsefe materyalisttir. *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı çalışmasında Engels şöyle der:

Her felsefenin ve özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu, düşüncenin varlık ile ilişkisi sorunudur... Düşüncenin varlığa göre durumu sorunu... kilise bakımından, şu keskin biçimi aldı: dünya Tanrı tarafından mı yaratılmıştır, yoksa bütün öncesizlik boyunca var mı idi? Bu soruyu yanıtlayışlarına göre filozoflar iki büyük kampa ayrılıyor-

lardı. Tinin doğaya göre önce gelme özelliğini ileri sürenler ve buna göre de, son aşamada, ne cinsten olursa olsun dünya için bir yaratılmayı kabul edenler... idealizm kampını oluşturluyorlardı. Ötekiler, doğayı esas öge sayanlar ise materyalizmin değişik okullarında yer alıyorlardı.²

Engels'e göre Marksizm kararlı bir şekilde materyalist kampın içinde yer almakla kalmaz, fakat aynı zamanda "materyalist dünya görüşünün ilk defa olarak gerçekten ciddi bir biçimde ele alındığı ve bilginin tüm ilgili alanlarında tutarlı bir şekilde savunulduğu" bir yerde durur.³ Marksist materyalizm, temelleri itibariyle, şu aşağıdaki önermelere bağlılığı içerir:

1. Maddi dünya, insani (ya da herhangi bir başka) bilinçten bağımsız olarak vardır.
2. Dünyanın (total ya da mutlak değilse bile) gerçek bilgisi mümkündür ve gerçekten bu bilgiye ulaşılabilir.
3. İnsanlar doğanın bir parçasıdır; fakat ayrı bir parçasıdır.
4. İlk kertede, maddi dünya insan düşüncesinden türemez; fakat insan düşüncesi maddi dünyadan kaynaklanır.

1. ve 2. önermeler modern bilimin varsayımlarına ve bulgularına tekabül etmektedir ve bir tür ortak sağduyu statüsüne ulaşmıştır. Çünkü bu önermeler bilimin bulguları tarafından pratikte milyonlarca ya da milyarlarca kez doğrulanmıştır. 3. önerme de modern bilimin, özellikle Charles Darwin'in ve modern paleontoloji ve antropaleontolojinin, bulgularıyla örtüşmektedir. Fakat bu önerme Darwin'den önce Marx tarafından açıkça dile getirilmişti:

Tüm insan tarihinin ilk öncülü, doğal olarak, canlı insan bireylerinin varlığıdır. Şu halde saptanması gereken ilk olgu, bu bireylerin fiziksel örgütlenişleri ve bu örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkan, doğanın geri kalan bölümüyle olan ilişkilerdir... Her tarih yazımı bu doğal temellerden ve tarih boyunca insan eyleminin bu temellerde meydana getirdiği değişikliklerden hareket etmek zorundadır. İnsanlar, hayvanlardan, bilinçle, dinle, ya da herhangi bir başka şeyle ayırt edilebilir. İnsanlar kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz, kendilerini hayvanlardan ayırt etmeye başlıyorlar, bu, onların kendi

fiziksel örgütlenişlerinin sonucu olan bir ileri adımdır.⁴

4. önerme ise en ayırt edici Marksist önermelerden biridir ve, görece, bu gelenek dışında kalan kesimlerin daha azı tarafından paylaşılır. İnsanlar ve doğa arasındaki ilişkiye materyalist bir perspektiften bakan birçok kişi, fikirler ve maddi koşullar arasındaki ilişki ve fikirlerin toplum, tarih ve siyaset içindeki rolü hakkında idealist bir bakış açısına sahiptir. Neredeyse düşünmeden “Soğuk Savaş’ın esasen ideolojiler arasındaki bir çatışma olduğunu” ya da “kapitalizmin ekonomik büyüme fikri üzerine kurulu olduğunu” kabul ederler. Bu nedenle 4. önerme Marx ve Engels’in üzerinde kuvvetli bir biçimde ve sıklıkla durdukları bir konu olmuştur:

Sahip oldukları anlayışları, fikirleri vb. üretenler insanların kendileridir, ama bu insanlar sahip oldukları üretici güçlerin belirli düzeydeki gelişmişliğinin... koşullandırdığı gerçek, faal insanlardır. Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz... Gökten yeryüzüne inen Alman felsefesinin tam tersine, burada, yerden gökyüzüne çıkılır... Gerçek faal insanlardan yola çıkılır ve bu yaşam sürecinin ideolojik yansı ve yankılarının gelişmesi de insanların bu gerçek yaşam süreçlerinden hareketle ortaya konulabilir.⁵

İnsanın düşüncelerinin, görüşlerinin ve kavramlarının, tek sözcükle insanın bilincinin, maddi varlığının koşullarındaki, toplumsal ilişkilerindeki ve toplumsal yaşamındaki her değişimle birlikte değiştiğini kavramak için derin bir sezgiye gerek var mıdır?⁶

Üstlendikleri sosyal üretimde insanlar, iradelerinden bağımsız ve kopuk olmayan belirli ilişkiler içine girerler, bu üretim ilişkileri onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin toplamı, toplumun ekonomik yapısını, hukuki ve siyasal üst-yapıların üzerinde yükseldiği ve sosyal bilincin belirli formlarına tekabül eden gerçek temeli oluşturur... Maddi hayattaki üretim tarzı hayatın sosyal, siyasal ve manevi karakterlerini belirler. İnsanların bilinci varlıklarını belirlemez, tersine insanların sosyal varlıkları, onların bilinçlerini belirler.⁷

Nasıl ki Darwin organik doğanın gelişme yasasını bulduysa, Marx da insan tarihinin gelişme yasasını, yani insanların, siyaset, bilim,

sanat, din, vb. ile uğraşabilmelerinden önce, ilkin yemeleri, içmeleri, barınmaları ve giyinmeleri gerektiği; bunun sonucu, maddi ilksel yaşama araçlarının üretimi ve, böylece, bir halk ya da bir dönemin her iktisadi gelişme derecesinin, devlet kurumlarının, hukuksal görüşlerin, sanatın ve hatta söz konusu insanların dinsel fikirlerinin üzerinde gelişmiş bulundukları temeli oluşturdukları ve, buna göre, bütün bunların şimdiye değin yapıldığı gibi değil, ama tersine, bu temele dayanarak açıklamak gerektiği yolundaki, daha önce ideolojik bir saçmalıklar yığını altında üstü örtülmüş bulunan o temel olguyu buldu.⁸

Bu nedenle din meselesine nasıl yaklaşılması gerektiği, hem üstü kapalı hem de üstü açık olarak, Marksizmin en temel fikirleri arasında mevcut bulunmaktadır. Aynı zamanda, açıkça belirtmek gerekir ki, bu yaklaşım ikili bir karaktere sahiptir. Bir taraftan, diğer fikirler gibi dinsel fikirlerin de toplumsal ve tarihsel olarak ortaya çıktığı savunulmuştur. Dinsel fikirler insanlar tarafından üretilmiştir; ve bu yaklaşım, dinsel fikirlerin kendileri hakkında ürettikleri, yani doğanın, insanların ve tarihin ötesinde ve üstünde olduklarını iddia eden yaklaşımları nedeniyle, dinsel inancı zorunlu olarak mümkün olamayacak bir şey olarak değerlendirir. Benzer sebeplerden ötürü, felsefi idealizm ve din birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Eğer aklın madde üzerinde bir önceliği varsa, bu akıl tanrıdan başka kimin aklı olabilirdi? Eğer fikirler tarihin temel itici gücü ise, bu fikirler tanrının zihninden başka nereden geliyor olabilirdi? Hegel'in terminolojisini kullanacak olursak, "mutlak fikir", tanrının kendisi değil miydi? İncil'de belirtildiği gibi; "başlangıçta söz vardı ve söz tanrıydı." Bu nedenle Leon Trotsky hayatının son anlarında "bir Marksist, materyalist, ve *sonuç olarak*, uzlaşmaz bir ateist" olarak öleceğini yazıyordu.⁹

Diğer taraftan aynı Marksizm dinin materyalist bir *izahatını* da talep eder. Genel olarak dini ya da belli bir dini basitçe yüzlerce yıldır insanların beynini esir alan bir yanılgı ya da aptallık olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Daha az düşünceli olan dindarların (özellikle emperyalist ülkelerdeki dindarların) ortak huylarından biri diğerlerinin (özellikle "yerli" olarak nitelendirilenlerin) dinsel inançlarını batıl inanç olarak nitelendirip dalga geçmek ya da reddetmektir. Bunu bu tür inançların irrasyonel ya da bildik doğa yasalarına aykırı olduğunu söyleyerek iddia ederler; fakat bu durumun kendi inançları içinde geçerli

olduğunu fark etmezler (örneğin, bakire birinin çocuk doğurması, İsa'nın yeniden dirilişi ve diğerleri).

Fakat Marksizm, kargo kültürünün, Katolik Kilisesi'nin, Rastafariyanlığın ve Anglikan Kilisesi'nin eşit derecedeki aptallıklarına işaret ederek bu hatayı genelleştirmez. Marksizm, genel olarak dinin ve belli dinsel inançların sosyal kökenlerinin bir analizini yapmayı gerektirir; bu türden inanç ve doktrinlerin karşılık geldiği gerçek insani ihtiyaçların, sosyal, psikolojik ve gerçek tarihsel koşulların bir kavrayışını gerektirir. Bir Marksist, Haile Selassie'nin kutsallığı ve ölümsüzlüğü üzerine kurulu olan bir inancın neden 1960'lı yıllarda Jamaika'da Bob Marley kalibresinde bir müzisyene ilham kaynağı olduğunu, ya da İsa'nın kutsallığı ve ölümsüzlüğü üzerine kurulu bir inancın neden 15. yüzyılda Floransa'da Piero della Francesca kalibresinde bir sanatçıya (ve matematikçiye) ilham kaynağı olduğunu açıklayabilmelidir.

Şimdi Marx'ın direkt din üzerine olan en önemli açıklamasına, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkıya Giriş*'in¹⁰ ilk birkaç sayfasına, dönecek olursak, tüm bu unsurların yoğunlaştırılmış bir özetini buluruz. Bu açıklamalar şu ifade ile başlar, "Almanya için, dinin eleştirisi esas olarak tamamlanmıştır ve dinin eleştirisi tüm eleştirilerin ön şartıdır."

Bu ifadeyle Marx bilimsel devrimlerin, Aydınlanma'nın (özellikle Fransız ansiklopedistlerin) ve seküler Alman sol Hegelcilerin ortak çabasının, Hristiyanlığın ve İncil'in iddialarını yıktığını ve onun yerine doğanın ve tarihin olgusal ve gerçek bir açıklamasını ya da gerçekten iç tutarlılığı olan bir teolojiyi önerdiğini anlatmaktadır. Bu çaba ayrıca gerekli ve ilericiydi; çünkü dünyanın gerçekten eleştirel bir analizi, insan düşüncesi dinsel dogmanın prangalarından kurtarılmadığı sürece mümkün değildi. Fakat Marx'ın meselenin bu yönüne ilişkin tüm söylediği bu cümleden ibaretti. Dinin olgusal reddiyesini verili olarak kabul edip, hızla asıl meselesine yönelmişti, yani, dinin sosyal temellerinin analizine: "Dinsel olmayan eleştirinin temeli şudur: *insan dini yaratır, din insanı yaratmaz.*" Başlangıç noktası budur. Aşağıdaki paragraf, Marx'ın adeti olduğu üzere, istisnai bir yoğunluğa sahiptir; bir doktora çalışmasının içereceği türden öngörüler birkaç cümlemin içerisine sıkıştırılmıştır:

Din, henüz kendine erişmemiş ya da kendini çoktan yitirmiş bulunan insanın sahip olduğu kendinin bilinci ve kendinin duygusunu oluşturuyor. Ama *insan*, dünyanın dışında herhangi bir yere çekilmiş

soyut bir öz değil. İnsan, *insanın dünyası*, devlet, toplum anlamına geliyor. Bu devlet, bu toplum, *dünyanın tersine çevrilmiş bilinci* olan dini üretiyor, çünkü kendileri *alt üst olmuş* bir dünya oluşturuyor. Din bu dünyanın genel teorisini, onun ansiklopedik özetleme kitabını, onun halksal biçimdeki mantığını, onun tinselci *point d'honneur*'ünü [onur sorununu], kendinden geçmesini, ahlaksal onaylanmasını, görkemli tamamlayıcısını, teselli ve aklanmasının evrensel temelini oluşturuyor. Din, insansal özün *doğüstü gerçekleşmesini* oluşturuyor, çünkü *insansal öz* gerçek gerçekliğe sahip bulunmuyor. Öyleyse dine karşı savaşım vermek, dolaylı olarak dinin tinsel aromasını oluşturduğu *dünyaya* karşı savaşım vermek anlamına geliyor.

Bu yüzden din insanın –“kendini kaybetmiş” insanın- yabancılaşmasına bir tepkidir. Fakat bu soyut ya da tarihdışı bir durum değildir; aksine belli özel sosyal koşulların bir ürünüdür. Dini bu toplum üretir. Din, içinde insanların kendi yarattıkları hayali bir tanrıya boyun eğdikleri tersyüz edilmiş bir dünya görüntüsü sunar; çünkü bu dünya, içinde insanların kendi emeklerinin ürünü olan şeyler tarafından hükmedildiği tersyüz edilmiş bir dünyadır. Fakat din sadece batıl ve yanlış inançların rastgele bir toplamı değildir; bu yabancılaşmış dünyanın “genel teorisidir”; yabancılaşmış insanların yabancılaşmış hayatlarına ve yabancılaşmış toplumlarına anlam katma yoludur. Bu nedenle din, Marx'ın listelediği, zengin bir dizin oluşturan farklı işlevlere sahiptir: “ansiklopedik bir özet”, “popüler bir biçime bürünmüş mantık”, vs. Ve *bu nedenle* dine karşı mücadele “tinsel aroması din olan” bu dünyaya (insanların dine *ihtiyaç duydukları* bu yabancılaşmış dünyaya) karşı bir mücadeledir.

Bu pasajla ilgili olarak iki meseleye işaret edilmesi gerekiyor. Birinci nokta, bu pasaj Marx'ın din hakkındaki görüşlerini özetleyen ya da bu konuda açıklamalar sunan yorumcular tarafından neredeyse her yerde göz ardı edilmiştir. Bunun nedeni belki de bu metni okumamış olmalarıdır (düşük bir ihtimal) ya da anlamamış olmalarıdır (daha muhtemel). Ya da başka bir nedeni (daha da muhtemel) bu metnin, Marxist din teorisini “Marx dinin egemen sınıfın bir aracı olduğunu savunur” ya da “Marx'a göre din emekçi sınıfları pasifleştirmenin bir aracıdır” gibi, tek boyutlu analizlere indirgeme çabalarıyla radikal olarak çelişiyor olmasıdır. Marx tabi ki dine ilişkin bu türden şeyler söylemektedir, fakat bunların yanı sıra başka şeyler de söyler. Onun teorisinin karmaşık bütünü söyle-

diklerinin yalnızca bir parçasına indirgemek teorisini etkin biçimde yanlışlamak anlamına gelir. İkinci nokta, Marx bu metne oldukça önem verdiği bir sonuç kısmı eklemiştir ve burada söylediklerini başka metafor ve aforizmalarla tekrar ve tekrar yineler.¹¹

Fakat, din üzerine argümanını sonuçlandırmadan önce Marx araya oldukça önemli başka bir paragraf ekler:

Dinsel acı, aynı zamanda gerçek acının da, gerçek acıya karşı protestonun da ifadesidir. Din, ezilen yaratığın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbidir; tıpkı ruhsuz bir durumun ruhu gibi. O, halkın afyonudur.¹²

Bu pasaj bir önceki pasajdan daha iyi bilinir; fakat bu daha çok bu pasajın sıklıkla alıntılanan (ve yine sıklıkla Marx'ın bütün analizinin özü olarak sunulan) son kısmından kaynaklanmaktadır. Fakat gerçekte bu pasajın ilk cümlesi dinin politik rolünü anlamamızı sağlayan belki de en ilginç ve en önemli kısımdır. Marx'ın, dinin, çekilen acının bir ifadesi olduğu ve bu duruma karşı bir protesto olduğu konusundaki ısrarı, asıl noktadır ve dinin narkotik ve uyutucu etkileri üzerinde yoğunlaşan analizlerin yanlışlığını göstermektedir. Marx'ın bu pozisyonu birçok ilerici, radikal ve hatta devrimci hareketin dinsel bir biçim aldığı, dinsel bir renge büründüğü ya da dindar insanlar tarafından liderlik edildiğine ilişkin önemli tarihsel gerçeğe işaret eder.

Çalışmaları boyunca Marx ve Engels dine ilişkin birçok referansta bulunur ve bu konunun analizini yapar. Mesela, genç Marx Yahudi kurtuluşu hakkında bir polemik olan *Yahudi Sorunu Üzerine* adlı bir çalışma kaleme almıştır;¹³ Engels *Almanya'da Köylü Savaşları*, *Anti-Dühring*, *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*'in İngilizce baskısına önsöz, *Bruno Bauer ve Erken Hristiyanlık*, ve *Erken Hristiyanlığın Tarihi* gibi eserlerinde Hristiyanlığın tarihsel gelişimi ve rolü hakkında bir dizi ilginç katkıda bulunmuştur.¹⁴ Fakat tüm bu yorumların bir ortak noktası vardır: dinsel doktrinleri, sektleri, kiliseleri, hareketleri ve çatışmaları dış görünüşüyle değerlendirmezler, onlara basit budalalıklar muamelesi yapmazlar ya da din adamları tarafından tatbik edilen aldatmacalar olarak görmezler, fakat tüm bunları gerçek sosyal ihtiyaçların ve çıkarların çarpıtılmış yansımaları olarak değerlendirirler. Birkaç alıntı bu noktanın anlaşılmasını sağlayacaktır:

Almanya’da Köylü Savaşları’ndan:

Hatta 16. yüzyılın din savaşları adı verilen şeylerde bile, her şeyden önce, çok olumlu maddi sınıf çıkarları söz konusuydu ve bu savaşlar da, daha sonra İngiltere ve Fransa’da ortaya çıkan iç çatışmalar kadar, sınıf savaşimleri idiler. Eğer bu sınıf savaşimleri o çağda, dinsel bir nitelik taşıyor, eğer çeşitli sınıfların çıkar, gereksinme ve istemleri din maskesi altında gizleniyor idiyse, bu hiç bir şeyi değiştirmez ve çağın koşulları ile kolayca açıklanır.

Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm’in İngilizce baskısına önsözden:

Calvin’in inancı, çağının en gözü pek burjuvalarına uygundu. Onun alinyazısı öğretisi,³⁴ rekabete dayalı ticaret dünyasında, başarının ya da başarısızlığın bir insanın çalışkanlığına ya da becerikliliğine değil de, onun denetleyemeyeceği koşullara bağlı olduğu olgusunun dinsel dışavurumuydu.

Erken Hristiyanlığın Tarihi’nden:

Hristiyanlık orijinal olarak ezilen halkların bir hareketiydi: ilk olarak kölelerin ve özgürlüğüne kavuşmuş kölelerin, tüm haklarından mahrum bırakılmış yoksul insanların, Roma tarafından dağıtılmış ve boyun eğdirilmiş halkların dini olarak ortaya çıktı...

[Köylülerin ve alt sınıfların Orta Çağ’daki ayaklanmaları], Orta Çağ’daki tüm diğer kitle hareketleri gibi din maskesini takmak zorundaydı ve erken Hristiyanlığın yeniden yapılandırılması olarak ortaya çıktılar... Fakat dinsel heyecanın arkasında her seferinde oldukça somut dünyevi bir çıkar bulunmaktaydı.

Ve bu arada aynı çalışmadan İslam üzerine bir dipnot:

İslam Doğululara, özellikle Araplara, yani bir taraftan ticaret ve endüstriyle uğraşan şehirliler ve diğer taraftan, göçebe Bedevilere, adapte edilmiş bir dindir. Fakat içinde periyodik olarak tekrarlanan çatışmaların embriyonu yatar. Şehirliler zenginleşir, “hak”kın nazarında lüks ve umursamazlık içinde yaşarlar. Yoksul ve bu nedenle ahlaken katı Bedeviler bu zenginliklere ve zevklere kıskançlık ve hasetle bakar. Sonrasında bir peygamber, bir Mehdi, etrafında birleşip dinden

uzaklaşanları cezalandırır ve uyulması gereken ritüelleri ve gerçek imanı tekrar tesis eder ve karşılık olarak dinden dönenlerin hazinelerine el koyarlar. Bir yüzyıl boyunca doğal olarak eski dönemlerin yerini alırlar: şimdi yeniden bir iman temizliği gerekmektedir, yeni bir Mehdi ortaya çıkar ve oyun en baştan yeniden başlar. Kuzey Afrikalı Murabıtlar ve Muvahhidler'in İspanya'da giriştiği fetih seferlerinden, İngilizleri oldukça başarılı bir şekilde bozguna uğratan Hartum'un son Mehdisine kadar olan budur... Din elbisesi giydirilmiş tüm bu hareketlerin kaynağı ekonomik nedenlerdir.

Buradaki mesele bu gözlemlerin tamamının ya da bazılarının tarihsel olarak doğru ya da yanlış olması değildir, fakat asıl mesele bu gözlemlerin altında yatan tutarlı metodolojidir.

Dawkins, Hitchens ve Eagleton

Richard Dawkins ilk olarak *The Selfish Gene* kitabıyla tanınmış ve sonrasında popüler bilim konusundaki çalışmalarıyla önemli bir isim ve kariyer yapmış bir evrim biyoloğu. 2006 yılında yayınlanan, dine karşı cepheden bir saldırıyı içeren ve ateizmi savunan bir çalışma olan ve uluslararası bir bestseller haline gelen *The God Delusion* adlı kitabı büyük bir tartışma yaratmıştı ve Ian McEwan, Michael Frayn, *Spectator*, *Daily Mail* ve Stephen Pinker gibi farklı kesimlerin takdirini kazanmıştı.

Baştan belirtmem gerekir ki, Dawkins'in stiline ve zekasına yönelik olarak ortaya çıkan yaygın hayranlığın tamamına katılmıyorum. Marx'tan sonra Dawkins'i okumak, Leo Tolstoy ya da James Joyce'tan sonra Kingsley Amis ya da Agatha Christie'yi okumaya benziyor. Marx koca bir kitabı bir paragrafta toplarken, Dawkins küçük bir makale olacak bir şeyi koca bir kitap haline getiriyor. 460 sayfa uzunluktaki *The God Delusion* entellektüel olarak Marx'ın 1843 tarihli analizinin ilk cümlesinde özetlediği, yani dinin eleştirisinin esas olarak tamamlandığı, argümanın ötesine geçmemektedir. Dawkins'in önerdiği şey dinin Aydınlanmacı, ampirik ve rasyonalist bir inkarıdır; yani onun “tanrı hipotezi” dediği şeyi destekleyecek olgusal delillerin ortada olmadığı ve aksine mevcut delillerin tanrının var olmadığını (mutlak olarak olmasa bile) nerdeyse gösterdiğini savunan “bilimsel” (pozitivist) bir savunudur. Bu iddialar, tanrının varlığını ileri süren muhterem Thomas Aquinas'ın “kanıtlarından” ve “Pascal'ın Belirsizliği”nden Stephen Unwin denilen

adamin yakın zamanlı tuhaf spekülasyonlarına uzanan bir dizi argümanın mantıksal olarak çürütülmesiyle destekleniyordu. Bunun yanı sıra kitap, din adına yapılan garipliklerin ve işlenen günahların değişik örnekleriyle doluydu. Sanırım bu kitapta anlatılanları ilk defa duymuş ve açıklayıcı bulunlar olmuştur; ya da kitap kimilerini, kendilerini bu batıl inançlara kanan cahil kitlelerden daha akıllı hissetmelerini ve bunun tadını çıkarmalarını sağlamış olabilir. Fakat kuramsal olarak kitapta yeni bir şey bulunmamaktadır ve gerçekte 200 yıldır söylenenlerden farklı çok az şey bulunmaktadır.

Bu konudaki tek istisna, Dawkins'in, dinin neden insan toplumlarında bu kadar yaygın olduğunu açıklamaya dair çabasıdır; fakat bu çaba da oldukça acınası bir başarısızlık olarak kalmıştır. Kendini, adanmış bir evrim biyologu olarak açıklamasını, doğal seleksiyon sürecindeki genetik avantajlar çerçevesinde yapma ihtiyacı hisseder; fakat dine karşı olan genel düşmanlığı onu, bireylerin ve toplumların hayatta kalmaları konusunda dinin bir avantaj sağlamış olabileceği, düşüncesini reddetmeye zorlar. Bu çelişkiden sıyrılmak için dinin, hayatta kalma mücadelesinde avantaj sağlayan bir vasfın (yani, çocukların büyükler tarafından kendilerine söylenmiş olanlara inanması eğiliminin) yan etkisi olduğunu öne sürer. Açıkçası, bu açıklama eleştirilere karşı duramaz. Öncelikle, gençliğin etki altında kalabilirliğinin, (özellikle ergenlik çağındaki) gençliğin şüpheliğine ne ölçüde ağır basacağı tartışılır bir konudur. İkinci olarak, bu türden bir etki altında kalabilirliğin avantajlı olduğu iddiası da eşit derecede tartışılır bir konudur. Üçüncü olarak, kuvvetle muhtemeldir ki, etki altında kalabilirliğin hem ölçüsü hem de sağladığı avantajlar esasen sosyal olarak belirlenir ve farklı toplumlarda farklı biçimlerde tezahür eder. Son olarak, çocukların davranış ve inançlarını ebeveynlerin davranış ve inançlarıyla açıklayan her teori gibi bu teori de, eğer sonsuz gerileme (*infinite regression*) tuzağından kurtulmak istiyorsa, öncelikle ebeveynlerin eğilimlerini açıklama problemiyle karşı karşıyadır.

Marx'ın işaret ettiği gibi, "öğretmenlerin de öğrenmeye ihtiyacı vardır."¹⁵ Diğer bir deyişle Dawkins'in açıklaması, bir açıklama gibi görünmemektedir. Üstelik tüm yaklaşımına sirayet etmiş bir araz olarak, *The God Delusion* kitabının ne bu bölümünde ne de başka bir bölümünde yazar, Marx'ın din hakkındaki teorisini ciddiyetle ele almıştır.

Bununla beraber, entellektüel sıradanlık ve vasatlık bu kitaba karşı

yönetilecek temel itiraz değildir. (İkinci sınıf, fakat aynı zamanda makul denilebilecek bir içeriğe sahip olan bir çalışmayı kusurlu bulmak kabalık olurdu.) Temel itiraz noktası, kitabın zayıf metodolojisinden kaynaklanan gerici siyasal çıkarımlarıdır. Marx'ın Alman filozofu Feurbach'a ilişkin olarak söylediği gibi, mekanik materyalizm her zaman idealizme kapı aralar ve Dawkins bu durumun bariz örneklerinden biridir. Farkında olmadan, insan doğası ve davranışlarına ilişkin savunduğu kaba materyalist genetik determinizmle, dinin somut tarihi koşullardaki rolüne ilişkin savunduğu azgın idealizm arasında yalpalar. İnsanların din adına bir şey yaptıklarında davranışlarını belirleyen şeyin gerçekte din olduğuna dair yanlış varsayımını durmadan yineler. "The Improbability of God" adlı makalesinden alıntılanan şu aşağıdaki pasaj onun yaklaşımını özetlemektedir:

İnsanların yaptıkları şeylerin büyük çoğunluğu tanrı adına yapılmaktadır. İrlandalılar birbirlerini havaya onun adına uçuruyorlar. Araplar kendilerini havaya onun adına uçuruyorlar. İmamlar ve Ayetullahlar kadınları onun adına eziyorlar. Dini sebeplerle evlenmeyen papalar ve rahipler insanların cinsel hayatlarını onun adına alt üst ediyorlar. Yahudi şöhetler hayvanların boğazlarını canlı canlı onun adına kesiyorlar. Dinin geçmiş tarihlerdeki başarıları (kanlı haçlı seferleri, işkenceci engizisyonlar, kitle katliamı yapan konkistadorlar, kültürleri yok eden misyonerler, bilimsel gerçeğin her bir yeni parçasına karşı yasalarla desteklenen ve son ana kadar sürdürülen direnç) daha da etkileyicidir. Din ne işe yarar? Gittikçe daha açık hale geldiğine inanarak diyorum ki, cevap kesinlikle hiçbir şeydir. Herhangi bir türden tanrının var olduğuna inanmak için hiçbir neden bulunmamaktadır ve var olmadıklarına inanmak için oldukça iyi nedenler bulunmaktadır. Tüm bunlar tamamen büyük bir zaman ve hayat kaybıdır. Bu kadar trajik olmasaydı kozmik ölçülerde bir şaka olarak düşünülebilirdi.¹⁶

Gerçekte bu yaklaşım, birçok savaşın nedeninin din olduğunu söyleyen biraz daha güçlendirilmiş şu bildik her derde deva ilaçlardan başka bir şey değildir. Bir anlık bir eleştirel analizin bile karşısında duramaz. İrlanda örneğini ele alalım. İrlanda'daki çatışmanın esas ve öncelikli olarak dinle ilgili olduğu görüşü açıkça yanlış ve bariz bir biçimde gerici. Olayın gerçek aktörlerinin yapmış olduğu açıklamalar ve onların sahip oldukları bilinç açısından da bu görüş yanlıştır. Birçok

Cumhuriyetçi, Katolik olsa da hiçbir Katoliklik için savaştığını söylemeyecektir (ya da savaştığına inanmamaktadır); onlar bağımsız ve birleşik bir İrlanda için savaşmaktadırlar. Durum dinsel bağnazlığın daha büyük bir rol oynadığı Unionist’ler tarafında biraz daha belirsizdir; bununla beraber ilan edilmiş temel amaç “Britanyalı” kalmak olarak ifade edilebilecek “milli” bir amaçtır. Bunun yanı sıra bu çatışan milli isteklerin arkasında yatan şey ekmek ve şarap doktrinine ilişkin dinsel farklılıklar ya da papanın yanılabilirliği gibi konular değil fakat sömür, yoksulluk, ayrımcılık ve baskı gibi gerçek ekonomik, sosyal ve politik meselelerdir. Bu çatışmayı esasen dinle ilgili bir şey olarak görmek gerici bir tutumdur çünkü İrlandalılığı ıskallık ve aptallıkla ilişkilendiren ırkçı klişelere uyar ve Britanya yönetimini savaşan dinsel sektler arasında tarafsız bir arabulucuymuş gibi meşrulaştırır.

Dawkins Irak savaşına karşı çıkmıştı ve siyaseten George Bush’a yakın birisi değildir, fakat “terörle savaş” yapıldığının iddia edildiği bir ortamda dine yönelik yaklaşımı, istemiyerek bile olsa, daha da gerici bir pozisyon haline gelmektedir. Çünkü Bush, Cheney, Blair ve Brown gibi neo-conların ideolojisinin merkezinde, Müslümanların “Batı” düşmanlığının sebepsiz ve haksız olduğu iddiası yatmaktadır. Var olan durum Batı emperyalizmine, onun sömürsü ve hakimiyetine bir tepki ya da cevap olarak değil, fakat daha çok Müslüman olmayan dünyayı yok etmeyi, fethetmeyi ya da belki de dinini değiştirmeyi amaçlayan din temelli saldırgan bir kampanya olarak görülmektedir.

Bazıları bu amaçları hakim İslam anlayışına has şeyler olarak görürler;¹⁷ Bush, Blair ve Ortakları içinse İslam’ın “şeytanca” çarpıtılması ve yanlış yorumlanmasından türerler fakat her iki durumda da motivasyon dinseldir. Bu yorum, ABD birliklerinin Suudi Arabistan’dan çekilmesi gibi açık siyasal taleplerde bulunan El Kaide’nin ve Irak’ta olanlar yüzünden harekete geçtiklerini söyleyen Londra’nın 7/7 bombacılarının açıklamalarını hiçe saymaktadır ve kafa karıştırılmaktadır. Metroya bomba koyarak ya da uçaklarla binalara saldırarak Amerika, Britanya ya da başka bir büyük Batı devletinin yok edilebileceğini, fethedilebileceğini ya da dininin değiştirilebileceğini iddia etmek öylesine absürd bir düşüncedir ki, sürdürülebilir herhangi bir kampanyanın gerçek sebebi olamaz. ABD’nin terörist hareketlerle İsrail’i desteklemekten vazgeçeceğini ya da Afganistan’dan çıkacağını sanmak da yanıltıcıdır fakat tamamen mantıksız değildir. Bununla beraber Bush,

Blair ve Ortakları içinse “dinsel” yorum zorunludur, çünkü o olmadan emperyalizmin ve kendi politikalarının suçlarını kabullenmeye zorlanacaklardı; işte Dawkins’in yaklaşımı da bu durumla içiçe geçer ve onu güçlendirir:

‘Akılsızlık’, bir telefon kulübesinin birileri tarafından kırılıp dökülmesini anlatmak için kullanılacak uygun bir kelime olabilir. Fakat 11 Eylül’de New York’a çarpan şeyin ne olduğunu anlamamıza yardım etmez... Bu saldırı din kaynaklıydı. Din aynı zamanda, bu türden ölümcül silahlar kullanılmasını teşvik eden Orta Doğu’daki bölünmüşlüğü de esas kaynağıdır. Fakat bu başka bir hikâye ve burada ilgilendiğim konu değil. Burada ilgilendiğim konu silahın kendisiyle ilgili. Dünyayı dinle ya da İbrahimi dinlerle doldurmak, sokakları kullanılmaya hazır silahlarla doldurmaya benzetmektedir.¹⁸

Dawkins’e benzeyen fakat ondan daha beter olan başka biriye Christopher Hitchens’dır. Kendi kendine hizmet eden kişisel anekdotlar ve alakasız gazetecilik polemikleri dolu *God is Not Great* [Tanrı Ulu Değildir] adlı kitabının entelletüel seviyesi, *The God Delusion* kitabından daha da düşüktür. Ateizmin İslamifobiye uyarlanması çabasını kitabın başlığında (başlık Müslümanların ezan okurken söyledikleri “Tanrı Uludur” sözüne alaycı bir referans yapmaktadır) ve devam eden sayfalarında görmek mümkündür. Sanırım radikal geçmişine duyduğu saygıdan Marx’ın din üzerine olan birkaç önemli paragrafını onaylayarak alıntılar. Sonrasında bunların anlamlarını tamamen unutarak devam eder. Kitabın önemli bölümü “Religion Kills” [Din Öldürür]’de bizi çatışma içindeki altı şehirde (Belfast, Beyrut, Bombay, Belgrad ve Beytullahim) bir gezintiye çıkarır ve her bir şehirde yaşanan çatışmanın hızlı bir özetini, esasen dinsel düşmanlıklar temelinde ve tarihe, emperyalizme, baskı ya da sınıflara herhangi bir referans yapmadan sunar. Bu haliyle sosyo-politik analizin kötü bir kopyası gibidir. Filistin “analizi” özellikle çarpıcıdır:

İsrail’in oldukça parlak ve düşünceli diplomat ve devlet adamlarından biri olan Abba Eban’ı ilerlemiş yaşında New York’ta bir konuşma yaparken dinledim. İsrail-Filistin sorununda dikkatleri çekmesi gereken ilk şeyin, sorunun çözümünün kolaylığı olduğunu söylemişti... Kabaca denk güçlerde iki halk, aynı toprak parçası üzerinde hak iddia ediyordu. Çözüm tabi ki yan yana iki devlet yaratmaktı. Bu kadar apaçık olan

bir şeyi kapsamak insanın aklının sınırları içerisinde miydi? On yıllar önce, eğer mesiyani hahamlar ve mollalar ve rahipler bu meseleden uzak tutulabilmiş olsaydı, olabilirdi. Her iki taraftaki cılgın din adamları tarafından Tanrı kökenli otoriteye atfedilen ve (bütün Yahudilerin ölmesini ya da din değiştirmesini takip edecek bir) kıyamet için çabalayan Armageddon saplantılı Hristiyanlar tarafından desteklenen ayrıcalıklı konum, durumu katlanılmaz bir hale getirdi ve tüm insanlığı nükleer savaş tehlikeleri içeren bir çatışmanın rehinesi yaptı. Din her şeyi zehirler.

Bu gülünç bir durum; Hitchens, (YouTube'dan kelime kelime alıntılıyorum) “dünyadaki nefretin ana kaynağının din olduğuna tamamen ikna oldum” derken,¹⁹ aynı zamanda, bu nedenin kapitalizm, emperyalizm, eşitsizlik, sömürü ya da sınıf mücadelesi gibi maddi gerçekler olmadığını yalnızca insanların aklına takılıp kalmış yanlış bir fikir olduğunu söylemektedir.

Fakat, Dawkins ve Hitchens'in argümanlarına kuvvetle karşı çıkmak, dinin klasik Marxist eleştirisini sulandırmayı ya da kapıyı dinsel fikirlerle teorik bir uzlaşmaya aralamayı içermemektedir. Bu noktada, insanda iyi duygular uyandırmayan Hitchens yerine, daha kafa dengi ve neden sakınılması gerektiği konusunda bir örnek teşkil eden Terry Eagleton'a yönelmek gerekiyor. Eagleton, geçmişte Philip Larkin'in ırkçılık ve bağınazlıklarına savaş açmış, Marksizme yakın, saygın bir kültür ve edebiyat kuramcısıdır. Yakın zamanlarda meslekdaşı Martin Amis'in İslamofobik yaklaşımlarını reddetmesiyle öne çıkmıştı. 2006 tarihinde, *London Review of Books*'da *The God Delusion* kitabının oldukça eleştirel bir değerlendirmesini yapmıştı. Her ne kadar Eagleton'ın bu kitap değerlendirmesi, buradaki argümanlara benzer argümanlar ileri sürse de (mesela İrlanda'yla ilgili olarak), eleştirisinin genel çerçevesi Marksist değildir. Eagleton'ın temel argümanı, Dawkins'in sanki tüm dinleri temsil ediyorlarmışçasına Hristiyanlık ve İslamiyet gibi köktenci dinlere saldırması, diğer yandan da büyük oranda bilgisiz olduğu daha sofistike ve “liberal” teolojiji göz ardı etmesidir:

İnsan merak ediyor, Dawkins'in Aquinas ve Duns Scotus arasındaki epistemolojik farklar hakkındaki görüşü nedir? Eriugena'nın öznellik, Rahner'in inayet, Moltmann'ın umut hakkında yazdıklarını okudu mu? Onları hiç duydu mu? Ya da halinden memnun bir şekilde en zor

davasından bihaber, rakibini yeneceğini düşünen kibirli genç bir avukat gibi mi düşünmektedir?²⁰

Dawkins'in kitabının bir eleştirisi olarak bu söylenenlerin bir geçerliliği vardır, fakat burada aynı zamanda ciddi problemler de bulunmaktadır. Öncelikle, aklîselim bir şekilde ateizmi savunmak ve teolojiyi reddetmek için Hristiyanlığın (ya da Budizmin ya da Zerdüştlüğün) bütün eksilerini ve artılarını bilmek gerektiğini iddia etmek mantıklı görünmemektedir. İkinci olarak, Eski Ahit'in intikamcı tanrısına karşı liberal teologların ruhani ve kişiler üstü sevgi ve hoşgörü tanrısını koyarken, şüphesiz liberal bir tanrının gerçekten var olabileceği ya da inanmaya değer olduğu konusunda kapıyı açık bırakmaktadır. İsa'nın anti-empyrealist bir devrimci olarak portresini çizerken de aynı şeyi yapmaktadır:

İsa deli ya da mazoşist olduğu için ölmedi, fakat Roma devleti ve onun çeşit çeşit yerel dalkavukları ve bekçi köpekleri onun sevgi, merhamet ve adalet mesajından, onun yoksullar arasındaki popülaritesinden korktukları için öldü ve oldukça belirsiz bir siyasal ortamda bir kitle ayaklanmasını önlemek amacıyla ortadan kaldırıldı.²¹

Bir Marksist için Dietrich Bonhoeffer'in sevgi dolu, şefkatli, kişilerüstü tanrısı ya da Terry Eagleton'ın radikal İsa'sı, Ian Paisley ya da Osma Bin Laden'in nahoş bağınaz tanrıları gibi insan ürünü, hayali tasarımlardır.

Din ve Sosyalist Siyaset

Bu yazıyı bitirirken yukarıdaki analizden çıkan temel siyasal sonuçların kısa ve oldukça şematik bir özetini sunacağım.

Öncelikle ve (yaygın bir yanlış temsiliyetle beslenmiş) genel kanının tersine Marksist sosyalistler, kesin olarak, dinin yasaklanmasıyla ilgili herhangi bir fikrin karşısındadırlar. Bu yeni bir fikir değildir; Fransız sosyalist Louis Blanqui'nin taraftarlarının bir önerisine karşı Engels tarafından ta 1874 yılında açık olarak ifade edilmiş bir pozisyonudur. Engels tarafından öne sürülen gerekçe geçerliliğini bugün de korumaktadır:

Herkesten daha radikal olduklarını ispatlamak için, 1793'te olduğu gibi,

tanrıyı kararnameyle feshettiler:

‘Komün, insanlığı, geçmiş sefaletin bu hayaletinden’ (Tanrıdan), ‘bu davadan’ (var olmayan Tanrı dava oluyor!) ‘mevcut sefaletlerinden ilelebet kurtaracaktır. — Komünde papazlara yer yoktur; her türlü dinsel gösteri, her türlü dinsel örgütlenme yasaklanmalıdır.’

İnsanları *par ordre du mufti* (müftünün emri ile) tanrıtanımazlar haline getirmek yolundaki bu istem, Komünün iki üyesi tarafından imzalanmıştır; bunların iki şeyi keşfetmek için yeterli olanağa kesinlikle sahip bulunmaları gerekirdi: Birincisi, kâğıt üzerinde her şey buyrulabilir, ama bu onun uygulanacağı anlamına gelmez; ikincisi, arzulanan inançları güçlendirmenin en emin yolu baskıdır!²²

Dinin yasaklanmasından ziyade Marksistler, dinin devletle ilişkisi açısından özel bir mesel olması gerektiğini ve eksiksiz bir dinsel özgürlüğün hem kapitalizm hem de sosyalizmde geçerli olması gerektiğini savunurlar. Lenin bu durumu, 1905 yılından bir makalede kesin bir dille dile getirmişti:

Dinin devletle ilişkisi olmaması, dinsel kurumların hükümete değin yetkileri bulunmaması gerekir. Herkes istediği dini izlemek ya da dinsiz, yani kural olarak bütün sosyalistler gibi ateist olmakta tamamen özgür olmalıdır. Vatandaşlar arasında dinsel inançları nedeniyle ayırım yapılmasına kesinlikle göz yumulamaz. Resmi belgelerde bir vatandaşın dininden söz edilmesine de son verilmelidir.²³

Marksistlerin dinin ortadan kalkmasıyla ilgili olarak söyleyecekleri tek şey, yabancılaşma, sömürü, baskı ve benzeri sosyal nedenlerin yok olmasıyla birlikte dinin yavaş yavaş sönümleneceğidir. Bununla beraber Marksist sosyalistler, dine herhangi bir devlet ayrıcalığının sağlanmasına karşı çıkarlar ve kilise gibi devlet destekli dinsel kurumların devletten ayrılmasını savunurlar.

Kaçınılmaz olarak dine yönelik Marksist yaklaşımla ilgili genel algı Rusya, Doğu Avrupa, Çin, Küba, Kuzey Kore gibi Stalinist rejimlerin deneyimlerinden oldukça etkilenmiştir. Bu deneyimlerin sistematik bir analizi bu kısa makale içinde mümkün görünmemektedir, fakat bu derginin okurları bu rejimlerin gerçek sosyalizm ya da Marksizmin temsilcisi olmadığını gayet iyi bilmektedir. Yine de bazı gözlemlerde bulunmaya değer. Dine yönelik Stalinist baskı sıklıkla

abartılmış ve yanlış anlaşılmıştır. Abartılmıştır çünkü, genel olarak Stalinist rejimler belli başlı dinleri ya da onların kurumlarını baskı altına almamış fakat onlara izin vermiş ve siyaseten itaatkar oldukları ölçüde (ki genellikle öyle olmuşlardır) onlarla ittifak içinde olmuşlardır. Yanlış anlaşılmıştır çünkü, dinsel gruplar ve dindar bireyler gadre uğradıklarında bunun temel nedeni dinsel inançları değil sebep oldukları siyasi sıkıntılar olmuştur. “Komünist” devletlerin dine yönelik davranışlarının genel bir değerlendirmesi Paul Siegel’in *The Meek and the Militant* kitabının son bölümünde bulunabilir²⁴; Rus Devrimi’nin Müslüman azınlıklara yaklaşımının ele alındığı oldukça faydalı bir çalışma için, Dave Crouch’ın bu derginin önceki sayılarında yayınlanan yazısına bakılabilir.²⁵ Crouch devrimin ilk yıllarında Bolşeviklerin nasıl yukarıda genel hatları çizilmiş olan Leninist stratejiye bağlı kaldıklarını ve Müslümanları kazanmakta nasıl başarı gösterdiklerini, diğer taraftan Stalin’in yükselişinin nasıl tepeden inme (örtünmeye karşı ve feci sonuçları olan saldırılar gibi) otoriter politikalara neden olduğunu göstermektedir.

Çok sayıda ve çeşitli dinsel temalı popüler hareketlere yönelik tavırlarını belirlemede Marksistler, çıkış noktası olarak, hareketin liderlerinin ya da destekçilerinin dinsel inançlarını, ya da söz konusu dinin doktrinleri ve teolojisini değil, fakat hareketin temsil ettiği sosyal güçler ve çıkarlar üstünde şekillenmiş olan siyasal rolünü alırlar.

Bunları bir bağlama yerleştirmek için sırasıyla Katolikliğin ve Protestanlığın tarihsel rollerine bakalım. Orta Çağlarda ve Erken Modern zamanlarda Katoliklik esas olarak feodal aristokrasinin diniydi ve bu nedenle neredeyse evrensel olarak gericiydi. Buna karşın radikal Protestanlık, yükselen burjuvaziye ya da alt tabaka unsurları ya da onların solundakileri temsil etme eğilimindeydi. Bu zamanların büyük isyancıları ve devrimcileri, Thomas Muenzer, John Lilburne ve Gerard Winstanley, tutkulu Protestanlardı –bugünün diliyle aşırı ve köktendinciler. Fakat bu burjuva isyancıları ne zaman ki iktidarı ele geçirdiler, Marks’ın deyişiyle “ilkel sermaye birikimi”nin iştirakçileri ve habis sömürgeciler ve köle tacirleri haline geldiler. Oliver Cromwell İngiltere’de devrimci ve kralı öldüren kişi olarak ortaya çıkarken, İrlanda’da zalim Cromwell olmuş ve özellikle Katolik köylülüğü ezen kişi haline gelmişti (bu kötü şöhreti İrlanda’da hala canlıdır). Hollandalı Protestan şehir ahalisi Hollanda Devrimi’nde Avrupa’nın kahramanları olmuş olabilirlerdi, fakat

apartheidle birlikte Afrika'nın kötü insanları haline gelmişlerdi. Katolik kilisesinin güçlü gerici rolü Avrupa'da, özellikle güney Avrupa'da, devam etti; İspanya'da Franco'ya aktif destek verdi, Mussolini ve Hitlerle el sıkıştı. Bu rol azalarak da olsa varlığını bugün hala İtalya, İspanya ve Güney Almanya'daki ana muhafazakar partilerde sürdürmektedir. Fakat Katolikliğin ve dinin genel olarak güçlü olduğu İrlanda ve Polonya gibi Avrupa ülkelerinde kilise, ılımlı ama etkili bir biçimde kendisini ulusal baskıya karşı sürdürülen muhalefetle özdeşleştirmeyi becerebilmişti.

17. yüzyıla bakan bir sosyalist, Katolik monarklara ve imparatorlara karşı, kendisini hemen Protestan isyancılarla özdeşleştirecektir. 1916 yılının İrlandasına ya da 1970'lerin Belfastına bakan bir sosyalist kendisini, "Protestant" Birlikçilerle değil, "Katolik" Milliyetçilerle özdeşleştirecektir. Polonya'daki Solidarność hareketinin yükselişini Gdansk'ın "gerici" Katolikleri ve Sovyetlerin "ilerici" ateist komünistleri arasındaki bir çatışma olarak gören bütün sosyalistler kendilerini sonunda emperyalist zalimin yanında bulmuştur. Aynı durum bugün Tibet/Çin çatışması ve her şeyden önce, Orta Doğu'daki mücadeleler için de geçerlidir.

Bu argümanı güçlendirecek daha birçok başka örnek verilebilir. Malcolm X'e ilişkin tavrını onun gerici dinsel inançları ve *The Nation of Islam* üyesi olması üzerinden değerlendiren, Bob Marley'e ilişkin tavrını onun eski tiran Haile Selassie'nin kutsallığına duyduğu inanç üzerinden değerlendiren, ya da Hugo Chavez'e olan tavrını ise ilan ettiği Katoliklik ve Papa hayranlığı üzerinden değerlendiren bir sosyalist nerede olurdu? Maalesef, Chavez ve Marley'le olan ilişkisini bu düzeyde kavramakta zorluk çekmeyen bir sözde sosyalist, güçlü burjuva propagandasının altında, söz konusu din İslam olunca aynı yaklaşımı uygulamayı becerememektedir. Meseleyi daha çarpıcı ifade etmek için şöyle formüle edeyim: Marksizmin ve uluslararası sosyalizmin bakış açısından cahil, muhafazakar, batıl inançlı ve Hamas'ı destekleyen Müslüman Filistinli bir köylü, Siyonizmi destekleyen (eleştirel de olsa) eğitilmiş, liberal, ateist bir İsrailli'den daha ilericidir.

Buradan çıkacak sonuç şudur ki, Marksist sosyalistler, belli başlı dinlerden herhangi birinin, tabiatı gereği ya da doktrinleri açısından diğerlerinden daha çok ya da az ilerici olduğu fikrine itibar etmez. Belirleyici olan doktrin değil, fakat belirli sosyal koşulların sosyal temelleridir. Bu nedenle, ABD'de bir taraftan Moral Majority'nin sağcı,

ırkçı, emperyalist Hristiyanlığını ya da Mormonları ve diğer taraftan Martin Luther King'in solcu, ırkçılık ve savaş karşıtı Hristiyanlık geleneğini bulabiliriz. Güney Afrika'da apartheid yanlısı ve karşıtı Hristiyanlıklar vardı; Latin Amerika'da sağcı, oligarşi ve diktatörlük yanlısı Katoliklik anlayışı ile solcu, "kurtuluş teolojisi"ni benimseyen bir Katoliklik anlayışı var ve tabi ki İslam'ın çok sayıda, değişik, sıklıkla birbiriyle çelişen versiyonları bulunmaktadır.

İslam'ın özellikle gerici bir din olduğunu meşrulaştırmak için kullanılan temel argüman kadınlara ve homoseksüellere yönelik (Müslüman ülkelerde sık görülen) tavırlardır. Bu argümanı ileri sürenlere hatırlatmak gerekir ki, aynı tavırlar daha yakın zamana kadar Batı toplumlarında da sıklıkla görülen hadiselerdi ve hala birçok Hristiyan kilisesinin öğretilerinde mevcut bulunmaktadır. Fakat bu argümandaki temel hata bizi tekrar Marksist materyalizmin temellerine geri götürmektedir –Müslüman Kutsal Aile'nin sırrı, dünyevi Müslüman ailenin içinde yatmaktadır. Kadınların Müslüman toplumlardaki yerini belirleyen İslami dinsel bilinç değildir; fakat kadınların toplum içindeki gerçek konumları, İslami dinsel inançları şekillendirmektedir. İslam, Arap yarımadasında doğmuş, batıda Kuzey Afrika'ya doğuda ise Orta Asya'ya doğru yayılmıştır. Yüzyıllar boyunca bu büyük coğrafi kuşak büyük ölçüde fakir, azgelişmiş bir bölge olarak kalmış ve bugün de hala önemli oranda böyle kalmaya devam etmektedir. Aynı gelişme seviyesinde, aynı sosyal yapılara sahip fakat farklı dinlere mensup olan diğer toplumlar da (İrlanda'dan Çin'e kadar) kadınların ve gaylerin ezilmesiyle ilgili olarak benzer görüntüler sergilemektedir.

Son olarak, devrimci partinin dindar işçilerle ilişkisi meselesi vardır. Dinin büyük kitleler arasında güçlü olduğu ülkelerde faaliyet gösteren böylesi bir parti, devrimin, büyük çoğunluğu hala dindar olan işçiler tarafından yapılacağını hesaba katmak zorundadır. İşçilerin büyük çoğunluğunun dinsel yanılsamalardan kurtuluşu, argümanlar, broşürler ya da kitaplarla değil, fakat devrimci mücadeleye ve ötesinde sosyalizmin inşasına katılmalarıyla gerçekleşecektir. Böylesi bir durumda dinsel farklılıkların ya da dindar olanlarla olmayanlar arasındaki farkların işçi sınıfının mücadele birliğini engellememesini garanti altına almak, partinin yükümlülüklerinden biridir. Dahası, böylesi bir parti işçi sınıfını, işyerlerinde ve toplumda harekete geçirebilen gerçek bir kitle partisine dönüştükçe, kaçınılmaz olarak saflarında dindar ya da yarı dindar

kalmaya devam eden işçileri barındıracaktır. Böylesi işçileri dinsel yanılsamalarından dolayı reddetmek materyalist olmayan sektör bir yaklaşım olacaktır. Bu durum, dinin bilincin en önemli unsuru olduğunu ve ayrıca bilincin pratikten daha önemli olduğunu iddia eden dinsel/idealist hatayı paylaşmak anlamına gelecektir. Aynı zamanda, parti dindar bir parti (yani politikası, stratejisi ya da taktikleri dinsel kaygılarla belirlenen bir parti) haline gelmemelidir. Parti, işçi sınıfının kolektif çıkarları ve mücadelesini ifade eden teori, yani Marksizm tarafından, devrimci zafere kılavuzluk edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, partinin, dindar üyelerini eğitip etkileyeceği ve tersinin olamayacağı konusunu garanti altına alması gerekmektedir.

Bolşevik Parti böylesi koşullar içinde çalışan bir devrimci partiydi ve partinin önde gelen kuramcısı Lenin “The Attitude of the Workers’ Party to Religion” [İşçi Partisinin Din Konusundaki Tutumu] adlı 1909 tarihli makalesinde bu konulara belli bir kavrayış ve açıklıkla yaklaşmıştı. Bu metinden birkaç uzun alıntı yapalım:

Marksizm materyalizmdir. Böyle olduğuna göre, 18. yüzyıl Ansiklopedicilerinin materyalizmi ya da Feuerbach’ın materyalizmi kadar dinin amansız düşmanıdır... Ama Marks ve Engels’in diyalektik materyalizmi, materyalist felsefeyi tarih alanına... uyguladığı için... daha ileri gider. Şöyle der: Dine karşı nasıl mücadele edeceğimizi bilmek zorundayız ve bunu yapmak için ise, yığınlar arasında inancın ve dinin kaynağını materyalist bir yolda açıklamak zorundayız. Din ile mücadele soyut ideolojik öğütlerle sınırlandırılmaz ve bu mücadele böylesine öğütlere indirgenmemelidir. Dinin toplumsal köklerini ayıklamayı amaçlayan sınıf hareketinin somut pratiği ile bağlanmalıdır.

Niçin din... tutunmaktadır? Halkın cahilliği yüzünden diye yanıtlar burjuva ilericisi, radikal ya da burjuva materyalisti. Öyleyse: “Kahrolsun din, yaşasın tanrıtanımazlık; tanrıtanımaz görüşleri yaygınlaştırma başlıca görevimizdir!” Marksist, bunun doğru olmadığını, bunun yüzeysel bir görüş... olduğunu söyler. Bu, dinin köklerini yeterince derinlemesine açıklamaz; bunları materyalist bir yolda değil de, idealist bir yolda açıklar... Dinin en derin kökleri bugün, çalışan yığınların toplumsal olarak ayaklar altına alınmış durumunda ve onların, her gün ve her saat sıradan çalışan insanlara, savaşlar, depremler vb. gibi olağanüstü olayların verdiğinden bin kez daha şiddetli olarak, acıların en korkuncunu, işkencelerin en vahşisini veren kapitalizmin kör güçlerinin

karşısında, görünüşteki tam çaresizliklerindedir.

Bu, dine karşı eğitsel kitapların zararlı ya da gereksiz olduğu mu demektir? Hayır, böyle bir şey diyen yok. Bu demektir ki, sosyal-demokrasinin tanrıtanıma propagandası, onun temel görevine, sömürülen yığınların sömürülenlere karşı sınıf mücadelelerinin gelişmesine bağlı kılınmalıdır.

Belli bir bölgede ve belli bir sanayi dalındaki proletarya, totalim ki, epeyce sınıf bilincine ulaşmış sosyal-demokrat ve kuşkusuz tanrıtanıma ileri bir kesimle, kırıklıkla ve köylülükle bağlarını daha sürdürmekte olan, tanrıya inanan, kiliseye giden, ya da hatta –diyelim bir hristiyan işçi sendikasını örgütleyen– yerel papazın doğrudan etkisi altında olan geri kesim olarak ikiye bölünmüş olsun. Ayrıca, totalim ki, bu yöredeki ekonomik mücadele bir greve yol açtı. Grev hareketinin başarısını her şeyin üstünde tutmak, bu mücadelede işçilerin tanrıtanıma ve Hristiyanlar olarak bölünmelerine şiddetle karşı koymak, böylesine bölünmelere karşı şiddetle direnmek bir Marksistin görevidir. Böyle durumlarda, tanrıtanıma propaganda gereksiz ve zararlı olabilir –geri kesimleri ürkütme, seçimlerde bir sandalye yitirme vb. yolunda dar kafalıca bir korku açısından değil de, modern kapitalist toplum koşulları altında, hristiyan işçileri sosyal-demokrasiye ve tanrıtanımaza açık tanrıtanıma propagandasından yüz kere daha iyi dönüştürecek olan sınıf mücadelesinin gerçek ilerlemesi açısından.

Biz, tanrıya inancını koruyan işçiyi sosyal-demokrat partiye kabul etmekle kalmamalı, onları özellikle arayıp bulmalıyız; onların dinsel inançlarına karşı en küçük bir tecavüzün kesinlikle karşısındayız, ama onları da, parti programımıza karşı etkin bir mücadele versinler diye değil, bu programın esaslarına göre eğitmek üzere saflarımıza almaktayız.²⁶

Bu alıntılar, tüm bu makalede tartışılan şeyleri teyit etmektedir; yani, günümüz politik koşullarında çok hayati olan din meselesinin doğru bir şekilde ele alınması konusu, *ad hoc* yargılar ya da taktikler, ya da seçimle ilgili fırsatçılıkla ilgili değil, fakat Marksist diyalektik materyalizmin en temel fikirlerinin anlaşılmasıyla ilgilidir.

Notlar:

- 1: Boulangé, 2004.
- 2: Engels, 1989, pp366-367.
- 3: Engels, 1989, p382.
- 4: Marx and Engels, 1991, p42.
- 5: Marx and Engels, 1991, p47.
- 6: Marx and Engels, 1848.
- 7: Marx, 1977.
- 8: Engels, 1883.
- 9: Trotsky, 1964, p361 (vurgu bana ait).
- 10: Marx, 1970.
- 11: “Halkın aldatıcı mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemek anlamına geliyor”; “Öyleyse dinin eleştirisi, dinin halesini oluşturduğu bu gözyaşları vadisinin tohum halindeki eleştirisi anlamına geliyor”; “Zincirlerin her yanını örten imgesel çiçeklerden eleştiri, insanın süssüz ve umut kırıcı zincirler taşıması için değil, ama onları atması ve canlı çiçeği devşirmesi için zincirleri arındırıyor”; “Böylece gökyüzünün eleştirisi yeryüzünün eleştirisine... dönüşüyor” vb.
- 12: Marks’ın kendi vurgusu.
- 13: Bu anlaşılması oldukça güç metin özellikle tartışmalıdır, çünkü Marks’ın anti-Semitizmine bir kanıt olarak gösterilir. John Rose bu meseleyi International Socialism dergisinin bu sayısında yayınlanan makalesinde ayrıntılı olarak tartışmaktadır. Ayrıca bakınız, Draper, 1977; Bhattacharyya, 2006.
- 14: Hepsi, Marx and Engels, 1957 içinde mevcuttur.
- 15: Marx, 1845.
- 16: Dawkins, 1998.
- 17: Dawkins’in kendisi de bu fikri ya da buna benzer bir şeyi savunmaktadır. Bakınız Dawkins, 2007, pp346-347.
- 18: Richard Dawkins, “Religion’s Misguided Missiles”, Guardian, 15 September 2001.
- 19: Hitchens’in bu konuda nereye kadar gittiğini kestirebilmek kolay değil. YouTube’da yayınlanan ve Papaz Al Sharpton’la yaptığı tartışmadan alıntı yapmak istiyorum: “Görüyorsunuz, düşmanlarımızı sevmiyorum ve onları seven insanları da sevmiyorum. Düşmanlarımızdan nefret ediyorum ve öldürülmeleri gerektiğini düşünüyorum... Tamamen kaniyim ki, bizim bütçemizi tehdit eden bütçelere sahip herhangi bir ülke olmamalı ve bu konuda duygusal davranmıyorum.” “Düşmanlarımız” ve “bütçemiz” derken kastettiği ABD emperyalizminin düşmanları ve bütçesidir.
- 20: Eagleton, 2006.

- 21: Eagleton, 2006.
- 22: Marx and Engels, 1957.
- 23: Lenin, 1965.
- 24: Siegel, 1986.
- 25: Crouch, 2006.
- 26: Lenin, 1973.

Referanslar:

Bhattacharyya, Anindya, 2006, "Marx and Religion", Socialist Worker, 4 March 2006,

www.socialistworker.co.uk/art.php?id=8373

Boulang , Antoine, 2004, "The Hijab, Racism and the State", International Socialism 102 (spring 2004), www.isj.org.uk/index.php4?id=45

Crouch, Dave, 2006, "The Bolsheviks and Islam", International Socialism 110 (spring 2006), www.isj.org.uk/index.php4?id=181

Dawkins, Richard, 1998, "The Improbability of God", Free Inquiry, volume 18, number 4 (autumn 1998), available from: www.positiveatheism.org/writ/dawkins3.htm

Dawkins, Richard, 2007, The God Delusion (Black Swan).

Draper, Hal, 1977, "Marx and the Economic-Jew Stereotype", in Karl Marx's Theory of Revolution, volume one: State and Bureaucracy (Monthly Review), www.marxists.de/religion/draper/marxjewq.htm

Eagleton, Terry, 2006, "Lunging, Flailing, Mispunching", London Review of Books, 19 October 2006, www.lrb.co.uk/v28/n20/eagl01.html

Engels, Frederick, 1883, speech at Marx's graveside, from Der Sozialdemokrat, 22 March 1883, www.marxists.org/archive/marx/works/1883/death/dersozl.htm

Engels, Frederick, 1989 [1886], Ludwig Feuerbach and the End of Classical German Philosophy, in Karl Marx and Frederick Engels, Selected Works, volume three (Progress), alternative version online: www.marxists.org/archive/marx/works/1886/ludwig-feuerbach/

Lenin, Vladimir, 1965 [1905], "Socialism and Religion", in Collected Works, volume ten (Progress), www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/dec/03.htm

Lenin, Vladimir, 1973 [1909], "The Attitude of the Workers' Party to Religion", in Collected Works, volume 15 (Progress), www.marxists.org/archive/lenin/works/1909/may/13.htm

Marx, Karl, 1845, Theses on Feuerbach, translation online: www.marxists.org/archive/marx/works/1845/theses/

Marx, Karl, 1970 [1844], Introduction to a Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right (Cambridge University) www.marxists.org/archive/

marx/works/1843/critique-hpr/intro.htm

Marx, Karl, 1977 [1859], Preface to a Contribution to the Critique of Political Economy (Progress),

www.marxists.org/archive/marx/works/1859/critique-pol-economy/preface.htm

Marx, Karl, and Frederick Engels, 1957, On Religion (Progress), www.marxists.org/archive/marx/works/subject/religion/

Marx, Karl, and Frederick Engels, 1848, Manifesto of the Communist Party, alternative translation online: <http://ebooks.adelaide.edu.au/m/marx/karl/m39c/>

Marx, Karl, and Frederick Engels, 1991 [1845], The German Ideology (Lawrence & Wishart),

www.marxists.org/archive/marx/works/1845-gi/

Siegel, Paul, 1986, The Meek and the Militant—Religion and Power Across the World (Zed), sections available online: www.marxists.de/religion/siegel-en/

Trotsky, Leon, 1964, The Age of Permanent Revolution (New York).

Orijinal metin: John Molyneux, “More than opium: Marxism and religion”, International Socialism, Summer 2008.

Çeviren: *Erkan Doğulu*

Hüda-perest sosyalizm versus bilimsel sosyalizm¹

Nesrin Yumak

Siyasal İslam'ı, İslam Şinasi'yi (İslam bilimi) yaratarak içinde sürüklendiği savruklu ve ışıksızlıktan kurtarıp, ayakları üstünde durdurtan 20. Yüzyılın en büyük düşünürlerinden Dr. Ali Şeriati'nin ders notlarından derlenen 'Marksizm', düşünürün fikri olarak beslendikleri ve ürettiklerinin bir hesaplama ve meydan okuma olarak en net şekilde ifadesini bulduğu kitabı. Şeriati için 20.yüzyılın en büyük 'Müslüman' düşünürü diyerek gözardı edemeyecekleri kadar büyük olduğunu kabul etmek zorunda kalan ama yine de müslümanlığını vurgulayarak oryantalist- aydınlanmacı gözlükleriyle ötekileştirmekten de geri duramayanlara, bu kitapta, marksizm ve yorumlamalarına dair fikri duruşuyla cevabını veriyor Doktor. Şeriati'nin batı felsefesi ve terminolojisi üzerindeki hâkimiyeti, bu kitaptaki fikirlerini daha da cüretkâr kılıyor. En temelinde ise Şeriati, tüm çelişkilerine rağmen marksistler için hem 'idealizm-materyalizm' noktasını yeniden tartışıyor hem de bugün Türkiye'de de sosyalist solun kurtulamadığı İslami hareket düşman mıdır yoksa rakip mi sorusuna da karşı taraftan en keskin cevabı veriyor: Siz gözlerinizi kapatıp içinize kapandıkça biz güçleniyor ve rakibiniz olarak hedeflerinizi çalmaya geliyoruz!

1: Dr. Ali Şeriati, İktisat Sosyolojisi III- Marksizm (Dünya Yayınları, 2004)

Bir Hüdaperest Sosyalist

Şeriatî, ezen-ezilen çelişki ve sömürsünün yaşanmadığı sınıfsız bir toplum düşler:

Taksim edici her unsur, insanı alien (kendisine yabancı) yapar. Sınıfa dayanan sistem, insanı, sömüren ve sömürülen; ayrıca, efendi ve köle şekline dönüştürür; ki, bunlardan hiçbiri bir bütün ve eksiksiz insan değildir.²

Şeriatî bu anlamda kendini Allah'ın peşinden giden (hüdaperest) bir sosyalist olarak nitelendirir. Şeriatî marksizme haiz, ondan beslenen, etkilenen ama teslim olmayan bir müslüman sosyalist olarak, marksizme saygı duruşunu ise şöyle ifade ediyor:

Kapitalizmi ret, sınırları ret, sömürüyü ret, özelleştirmeyi, sermaye biriktirmeyi, bencilliği ret -hepsinin ötesinde- üretim ve sosyal düzende insanın temel fitratını bozan, insanın tutsak edilişini ret. Ne harika! Yalnız, 'herkese işine göre değil, herkese ihtiyaçlarına göre de verilecek' ilkesine dayanan bir toplum kurulacak. Ne demektir bu? Bütün insanların mutlak eşit olması demek... Bu kez cennetten söz eden bir din değil, Fazilet şehrini kuran bir felsefe de değil, idealistler değil, ahlakçı ütöpik toplumcular da değil; sorunun çözümünü üstüne alan, 'bilimsel felsefe'.³

Kurulan 'ütopya' noktasında 'iyi niyetli, fedakâr, faziletli ve ahlaklı' insanların ortaklaştığı cevabın adı sosyalizm oluyor. Ancak sosyalizm kavramı yüzyıldan fazla bir zaman önce zaten Marx'la birlikte yeniden ve tüm idealist ve ahlakçı yanlarından arındırılarak yeniden yazıldı. Bugünse Şeriatî'nin bir sosyolog ve düşünür olarak bilimsel anlamda ayakları yere basan eleştiriler getiriyor olması İslami harekettekilerin ve Marksistlerin bu fikri ayrışmaları yeniden tartışması gereğini doğuruyor. Çünkü elle tutulur felsefi, teorik ve dolayısıyla pratik farklar görüyoruz Şeriatî ve Marx'ın anlattıkları arasında, hem kaynak hem yöntem itibarıyla. Bu da

2: Ali Şeriatî, Kapitalizm, çev. Yakup Arslan. Dünya Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 115

3: Ali Şeriatî, Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri, çev. Fatih Selim. Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 37

aradaki küçük açının sonuçlarda büyük farklılıklar doğurması demek. Şeriatî, Marx ve marksistler cephesinden bakıp siperlerini güçlendiriyordu. Biz de rakibin cephesinden bakıp yerimizi sağlamlaştıralım.

İdealizmi reddeden idealist: Şeriatî

Şeriatî'ye göre Marksizm materyalist ya da idealist bir felsefe değildir. Çünkü felsefe değildir. Marksizm tarihseldir. Yani bir realite ve hakikatin 'ekonomik-sosyal hakikat' adıyla şekillenmesi anlamında tarihseldir. Felsefe düşünür, açıklar ama değiştirmez. Materyalizm, yalnızca maddede bulunan realitelere dayalı bir felsefedir. Bunun için değişiklik ön görmez. Oysa tarih iş temeline dayanarak değişir. İnsan ne idealizmin özelliklerini sayabileceği ne de materyalizmin kendiliğinden var olan özünü tanımlayabildiği gibi değildir. Kendi kendine var olan bir öze sahip değildir; tersine tarih boyunca 'olan' bir oluşumdur. İnsan maddi ya da zihni bir töze sahip değildir. Marx da bu nedenle insana, ekonomik ve sosyal ilişkilere ve tarihe bakarken bunu görmüş ve filozof kimliğinden sıyrılarak, tarihselliğe, harekete ve tarihin ve insanın doğası olan 'praksis' e vurgu yapmıştır. Şeriatî, 'İnsan hakikati praksiste keşfeder' diyor ve adı materyalist olsa bile oturup hakikat nedir diye sormak dışında birşey yapmayanlara 'entellektüelizme yakalananlar' diyor. Birer idealiste dönüşen tüm 'marksist aydınlar' ın hastalığının teşhisini idealizmi reddeden idealist Şeriatî yapıyor.

Zihin ve çevre, mana ve madde, düşünce ve dışsal etken, yapıcı insan ve üretilen sonuç ilişkisinde idealizm, zihin mana, düşünce ve yapıcı insanı; çevre, madde, dışsal etken ve üretilen sonucu ortaya çıkaran asıl olarak görür. Materyalizm ise bu etkenlerin tersine dayanır ve bunları zihin, mana, düşünce, yapıcı insanı oluşturan unsurlar kabul eder.⁴

Şeriatî bunları söylerken idealizmin de materyalizmin de karşıt taraflardan doğa ve insanı birbirinden ayırdığını ve bu haliyle materyalizmin idealizmin diğer yüzü olduğunu belirtiyor. Buradan da Marx'ın insan iradesini maddeden böylesine ayrı tutan bir materyalizmi

4: Ali Şeriatî, Marksizm, çev. Yakup Arslan-Kenan Çamurcu. Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 98

idealizmi ezdiğinden dahi fazla ezeceği sonucuna varıyor. Ancak Marx'ın salt bir şekilde materyalizme biçtiği rol Şeriatı'yi belki haklı gösterse de, Marx'ın yaptığı esasında maddeyi birincil kabul eden materyalizmin üzerine Hegel'in başaşağı duran diyalektiğini eklemesi ve insan iradesini, onun değiştiriciliğini gören ama idealizm gibi değişimi sırf insan düşüncesine de indirgemeyen, karşılıklı ilişkisini gören bir yaklaşım geliştirmekti. Marx tutarlı bir materyalizm anlayışı içinde reddettiği idealizmin doğuşunu da materyalist temellere dayandırır.

İşbölümü, ancak maddi emek ile zihinsel emek arasındaki bölünme gerçekleştiği andan itibaren gerçek işbölümü haline gelir. (İdeologların ilk biçimi olan din adamları buna karşılık düşer). Bu andan itibaren, bilinç gerçekten kendisini göklere çıkarma olanağı bulur; mevcut pratiğin bilincinden daha başka bir şey olduğunu, gerçek olan bir şeyi temsil etmeksizin bir şeyi temsil ettiğini düşünür. Bu noktadan sonra, bilinç kendisini dünyadan kurtararak 'saf' bir teori, teoloji, felsefe, ahlak, vb. geliştirmeye girişebileceği bir konuma gelir.⁵

Aslında Şeriatı de tıpkı Marx gibi ideaların maddi temeller ve tarihsel koşullar içinde şekillendiğini kabul eder.

Buna göre ortaçağda materyalizmin dinle savaşı, çoğunlukla sanılanın aksine, akıl ve bilginin duygu ve hurafeye savaşı değil, burjuvazinin feodaliteyle savaşıdır. Feodal düzende materyalizm yoksun sınıfın yararına devrimci bir felsefeydi.⁶

Şeriatı'nın burada materyalizme eleştirisi burjuvazinin felsefesi olmasından kaynaklanıyor. Şeriatı ile Marx'ı bu konuda ayıran nokta, ilki materyalizmi spesifik olarak Fransız Devrimin'nin –dolayısıyla burjuvazinin- felsefesi olarak görürken, ikincisinin materyalizmin kurtuluşu için mücadele eden bir sınıfın 'doğal' teorisi olduğunu söylüyor oluşu. Yani Marx için materyalizm 18. Yüzyılda feodaliteye karşı burjuvazinin, şimdiyse burjuvaziye karşı proletaryanın felsefesidir.

5: Karl Marx, Selected Writings, op.cit. s. 167-168

6: Ali Şeriatı, İslam Şinasi II, s.232

Marksizm determinist midir?

Şeriatı, Marx'ın tarihsellik yaklaşımının tarihsel determinizm, yönteminin ise diyalektik determinizm olduğunu ifade ediyor. Ancak, islam terminolojisinde kullanılan insan iradesinin etkin olmadığı, tarihin zorlayıcılığı anlamında (tarihin cebri) karşılığını bulan determinizmi değil, sınırların belli olduğu ama insan iradesinin yönü değiştirebileceği bir determinizmi (had) –ki İslam'ın varlığını öne sürdüğü kader de bu anlama geliyor-kabul ettiğini savunuyor. Bu anlamıyla ona göre Marx sonucun ne olacağını söyler, ama bunun ne biçimde ve ne sürede olacağını insan iradesiyle ilintili olduğunu savunurdu. Bu kabul baktığımızda Şeriatı tam bir marksist. Ama dünyada kendine marksist diyen çok sayıda sosyalistin sorduğu temel bir soruya geri dönmeliyiz o halde. Marksizm determinist midir?

Marksizm sosyal değişimi anlama noktasında bize yol gösterir. Sosyalist bir hedefin nasıl tutturulabileceğine dair bilimsel argümanlar koyar, ama sosyalizmin kaçınılmaz olduğuna dair bir iddia da bulunmaz ki zaten böylesi bir iddia kehanetten öteye geçemez. Marx'ın ortaya koyduğu bilimsel tarih yaklaşımı ekonomik ve sosyal faktörlerin takdirinde ortaya çıkan kati sonuçlar değildir. Marx kapitalizmi anlamak, ortaya koyduğu ekonomik kuramlar ve sosyalizmin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusu için hep reçetelerden uzak durur. Reçeteler hayalperestler ve ütopyacılar içindir çünkü; onun yaptığı eğilim belirtmektir. Birçok parametrenin iç içe geçtiği ve sürekli devingen tarih için kesin tahminler yapmak Marx'ın değil, bağımsız parametrelerini koydukları formüllerinde kesin sonucu bulabileceklerini düşünen deterministlerin işidir. Marksist teorinin belki de yaptığı tek genel tahmin kapitalizmin ya sosyalizmle sonuçlanacağı ya da barbarlığa dönüşeceği'dir. Kapitalizmin çevresel ve ekonomik yamyamlığını düşündüğümüzde çok da uçuk bir tahmin gibi görünmüyor. Marx'ın bize bıraktığıysa ilk olasılığın gerçekleşmesi için bir yaklaşım yöntem.

Şeriatı'nın Marx için ne idealist ne de materyalisttir söyleminin çözümlendiği nokta ise yine kendi sözlerinde bulunabiliyor: Devlet marksizmi. Şeriatı tarihsel materyalizm kavramını ortaya atanın Stalin olduğunu ve bu materyalizm anlayışının Stalin'in ekonomik indirgemeciliğine, insanı ve iradesini yok sayan politikalarına, teorik –üstelik Marx'tan onaylı- bir kılıf olduğu görüşünde. Şeriatı'ye bu tespitinde ve

Stalin'in argümanlarıyla Marx'ın söyledikleri arasına bir sınır koyması sebebiyle teşekkür etmemek elde değil. Yine de Şeriatî ve Stalin'in kaderi Marx'ın teorisi hakkında hata yapmakta kesişiyor. İlki adı, ikincisi ise içeriği noktasında yanlış yapıyor. Tabi, bir düşünür olarak Şeriatî bize yeniden Marx'ı ve marksizmi tartıştırırken, diğeri Marx'ın söylemlerini çarpıtıp, ama yine de onlara yaslandığını söyleyerek, eğri büğrü yıkılmaya hazır ve giderek gerçeğinden uzaklaşılın bir teori artığı bırakıyor önümüze.

Şeriatî'nin bir müslüman sosyolog olmasından da öte, materyalizmin burjuvazinin doğuşuna ve yükselişine ettiği hizmetler, materyalizmi duyduğunda Marx'a 'yakıştıramayıp', sevmediği Stalin'e 'suç'u atmasına sebep oluyor. Ama şu bir gerçek ki, Marx bir materyalistti. Bir diyalektik materyalist. Aradaki bu 'diyalektik' farkı Stalin ve Lenin arasındaki ya da kapitalizmle sosyalizm arasındaki fark kadar büyük ve hayati. Şeriatî'nin eleştirdiği de tam bu nokta aslında: Stalin'in uydurduğu devlet marksizmi ve onun mekanik materyalist uygulamaları. Marx'a göre materyalizm kendi kurtuluşu için mücadele eden bir sınıfın yaratılmasının 'doğal' teorisidir. Marx da Şeriatî gibi materyalizmin bir burjuva felsefesi olduğunu görüyor ve tarihsel materyalizmi burjuva materyalizminden şöyle ayırıyordu:

Bugüne kadar var olmuş materyalizmin (ki Feuerbach'ın materyalizmi de buna dahildir) başta gelen kusuru nesneyi, gerçekliği, duyumu öznel bir biçimde duyarlı insan aktivitesi, pratiği olarak değil, yalnızca düşüncenin nesnesi biçiminde idrak etmiş olmasıdır.⁷

Yani burjuva materyalizmi tıpkı Stalin'in materyalizmi gibi mekaniktir. İnsan iradesini, ve insanı pasifleştiren ve salt maddi koşulların ektisi altında olarak niteleyip nesneleştiren, makinanın bir uzantısı haline getiren, canlı ve ölü emeği eş tutan bir materyalizm anlayışı Marx'ın söylediğinden oldukça uzakta, hatta mücadele edilmesini istediği karışıt noktadadır. Mekanik materyalizm kendi iç tutarlılığını korumak için kaderciliğe saplanmak zorundadır. Dahası açıklama yapabilmek için hep istisnalara ve bunun doğal neticesi olarak da dönüp dönüp idealizme sarılmak durumunda kalacaktır. Bu materyalist

7: Karl Marx, Feuerbach Üzerine Birinci Tez

anlayış koşulların değişimini vurgular; ama koşulların insanlar tarafından değiştirilebileceğini unuttur dahası unutturur. Bu noktada Marx, Şeriatî'nin çok doğru analiz ettiği biçimiyle, materyalizmin tek başına bir şey ifade etmeyen formunu praksisle güçlendiriyor. Bu praksisin itici gücü insan emeğidir ve insan ancak dünyayı değiştirdiği müddetçe kendini yaratır.

Tevhid ve tevlid

Şeriatî'ye dair kafaları karıştıran mevzu, onun Allah yolunda ilerleyen bir 'toplumcu' mu yoksa marksistliğini müslüman kisvesi altında gizleyen bir münafık(!) mı olduğudur. Bu noktada en gerçek cevap ancak Şeriatî'ye ait olan:

Gerek dinsel gerekse din dışı olsun, her ideoloji ister istemez insanı kendisine mihver olarak seçiyor. İşte İslam ile marksizmin arası en fazla bu noktada açılıyor ve açılmaya devam ediyor. Buna göre, her iki ideolojinin beslendikleri kaynakların farklı olması ve bu esasa göre yorumlar yapması doğaldır. İslam ile marksizm arasındaki politik, toplumsal, ekonomik ve ahlaki çatışma bu noktada başlamaktadır. İslam, insanı tevhid esasına göre açıklamaya çalışırken, marksizm tevlid (üretim) esasına göre açıklamaktadır.⁸

Şeriatî için herşeyin kaynağı, yöntemi ve amacı tevhitir: Allah'ın birliğine olan iman. Eşit ve güzel olan dünyaya olan hasletini hem burdan besler hem de bu amacı, imanı ile gerçekleştirmeyi kendine yöntem olarak seçer. Şeriatî'nin çelişkisi de tam olarak burada başlıyor. İdealizme ve idealistlere duyduğu neredeyse iğrenmeye varan bakışı ve Marksizm'e yaklaşımını göz önüne aldığımızda, Şeriatî için tam bir diyalektik ve tarihsel materyalist denebilir. Ne var ki, müslümalığının getirdiği idealist ve determinist kimliğine yenilip yine doğru tespitleri ile zorlama pratikleri arasındaki zıtlığa gömülüyor:

temelde bir ideoloji, determinizme doğru eğilim oluşturmak üzere devlete dayanak teşkil edebilir. Çünkü hâkim güç daima determinizme inançtan

8: Ali Şeriatî, İnsan. çev. Samil Öcal, Fecr Yayınevi, Ankara 1996, s. 128.

yararlanır ve insan iradesinin özgürlüğüne inanmaktan korkar.⁹

Şeriatî için tüm tartışmaların dönüp dolaşıp vardığı yer, tevhid oluyor. Batı emperyalizmini damarlarında hisseden bir orta doğu ülkesinde islami hareketten gelen bir ailenin batıda eğitim almış ilim insanı Şeriatî, belki de bir isyan olarak gördüğü müslümanlığına daha fazla sahip çıkarak tevhide yeniden yeniden sarılıyor.

Bir yandan materyalizmin idealizme karşı savaşının aslında feodalizmin burjuvaziye karşı savaşı olduğunu görürken bir yandan da başladığı yere, kendi güvenli sularına her şeyi açıkladığını düşündüğü tinsel idealizmine geri dönüp marksizme saldırıyor:

İslam, insanlık tarihinin bütün dönemleri ve düzenlerinde adalet, şereflik, hidayet, bilinç, sorumluluk, ahlaki değerler, ‘insani nitelikler’ adı altında birtakım ‘temel’lerin savunusunu yapar. Bunların sistemleştirilip uygulamaya konulması asla ‘buhar makinesinin’ keşfine bağlanamaz.¹⁰

Yine bir yandan Marx’ı ekonomik deterministlikle yargılayanlara, hem alt yapı-üst yapı ilişkisinde ‘toplumda ekonomik üretim değişmedikçe bütün bu yapılar (üst yapı) değişikliğe uğramaz’ hem de Marx’ın teorisinde alt yapının üst yapıyı belirlediği gibi üst yapının da alt yapıyı belirleyebileceğinin de yer aldığını vurgulayarak ağızlarının payını veriyor Şeriatî; diğer yandan ise Marx’ın ideolojisini neredeyse burjuva materyalizminden etkilenen salt ekonomiye dayandırılmış bir ‘ideoloji’ olarak nitelendiriyor.

Şeriatî, bir sosyolog olarak toplumu tarihsellikte açıklamaya çalışırken de Marx’ın ortaya koyduğu üretim ilişkilerine dayanan sosyal sistemleri bütünüyle kabul etmeyip bunu islam öğretisiyle birleştiriyor:

Şu halde tarih Habil ile Kabil’in savaşından ibarettir; biri ilk hakikatin diğeri de halkı dinle aldatmanın peşinde olan iki din olarak tevhid dini ile şirk dininin savaşıdır.¹¹

9: Ali Şeriatî, Marksizm, çev. Yakup Arslan-Kenan Çamurcu. Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 91

10: Ali Şeriatî, İnsan, s. 148.

11: Ali Şeriatî, Marksizm

Şeriatî ekonomik alt yapı bakımından tarihi Habili ('biz' dönemi) ve Kabilî ('biz ve diğeri' dönemi) dönemlere ayırır ve tüm tarihin altyapısını mülkiyet kavramına dayandırır. Burada en ilginç nokta kendini Allah yoluna adanmış biri olarak Şeriatî'nin sözlerine 'insan var oluşunu açıklamak için tanrıyı yaptı' diyerek devam etmiş olması. Daha önce de dinin ve hatta spesifik olarak İslam'ın bir ideoloji olduğunu kabul eden ve tüm ideolojilere saldırmaktan geri durmayan Şeriatî'nin, tanrının varlığını dahi yapay olarak addetmesi, yeniden Şeriatî'nin çelişkilerine çıkartıyor bizi.

Şeriatî iyilik ve güzelliğin temsili olarak gördüğü Habil'in karşısına kötülük ve çirkinliğin simgesi Kabil'i koyuyor. Habil, insanların komün olarak yaşadığı bir toplumda toplayıcılık ve hayvancılıkla uğraşırken, Kabil sınırlarını çevirdiği ve 'benim' dediği tarımla geçinmektedir. Bu durumda Şeriatî için sömürünün başladığı yer mülkiyetin doğuşudur. Kitapta Proudhon'dan alıntılar yapan Şeriatî mülkiyetin hırsızlık olduğu noktasında ona katılır. Onun için olması gereken, bireylerin 'küçük mülkiyetlere' sahip oldukları –bahçemde meyve yetiştirebilir ve onu satmaktan ya da yemekten kendim menkul olurum- ; ancak 'büyük mülkiyetlerin' – fabrika, tarla- sahibinin toplum olduğu bir dünyadır. Çünkü üreten toplumdur ve onun üzerindeki hak da topluma aittir. Şeriatî bu görüşüne dayanak olarak tutarlı bir biçimde Kur'an'ı referans alıyor: "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır!"(31/26). Bu ayet bize mal ve sermaye biriktirmenin İslam öğretisiyle çatıştığını, varlığın zahiri ve herşeyin Yaradan'a ait olduğunu anlatıyor. Ama yaratılmışlara bu dünyada sahip olduklarınız aslında Allah'a aittir diyor. Böylece Allah ve kulları arasındaki güç ve sahiplik ilişkisini açıklıyor. Yanlız bu ayet kulların birbiri üzerindeki güç ve sahiplik ilişkisine bir açıklık getirmiyor. Miras paylaşımını ayrıntılandıran, ticaretle uğraşan bir peygamberi olan dahası ticareti öven bir dinin öğretilerinden toplumsal mülkiyetin çıkamayacağı açık görünüyor. Ne var ki Şeriatî, toplumsal adalet ve eşitliği ahlaki ve vicdani bir yaklaşımla çözmeyi hedefliyor ve İslam'ın böylesi bir ahlak ve vicdana sahip olmasının kendi kurgusundaki sosyalizme varmada kaynak olabileceğini düşünüyor.

Toplumsal mülkiyetin olması gerektiğini ama bireysel 'küçük' mülkiyetlerin de aynı anda korunmasını savunan Şeriatî, bunu mülkiyet kavramının hiç olmadığı bir toplumda bireyin de kalmayacağını

düşünerek söylüyor. Ona göre topluma özgürlük tanındığı anda, bireyin özgürlükleri zarar görür. Az evvel toplumsal mülkiyete ve onun yaratacağı topluma övgüler düzerken; şimdi böylesi bir yapıyı, bireyin toplumla çelişen bir hak ve özgürlük talebi varsa, o bireyin yok edileceği bir sistem olarak nitelendiriyor. Demokrasi ise Şeriatî için, devletin halk için yönettiği ama halka yönetimi asla vermediği bir diktatörlük. Gerçi Şeriatî için tüm devletler diktatörlük anlamına gelirken, demokrasiye de liberalizmle eş anlamlıdır diyor. Böyle bir kafa karışıklığını ancak Şeriatî'nin bu kavramları ayrı ayrı felsefî ve tarihsel olarak irdelemektense, liberalizm, burjuva demokrasisi ve kapitalist devleti bir potada eritip, bu üçüne de olan düşmanlığını ancak diktatörlük gibi yine sevmediği bir kavrama yüklüyor oluşuyla açıklamak mümkün olabilir. Ama Şeriatî'nin burjuvaziye öfkesinin temelsiz fikirlere dayanması, hem kendi kurmaya çalıştığı islam bilimine hem de öğrencilerine marksizmi anlatan bir sosyolog akademisyenin öğreticiliğine gölge düşürüyor.

Şeriatî'nin yöntemi

Şeriatî, sisteme kafa tutan bir sosyalist olarak ayakları yere basan şeyler söylerken, bunları İslam ve öğretilerine dayandığında zeminini kaybediyor. Bunca çelişkiye giderek fikirlerini de boğan bir düğüme dönüşüyor. Öyleyse Şeriatî'nin tartışılması gereken bir yanı da yöntemi olmak durumunda.

Şeriatî yazdıklarını üçe ayırıyor: İctimaiyat, İslamiyat ve Keviriyat. Bunlardan birincisi toplum bilimi üzerine bir sosyalist olarak yazdıkları, sonuncusu ise ben kavramı ve varoluş üzerine yazdıklarıdır. İslamiyat, bu ikisinden doğurmaya çalıştığı, Batı düşüncesine sırtını dönmeden oluşturma çabasında olduğu islam düşüncesidir. Onun yapmaya çalıştığı, bir İslam Şinasi yaratabilmektir. Çünkü biliyordu ki, 20.yüzyıl felsefelerini aşamamış ve kendini kabul ettirememiş, bilimsel olmayan bir İslam öğretisi, kaybolmaya mahkûmdur.

Ne var ki, bir sosyolog olarak dayandığı ve yöntemlerini kullandığı bilim anlayışı, İslami bir bilim oluşturmaya çalıştığı anda un ufak oluveriyor. İdealizmden uzak durup hatta ona küfrederek vardığı sonuçlar, müslüman bir sosyolog olmaya çalıştığı anda çözülüp anlamsızlaşıyor. Allah için Allah yolunda derken başka, adil ve eşit toplum düşünüşü nesnelleştirirken başka Şeriatî'ler görüyoruz. İctimaiyet, İslamiyat ve Keviriyat'ta

geliştirdiği yaklaşımlarına ayrı ayrı hayran olmamak elde değilken; bunlara bir arada baktığımızda ancak karmaşayla karşılaşabiliyoruz.

Kapitalizmin ve emperyalizmin sömürüsüne karşı, yaşadığı dönem boyunca teorik ve pratik sağlam bir mücadele veren ve bu uğurda şehid edilen Şeriatî, yolunu , “Evinde ekmek olmadığı halde kınından sıyrılmış kılıcıyla başkaldırmayan adama şaşarım” diyen Ebu Zerr’in yolu olarak çizmiş bir devrimci. Ama sömürüye karşı bu başkaldırı, kaynağını iyi niyet ve fazileti güçlendirmekten çıkartıp nesnel bir alana oturtamıyor. Sömürüye karşı başkaldırısının ekonomik ve sınıfsal nitelendirmelerinde Marx’ı ciddiye alıyor, onla tartışıyor ve fikirlerini çoğu zaman onun fikirlerinden besliyor. Gel gelelim, konu İslam’ın ve kendi ahlakının kırmızıçizgileri olduğunda, tüm oklarını Engels’e yönlendiriyor. Aile, kadın, cinsellik ve cinsel yönelim konuları Engels’in tartıştığı konular olduğundan, Şeriatî için Engels, ‘marksizmle bu kadar iyi anlaşabiliyorduk ama Engels marksizmi bozmuş ve kirletmiştir’ dediği bir hedefe dönüşüyor. Böylece Şeriatî kendi kurduğu sosyalizmin formülünü Marx’a sağlattırırken, yaslandığı Marx’ı Engels gibi kötü arkadaşlardan uzak tutarak bir nevi kendini aklıyor.

Sonuç

Tüm çelişkilerine rağmen Şeriatî, ortaya koyduğu yaklaşımlarla hem muhalif Müslümanlar hem batı sosyalistleri hem de bizim gibi dini olarak Müslüman kimliğin baskın geldiği ülkelerdeki sosyalistler için ilham kaynağıdır. Herşeyden önce, sömürüye karşı dik duruşu ve bu yoldaki mücadelesi tüm devrimciler için örnek niteliğindedir.

Sosyalistlerin tartışmayı çoktan unuttukları ya da akademisyenlere bıraktıkları ve hatta giderek tartışılmasını bile ‘devrimciliğe’ yakıştıramayıp küçümsedikleri diyalektik ve tarihsel materyalizmi yeniden tartıştıyor Şeriatî. Oysa teoriye dayanmayan bir pratiğin ve pratiği olmayan bir teorinin anlamsızlığını en çok kendine marksist diyenler söylemeli.

Mücadelemizi siyasal İslamcıları düşman görerek değil, onlarla aynı yerde durup aynı yere vurup ama asla bayrakları karıştırmayarak büyütelim. Marx’ın ortaya koyduğu bilimsel sosyalizm, gerçekliği ve tutarlılığıyla devrimcilere yol gösterecek yeterli güce sahiptir.

Bu kitap, Marx’ın felsefe ve kuramlarının yeniden tartışılabilmesinin yanı sıra büyüyen İslami mücadelenin kaynak ve sonuçlarını irdeleyebilmek için bir hazine niteliğinde.

Cezayir’de, Filistin’de, İran’da ve bugün Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da başkaldırının bayrağını taşıyanlar sosyalistler değil, devrimci müslümanlarsa, aydınlanmanın konforlu ağlarına takılan sosyalistler, Şeriatî’nin tartışmalarına daha dikkatle bakmak zorundalar.

Gizli tarihimiz: zaman, yön ve sınıf mücadelesi

Chris Harman

Hepimiz batının “üstünlüğü” mitleri ile yetiştirildik. Bu mitler dünyanın geri kalanından daha “medeni”, daha yenilikçi veya daha “insancıl” son 2000 yıllık bir “Yahudi-Hristiyan mirasını” içererek, Yunanistan ve Roma’ya kadar giden tek bir medeniyet çizgisi olduğunu varsayar.

Sözümüne sanayi kapitalizminin yükselişinin de sebebi olan süregelen bir gelenek kavramı bugün hala vardır. Örneğin David Landes’in etkili kitabı *The Wealth and Poverty of Nations* ve Ellen Meiksins Wood’un *Köylü Vatandaş ve Köle* kitaplarında bu kavram bulunmaktadır. Batının “üstünlüğünü” tamamen reddedenler bile süreklilik efsanesini kabul eder. Edward Said’in *Oryantalizm* kitabı örneğin, Avrupa düşüncesini Aeschylus zamanından (MÖ 5. yy), Hristiyanlığın ve Haçlıların yükselişi boyunca modern emperyalizme kadar uzanan süreç olarak karakterize ederken, dünyanın geri kalanı için tek, adaletsiz bir horlama kültürü gözlemler.

Aslında tarih hiç de bu şekilde gelişmedi. Bin yıl önce kuzey batı Avrupa dünyanın en geri kalmış bölgelerinden biriydi. Demir Çağı’nda oluşturulmuş sayıca az kentlerden oluşuyordu ve gerçek şehirler yoktu. Evler ve hatta kaleler çamura sıvanmış tahtalardan yapılmaydı ve ormanlar, boş araziler ve bataklıklarla birbirinden ayrılmış köylerde

kümeleniyorlardı. Aralarında düzgün yollar yoktu ve seyahat etmenin tek yolu engebeli yollardan yalınayak, katır ile veya zaman zaman at sırtında geçmekti. Çoğu lord sömürdüğü köylüler gibi okuma yazma bilmiyordu. Edebiyat olarak görülen ürünler yalnızca manastırlarda üretiliyordu ve esas olarak eski dini yazıların kopyalanmasını içeriyordu. Avrupa “Grekoromen mirasa” sahip olduğu için Latince’de, çok daha az papaz tarafından okunabilecek bir avuç metin zamanın bir noktasında vardı.

Arap topraklarına veya Çin’e veya Orta ve Güney Amerika’nın batısına doğru bakarsak işlerin çok farklı olduğunu görürüz. Dünya’daki en büyük şehirler şüphesiz Çin’deydi, ardından Bağdat ve Kahire geliyordu. 800 yıl önce bile, Roma en iyi zamanlarındayken, Teotihuacan (şu anki Meksiko’nun dışı) Roma kadar büyüktü ve 14. yüzyılda Güney Hindistan’daki Vijayanagar Paris veya Londra’dan daha büyüktü.

Tüccar kervanları Kuzey Çin’den Semarkant’a ve Buhara’dan kuzey Hindistan’a, Tahran’a, Bağdat’a ve İstanbul’a uzanan uzun kara yolculukları yaptı. Deniz rotalarından biri güney Çin’i güney Hindistan’a, Basra Körfezi’ne, Kızıl Deniz’e, Afrika’nın doğu sahilinin aşağısından Zanzibar’a ve ötesine bağlıyordu. Bir diğeri Mısır ile bugünün Cezayir’i ve Fas’ı arasında, İspanya’da 700 yıldan fazla hüküm süren bir İslam medeniyetine kadar uzanan, düzenli bir irtibat sağlıyordu.

Nüfusun büyük kısmı hala şehirler arasındaki geniş alanlarda geçimlerini sağlamak için toprak kazarak ve egemen sınıfa kira ve vergi ödeyerek yaşıyordu. Fakat şehirlerin içinde edebiyat, sanatsal kültür, bilimsel ve teknik ilerleme, Avrupa’da hayal edilebilenin bile ötesinde bir seviyede gelişmişti.

Şu anki sayısal sisteme öncülük edenler, sıfır sayısını keşfedenler, pi sayısının hesaplanmasını geliştirenler, dünyanın büyüklüğünü hesaplayanlar (Kolomb’un beş yüzyıl sonraki hesaplarından daha doğrudu) ve Avrupa’da felsefi bilgiler minimumken Yunanistan ve İskenderiye’de kurulan felsefi gelenekleri devam ettirip zenginleştirenler Hint ve Arap medeniyetlerinin üyeleri idi. Çin bu yüzyılda su değirmenleri yapıyor, dökme demir ve dökme çelik imal ediyordu ve kâğıdın, barutun, saat mekanizmasının ve Avrupa’dan beş yüzyıl önce kitapların seri basımının keşfini yapıyordu. Bunların yanında uzun okyanus yolculukları yapabilecek gemi yapımı ve gemicilik tekniklerini (örneğin pusula) geliştiriyordu.

Bu gelişmeler nasıl oldu? Ve neden Avrupa’nın bazı kısımları sonraki

bin yılda eski medeniyetlerin can damarlarını yakalayıp geçebildi ve sonunda ele geçirebildi? Farklı medeniyetlerin farklı “kültürel” özellikleri üzerinden yapılan bazı popüler açıklamalar var. Bu açıklamalar örneğin David Landes’in çalışmalarında bulunuyor ve BBC’nin milenyum üzerine belgesellerinin temelini oluşturuyor. Fakat bu bakış açısı, farklı kültürlerin nereden geldiğini açıklayamıyor. Hindistan Orta Çağları’nda neden Budizm yerine Hinduizm’in etkili olduğunu, neden Çin’de Konfüçyüsçülüğün rakip ideolojik sistemleri yenilgiye uğrattığını, veya neden ortaçağ İslam’ının 7. yüzyıl İslamı’ndan büyük oranda farklılaştığını açıklayamıyor.

Farklı “kültürler” aslında tarihi gelişimin sebebi değil *ürünüdür*. Ve birbirlerinden bağımsız değillerdir. Toplumların hayatlarını dönüştüren ve insanların geçim araçlarını geliştiren yeniliklerin yayılmasını Avrasya ve Afrika boyunca (ve bağımsız olarak Amerika boyunca) izleyebiliriz. İlk kez Orta Doğu’da yetiştirilen buğday Avrupa’nın Atlantik kıyısına, kuzey Afrika’ya ve Çin’in Pasifik kıyısına kadar gitti. Güney Çin’in pirinci batı Hindistan’a giderken, Anadolu’dan yayılan demir 1500 yıllık bir süreçte bütün Avrasya’daydı. Batı Afrika’dan gelen çelik yapımı benzer bir zaman aralığında kıtanın merkezine ve doğusuna yayıldı, MÖ 1000’de Asya’da yetişen deve Sahra boyunca ticaret yapmanın ve Muhammed zamanındaki Arabistan’ın dönüşümünün yolunu açtı, merkez Asya’dan gelen at koşumları ve Çin’den gelen barut, kâğıt ve pusula ise orta çağ sonu Avrupa’sının gelişmesinin ön koşullarını oluşturuyordu.

Medeniyet ve Sömürü

Her kültür dünya tarihinin tek bir sürecinin (veya muhtemelen Kolomb ve Cortes zamanında çatışana kadar biri “eski dünyada” ve diğeri de “yeni dünyada” olmak üzere iki benzer sürecin) geçici bir tarafı olarak ortaya çıktı. Farklı zamanlarda ve dünyanın farklı bölgelerinde insanın doğayı kontrol etme sürecindeki gelişmelere, zenginliğin yönetici sınıfın ellerinde yoğunlaşması ve bununla “medeniyetin” kelimenin tam anlamıyla büyümesi –kentlerin büyümesi, yazının kullanılması, tam zamanlı tüccar ve zanaatkâr gruplarının kurulması, kurumsal dinin yükselmesi- eşlik etti. İnsanlığın maddi üretimi öyle bir seviyedeydi ki, zenginliği çalışan çoğunluğun elinden zorla alan bir sömüren

azınlık olmadan, medeniyetin ilerlemesi için gerekli olan kaynakların yoğunlaşması mümkün olmazdı. Afrika’da, Asya’da, Avrupa’da ve Kuzey ve Güney Amerika’da bulunan peş peşe medeniyetlerin ve beraberindeki kültürlerin hepsinin, böylesi bir sömürüye dayanmasının nedeni budur.

Fakat her durumda, başlangıçtaki yükselişi zenginliğin yaratılması sürecindeki gelişmelere bağlı olan bir egemen sınıf, sonradan daha fazla gelişmenin önünde engel haline geldi. Genellikle bir medeniyet belirli bir noktaya kadar genişledi, fakat sonra egemen sınıf tarafından uygulanan sömürünün düzeyi kitlelerin toplumu ilerletecek şeyleri üretmesini engelleyecek boyuta geldiğinde, genişleme tersine döndü. Dolayısıyla Mezopotamya’daki, İndus Vadisi’ndeki, Mısır’daki, Girit’teki ve Yunanistan’daki muhteşem medeniyetler MÖ 1600 ile birlikte az veya çok şiddetli bir ‘Karanlık Çağ’ yaşadı. Bunu MÖ ilk binyılda klasik Yunan, Roma, Hint ve Çin medeniyetlerinin yükselişi izledi. Fakat bu medeniyetler yeniden MS 500’de büyük problemler yaşamaya başladı. Avrupa sanaysiz, ticaretsiz veya okuryazarlığın olmadığı ‘Karanlık Çağ’a’ geri döndü. Hindistan’da ticaret ve kentler azaldı, pazardan mahrum olan zanaatkâr üretimi kastlar tarafından organize edilen neredeyse kendine yeten köy evlerine geri çekilmek zorunda kaldı, okuryazarlık Brahmanların tekeline girdi ve batıl inancın etkisi altındaydı. Tam da bu noktada Hinduizm Budizm’i dışarıda bırakarak egemen din haline geldi ve kast sistemini tam olarak kurdu. Çin buna benzer bir kötüye gidiş yaşamadı, fakat imparatorluk MS 3. yüzyılda parçalandı ve ticaretin, şehir hayatının ve öğrenmenin yeniden başlamasına kadar 200 yıllık bir boşluk oluştu.

Orta Doğu ve Akdeniz’deki medeniyetlerin gelişimi, binyılın ortasının en iyi döneminde, yeni bir dinin, İslam’ın yükselmesiyle bağlantılıydı. Arap yarımadası kentlerinde, eski parazit sınıflardan bağımsız yeni bir tüccar sınıf oluşmuştu. Hz. Muhammed bu sınıfı bir dünya görüşü ile beslemişti ve bu çevresindeki imparatorlukları yenilgiye uğratmasını, ticareti, zanaat sanayisini ve şehir hayatını destekleyen yeni bir imparatorluk kurmasını sağlamıştı. Edebiyat, bilim, sanat ve felsefe burada; Hindistan, Mısır, Yunanistan ve Roma’da kurulan gelenekleri geliştirerek birkaç yüzyıldır görülmemiş bir şekilde ilerledi ve bu birikimi sonraki medeniyetlere aktardı.

Parazitlerin yükselişı

MS 1000 yılıyla birlikte İslam İmparatorluğu parçalanıyordu. Fırat ve Dicle nehirlerini birbirine bağlayan kanallar ağına dayanan Mezopotamya bin yıllardır en verimli tarımın yapıldığı yer olarak biliniyordu. İslam egemenleri seleflerinden bağımsız kanalları temizleyip yeniden onarmışlardı. Buna karşın üç yüz yıl sonra İslam egemen sınıfı, kendi lüks tüketimlerini sağlamak adına kırsalı yok etmeye istekli parazitler haline geldi. Eski İslam başkenti Bağdat civarı çorak ve ıssız hale gelmişti ve İslam dünyası ayaklanmalar ve iç savaşlarla parçalanıyordu. Artık Kahire, İspanya'da Cordoba, Asya'da Buhara ve batı Afrika'da Timbaktu'da yoğunlaşan İslam kültürü bir süre daha Avrupa'daki her hangi bir ülkeden daha gelişmiş olarak kaldı, fakat eski dinamizmini yitirmişti.

MS 1000'de Çin medeniyeti hala oldukça dinamikti. Sung İmparatorluğu altında ticarete ve sanayide insanlığın hiç bilmediği ve 16. yüzyılda Avrupa Rönesansı'na kadar da bilmeyeceği bir artış yaşandı. Aslında, Sung Çin'inin bu yükselişı olmadan Rönesans ve kapitalizmin yükselişı mümkün olmazdı. Fakat MS 1200 ile birlikte Çin medeniyeti de parazit bir egemen sınıfın zenginliği tarafından boğuldu. Bir Türk halkı Sung hanedanını güneyde, her ikisi de 13. yüzyılda Moğollar tarafından işgal edilene kadar yalnız bırakarak, kuzey Çin'de rakip bir imparatorluk, Çin İmparatorluğunu kurdu.

Aynı yüzyıllar Moğolların, İslam İmparatorluğu'nun İran ve Mezopotamya'daki kalıntılarına saldırdığını ve kuzey Hindistan ile doğu Avrupa'yı parçaladığını gördü. Liderleri Cengiz Han sebepsiz vahşetin adı oldu. Fakat onlar da şartların ürünleriydiler, sebepleri değil. Büyük medeniyetlerin uçlarında yaşarken özellikle askeri silahlanma konusunda bu medeniyetlerden öğrendiler ve sonra kendi bildiklerini komşu devletlerdeki egemen sınıfa karşı kullandılar. Fakat Avrasya'nın bir ucundan diğerine yapılan Moğol yıkımının etkisi tamamen olumsuz değildi. Bu yıkım doğu medeniyetlerinde gelişen teknik bilgilerin batıya aktarılmasını sağladı.

Moğollar, eski "geri kalmışlıkları" onları parazit yüklerinden kurtarmış tek halk değildi. Bu dönemde Afrika'da Sahra'nın aşağısında, Nil'in batısından kıta boyunca genişleyen, İslam medeniyetlerinin eski ilerlemelerini yeni kullanımlara açan yeni bir medeniyetler zinciri gelişti.

Ve batı Avrupa’da, tarımdaki gelişmeler hızla artan birkaç yüzyıllık besin mallarının üretimi için yeni bir organize sömürü biçimiyle, serflikle birleşti. Bu, sonrasında eski medeniyetlerin hem tarım hem de endüstriyel pratiklerini devam ettirebilen, uygulayabilen tüccarları, kentleri ve şehirli sınıfı üretti. 13.yüzyıl ile birlikte, 380 yıl öncesine kadar taş evi bile olmayan Avrupa katedraller inşa etmeye başladı ve öncü entelektüeller İslam felsefecilerinin ve matematikçilerinin yazılarına ve Yunan ve Latin klasiklerinin Arapça çevirilerine ulaşmak için İspanya’daki Toledo’ya uzun yolculuklar yapıyordu.

Fakat o dönemde bile Avrupa, dünyanın geri kalanına liderlik yapmaktan çok uzaktı. 16. yüzyılda teknolojisi Moğol Hindistan İmparatorluğu’yla, Anadolu’da yükselmiş ve Orta Doğu ile doğu Avrupa’nın çoğunu işgal etmiş Osmanlı İmparatorluğu’yla, Nijer’le birlikte Afrika’daki İslam devletlerle ve Çin’de hüküm süren Min İmparatorluğu’yla ancak aynı düzeydeydi. Avrupa’nın bir dünya imparatorluğu kurabilmek için bu imparatorluklardaki gelişmeleri en sonunda yakalamasının ve geçebilmesinin tek sebebi geri kalmışlığının tüccar ve zanaatkâr sınıfa toplumu dönüştürebilecek fırsatı sunmasıydı. Dünya tarihinde oyuna geç katılmış olmanın avantajını yaşıyorlardı. Yine de, tam bir başarıdan önce 300 yıllık bir politik, ideolojik ve ekonomik mücadele yaşandı.

Orijinal metin: Chris Harman- Selected Writings, “Time, tide and class struggle”, Bookmarks Publications, 2010.

Çeviren: *Özlem Gitmez*

Redaksiyon: *Simin Gürdal*

Yeni paradigmayı oluřturmak¹: kapitalizmden çıkmanın gerekliliği ve aciliyeti üzerine bir deneme *Didem Ger*

Fikret Başkaya'nın *Yeni Paradigmayı Oluşturmak* kitabı kapitalizmin tam kalbine nişan almış bir marksistin silaha dönüşen sözcüklerinden oluşuyor. Kitabın ana hattını kendini sol mücadelede sayan insanların ve bu sistemden acı çeken milyonlarca emekçinin hep birlikte bu kötü sistemi ve kapitalizmi nasıl her geçen gün kabullendiğimiz ve içselleştirdiğimiz oluşturuyor.

Daha kitabın ilk birkaç sayfasından başlayarak aslında çok bildiğimiz ama bir türlü üzerinde durup düşünmediğimiz gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalıyoruz. Gündelik yaşam çelişkilerinden kendimizi koparamayıp, kapitalizme ne kadar entegre olduğumuz bir anda yüzümüze vuruluyor. Aslında çok basitçe ortada duran gerçekleri gremeyişimiz ve bu gremeyişimize neden olan krleştirici sistemin bizi nasıl sarmaladığını fark ediyoruz.

Kitabın ilk bölümü Türkiye zelinde Cumhuriyetle birlikte yerleştirilmek istenen “batılılaşma” ve batıya benzemek için “muasır

1: Fikret Başkaya, *Yeni Paradigmayı Oluşturmak*, zgr niversite Kitaplığı, 2011.

medeniyetler seviyesine” ulaşmak için her gün çaba sarf etmek zorunda bırakıldığımız ideolojik alt yapı inceleniyor. Adı Cumhuriyet olarak değiştirilen rejimin 1. ve 2. Meşrutiyet döneminde yapılanlardan ne farkı olduğuna bakılarak aslında “yeni” olarak sunulanın eskiden radikal bir kopuş ve “yeni” bir şey olup olmadığı sorgulanıyor. Cumhuriyetle yönetici sınıfın iktidarı pekiştirilirken, yeni diye sunulan inkılapların aslında eskisinden daha çok devlet baskısına maruz kalan ve diktatörlüğün bunalttığı emekçi toplum sınıfları nezdinde bir yenilik taşıyor oluşuydu. Modernleşme ile ulaşmak istenen muasır medeniyet seviyesi kapitalizmdi. Kitapta bize vurgulanan da kapitalizmin özünü iyi anlarsak aslında ulaşmaya çalıştığımız modernleşme, çağdaşlaşma, batılılaşma, ilerleme denen şeylerin bizim ve geleceğimiz için ne anlam ifade ediyor olduğunu daha net görebiliriz. Fikret Başkaya’nın açıkça ifade etmekten kaçınmadığı gibi, kapitalist üretim tarzının mantığı, temel hareket yasaları, işleyişi ve ortaya çıkarmak zorunda olduğu sonuçlar bilindiğinde, kapitalist ekonomiler hiyerarşisinin yükseklerindeki ülkeler gibi olmayı istemek onların “seviyesini” yakalama “iradesi” ve “perspektifinin” tam bir saçmalık ve asla mümkün olmayan bir hedef olduğunu rahatlıkla saptayabiliriz. Zira kapitalizmin bir tarafta zenginlik üretebilmesinin koşulu, karşı kutupta yoksulluk ve sefalet üretmesidir. Diğer bir deyişle birileri mülk edinirken karşı tarafı mülksüzleştirerek sermaye birikimi yaratan bir sistemdir. Kapitalizm mutlak ve göreceli yoksulluk üretmeden ve onu derinleştirmeden yol alması mümkün olmayan bir üretim tarzıdır. Bütün bu tespitleri yaptıktan sonra önümüze konulan “muasır medeniyet” ve “modernleşme” denen şeyin ne anlama geldiği de kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Peki kitlelere bu durum nasıl dayatılarak kabul ettirilir? Fikret Başkaya burada hepimizin çok yakından tanıdığı bazı kavramları tekrar ediyor; Milliyetçilik, vatanseverlik, milli çıkar ve yabancı düşmanlığı... İşte bu kavramlar etrafında harekete geçirilen bizler hedefe ulaşmak için aslında neye hizmet ettiğimizi göremeden ilerleriz.

Sorun aslında tam da bu noktada kilitleniyor. Ne istediğini bilmeyen, oynanan oyundan habersiz bir bütün olarak emekçi sınıflar cephesi ve onların örgütlenmeleri bu tuzaklara düşüyor. “Ulusalcılık” batağına saplanılıp asıl mücadele edilmesi gereken kapitalizm ikinci plana itiliyor. Bu noktada kapitalizm ile sorunu olmayanın Emperyalizmi sorun etmesi mücadele açısından anlamsızlaşıyor.

Buradan hareketle, işçiler ve patronların ortak çıkarından bahsedemezken Avrupa Birliği, Neoliberal küreselleşme ve bir askeri saldırı paketi olan Nato nun birliği iken, AB ye girmek kimin çıkarına kolayca saptayabiliriz. İşçilerin birbirine rakip haline getirildiği, ucuz işgücüne yatırımın yönlendirildiği ve sömürünün derinleştirildiği bir birliğe “tam üyelik” emekçiler için hiç de iyi bir anlam ifade etmediğini görebiliriz. Bu birlik doğal olarak yönetici sınıfların ortak çıkarlarına hizmet etmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde Modernleşme, ilerleme, çağdaşlaşma ve bunlara ek olarak sürekli duymak zorunda bırakıldığımız büyüme, kalkınma ve sürdürülebilirlik kavramları analiz ediliyor. Bu kavramlar biz emekçilere umut vermek ve gelecekte her şeyin iyi olması için şimdiki zamanda fedakarlık yapılması gerektiğini anlatıyor. Gelecekteki refah için bugün katlanılması gereken zorlukları ifade ediyor. 2. Dünya savaşı sonrası yeryüzünün efendileri sömürgeciliği eski yöntemlerle sürdüremeyeceklerini anladıklarında, yeni yöntemlere ihtiyaç duydular. İşte bütün bu kavramlar bu amacın hizmeti için ortaya konmuş ve kitlelere sunulmuştur. Tüm sorunların çözümünün anahtarı olarak sunulan “ekonomik büyüme” ve “gayri safi milli hasıla” daki artış, kitlelere zenginlik ve refah için ön koşul olarak sunuluyor. Kapitalizm öncesi toplumlarda vaaz edilen gerçek mutluluğun bu dünyada değil diğer dünyada olduğu ve ona ulaşmak için bu dünyada bazı şeylerden sakınılması gerektiği idi. Kapitalist modernite ise bu söylemde küçük bir değişiklik yaptı. Cennet bu dünyada mümkündür ama ileridedir, gelecektir. Burada sorulması gereken soru karşımıza net bir şekilde koyuluyor. Ekonomik büyüme yoksulluğun panzehiri ise onca büyüme ve zenginleşmeye rağmen neden yoksulluk ve sefalet çıg gibi büyüyor ve aklıktan ölenlerin sayısı her geçen gün artıyor. Bu soruya Fikret Başkaya çok net bir cevap veriyor. Bütün bu sorunların, saçmalıkların, çelişkilerin, olumsuzlukların gerisinde kapitalizmi yok saymak yatıyor. Kapitalizm büyüme ve zenginlik üretiyor ancak, bu büyüme ve zenginlik sadece sermayenin büyümesi ve artması ile sınırlı. Hatta bu büyüme için insani toplumsal ve ekolojik değerler ve dengelerin yıkıma uğratılması şart.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde “muasır medeniyete” doğru attığımız her adımın dünyada kapitalist bir yıkıma daha fazla sebep olduğunun ayrıntılarının açıklandığını görüyoruz. Sanayi ve tarım alanındaki

gelişmeler her geçen gün aslında çözdüğünden daha fazla yıkıma yol açmaktadır. Türkiye’deki bütün veriler, küresel kapitalizmde yaşanan yıkımdan aynı derecede pay aldığını işaret ediyor. Kar ve birikim amacı güdülen bir sistemde başka türlü olması beklenemez. Bu noktada Fikret Başkaya önemli bir not düşüyor; Kullanım değerine dayalı bir toplum tasarrufu olan Sosyalizm, insanlığın vazgeçilmez ufkuna devam edecektir ve 20. yy. da yaşanan ve Sosyalizm ile bir ilgisi olmayan sistemler, batıyı yakalama perspektifine sahip bir kalkınmacılık anlayışından başka bir şey değillerdi. Sosyalizm adına Sosyalizmle ilgisi olmayan şeyler yapıldı.

Tüm bu açıklamalar ve buraya kadar anlatılmak istenen aslında insana yakışır olanın ve verilmesi gereken mücadelenin temel hedefinin, uzun insanlık tarihinden bir sapma ve dolayısıyla insanlığın normal halinden bir uzaklaşma olarak tanımlanan kapitalizm olmasıdır.

Kadınların özgürlük mücadelesi ve pozitif ayrımcılık, kapitalizm yok edilmeden işe yaramayacak, yalnızca bir aldatmaca olarak kalacaktır. Ekolojik tahribata karşı örgütlenmek ve organik tarım asıl sorun, yani kapitalist yıkıcılık yok edilmeden sadece sınırlı mekânlarda sınırlı yararlar sağlayacaktır. Kitapta yer verilen şu veriler durumu oldukça net açıklıyor. WWF’nin (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) verilerine göre 1960 yılında insanlık, dünyanın doğal kapasitesinin %60 ını kullanırken, bugün % 120 sini kullanmaktadır. Sadece yarım yüzyılda doğanın kendini yenileme kapasitesini %20 aşmış olması “kalkınma” denen şeyin ne pahasına gerçekleştiğinin göstergesidir.

Sayfalarda ilerledikçe Fikret Başkaya, sistemin bu duruma geçici çözümler ve bazı iyileştirmeler bulmak için sivil toplum kuruluşlarını devreye soktuğunu anlatıyor. Kapitalizm üzerinde bir yanılsama yaratmak, yıkım tablosunu kabullendirmek ve itirazları etkisizleştirmek amacıyla bu örgütlenmeler teşvik edildi. Bunun ne anlama geldiğini şu sözler net bir şekilde ifade ediyor:

Eğer bir ülkede eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri özelleştirilir ve birer kar alanına ve aracına dönüştürülüp, yıkıcı ekonomik rekabete açılırsa, elbette orada insani yardımlar ve onları sağlayan STK’lar türetilecek ve bir hak olması gereken şeyler “iyilikçilerin” ve “hayırseverlerin” ilgi ve etkinlik alanı haline getirilecektir. Sonuçta da bu haklar için mücadele yerini, hayırseverlik ve

insani yardımlara bırakacaktır.

Sonuçta çıkarılan ise, küresel kapitalizmin artık sadece insani yabancılaşmalar, toplumsal kötülükler ve ekolojik tahribat yaratmakla kalmayıp, doğrudan insanlığın varlığını tehdit ediyor oluşudur. Bunun sonucu olarak Başkaya entellektüellerin eleştirel işlevinin hayati önem taşıdığını vurguluyor ve şu andaki en acil görevinin, varolanın radikal bir eleştirisini yapmak ve pratik yaşamda reel bir karşılığı olan politik stratejinin oluşturulmasına, ulusal ve küresel düzeyde mücadele edebilecek, olayların seyrini değiştirme yetisine sahip, etkin ve politik örgütlerin oluşturulmasına katkıda bulunmak olduğunu vurguluyor. Yani iflas eden paradigmanın yerine yenisini formüle etmek üzere harekete geçmek. Bu suretle biran evvel kapitalizmden tamamen çıkmak.

Zevkle okuyacağınız bu kitap yeni bir paradigma oluşturmak için sunulmuş 12 öneri ile de son buluyor.

Arap devrimlerinin geri dönüşü

Alex Callinicos

1 939-1940 kışında Alman Marksist eleştirmen Walter Benjamin “Tarih Felsefesi Üzerine Tezler” olarak bilinen olağanüstü bir yazı kaleme aldı. Yazısında, tarihsel ilerlemenin bir meyvesi olarak sosyalizmin kaçınılmazlığına dair solda yaygın olan inanca saldırdı. “Hiçbir şey Alman işçi sınıfını, geçerli olanla hareket etme fikri kadar yozlaştırmamıştır” diye yazdı. Devrim, insanlığın “Boş bir zamanda homojen ilerlemesinin” belirlenmiş bir sonucu değildir. Daha çok, egemen sınıfa karşı geçmiş baskı ve acı anıları harekete geçiren “geçmişe atılan kaplan adımı”dır. Benjamin yazısını, Yahudi Mesih geleneğindeki şu olayı hatırlatarak sonuçlandırıyor: “Zamandaki her saniye Mesih’in içeri girebileceği dar bir geçittir”¹.

Devrim, başka bir deyişle, ileri tarihsel bir hareketin tahmin edilebilir sonucu değil, tarihin içine ani, beklenmedik bir akın, yani, “enkaz üzerine enkaz istifleyen yegâne felakettir”². Benjamin bu kelimeleri, çok karanlık tarihsel bir anda, “yüzyılın gece yarısında”, bütün radikal umutların ölümünü sembolize eden Hitler-Stalin paktı imzalandığında sarf etti. Ancak bu sözler, Aralık ayının ortalarından itibaren

1: Benjamin, 1970, s. 260, 263, 266. Özellikle Philip Marfleet’e, analiz ve bilgiler için kaynak sağlamasından dolayı teşekkür ederim.

2: Benjamin, 1970, s. 259. Bkz. “Theses”, Callinicos, 2004, bölüm 5, eleştirel tartışma için.

Arap dünyasını bir eldiven gibi saran devrimler için isabetli olmuştur. Görünüşe göre apansız, oldukça beklenmedik bir şekilde patlayan, on yıldır derinden pekişen bu kin patlamasının, sadece Orta Doğu'nun siyasi haritasının yeniden yazılması değil, çok daha geniş tarihsel bir anlamı var.

İlk aşamada, Tunus, Mısır ve Libya ayaklanmaları ve bunların bölgedeki yankıları Arap devriminin beklenmedik dönüşünün damgasıydı. Temmuz 1952 yılında Hür Subaylar Hareketi tarafından Mısır'da iktidarın ele geçirilmesi ile başlayan Arap devrimi, hâlâ İngiliz ve Fransız emperyalizminin hâkimiyetindeki Orta Doğu'yu kavradı. Mısır'daki mücadelede Cemal Abdül Nasır başarılı olduktan sonra, sadece sömürgeci güçlere karşı göğüs germedi, aynı zamanda Mısır mülk sahibi sınıfların varlıklarının çoğunu da ele geçirdi. Nasır, sömürge döneminde ortaya çıkan ve çeşitli devletleri bölen, siyasi sınırları aşan tek bir Arap millete aitlik bilincine başvurdu. 1958 yılında Nasır, Mısır ve Suriye arasında kısa ömürlü bir birliği kapsayan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni ilan etti, Suudi Arabistan ile şimdi Arap reaksiyonunun kalesi olan Kuzey Yemen'de, uzun süren aracı bir savaş yürüttü; müritleri 1958-1963 büyük Irak Devrim'inde etkin bir rol oynadı. Arap Milliyetçilerinin, Nasırcı pan-Arap Hareketi, Filistin direnişinin daha radikal liderleri için bir eğitim alanı oldu.

Nasırcı pan-Arabizm , İsrail' in, Haziran 1967 Altı Gün Savaşı'nda Mısır ve diğer Arap devletlerine karşı zafer kazanmasıyla birlikte hâlihazırda geri çekilen kesin bir yenilgi yaşadı. Nasır üç yıl sonra yenik bir adam olarak öldü. Arap ulusal bilinci, Irak ve Suriye'de giderek yozlaşan Baasçı diktatörlük biçimlerinde yaşamaya devam ederken, Filistin mücadelesine gösterilen dayanışmada ise çok daha olumlu yaşandı. Bu bilincin devam eden gücü, 14 Ocak'ta Zeynel Abidin Bin Ali'nin düşmesiyle birlikte Tunus'dan başlayarak, Mısır, Yemen, Bahreyn ve Libya'ya yayılan devrimci virüsle hızla yayıldı. Nitekim İran'da hissedilen parlak etkisi, Arap dünyasında gittikçe etkili oldu; Yeşil Hareket'i canlandırmaya teşvik etti. Mutlakiyetçi Körfez İşbirliği Konseyi bu devrimci virüsün yayılmasını önlemek için Mart ayı ortalarında Bahreyn'e asker gönderdi.

Ama hiçbir tarihsel tekrar basit değildir. Nasır'ın Pan-Arabizm'i, hem Batı emperyalizmine hem de Arap özel burjuvazi ve toprak sahiplerine karşı Arap dünyasını birleştirmeye çalışmıştır. Bu 1940'ların ve 1950'lerin başında, Mısır ve Irak'ta, bu ülkelerdeki İngiltere'nin

yandaş rejimlerini ölümcül krizlere sürükleyen kitlesel seferberlik ortamında yapılmaya çalışıldı. Ama aynı zamanda acımasız bir şekilde yukarıdan yapılmaya çalışılan bir projeydi; Hür Subaylar ve gittikçe Nasır'ın kendisi de kontrolü sağlamak için, Müslüman Kardeşler ve Mısır Komünist hareketi³ gibi popüler güçleri manipüle edip, bölerek, baskı altında tutuyordu. Bu hareketin aksine 2011 Arap devrimleri aşağıdan popüler ayaklanmalar ile meydana gelmiştir. Yorumcuların klişe noktasına varacak şekilde tekrarladığı gibi, onlar, herhangi bir siyasi parti ya da hareketin güdümünde olmayan ve bu mücadelelerin hepsinde ortaya çıkmış olan öz-örgütlenme biçimleriyle vücut bulan demokratik özelemler etrafında birleşmişlerdi.

Devrimin klasik siyasi formunun yenilenmesini görmekteyiz. Sayısız sosyal teorisyen ve medya figürü, geçen 20 yılda, ya 1989 liberal kapitalizmin kesin zaferi ya da “Post modernliğin” hamlesi olarak devrimin öldüğünü iddia ettiler. Bir noktada devrim, sadece oligarşi çetesinin alaşağı edebileceği bir demokrasi bayrağı altında ve Washington'un güçlü maddi ve manevi desteği ile değeri düşmüş haldeki “renkli devrimler” şeklinde itibarsızca yaşayacak gibi görünüyordu.

Arap ayaklanmalarında Facebook ve Twitter'ın oynadığı rol hakkındaki tüm sohbetlere rağmen Tunus ve Mısır devrimlerinin 1640'lardaki İngiliz Devrimi ve 1790'lar Büyük Fransız Devrimi sırasındaki modele ne kadar uygun olduğu dikkat çekicidir: popüler seferberlik, üstteki elit bölünme, silahlı kuvvetlerin sadakat için savaşları, halef rejimlerin siyasi ve ekonomik karakterini tanımlamak için mücadele ve daha da ötesinde, alttan gelen potansiyel olarak daha radikal olan hareketler. Bu yazı sırasında Libya'da Muammer Kaddafi'nin dizginsiz güdüsü ve ona, yığınla savaşçısına ve kesin bir zafer kazanmak için ateşli silahlarına karşı devrimcilerin çatışması, belirsizliğini koruyan, İslam dünyasına son emperyalist müdahaleyi haklı göstermek için kullanılan bir iç savaş başlattığını görüyoruz. Devrim, 21. yüzyılın gerçeğidir.

3: Bkz, Örneğin, Batatu, 1978, bölüm 5, Beinin ve Lockman, 1987, bölüm 13 ve 14, ve Gordon, 1992. Mısır'da ve Irak'ta kitle hareketleriyle Hür Subaylar arasındaki etkileşim için Anne Alexander'ın kitabının taslak bölümünden de çok yararlandım, bana çok yardımcı olan yorumları için minnettarım.

Ekonomik kriz siyasi kurban ister

Tabii ki, Arap devrimlerinin hiç yoktan ortaya çıktığını söylemek çok basit olur. En önemli olayı, Mısır'ı ele alırsak, bir grup radikal sol akademisyenin iki yıldan az önce yayınlanan toplu çalışmasında, sosyal, ekonomik ve siyasal çelişkilerden ve Hüsnü Mübarek rejimini “değişim anına” zorlayan yükselen hareketlerden bahsedilmişti. Marx⁴ her zaman üretiminin ekonomik koşullarının maddi dönüşümüyle ve doğal bilimlerin kesinliğiyle tespit edilebilen, insanların bu çatışmanın bilincinde olduğu ve mücadele ettiği siyasi, dini, sanatsal veya felsefi, kısaca ideolojik biçimi birbirinden ayırmak gerektiği konusunda ısrar etti.⁵ Bir toplumda istikrarı bozucu yapısal çelişkileri tespit etmek bir şeydir ama bunun nasıl ve ne zaman sigortaları attırıp siyasi bir patlatmaya neden olacağını tahmin etmek başka bir şeydir.

Ama biz uluslar üstü bir devrimler dalgasıyla iştigal ediyoruz, bu nedenle patlayan çelişkileri sadece ulusal düzeye oturtamayız. Nitekim başlamak için en iyi yer kuşkusuz küresel ekonomik ve siyasi krizdir. New Left Review dergisinin editörü Susan Watkins, bir yıl önce : “2008 krizinin şimdiye kadar belki de en çarpıcı özelliği, ekonomik çalkantı ve siyasi durgunluğun bir birleşimi olmasıdır “ diye yazdı.”⁶ “Şimdiye kadar”, bu cümlemin en etkili parçası gibi görünüyor. Cevabımızda belirttiğimiz üzere, şimdiki gibi ciddi yapısal krizler, uzun süren, arka arkaya farklı evrelerden geçen bir olgu olarak görülmelidir.⁷

Benzer bir görüş, bu dergide geliştirilen kriz açıklamalarından farklı olarak, iki Marksist ekonomist, Gérard Duménil ve Dominique Lévy tarafından ifade edilmiştir:

Yapısal krizlerin ortak bir özelliği, onların çok yönlülüğü ve süresidir. Örneğin Büyük Buhran'ın tam olarak ne kadar sürdüğünü ya da eğer savaş hazırlıkları ekonomiyi canlandırmıyorsa ne kadar süreceğini anlamak zordur. Makro-ekonomi, 1929'dan 1933'e kadar bunalıma girdi. Üretim yeniden batınca aşamalı bir toparlanma, 1937'de geldi.

4: El-Mahdiand, Marfleet, 2009.

5: Marx, 1971, s. 21.

6: Watkins, 2010, s. 20.

7: Callinicos, 2010, s. 6-13.

Savaş ekonomisi olayların gidişatını derinlemesine değiştirdi... Büyük olasılıkla aynı şey şimdiki krizler için de geçerli olacaktır. Üretimin daralmasıyla hakim olan pozitif büyüme oranları yeni bir safhaya girildiğinin bir göstergesi olacaktır, ama bu krize yol açan gerilimlerin kesinlikle özölmesi anlamına gelmez. Daha yapılması gereken bir sürü şey var. Pozitif büyüme oranları, iyi büyüme oranı olabilir mi? ABD ekonomisinin dengesizliğı ne zaman özölünecek? Devlet borcu nasıl ödenecektir? Dolar uluslararası basınca tahammül edecek mi? Yeninin inşası ve sürdürülebilir olayların tesisi uzun ve özenli bir süreci içerecektir.⁸

Belirttiğimiz gibi, “uzun bir ekonomik kriz, burjuva siyasal yapılara baskı uygulayacak, fay hatlarını ortaya çıkaracaktır”.⁹ Arap devrimlerinde tam da bu olmuştur. Bu fay hatları öncelikle ekonomik ve politiktir. Mübarek altında Mısır, Bin Ali altında Tunus, bölgede neoliberalizmin poster çocuklarıydı. Dünya Bankası, Tunus üzerine Eylül 2010 açıklamasında oşkusuna hakim olamadı:

Tunus yoksullukla mücadele ve adil büyümede kayda değer bir ilerleme göstererek iyi bir sosyal gösterge olmuştur. Kişi başına düşen gelirden sürekli bir artışa paralel olarak, bölgede yüzde 7 yoksulluk sınırıyla en düşükler arasında olan nüfusunun refah düzeyi artmış, son 20 yılda ortalama yüzde 5 büyüme oranını yakalamıştır.¹⁰

Dünya Bankası, Mübarek rejimini överken daha ölçülü olmakla birlikte, hâlâ kendisinin “Orta Doğı ve Kuzey Afrika bölgesinde ekonomik reformların şampiyonu olarak sağılam sicilini” onaylıyordu.¹¹ Aslında, Mısır, Küresel Güney’deki neoliberalizm öncülüğüne sahip çıkabilir. 1974 yılında Devlet Başkanı Enver Sedat yabancı yatırım ve ticarete ‘açılma’ olan infitah politikasını açıkladı; bu Nasır’ın devlet kapitalizminden radikal bir kopuşun iřaretiydi¹². Mübarek, 1991 yılında uluslararası finans kurumlarıyla anlaşıp, Ekonomik Reform ve Yapısal

8: Duménilve Lévy, 2011, p22.

9: Callinicos, 2010, s. 6.

10: <http://bit.ly/worldbanktunisia/>

11: <http://bit.ly/worldbankegypt/>

12: Bkz, örneğın, Waterbury, 1983.

Uyum Programı'nı kabul ederek bu politikayı daha ileriye götürdü. Onun anahtar dayanaklarından birisi 1991'deki 96 sayılı kanundu; Hür Subaylar '1952 tarım reformuyla kiracılara verilen hakları yürürlükten kaldırıp, köylülerin evine el koyarak eski toprak sahipleri ve onların mirasçılarının dönmesine izin verdi.¹³

1990'larda Mübarek rejiminin "Nil Aslanı" olarak adlandırdığı, Mısır ve Tunus ekonomisi neoliberalizm altında bir "mucize" yaşamadı; tekstil üretiminde büyük ölçüde dövize bağımlı olarak, Çin rekabetine ve turizme karşı savunmasız kaldı. Biraz büyümeye rağmen, serbestleşme çok keskin ekonomik ve toplumsal kutuplaşma getirdi; Nasır ve onun Tunuslu meslektaşı Habib Burgiba altında inşa edilen korporatist yapılar üzerinde baskı yarattı. Anne Alexander, Mısır'da Nasır altındaki bu durumu gözlemliyor:

İşçilere, siyasal alandaki bağımsızlıkları karşılığında barınma, eğitim, diğer sosyal yardım ve görelî iş güvenliği gibi bazı kazanımlar elde edecekleri bir toplumsal sözleşme teklif edildi. Nasırcı retorik, özellikle geç döneminde, ulusal kalkınma katkılarından dolayı işçileri idealize ediyordu. Ama Nasırcı devlet bağımsız işçi örgütlerini ezip, onların yerine hükümetin hizmetinde resmi bir sendika federasyonu inşa etti.¹⁴

Alexander devam ediyor, "1990'ların reformları ve ötesi Nasırcı sistemi çatlattı". Bir yandan Mısır'da yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlik büyüdü. 2010 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü, Mısırlıların yüzde 44'ünün, 2 dolar¹⁵ olan uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşadığını iddia etti. Ahmad El-Naggar, bir önceki yılda tahmini işsiz sayısının, "7.9 milyon, gerçek işsizlik oranının ise şimdi yüzde 26,3 olduğunu ve bazı tahminlere göre de 15-29 yaş grubunda bu oran üç katına çıktığını"¹⁶ söylüyor. Özellikle gençler arasında işsizliğin artması bölgesel bir sorun. Hatta Dünya Bankası'nın kendi detaylı araştırması iyimser başlıklarla çelişmektedir. Rapor, Bin Ali'nin düşüşünden sonraki kederli gün, 15 Ocak 2011 tarihinde kabul edildi:

13: Bush, 2009.

14: Alexander, 2011.

15: Al-Malky, 2010.

16: El-Naggar, 2009, s. 42.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da, gençler arasındaki yüzde 25 işsizlik oranı dünyada en yüksek orandır. Ama bu istatistik tek başına bütün hikâyeyi anlatmıyor.

Dünya Bankası araştırmacıları bölgedeki 15 ve 29 yaşları arasındaki işsiz kişilerin gerçek sayısının çok daha yüksek olabileceğini saptıyor. Çünkü okula gitmeyen ve işi olmayan birçok genç iş aramadıklarından dolayı istatistiklere yansımamaktadır.

Özellikle kentte yaşayan genç erkeklerin işgücü piyasasında ciddi dezavantajları var; eksik istihdam, kayıt dışı çalışma ya da hiç çalışmamak.¹⁷

Öte yandan, süper-zengin küçük bir tabaka büyük servet ve güce sahip. Joel Bein’in, Mısır’da “Temmuz 2004’de başbakanlığa atanan Ahmed Nazif hükümetinde “ekonomik portföylerinin sahipleri”nin, “Batı eğitilmiş, doktorası olan, cumhurbaşkanının oğlu Cemal Mübarek’in muhitindendi. İkinci bir özelleştirme dalgasını geliştirdiler; doğrudan yabancı yatırımı teşvik etmek için tekstil makineleri ve yedek parçalarında gümrük vergisini sıfıra düşürmek gibi başka önlemler aldılar”¹⁸. 25 Ocak Devrimi, New York Times’ı bile, serbestleşmenin gerçek doğasını kabul etmek zorunda bıraktı:

Değişiklikler, kâğıt üzerinde neredeyse devlet kontrollü bütün ekonomik sistemi ağırlıklı olarak serbest piyasaya dönüştürdü. Ancak Mısırlı ve yabancı uzmanlara göre, uygulamada, bir çeşit kafadar kapitalizmi ortaya çıktı. Devlet kontrolündeki bankalar iktidar değiştiren/belirleyen gibi davranarak, hükümeti destekleyen ailelere kredi verirken, politik soyağacından olmayan iş adamlarına kredi verilmiyordu.

Al-Ahram Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Merkezi’nde ekonomik çalışmalar birimi müdürü Ahmed El-Naggar, hükümet yetkililerinin devlet arazisini siyasi olarak hükümete bağlı ailelere düşük fiyatlara sattığını söyledi. Ayrıca yabancı konglomeraların düşük fiyatlarda devlet şirketlerini satın almalarına izin verildiğini, buna karşılık, komisyon (rüşvet) aldıklarını söyledi.

Aynı zamanda, hükümetin Mısırlı firmalarla ortak girişimler oluşturmak için yabancı yatırımcılara gereksinimi vardı. İktidar partisi ile yakın bağları olan aileler Mısır’ın kazançlı ortak girişimcilerinin yarısını oluş-

17: http://arabworld.worldbank.org/content/awi/en/home/featured/youth_programs.html

18: Bein, 2009, s. 77.

turuyordu.¹⁹

Mısır'ın yandaş kapitalizminin sembolü, Cemal Mübarek ile olan arkadaşlığı sayesinde özelleştirilmiş çelik şirketini ucuz bir şekilde satın alarak Mısır çelik pazarının üçte ikisini kontrol altına alan Ahmed Ezz oldu. Aynı zamanda parlamento üyesi oldu ve Kasım 2010 yasama seçimlerinde iktidardaki Ulusal Demokrat Parti (NDP) için açık bir şekilde hileli ve arsız kampanya yürüttü. Onun Tunuslu eşdeğeri, aile bağlarını kullanarak zenginleşen Bin Ali'nin akrabası Trabelsis'dir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre, Bin Ali ve Trabelsisler, Tunus ekonomisinin yüzde 40, 30'ını oluşturan 10 milyar doları aralarında kontrol ediyorlar. Leyla Trabelsi, eski başkanın eşi, Cidde'ye bavulunda 1,5 ton altın külçe kaçırmakla suçlanıyor.²⁰

Orta Doğu'da neoliberalizm, soyut serbest piyasa ideolojisinde ima edilen ekonomik ve siyasi gücün ayrılması değil, ikisinin birleşmesi demektir. Bu artık devlet kapitalizmi değildi: Şimdi tepedekiler siyasi bağlantılarıyla çok büyük özel servet biriktirebiliyor. Sonuç; yozlaşmaları açıkça sergilenen elitlerin nüfuz ettiği rejimin zirvesindeki ekonomik ve sosyal sorunlar.

Küresel ekonomik kriz gaspı daralttı. Juan Kornbliht ve Bruno Magro'ya göre:

2008 krizi ile yapısal zayıflık tüm büyüklüğüyle ortaya çıktı. Küçük büyümeleri etkin kılan damar bir bütün olarak çöktü. Mısır'a odaklanacak olursak: 2008 yılına göre, göçmen gelirleri yüzde 17 azaldı; 2008 yılında yüzde 24 oranında artan turizm 2009 yılında yüzde 1,1 oranında düştü; Süveyş Kanalı gelirleri de 2008 ile karşılaştırıldığında yüzde 7,2 oranında düştü çünkü seyahat pasajları yüzde 8,2 ve taşınan mal tonajı 9 oranında düştü. Tunus'ta da durum çok farklı değildi: büyük ölçüde giyim tekstil ve petrole bağlı ürünlerdeki düşüş nedeniyle ihracat ürünleri yüzde 25 düşerken, 2007 yılında 6,33 oranında GSYİH'deki büyüme, sırasıyla 2008, 2009 yılında yüzde 4,5 ve yüzde 3,1 'lik bir ivme ile düştü.²¹

19: Fahim, Slackman ve Rohde, 2011.

20: Lewis, 2011.

21: Kornblihtand Magro, 2011.

Kriz kendisini Orta Doğu’da özellikle gençler arasındaki yüksek işsizlik sebebiyle hissettirdi. Ama özellikle gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar önemli bir rol oynadı. 2008 mali çöküşe kadar, özellikle temel mallardaki enflasyon oranında keskin bir artış oldu. Hermann Schwartz, Çin’in ucuz mamul seli sağlayarak yaptığı dünya fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskısını durdurduğu, bu durumun kriz gelişiminde bir dönüm noktası olduğunu savunuyor. “Başarılı ihracatı Çin’in hızlı büyümesi demektir, böylece, küresel hammadde ve onun [sic] yarı vasıflı işgücü için Çin devreye girdi. Hammadde fiyatları, 2004 yılında yükselmeye başladı, Çinlilerin ücretleri 2007 yılında yükselmeye başladı. Çin, böylece para kısıtlaması yerine enflasyon ihraç etmeye başladı”.²²

2008-9 Büyük Durgunluk ’tan kurtulma enflasyon oranında benzer bir artışa eşlik etti. Schwartz’ın belirttiği gibi, özellikle Çin’e ve Asya ve Latin Amerika’nın hızla büyüyen “yükselen pazar” ekonomilerine artan talep bu enflasyonist dönemde rol oynamıştır ama bu durum, ağır mali spekülasyonlarla daha da fazla genişletildi. Yüksek gıda fiyatları dünyanın en yoksullarını sert bir şekilde vurdu. Chossudovsky Michel’e göre:

2006-2008 yılları arasında, pirinç, buğday ve mısır da dahil olmak üzere tüm büyük gıda maddelerinin fiyatlarında dramatik bir dalgalanma oldu. Pirinç fiyatı beş yıllık bir süre içinde üç kat arttı; 2003 yılında yaklaşık bir ton pirinç 600 dolarken, 2008 yılı Mayıs ayında bir ton pirinç 1.800 dolardan fazlaydı... Tohum hammaddesindeki dalgalanmalar FAO [Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü]’nün 2010 yılının ikinci yarısında kaydedilen bileşik gıda fiyat endeksindeki yüzde 32 sıçrama ile karakterize edilmektedir.²³

Örneğin kıtlık ve ekmek maliyeti, 2006 yılından itibaren Mısır’ı süpüren grev dalgası 25 Ocak Devrimi için yolu hazırlayan önemli bir faktördür. Hayat pahalılığı, elit sınıfın ayrıcalıklarıyla birlikte, Orta Doğu’daki sokak protestolarının devamlı üzerinde durduğu bir meseledir. Bölgede, Sadiki’nin Tunus ayaklanmasını uyardığı, her an patlamaya hazır durum, Muhammed Bouazizi’nin intiharıyla alevlendi ve

22: Schwartz, 2009, s. 110. bkz, ayrıca s. 164-171.

23: Chossudovsky, 2011.

Bin Ali'yi düşürdü:

Batılı güvenlik uzmanlarını, Kuran veya 1966'dan beri ölü olmasına rağmen 9 / 11'i icra etmekle giyaben suçlanan Seyyid Kutub[Müslüman Kardeşler lideri] endişelendirmemeli. Onların belki de aşırı sekülarizasyon özüllü post-9/11 dünyada bir gerçeklik kontrolü, bir yeniden düşünme, bir doz itidal için Karl Marx'ın Kapital'ini alarak Marx'la bir bağ kurmaları gerekir.

Mağrip 'de Tunus ve Cezayir'den, doğuda Ürdün ve Mısır'a, öz değeri bitiren, evlilik dahil ortak ayinleri ve toplumu sabote eden gerçek terör sosyo-ekonomik dışlanma terörüdür.

Şimdi Cezayir ve Kasserine gecekondu sokaklarında yarın Amman, Rabat, San'aa, Ramallah, Kahire ve güney Beyrut'ta ekmek için yürüyen "Khobzistes" (Mağrip işsizleri) orduları işsizlik terörüne karşı bir ideolojiyle savaşmıyorlar. Buna ihtiyaçları yok. Onların ideolojisi işsizliktir. Çeperler onların coğrafyasıdır. Ve şimdi, onların silahı, kendiliğinden barışçıl protesto ve kendine zarar vermektir. Onlar modern dünyanın "Sefilleri"dir.²⁴

Ama ekonomik mekanizmaları ve siyasal bağlamları farklı olsa da, krizin önemli mücadeleler yarattığı tek bölgenin Orta Doğu olmadığının üzerinde durmak önemlidir. Avrupa'da kemer sıkma politikasının yayılması, İngiltere'de öğrenci patlamasından, Yunanistan'daki genel greve kadar 2010 yılında ciddi bir direnişe yol açtı. Güney İrlandalı kapitalizmin tarihsel partisi Fianna Fail'in Şubat 2011 genel seçimlerinde yıkıma yaklaşması, Fine Gael-İşçi Partisi koalisyon hükümetine karşı ana muhalefeti Sinn Fein ve Birleşik Sol İttifak'a bırakması, durumun tam olarak "siyasi durgunluk" olmadığına dair başka bir göstergedir.

Ama şimdiye kadar dikkate değer siyasi gelişmelerden en önemlisi, bu yıl kamu sektöründe istihdamı yok edip devlet çalışanları için toplu sözleşme haklarını hurdaya çıkartmak isteyen Vali Scott Walker'ın güdülerini engellemek isteyen Wisconsin'deki kitle hareketi patlamasıdır. Bu, geçen sonbaharda ara seçimlerde Cumhuriyetçi Parti'nin yerini sağlamlaştırmasına yardım eden Çay Partisi hareketinin silip süpüren başarısının doğrudan bir sonucudur. Şimdi Walker gibi sağ kanat Washington'daki Kongre ve devlet binasına yükleniyor ve Çay Partisi

24: Sadiki, 2011.

rüyasını gerçekleştirerek “Büyük Devleti” masif bir şekilde küçültmek için çalışıyorlar. Bunun sonucunda, bizim son sayımızda gerçekleşme ihtimali olan büyük sosyal ve politik kutuplaşmayı kıskırtmak için Megan Trudell’in söylediği, sadece Wisconsin’de değil, diğer orta Batı eyaletlerindeki kamu sektörüne ve örgütlü emeğe yönelik benzer saldırılar oldu.²⁵

Madison’da, devlet binasını abluka altına alan dev gösterilerle Çay Partisi’nin buna yanıt olarak Wisconsin ve göreceli küçük mobilizasyonlarla başardıkları arasındaki kontrast, kemer sıkma saldırısının-Cumhuriyetçiler tarafından başlatılan ama Barack Obama’nın daha ılımlı şekilde kabul ettiği- karşılaşılabileceği problemleri göstermektedir. Gallup kamuoyu anketi, Amerikalıların yüzde 61’inin Walker planına karşı olduğunu gösterdi: senede 24.000 dolardan az kazananların yüzde 74’ü, 24.000 ile 59.000 dolar arasında kazananların yüzde 63’ü, 60.000 ile 89.000 dolar kazananların yüzde 53’ü karşı, sadece 90.000 ile üzerinde kazananların yüzde 50’si lehine. Bir Washington Post blogçu, bu rakamların, Cumhuriyetçilerin yeni kamu sektörü işçilerini “refah kraliçeleri” olarak hedefleme stratejilerinin geri tepebileceğini gösterdiğini belirtti:

Ben, Walker’ın uzun zaman önce kabul edilen pazarlık haklarına geri dönmeye odaklanan önerisi ve medyanın buna olan büyük ilgisi, tartışmayı, kamu çalışanlarını kapsayan sağın önceki avantajlarını zayıflatabilecek şekilde yeniden şekillendirebilmiş ve kamuoyunun dikkatini yeniden odaklayabilmiş olduğuna dair spekülasyon yapmanın adil olacağını düşünüyorum. Bu, sağın hâlâ bir şekilde avantajları olmadığını söylemek değildir. Ve Walker sonunda pekâlâ kazanabilir. Fakat manzara beklenmedik bir şekilde açıkça değişti.²⁶

Şu anda Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan anti-kemer sıkma hareketi Arap ayaklanmalarıyla aynı değildir. Sadece maddi yaşam sınırlarının çok daha büyük olması değil mevcut arabulucu yapıların – özellikle de, Demokrat Parti ve sendika bürokrasisinin– yokluğu büyük kitle ayaklanmaları karşısında Arap egemen sınıflarının manevra yapacak alanını daraltıyor. Bununla birlikte, yerel siyasi ve sosyal jeoloji farklılık-

25: Trudell, 2011.

26: Sargent, 2011.

larına rağmen, krizin şoku kendisini küresel olarak hissettiriyor.²⁷
Batı için bir kriz

Tarihte sanki bir orman yangını gibi bir bölgeye ya da dünyaya yayılan devrim anları vardır. Bu anlar çok sık gelmez. 1848 de Fransa’da yükselen ve Avrupa’yı yutan diğer devrimler akla gelenler arasında yer alıyor. Ayrıca Yeni Sol diyebileceğimiz gösterilerin dünyayı süpürdüğü 1968 vardı: Mexico City, Paris, New York ve diğer yüzlerce şehirlerde Marksistler ve diğer radikaller tarafından sahnelenen savaş karşıtı devrimleri gördüm. Prag, Sovyetler ‘in Yeni Solcu hükümeti ezmesini gördü. Hatta Çin’in Büyük Proleter Kültür Devrimi de biraz abartılarak buna dahil edilebilir. 1989 yılında, Batı’ya dahil olmak isteyen Doğu Almanlar tarafından tetiklenen huzursuzluk dalgası, Doğu Avrupa’da Sovyet yönetimini alaşağı eden bir ayaklanma başlattı. Benzer sosyal ve kültürel şartlar benzeri olaylara neden oluyor ve bir ülkedeki örnekle tetiklenip sonra daha geniş bir çevreye yayılıyor. 2011 yılında bu oldu ve devam ediyor.²⁸

Bu kelimeler bir Marksist tarafından değil Amerikan “stratejik istihbarat” web sitesi Stratfor’un kurucusu George Friedman tarafından sarf edildi. Devrimlerin ve Arap dünyasındaki isyanların büyüklüğü bu tarihsel karşılaştırmaları haklı çıkartıyor. Ama 2011’i, hemen önceki 1989’dan farklı kılan şeyler var. Doğu ve Orta Avrupa’daki Stalinist rejimleri yıkıp geçen devrimler genel olarak Batı kapitalizmi özellikle de ABD emperyalizmini güçlendirmiştir. Buna karşılık, Arap devrimleri (yukarda anlatılan Mısır’daki tüm ayaklanmalar) Amerikan emperyalizminin tam kalbine yönelmiş bir hançerdir.

Bunun nedeni Friedman tarafından çok iyi açıklanmıştır:

Mısır, Sovyet yanlısı Nasırcı bir devletken, dünya Nasır öncesinden çok farklı bir yerd. Sedat dış politikasını değiştirdiği zaman dünya onunla birlikte değişti. Eğer Sedat’ın dış politikası değişirse, dünya yine değişir. Mısır, bütün ülkeler içinde iç politika konusu kendi vatandaşlarının

27: David McNally, Büyük Buhran’ın “Büyük Direniş”i provoke ettiğini söylüyor ama verdiği en önemli örnekler,-Bolivia 2000-5 ve Oaxaca 2006-gerçekte krizin başlangıcından öncesine dayanıyor, McNally, 2011.

28: Friedman, 2011c.

ötesinde öneme sahip bir ülkedir.²⁹

Mısır, Arap dünyasının en büyük ülkesi, Kahire de kültürel başkentidir. Mısır'ın önemli coğrafi konumu; Mağrip'in, Maşrik (Doğu Arap), Körfez ve Sahra Güneyi Afrika'nın birleştiği noktada olması demek, burada olan değişikliklerin dalgalanma etkisinin çok geniş bir alanda hissedilmesi demektir. Nasır'ın yukardan aşağıya devrimi ve Batı emperyalizmiyle karşı karşıya gelmesi sadece, pan-Arap milliyetçiliği dalgasını başlatmadı, Üçüncü Dünya'nın el çabukluğuyla siyasi bir varlık olmasına yardım etti -post-kolonyal bir devlet olarak (Friedman'ın izniyle), Soğuk Savaş sırasında ne ABD ne de Sovyetler Birliği'yle birlik olmayı reddettiler.

Benzer şekilde, Sedat'ın 1970'lerin başında Mısır'ı sağa doğru taşıması etkisini çok geniş bir ölçekte hissettirdi. Bu değişim sadece ekonomik-açılım değildi. Bir o kadar önemli olan, Mart 1979'da Sedat'ın İsrail ile imzaladığı, Sina'dan İsrail'in çekilmesine neden olan Barış Antlaşması'yla tahsis edilen jeopolitik devrimdi. Önceki 30 yılda Mısır, İsrail ile dört kez savaşmıştı; Ekim 1973 yılındaki en yakın tarihli savaş İsrail'i sıçrattı. Mısır ile barış İsrail'in güney kanadını korudu. Noam Chomsky'nin dediği gibi, "en önemlisi, Mısır askeri kuvvetleri Arap-İsrail çatışması dışında bırakıldı ve böylece İsrail dikkatini (ve askeri güçleri) kuzey sınırındaki işgal edilen topraklara yoğunlaştırılabildi " : Sina'daki barış nesili İsrail Savunma Kuvvetleri'nin Lübnan ve Gaza üzerine savaş açmasına izin verdi.³⁰

Sedat ve Mübarek altında Mısır, İsrail ve Suudi Arabistan'la birlikte, ABD'nin Orta Doğu'da hegemonyasını sürdürdüğü ittifaklar sisteminin temelini oluşturdu. Mübarek rejimi Washington'a değerini birçok yönden kanıtladı: 1991 Körfez Savaşı'nda Saddam Hüseyin'e karşı ittifak düzenlemekte yardım etmek; İslamcılara karşı istihbarat işbirliği (Wikileaks belgeleri Mübarek'in istihbarat şefi ve başkan yardımcısı Ömer Süleyman'ı, Kahire'deki ABD Büyükelçiliği'nin nasıl değerli bulduğunu ortaya çıkardı); Mısır hapishanelerinde işkenceye izin verme (Süleyman kelimenin tam anlamıyla deneyimi önemli bir rol oynamış

29: Friedman, 2011a.

30: Chomsky, 1999, s. 194-195.

gibi görünüyor)³¹; ve Gazze'deki ablukayı sürdürmek. Buna karşılık, rejimin temeli olmaya devam eden Mısır silahlı kuvvetleri, ABD askeri yardımdan 1.3 milyar dolar yıllık “stratejik kira” aldı.

Ancak Batı ve Arap diktatörleri arasındaki bağlantılar, çok önemli olan ABD-Mısır ekseninden daha kapsamlıdır. Onlar devrimlerin ürettiği çok zengin skandallara maruz kalmışlardır. Şimdiye kadar en meşhur kurban, Bin Ali ile yakın ilişkisi açığa çıktıktan sonra Fransız dışişleri bakanlığı görevinden alınan, Michèle Alliot-Marie'dir. Le Monde (yaşlı anne ve babası yoluyla Tunus emlak pazarına dahil olan Alliot-Marie için belki biraz da cömertçe) diye yorumladı:

Tunus'tan bakıldığında, Michèle Alliot-Marie meselesi neredeyse ikincil görünüyor. Bin Ali döneminde, Fransız-Tunus tanışıklığı o kadar çok sık görülen bir şeydi ki Tunus'un günlük peyzajının bir parçası haline gelmişti. Tunus başkentindeki online dergi Kapitalis'in editörü Ridha KEFI, bu son yirmi yılın, “diktatör destekleyen Fransız geleneği” yılı olduğunu söylüyor. Eğer “ANNEM” yakayı ele vermişse, bu, birçok başkaları gibi Paris ve Tunus arasında kurulmuş olan sakin hoşgörü atmosferinden dolaydır.³²

Bunun tersine İngiltere ve ABD, neoliberal yeniden yapılanma için az çok umut verici bir aday yakalamak için yoğun çabalar sarf ediyordu; Libya'da bir zamanlar Kaddafi, 2003 yılında onlarla uzlaşmıştı. Buna, Londra İktisat Fakültesi'nin kötü şöhreti ve özellikle Ralph Miliband aracılığıyla LSE “Küresel Yönetişim Merkezi” tarafından Seif el-İslam Gaddafi³³ ile gelişen ilişki de dahildi. Eski LSE direktörü ve Üçüncü Yol ideologu Anthony Giddens, 2007 yılında keyifli bir Libya gezisi ertesinde: “Gerçek ilerleme sadece Kaddafi sahneyi terk ettiğinde mi mümkün olabilecek? Ben tersini düşünme eğilimindeyim. Libya için benim öngördüğüm ideal gelecek, iki ya da üç yıl gibi bir süre içinde Kuzey Afrika'da bir Norveç olmak: müreffeh ve eşitlikçi ileriye dönük”.³⁴

31: Soldz, 2011.

32: Beaugé, 2011.

33: Utanç verici bir şekilde, Seif Kaddafi, Libya: “Dünü, Bugünü ve Geleceği” hakkında, 25 Mayıs 2010'da “Ralph Miliband Özel ”de konuştu: www2.lse.ac.uk/publicEvents/events/2010/20100525t1830vLSE.aspx

34: Giddens, 2007.

Ancak Kaddafi rejimini dünya ekonomisine entegre etmek dürtüsü daha da ileri gitti. Aynı yıl, Business Week, Harvard İşletme Fakültesi gurusu ve The Competitive Advantage of Nations (Milletlerin Rekabet Avantajı) yazarı Michael Porter'ın, Boston Danışmanlık İzleme Grubu tarafından organize edilen Libya'da "yeni ticaret yanlısı elit oluşturmak için" adlı bir projenin parçası olduğunu bildirdi.³⁵Kaddafi ile Trablus'a hac ve sıradanlık değiş tokuşu yapmak için İzleme Grubu tarafından harekete geçirilen diğer Amerikalı entelektüel asilzadeler arasında, Francis Fukuyama, Richard Perle, Robert Putnam, Joseph Nye ve Benjamin Barber vardı.³⁶

Batı'nın, Arap diktatörlükleriyle girdiği çok derin ilişkilerle bile ABD ve onun müttefiklerinin geçmişteki uzun çatışmaları, Barack Obama ve David Cameron'nun Kaddafi'yi, ona karşı isyan başlar başlamaz şiddetle kınamalarını açıklamaya ve hatta Cameron'un, George W Bush ve Tony Blair'in Irak'ta askeri maceralarıyla ilişkilendirilen, itibarsız "liberal müdahalecilik" bayrağını aniden yükseltmesini açıklamaya yardımcı olabilir. Batılı güçler, Kaddafi için öldürücü son darbeye yardımcı olarak, önemli bir petrol üreticisinde iltimas kazanabilmesinin yanında ayrıca Arap dünyasında demokrasi mücadelesinin desteklenmesiyle gecikmiş bir kredi kazanabilir.

Sanki Irak ve Afganistan'daki yıkımlar hiç olmamış gibi, yukarıdan, insani müdahale retoriği ve "koruma yükümlülüğü" pompalanması çok dikkate değer. Batılı güçlerin Arap diktatörleri ile yakın ittifak sicilleri Libya'daki müdahalelerinin, devrimi desteklemek için değil Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da kendi egemenliklerini yeniden kurmak için olduğunu fazlasıyla açıklığa kavuşturuyor.

Ancak Arap dünyasında itibarlarını yeniden tesis etmeleri için tırmanmaları gereken büyük bir tepe var. Pew Küresel Tutumlar Projesi'nin 2010 yılı anketi ABD'ye yönelik olumlu tutumda ilk yoklanan Mısır, 2006 yılından yüzde 30 düşerek sadece yüzde 17 ile tablonun en altında yer alıyor (ilginç bir şekilde, Türkiye ve Pakistan'da da oylar aynı şekilde yüzde 17).³⁷Mısır askeri ve Müslüman Kardeşler, İsrail ile Barış Antlaşmasının dokunulmaz olduğunu söylemelerine rağmen, herhangi

35: Business Week, 2007.

36: Pilkington, 2011.

37: Pew Research Center, 2010.

bir gelecek Mısır hükümeti-çıtayı mümkün olduğunca düşük tutup-Mübarek'ten daha fazla halkın düşüncelerine karşı kendilerini sorumlu hissederek Amerikan isteklerine karşı daha az itaatkâr olacaktır.

Irak fiyaskosuyla ezilen, ekonomik kriz ve Çin'in hızlı yükselişi ile meşgul olan ABD karar vericileri, güçlerinin sınırlarını kederli bir şekilde fark ediyorlar. Mübarek'in düşüşünden iki hafta sonra açık yürekli savunma sekreteri Robert Gates, Haziran 2002'de George W. Bush'un Amerika'nın ilk önleyici saldırısını onaylayan "Doktrininin" taslağını ilan ettiği West Point'i seçerek: "Bana göre, Amerikan kara ordusunu tekrar Asya'ya veya Orta Doğu ve Afrika'ya göndermek için başkana tavsiyede bulunacak herhangi bir savunma sekreterinin, General Mac Arthur'un çok ince bir şekilde söylediği gibi 'akıl sağlığının incelenmesi' gerekir" dedi.³⁸

Gates ayrıca, Cameron'un, Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan edilmesini dayatan fesat dolu konuşmasını eleştirmekte de hızlı davrandı. Obama yönetiminin, sonunda, Kaddafi'ye karşı hava gücünün kullanımında BM Güvenlik Konseyi yetki kararını destekliyor olması, ABD'nin Libya'ya askeri müdahaleye katlanamayacağını açıkça gösteriyor. Obama'nın bu hareketi, Bahreyn ve Yemen'de protestocular üzerindeki kanlı baskıya boyun eğmesini telafi etmek istemesinin bir sonucu olabilir. Suudilerin başlattığı Bahreyn müdahalesi, zayıflatılmış Amerika tarafından hoşgörüyle karşılanan demokrasi hareketleri ve bunların neoliberal reformları dayatmak için kullanılması, Körfez Şeyhlikleri tarafından kolektif reddini temsil ediyor. Financial Times, Gates'in konuşmasını şöyle yorumladı:

ABD, on yıl süren savaşın ardından bugün farklı bir ülkedir; bütçe açıkları ile mücadele ve Dış İlişkiler Konseyi beyin takımı başkanı, Richard Haass'ın deyişiyle "müdahale yorgunluğundan" mustarip.

Böyle bir ortamda, Bay Gates'in ABD kara birliklerinin denizasırlı sevkini bir delilik olduğu hakkında açıklaması sağduyu gibi görünüyor. Eski bir dışişleri bakanlık memuru Aaron David Miller, "gerçekten tamamen doğru olan bir şeyin açıklanması nadir bir şeydir ama bu konumdaki bir kişi tarafından çok nadir itiraf edilmiştir" dedi.³⁹

38: Gates, 2011.

39: McGregor, 2011.

ABD'nin uyarısı 25 Ocak Devrimi ile stratejik konumu potansiyel olarak çok ciddi şekilde tehlikeye giren panik halindeki İsrail tezat teşkil etmektedir. Mübarek'in düşmesinden sonra İsrail'in beyin takımının başkanı şunları itiraf etmiştir: “ Bütün analiz yapımız çökmüştür”⁴⁰ Ari Shavit, sözde liberal günlük Haaretz'de bir köşe yazarı, şöyle yazmıştır:

Batı'nın konumu Jimmy Carter'ın dünya görüşünün benimsenmesini yansıtır: orta, zayıf olanları terk ederken cahil, güçlü zorbalara diz çökmek [1978-9 İran Devrimi sırasında] Carter'ın Şah'a ihaneti bizi Ayetullahlara getirdi, yakında bize nükleer silahlı Ayetullahlar getirecek. Mübarek'in Batı tarafından ihanete uğramasının sonuçları daha az şiddetli olmayacaktır. Bu sadece, istikrar ve ılımlılığa teşvik sağlayan Batı'ya sadık bir lidere ihanet değildir. Bu, Batı'nın Orta Doğu'daki bütün müttefiklerine ve gelişen dünyaya bir ihanettir. Mesaj net ve açıktır: Batı'nın sözü hiç bir şeydir; Batı ile ittifak bir ittifak değildir. Batı kaybetti. Batı dünya çapında bir lider ve istikrar unsuru olmaktan çıktı.

Arap kurtuluş devrimi Orta Doğu'yu temelden değiştirecek. Batı'nın düşüşünün hızlanması dünyayı değiştirecek. Bunun bir sonucu, Çin, Rusya ve Brezilya, Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlere doğru bir dalgalanma olabilir. Bir diğeri, Batı'nın caydırıcılığını kaybetmesinden kaynaklanan bir dizi uluslararası alevlenme olacak. Ama genel sonuç, on yıllarca değil yıllarca süren Kuzey Atlantik siyasi hegemonyasının çöküşü olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa şimdi Mübarek'i gömerken, bir zamanlar sahip oldukları güçlerini de gömüyorlar. Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda, Batı hegemonyası çağı sönüyor.⁴¹

Devrimin hızı

Shavit'nin keskin açıklaması bağımlı devletin, bir gün emperyalist güç tarafından “ihanete” uğrayabilme korkusunu ele veriyor. Tarık Ali çok daha ölçülü bir hükümde bulunuyor: “Bölgedeki Amerikan hegemonyasına gedik açılmıştır ama yok edilmemiştir. Post-despot rejimlerin taze ve yıkıcı bir demokratik sistemle daha bağımsız olma ihtimali vardır; umarız sosyal ve siyasal ihtiyaçları kutsal bir şekilde

40: Gardner, 2011b.

41: Shavit, 2011.

koruyacak yeni anayasalarla. Ama Mısır ve Tunus ordusu acele bir şey yapılmasını garantiye alacaktır”⁴².

Bu kararın değerlendirilmesi, devrimlere daha yakından bakmamızı gerektiriyor. Bu ayaklanmalar hangi anlamda bir devrim olarak tanımlanabilir? Troçki, külliyetli Rus Devrimi Tarihi’nin ünlü önsözünde: “Devrim tarihi bizim için her şeyden önce kitlelerin kendi kaderi üzerindeki hükümdarlık alanına zorla girişidir”⁴³ Bu kriterle, Tunus, Mısır ve Libya’daki tüm olaylar devrim olarak nitelendirilir. Hepsi aşağıdan kitle inisiyatifleri tarafından tetiklendi: Mısır’da, Tahrir Meydanı’nda muhteşem öz-örgütlenme bütün dünyaya sergilendi.

Bu devrimleri, kitlelerin kendi organizasyonuna dayalı olduğunu söylemekle bu sayıdaki Tunus üzerine yazısında Chamseddine Mnasri’nin yaptığı gibi tamamen kendiliğinden olarak nitelendirmek aynı değildir. Tahmin edileceği gibi, ikinci iddianın güçlü versiyonu Michael Hardt ve Toni Negri tarafından yapılmıştır:

Hatta bu mücadeleleri “devrim” diye nitelendirmek, olayların ilerlemesinin, 1789 veya 1917 ya da krallar ve Çarlar’a karşı diğer, geçmiş bazı Avrupa isyanları mantığına uymak zorunda olduğunu varsayan yorumcuları yanıltmak gibi görünüyor... İsyanların organizasyonu, Seattle’dan Buenos Aires’e ve Cenova, Cochabamba ve Bolivya’ya kadar on yıldan fazla zamandır dünyanın diğer bölgelerinde gördüklerimizi andırıyor: tek, merkezi bir lideri olmayan yatay bir ağ. Geleneksel muhalefet organları bu ağa katılabilir ancak onu doğrudan yönlendiremez... yığınlar, bir merkez olmadan kendini organize edebilir –bir lideri dayatmak veya geleneksel bir kuruluş tarafından tayin edilmek gücünü yitirir.⁴⁴

Hardt ve Negri, devrim olarak tanımlamadıklarını yenilik olarak ilan etmeye istekli olmalarına rağmen, Antonio Gramsci’nin 1930 yılında yapmış olduğu bir yorum tam olarak onların düşünceleri için de geçerlidir: “Bu ‘saf’ kendiliğindenliğin tarihte bulunmadığını vurgulamak gerekir ... ‘En kendiliğinden’ harekette bile, basitçe ‘bilinçli liderlik’

42: Ali, 2011.

43: Troçki, 1967, bölüm 1, s. 15.

44: Hardt ve Negri, 2011.

unsurları kontrol edilemez, güvenilir hiçbir belgesi yoktur.⁴⁵ Aslında, Arap devrimlerinde ‘bilinçli liderlik unsurlarını’ göstermek oldukça mümkündür. Tunus’ta 2000’li yıllarda bölgesel sendikaların artan rahatsızlığına rağmen Bin Ali rejimine bağlı kalmış olan Union Générale Tunisiennedu Travail (UGTT) liderliği gelişmekte olan ayaklanmada yer aldı ve yöneticilerini 14 Ocak’ta bir genel grev çağrısı yapmaya zorladı.⁴⁶

25 Ocak Mısır Devrim’i on yıldır süren hareketlerle hazırlandı; Filistin’de ikinci intifada ile, Mısır’ın kendi demokrasisi için Irak Savaşı’na karşı dayanışma içinde, Beinin tarafından “Mısır’ın yarım yüzyılı aşkın süre içinde sahip olduğu en büyük toplumsal hareket. 1.2 milyon işçi ve aileleri bir çeşit eyleme katıldı” diye tarif ettiği bir grev dalgası ile doruğa ulaştı.⁴⁷ 25 Ocak’ta, ilk “öfke günü “ farklı hareketlere katılan aktivistler tarafından organize edildi; insan hakları savunucuları, liberaller, sol Nasırcılar ve devrimci sosyalistler. Tahrir Meydanı’nda geliştirilen çatışmaya girdiklerinde, resmi liderliğin hala geride kalmasına rağmen, Müslüman Kardeşlerin gençlik kadroları da katıldı.

Tabii ki, 25 Ocak Devriminin çok dar çevreden aktivistler tarafından başlatılması ve organize edilmesi, aynı ortamda, eski birçok protestoya birkaç yüz ya da binlerce kişi katılırken neden Ocak ayı sonlarındaki gösterilerde çok büyük bir kitlenin sokağa döküldüğünü açıklamıyor. Sorunların birikiminin katıksız ifadesi ve Tunus örneği, farkı anlatmak için yardımcı olabilir - aynı zamanda Kasım 2010 seçimlerinin etkisi de olabilir; önceki parlamentoda temsil edilen muhalif İslamcılar ve Nasırcılar çok açıkça hileli olan seçimlerden ikrah ederek ikinci turda çekildiler. Fakat devrimin katıksız öngörülemezliği yeni bir şey değil: Herkesin bildiği gibi, Şubat 1917’de çarın yıkılması Lenin için sürpriz oldu. Mısır ayaklanmasının dinamiklerinin ortaya çıkardığı, merkezsiz yığınların lirik ayaklanması değil daha çok Gramsci’nin dediği gibi “diyalektik bir süreç, içinde devrimci kitlelerin kendiliğinden hareketi ve bir noktada birleşmenin yönlendirici örgütlü iradesi”dir.⁴⁸

Mısır ayaklanmasının ilk döneminde , “merkez” oldukça küçük ve siyasi açıdan heterojendi. Hardt ve Negri’nin hürmet edilen çokluk

45: Gramsci, 1971, s. 196.

46: Temlali, 2011.

47: Beinin, 2009, s. 77.

48: Gramsci, 1978, s. 198.

teorisinin Arap devrimlerine uyan yanı, bu devrimleri en azından başlangıçta tahrik eden hareketlerin, nispeten sosyal ve politik olarak farklılaşmamış olmasıdır. Ama bir kez daha söylemek gerekirse bu, devrimlerin erken aşamalarındaki ortak bir özelliğidir. Bu yüzden de ayaklanmalar, otokratik hükümdarların ve onlara nezaret eden rejimlerin ortadan kaldırılmasıyla sınırlıdır.

Troçki: “Tarih, sadece feodal rejimin yerine burjuva rejimini getiren sosyal devrimlerle değil, toplumun ekonomik temellerine zarar vermeden, eski iktidarın kaymak tabakasını silip süpüren politik devrimlerle (1830 ve 1848 Fransa, Şubat 1917 Rusya’da, vb.) bilinir”.⁴⁹ Arap dünyasında bugüne kadar gördüğümüz sosyal değil politik bir devrimdi; dahası, şimdiye kadar rejimlerini değil hükümdarlarına devirmeyi başardılar. George Friedman’ın Mübarek’in düşmesine yönelik ilk kirli çamaşırlarını ortaya koyan cevabı:

Olan bir devrim değildi. Göstericiler, rejimi bırakın Mübarek’i bile indirmediler. Olan askeri bir darbedir; rejimi korumak için protestoları kapak olarak kullanıp Mübarek’i indirdiler. Mübarek’in gönüllü olarak istifa etmeyeceği 10 Şubat’ta açıklığa kavuşunca, ordu istifasını zorlamak için askeri bir darbe gerçekleşti. Mübarek yerinden edilince, ordu bir askeri konsey oluşturarak ve kritik bakanlıkları devralarak mevcut rejimin kontrolünü eline aldı. Rejim her zaman ordu odaklıydı. 11 Şubat’ta olan, ordu doğrudan kontrolü ele aldı.⁵⁰

Bu bildirimdeki gerçeğin özü, Tunus’un yanı sıra Mısır’da da, ordunun başkanı ortadan kaldırmak ve düzeni sağlamak için adım atmasıdır. Üstelik, Mübarek’in düşmesinin geri planında, başkanın yerini kimin alacağına dair ordu ile yaşanan çatışma vardır. Eylül 2008’de Margaret Scobey, ABD’nin Mısır büyükelçisi olarak Wikileaks’te yayınlandığı şekliyle:

İlişkide olunan kişi, başkanın oğlu Cemal Mübarek’in gücünün askeri değil, iş dünyasında temellendiği hakkında hemfikir. XXXXXXXXXXXXX Ona, bir subayın askerin Cemal’i desteklemediğini ve eğer Mübarek

49: Troçki, 1972, s. 288. bu farklılık tartışması için bkz, Callinicos, 1991, s. 50-66 ve benzer şekilde demokratik ve sosyalist devrimler hakkında tartışma için Rees, 1999.

50: Friedman, 2011b.

ofisinde ölürse, Cemal'e yerine geçmesi için izin vermeyeceğini, ordunun iktidarı ele geçireceğini geçenlerde söylediğini söyledi. Ancak, analistler Cumhurbaşkanı Mübarek'in süreci mübarek bulursa ve fiili olarak iktidarı verirse ordunun [metnin aynısı] Cemal'in seçimle iktidarı almasına izin vereceği konusunda anlaşılar. XXXXXXXXXXXXX Cemal 2002 yılında, NDP (Ulusal Demokratik Parti)'de aktif hale geldikten sonra, rejim 2004'te kabinedeki reformcuları, Cemal'e yakın zengin işadamlarını destekleyen özelleştirme çabalarına başlaması için, yetkilendirdi. Tahminine göre, rejimin hedefi, askeri ehliyetinin olmamasını telafi etmek için NDP içinde Cemal için iş merkezli bir güç tabanı oluşturmaktır. İddiasına göre, bu stratejinin gerekli doğal sonucu, rejimin başkanlık için Cemal'in yolunu bloke etmemesi için ordunun ekonomik ve siyasi gücünü zayıflatmaktır.⁵¹

Gilbert Achcar bir kurum olarak ordunun gücünün Mısır ve Tunus'un egemen sınıflarına ve Batılı emperyalist güçlere, Libya'da eksik olan, manevra yapmak için alan tanıdığına işaret etti. İkinci durumda, Kaddafi'nin sistematik olarak devlet aygıtlarının içini boşaltma politikası ve çok fazla kişiselleşen aile otokrasisi, düşürülmesi için silahlı ayaklanma ve mevcut devletin yıkılmasının gerektiği anlamına gelmekteydi.⁵² Arap diktatörlükleri, Mısır gibi, son yıllarda yasal muhalefete yer tanıyan oldukça kurumsallaşmış rejimlerden, çok daha fazla kişiselleştirilmiş, çoğunlukla hizipçi toplumsal tabanı olan bir kraliyet ailesinin otokrat yönetim formları arasında değişen çeşitli spektrumda politik formları içeriyor: İkincisi Suudi Arabistan, Sünni İslam'ın Vahabi versiyonu tarafından meşrulaştırılan, Bin Saud'un yaşlanan oğulları arasında el değiştiren bir monarşik sistem ve başkanlığın başarıyla babadan oğula geçtiği ve Şii İslam'ın Alevi mezhebine ait azınlık tarafından sürüp giden "cumhuriyetçi" Suriye.

Libya'da görüldüğü gibi, aile otokrasilerinin kabuklarını çatlatmak oldukça zor oluyor. Suudi İçişleri Bakanı Prens Nayef, 2003 yılında reformculara: "Kılıçla kazanılanı, kılıçla tuttuk"⁵³ dedi. Kral Abdullah, komşu Bahreyn ve Yemen'deki halk hareketlerinden ve iç muhalefetten,

51: <http://wikileaks.ch/cable/2008/09/08CAIRO2091.html>

52: Enternasyonal Sosyalizm Konuşmasındaki Mısır, Tunus ve Orta Doğu Devrimleri üzerine seminer, Londra, 22 Şubat 2011; video at www.isj.org.uk/?id=716

53: Gardner, 2011a.

23 Şubat'ta 36 milyar dolarlık “sosyal yatırımdan” vazgeçileceğini açıklamaktan yeterince endişe ediyordu.⁵⁴ Ancak protestocular yerel çevik kuvvet polisini bunaltıttıktan sonra 14 Mart'da Suudi Ulusal Muhafız'ları, Bahreyn'e girdi.

Devlet biçimindeki farklılıklar, farklı ülkelerdeki değişiklikleri koşullandırma olanağı olan rejimlerin içinde olduğu bölünmeler kadar önemlidir. Ama Arap devrimlerindeki belirleyici faktörün Troçki'nin bir deyişiyle, “kendi kaderlerinin üzerindeki hâkimiyet bölgesine kitlelerin zorla girişi” olduğu gerçeğini değiştirmez. Troçki ekler:

Kitleler, sosyal yeniden yapılanma için hazırlanmış bir planla değil ama eski rejimi artık devam ettiremeye tahammülleri kalmadığına yönelik keskin bir duyguyla bir devrime kalkışırılar... Devrimin temel politik süreci, sosyal krizlerden kaynaklanan problemlerin sınıf tarafından aşama aşama anlaşılmasından –kitlelerin ardışık yaklaşıklama yöntemiyle aktif yönlendirilmesinden ibarettir.⁵⁵

Troçki burada devrimlerin önemli bir özelliğini vurgulamaktadır: devlet iktidarının kontrolünü kaybettiği kritik aşamalardan geçerken, zamanla açılan süreçlerdir. Ekim-Şubat arasında sekiz ay süren 1917 Rus Devrimi, aslında oldukça kısa sürdü. Büyük Fransız Devrimi sadece beş yıl sürdü; 1789 yılında Bastille fırtınasından Temmuz 1794 yılında Thermidorian darbesine kadar. Alman Devrimi ise Kasım 1918'den Ekim 1923'e kadar sürdü.⁵⁶ Bu süreçlerin farklı veçheleri, geri çekilişler ve ileri gidişlerle birlikte; devrim ve karşı-devrim güçlerinin, devrimci kamptaki sol ve sağın zaferleri ve yenilgileri, kitleler için bir öğrenme sürecini temsil eder. Sorunlarının çözümüne kitlenmiş “ardışık yaklaşıklama”, kitlelerin radikalleşmesi ve siyasal iktidarın transferiyle sosyal bir devrime yol açabilir.

Ama bu sonuç hiçbir şekilde kaçınılmaz değildir. Arap dünyasında buna en yakın süreç 1958-1963 Irak Devrimi'dir -General Abdülkerim Qasim liderliğindeki milliyetçi ordu subayları tarafından monarşinin devrilmesi. Ancak 1952 yılında Mısır'da, özellikle Komünist Partisi'nin

54: Allamand Khalaf, 2011,

55: Troçki, 1967, bölüm 1, s. 16.

56: Bkz, Harman, 1982 ve Broué, 2006.

lehine, kitlesel bir radikalleşmeye yol açan ordu içinde de önemli bir destek kazanan süreç çok farklıydı. Mayıs 1959'da, kısmen Soğuk Savaş sırasında Nasır gibi Qasim'i müttefik olarak kabul eden Moskova'nın baskısı nedeniyle, parti liderliği iktidarı ele geçirmekten geri çekildi. Bunun sonucu hareketin sonlandırılması ve parçalanma Baas'a insiyatif kazandırdı ve 1963 Şubat'ında CIA desteğiyle bir darbe düzenlediler; Qasim'i devirdiler, Komünistleri kanlı bir şekilde bastırdılar.⁵⁷

Büyük bir ihtimalle, derinleşen radikalleşmeyi önlemek için Mübarek'in ABD ve ordu tarafından düşürüldüğü söylenecektir. Modern Orta Doğu'daki, diğer büyük devrimci süreçlerle karşılaştırıldığında 1978-79 İran Devrimi çok aydınlatıcıdır. Yükselen kitlesel gösteriler ve grev dalgasıyla karşı karşıya kalan Şah Muhammed Rıza Pehlevi giderek vahşi bir baskıya dayanan iktidara sarıldı. Şii geleneğinde ölü 40 gün sonra gömülür, Ryszard Kapu'sci'ye göre bu nedenle, "İran devrimi 40 günlük aralıklarla, birbirini takip eden patlamaların ritmiyle gelişti. Her 40 günde bir, umutsuzluk, öfke, kan ve patlama vardı. Her defasında patlamalar daha büyük, daha korkunç oluyor, daha büyük kalabalıklar katılıyor, daha fazla kurbanlar veriliyor" anlamına geliyordu.⁵⁸

8 Eylül 1978 tarihinde Şah, Tahran'da sıkıyönetim ilan etti ve askerleri binlerce göstericiyi öldürdü. Stratejik öneme sahip petrol sektörlerindeki kitlesel grevler diğer endüstrilere yayıldı. Sokaklarda ardı ardına yaşanan kanlı çatışmaların kümülatif etkisi ordunun moral ve bağlılığını aşındırdı. Şah, nihayet ABD baskısı altında Ocak 1979 yılında sürgüne gittiği zaman, isyancıların ordu içinde etkinliği arttı ve generaller, radikal sol ve islamcı gerilla grupları tarafından Şubat ayı başında düzenlenen başarılı ayaklanmayı önleyecek kadar güçlü değildi.⁵⁹

Bu durum, Mısırlı generallerin önünü kesmeyi çok istedikleri türden bir senaryoydu. 6 Şubat 2011'de başlayan ilk hafta, "çokluk" keskin bir sınıf profili geliştirmeye başladı: Şimdiye kadar kitle hareketi içinde birey olarak yer alan ama kolektif olarak görünmeyen Mısırlı işçi hareketi, kararlı bir şekilde hareketin merkezine taşınmaya başladı ve

57: Hanna Batatu'nun Irak Devrimi'nin kökenleri, dersleri ve sonuçları hakkında tarihsel bir başyapıt. Bkz Batatu, 1978, s. 985-986, Şubat 1963 Ürdün Kralı Hüseyin'e yapılan darbedeki CIA'nın rolü.

58: Kapu'sci'nski, 1982, s. 114.

59: Bkz Marshall, 1988, bölüm 2 ve Poya, 1987.

şu ana kadar devam eden bir grev dalgası başladı. Washington Post’a göre, “hafta ortasında Kahire’nin kalabalığı, işçi grevleri ve kötüleşen ekonomik koşullarla karşı karşıya gelen, üst düzey askerî ve sivil liderler, Mübarek ile bir çeşit iktidar transferinde anlaştılar.” Ama Mübarek 10 Şubat’ta yaptığı televizyon konuşmasında anlaşmadan döndü ve halkı öfkelendirdi. Obama asıl olarak gitmesi için çağrıda bulunan bir bildiri ile cevap verdi. Washington Post:

Bu, Beyaz Saray için çok önemli bir değişiklikti; yardımcıları arasında Mısır’da demokratik değişimi güçlü bir şekilde destekleyici mesaj için baskı yapanlarla, önemli bir müttefik ile geleneksel devlet ilişkilerinin sekteye uğramasından endişelenenler de vardı.

Kahire’de belirgin bir değişim yaşanıyordu. Yakından olayları izleyen bir ABD hükümet yetkilisi, Mübarek’in konuşmasından bir saat sonra, “ordunun Mübarek rejimine desteğinin, uçurumdan düşer gibi anında düştüğünü” söylüyor.

Yetkili, “Ordu, doğru tonda konuşarak bekle ve gör eğilimindeydi” diyor. “Gördüklerinden hoşlanmadılar... Günün sonunda, bu durumun artık savunulabilir olmadığı belliydi.”

Mübarek’e Cuma günü 11 Şubat’ta görevinden istifa etmesi gerektiği söylendi ve bir saat içinde, Kızıldenizde tatil tesisi, Sharm el-Sheikh’e doğru yola çıktı.⁶⁰

Ancak Mübarek’in yerine geçen Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu –ve arkasındaki Mısır egemen sınıfı ve Beyaz Saray– bir problemle karşı karşıya. Bu da Mısır, Tunus gibi, devrimin maddi ve politik mağduriyetler kombinasyonu ile tetiklenmiş olduğu ve kaçan cumhurbaşkanı tarafından atanan başbakan liderliğindeki halef hükümetlerden gelen sadece kozmetik değişiklik teklifleriyle yatışmayacak olmasıdır.

Bu durum Tunus’ta Bin Ali’nin düşüşünden hemen sonra, tüm rejimden kurtulmak, özellikle de eski iktidar partisinin; Rassemblement Constitutionnel Démocratique (RCD)’in tüm üyelerinden kurtulma arzusuyla devam eden protestolar ile görünür oldu. Ama Mısır’da ve Tunus’ta gördüğümüz, Philip Marfleet’in bu sayıda haklı olarak ifade ettiği gibi, çok daha geniş bir süreç; saneamiento (temizlik)nun başka bir

60: Warrick, 2011.

versiyonu 1974 yılının Nisan ayında Silahlı Kuvvetler Hareketi'nin sağcı diktatörlüğü devirdiği Portekiz'de yaşanmıştı.

Otoriter rejimin devrilmesi sonrası demokrat hamlelerden ilki; devlet aygıtını temizlemek ve aynı zamanda kamuya hesap verir hale getirmektir. Genellikle bu aşamada eski rejiminin gizli polisi –Portekiz'de DGS (Direcção Geral de Segurança) ya da 1989 Devrimi'nden sonra Doğu Almanya'daki Stasi (Devlet Güvenlik Bakanlığı)- hedeflenir. Arap devrimlerinde de durum tam bu minvalde gerçekleşiyor. Mart ayı başlarında Kahire yakınlarındaki Nasr City, Devlet Güvenlik Soruşturma Dairesi'nin (SSIS) merkezi, asıl olarak gizli belgelerin imhasını önlemek için basıldı. Tunus'ta protestocular eş zamanlı olarak, geçici hükümeti, Devlet Güvenliği'ni yok etmeye zorlarken, RCD mahkeme kararı ile baskı altına alındı. Birbirini taklit edencesine gelişen iki devrimin çarpıcı özelliği, birbirinden cesaret almalarıydı; Mısır içişleri bakanı, 15 Mart'ta SSIS'in dağıtılmasını emretti.

Kitle hareketi başka zaferler de kazandı; bir kez daha, aynı anda iki ülkenin eski rejimden kalma başbakanlarını ülkeden gitmeye zorladı. Özetlersek, bu mücadelelerin itme kuvveti siyasiydi, demokratikleşme sürecini, hem Mısır askeri cuntası hem de Tunus geçici hükümetinin hoşlanacağından çok daha fazla ve çok daha hızlı ilerletmeye çalışıyor. Ama neoliberalizmin Orta Doğu'da aldığı şekil nedeniyle siyaseti ekonomiden ayırmak zor oluyor. Bin Ali ve Mübarek rejimlerinin üzerindeki çatıyı kaldırmak, Mısır ve Tunus toplumunun politik ekonomisini derinlemesine bölmek anlamına gelecektir. Mısır ordusu Nasırcı kapitalizmden aktarılanlardan dolayı çok kırılğan; Mısır'ın ulusal gelirinin tahminen birkaç puanlık ekonomik imparatorluğunu kontrol ediyor.⁶¹

Önümüzde bu iki ülke için iki olası senaryo var. Biri -Portekiz 1974-5: devrim ilerici bir askeri darbe tarafından başlatıldı, ama diktatörlükten 50 yıl sonra saneamiento için duyulan istek, sosyal ve siyasi kutuplaşmayı, rütbeli-rütbesiz askerlerde de radikalleşmeyi teşvik etti. Portekiz 1930'larda, Silahlı Kuvvetler Hareketi'nin iktidarı ele geçirmesinden 18 ay sonra, herhangi bir Batı Avrupa ülkesinden sosyalist devrime en çok yaklaşan ülke oldu. Sol, Avrupa çapında ABD tarafından düzenlenen ve sosyal demokrasi cephesinin seferberliğiyle mağlup oldu. Diğer

61: Clover and Khalaf, 2011.

senaryo, 1998'den sonra Endonezya tarafından ortaya konulmuştur: Asya ekonomik krizinin zirvesinde kitlesel hareket için açılan yeni bir alanda Suharto diktatörlüğünün devrilmesi (aile merkezli kapitalizmin başka bir örneği); ama sonuçta istikrar liberal demokrat politik bir cepheyle restore edildi.

Açıkçası, Batılı güçler ile Mısır ve Tunus egemen sınıfları, Endonezya senaryosunu Portekiz senaryosuna tercih eder. Ancak neoliberal Mısır'da ve Tunus'taki ekonomik ve siyasi gücün birleşimi ve her iki ülkede de nüfusun çok büyük bölümünün korkunç durumu bunun gerçekleştirilmesini güçleştirmektedir. Kitle üzerindeki ekonomik baskılar; özellikle gençler arasındaki işsizlik, gıda ve diğer temel malların yükselen fiyatları -işyanların turizm sektöründeki yıkıcı etkisi de eklenmesi gereken bir durum- bütün bunlar sürekli istikrarı bozucu faktörlerdir.

Ayrıca, Mısır'da çeşitli ekonomik ve siyasi talepler üzerinden grev ve işgaller yapan işçi hareketinin güç kazandığını da görüyoruz. Bu sayıda, Marfleet'in bahsettiği Bağımsız Sendikalar'ın Mısır Federasyonu hazırlık toplantısı 2 Mart'ta gerçekleşti.⁶² Greve ek olarak, gaz fiyatlarından kiralara kadar sosyal ve ekonomik konularla ilgili bir dolu protesto gerçekleştirildi. 25 Ocak devrimiyle birlikte gelen bu ekonomik mücadeleler, politik mücadeleyle çatışma halinde mi? Aksine, Rosa Luxemburg'un 1905 Rus Devrimi ile ilgili klasik analizinde belirttiği gibi, birbirlerini karşılıklı güçlendiriyorlar:

Ama hareketin bütünü, ekonomik mücadeleden siyasi mücadeleye doğru gelişmez ya da tersine bile çevrilemez. Her büyük politik kitlesel eylem, politik olarak en yüksek noktasına ulaşınca, kitlesel ekonomik grevler patlak verir. Bu durum sadece kitle grevlerinin her biri için değil bir bütün olarak devrim için de geçerlidir. Politik mücadelenin yaygınlığı, netliği ve içe doğru kıvrılmasıyla ekonomik mücadele gerilemediği gibi, genişler, örgütlenir ve eşit ölçüde dahil olur. İkisi arasında tam olarak bütünlüklü, karşılıklı bir hareket vardır.

Her yeni atılım ve politik mücadelenin her yeni zaferi, ekonomik mücadele için güçlü bir ivmeye dönüşür; aynı zamanda dışsal olanaklarını genişletir ve işçilerin pozisyonlarını iyileştirmek istediğini ve mücadele etme arzularını kışkırtır. Her siyasi eylemin köpüren dalgasından sonra arkasında bıraktığı verimli artıktan binlerce

62: Charbel, 2011.

ekonomik mücadele filizlenir. Ve tersi. İşçilerin kapitalistler ile biteviye ekonomik mücadelesi, her politik kavga arasında, kavga etme güçlerini yeniler; proleter sınıfın, tabiri caizse, daimi taze kalacak, politik mücadele enerjisinin devamlı yenilendiği güç rezervuarını oluşturur; aynı zamanda, proletaryanın bıkmadan usanmadan, her yerde ekonomik siper kazıcılığına devam etmesine yol açar; izole edilmiş keskin çatışmalardan beklenmedik halk mücadeleleri patlayabilir.

Başka bir ifadeyle: Ekonomik mücadele bir politik merkezden diğerine nakledicidir; politik mücadele, ekonomik mücadele için toprağın periyodik olarak gübrelenmesidir. Burada sebep ve sonuç sürekli olarak yer değiştirir; bu nedenle Rusya’da proleter sınıf mücadelesinde birbirinin içine geçen, kitlesel bir grev sürecindeki ekonomik ve politik faktörler, şimdi teorik bir planlamanın yapacağı gibi birbirlerinden tamamen ayrıldı, ortadan kaldırıldı veya karşılıklı olarak birbirini dışladı. Ve birleşmeleri tam olarak kitlesel bir grevdir.⁶³

Ekonomik ve politik mücadelenin bu dinamik etkileşiminin bir potansiyeli vardır; Troçki’nin dediği gibi, “Demokratik devrim doğrudan doğruya sosyalist devrimde büyür böylece kalıcı bir devrim olur”⁶⁴ Elbette, Mısır’ın egemen sınıfı bu sürecin karşısında uysalca durmaz. Hangi yöntemleri kullanabilirler? Cunta, Şubat başında Tahrir Meydanı’nda protestoculara karşı Mübarek’in başarısız olarak denediği doğrudan karşı-devrimci baskı biçimleri uygulayabilir. Ordu, sessizce eylemcileri tutukluyor ve işkence ediyor; bazılarına askeri mahkemeler tarafından beş yıl hapis cezası verildi. Haydut çetelerinin, Uluslararası Kadınlar Gününde (8 Mart) kadın göstericilere ve kuzey Kahire’de Moqattam’da, Kıpti Hristiyan azınlık üyelerine aynı anda saldırıları, bazı eylemciler tarafından SSIS’in geri dönmesi olarak yorumlandı.⁶⁵

Baskı kur, böl ve yönet; hepsi bir arada sadece Kaddafi’nin Libya’daki iktidarına tutunmasını sağlar ama işe yaramayacaktır; Mısır’da çoğalan kitle mücadeleleri ve halk örgütlenmeleri düşünüldüğünde sadece kısa vadede işe yarayabilir. Farklı mahalleler ve işyerlerinde devrimi savunma

63: Luxemburg, 1970, s. 185.

64: Troçki, 1969, s. 278. Neil Davidson, bu dergide “sürekli devrimi” “tarihi bir kavram” olarak tanımlamakla biraz erken davranıyor, birkaç sayfa sonra kendisiyle çelişerek, “sürekli devrim olanaklarını” içeren küresel kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişmesinin yarattığı “içsel istikrarsızlık” dan bahsediyor. -Davidson, 2010, s. 195, 197

65: Ozman, 2011.

komiteleri kuruldu. Bunun alternatifi, aracı siyasi yapılar geliştirmek olurdu: Mısır'da Hür Subaylar'ın 1954 yılında kararlı bir şekilde ezdiği zamandan bu yana en iyi ihtimalle marjinal olan, Gramsci'nin, burjuva demokrasisinin "çok karmaşık yapılarını" oluşturan "siper sistemleri".⁶⁶

Muhammed El Baradei, Ayman Nour ve tarihi Wafd Partisi tarafından temsil edilen Mısır liberalizmi kesinlikle canlandırılması çok zayıf bir dayanak. Müslüman Kardeşler ise tamamıyla başka bir mesele. Batı'da çok fazla islamofobik spekülasyon nesnesi olan bu gurup aslında farklı formlar alan, oldukça muğlak ve heterojen bir oluşumdur: Nasır tarafından ezilen, 1940 ve 1950'lerin kitlesel anti-sömürgeci hareketidir ama Sameh Naguib'in "popülist politik güç" olarak tarif ettiği bu hareket 1980'lerden bu yana canlanarak, üniversiteler ve sendikalarda ve 2005 yılındaki görece olarak açık parlamento seçimlerinde sandalyelerin yaklaşık yüzde 20'sini kazanarak yoksul bir bölgede güç kazandı.⁶⁷ Kardeşler'in canlanması, rejimin, Kaide'yi şekillendirecek silahlı cihad grupları elemanlarını ezmek için cinayetlerle inşa edilen başarılı bir kampanyası ile tesadüfen aynı zamana rastlar.

Kardeşler'in sağlam burjuva liderliği, Nasırcılarla işbirliği yapan daha laik muhalefet güçleri; işgale, emperyalizme ve son on yılın ortalarındaki Kifaya demokrasi hareketini destekleyen Kahire konferanslarındaki devrimci sosyalistler ile ittifak savunucuları ve politik olarak sessiz kalarak rejimle uyumlu olmayı tercih eden gruplar arasında bölünmüştür. 25 Ocak devrimi öncesinde en sonuncu grup egemen olmasına rağmen, bu durum Kardeşler aktivistlerinin yükselen harekete katılmasını engellemedi. Kardeşler grubunun bu burjuva karakteri, grev dalgası sırasında ikircikli tutum almalarını gerektirdi. Ama şüphesiz birçok işçi son yılların bu en güçlü muhalefet odağını destekliyor.

20. yüzyılın ilk yarısında, Mısır'da işçi hareketinin tarihsel gelişimi, ekonomik sorunlar üzerinden örgütlenen militan sınıf "işçilik" ve Britanya emperyalizmine karşı mücadele eden çoklu sınıf milliyetçiliği, yani "halkçılık" kombinasyonu ile karakterize oldu. Bu durum, liberal milliyetçi Wafd'ın, Joel Beinin ve Zachary Lockman'ın dediği gibi, "işçi hareketi içindeki egemen ideolojik ve örgütsel güç"⁶⁸ olmasına izin verdi.

66: Gramsci, 1971, s. 235.

67: Naguib, 2009, s. 114.

68: Beinin and Lockman, 1987, s. 450; bkz genel olarak ikinci bölüm. Güney Afrika

Wafd'ın egemenliği İkinci Dünya Savaşı sonrasında Komünistler ve Kardeşler tarafından zayıflatıldı; anti-sömürgeci milliyetçiliğin gücü (bu iki grup da farklı biçimlerde destekliyor) baskı ve ekonomik reformlar karışımı ile birlikte, Nasır'ın geç devlet kapitalizmi rejiminde Mısır işçi sınıfını bir alt konuma düşürmesine yol açtı.

Mısır'da bugünkü durum çok farklı. Bununla birlikte, Kardeşler' in örgütsel kaynakları ve “cevap islamdadır” politik mesajının politik ve sosyal olarak belirsizliği, Mısır'da bağımsız işçi sınıfı siyasetinin oluşmasını engellemekte belirleyici bir rol oynayabileceği anlamına gelmektedir. Kardeşler' in tehlikesi, Tony Blair benzerlerinin takıntılı olduğu islamcı “radikalleşme” değil, muhafazakar bir kuvvet olma (ancak böyle bir rol, saflarında bölünmelere yol açabilir) potansiyeli taşımasıdır. Bu, Arap devrimlerinin “merkezsiz” karakterini göklere çıkartmanın aptallığının altını çiziyor. Hareketin içindeki daha radikal unsurlar siyasi örgütlenmeyi reddederse, başka kuvvetler kendini inkâr etmeyecektir. Nitekim Mübarek'in devrilişi sonrasında oluşan yeni partiler bolluğuna iyi ki Demokrat İşçi Partisi' de katıldı.⁶⁹ Bunun gibi girişimlerin kaderi birçok koşula bağlıdır. Ama küçük ve zayıf bir güç olmasına rağmen, 25 Ocak Devrimi'nde ve Mısır işçi hareketinin gelişmesinde devrimci sosyalistler önemli bir rol oynadılar. Eğer Mısırlı işçilerin net bir politik ses geliştirmelerine yardım ederlerse Orta Doğu'da muazzam devrimci olasılıkların yolu açılacaktır.

Kaynakça

Al-Malky, Rania, 2010, “InEgypt, A Fair Minimum Wage is Inevitable”, Daily News Egypt (17 Nisan), www.thedailynewsegypt.com/editorial/in-egypt-a-fair-minimum-wage-is-inevitable-dp1.html
Ali, Tariq, 2011, “This is an Arab 1848, But US Hegemony is OnlyDented”, Guardian (22 Şubat), www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/feb/22/arab-1848-us-hegemony-dented
Alexander, Anne, 2011, “The Gravedigger of Dictatorship”, Socialist Review (Mart), www.socialistreview.org.uk/article.php?articlenumber=11580
Allam, Abdeer, andRoulaKhalaf, 2011, “GasLeak in the House”, Financial Times (10 Mart).

bağlamında işçilik ve halkçılık diyalektiği ile ilgili tartışma için bkz Callinicos, 1988, özellikle s. 191-194.

69: Shukrallahand El-Abbas, 2011.

Batatu, Hanna, 1978, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq* (Princeton University Press).

Beaugé, Florence, 2011, "Leurami Ben Ali", *Le Monde* (18 Şubat).

Beinin, Joel, 2009, "Workers' Struggles under 'Socialism' and Neoliberalism", in El-Mahdi and Marfleet, 2009.

Beinin, Joel, and Zachary Lockman, 1987, *Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class, 1882-1954* (Princeton University Press).

Benjamin, Walter, 1970, *Illuminations* (Jonathan Cape).

Broué, Pierre, 2006, *The German Revolution, 1917-1923* (Brill).

Bush, Ray, 2009, "The Land and the People", in El-Mahdi and Marfleet, 2009.

Business Week, 2007, "The Opening of Libya" (12 Mart), www.businessweek.com/magazine/content/07_11/b4025061.htm

Callinicos, Alex, 1988, *South Africa Between Reform and Revolution* (Bookmarks).

Callinicos, Alex, 1991, *The Revenge of History* (Polity).

Callinicos, Alex, 2004, *Making History* (Brill).

Callinicos, Alex, 2010, "Analysis: The Radical Left and the Crisis", *International Socialism* 126 (ilkbahar), www.isj.org.uk/?id=634

Charbel, Beno, 2011, "After 50-Year Hiatus, Egypt's First Independent Labour Union is Born", *Al Masry Al Youm* (2 Mart), www.almasryalyoum.com/en/node/337515

Chomsky, Noam, 1999, *Fateful Triangle: The United States, Israel and the Palestinians* (Pluto).

Chossudovsky, Michel, 2011, "Tunisia, the IMF, and Worldwide Poverty", *Pacific FreePress* (23 January), www.pacificfreepress.com/news/1/7854-tunisia-the-imf-and-worldwide-poverty.html

Clover, Charles, and Roula Khalaf, 2011, "Egyptian Military Uneasy over Business Ties", *Financial Times* (28 Şubat).

Davidson, Neil, 2010, "From Deflected Permanent Revolution to the Law of Uneven and Combined Development", *International Socialism* 128 (sonbahar), www.isj.org.uk/?id=686

Duménil, Gérard, and Dominique Lévy, 2011, *The Crisis of Neoliberalism* (Harvard University Press).

El-Mahdi, Rabab, and Philip Marfleet (eds), 2009, *Egypt: The Moment of Change* (Zed).

El-Naggar, Ahmad El-Sayed, 2009, "Economic Policy: From State Control to Decay and Corruption", in El-Mahdi and Marfleet, 2009.

Fahim, Kareem, Michael Slackman, and David Rohde, 2011, "Egypt's Ire Turns to Confidant of Mubarak's Son", *New York Times* (6 Şubat).

Friedman, George, 2011a, "The Egypt Crisis in a Global Context: A Special Report", *Stratfor Global Intelligence* (30 Ocak), www.stratfor.com/analysis/20110130-the-egypt-crisis-in-a-global-context-a-special-report?

Friedman, George, 2011b, "Egypt: The Distance between Enthusiasm and Reality", *Stratfor Global Intelligence* (14 Şubat), www.stratfor.com/weekly/20110213-egypt-distance-between-enthusiasm-and-reality

Friedman, George, 2011c, "Revolution and the Muslim World", *Stratfor Global Intelligence* (22 Şubat), www.stratfor.com/weekly/20110221-revolution-

and-muslim-world

Gardner, David, 2011a, "Arab Rulers Confront a New World", *Financial Times* (13 Şubat).

Gardner, David, 2011b, "Chill Regional Winds Blow Across Israel", *Financial Times* (14 Mart).

Gates, Robert M, 2011, "Speech, United States Military Academy (West Point, NY)" (25 Şubat), www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1539

Giddens, Anthony, 2007, "My Chat with the Colonel", *Guardian* (9 Mart), www.guardian.co.uk/commentisfree/2007/mar/09/comment.libya

Gordon, Joel, 1992, *Nasser's Blessed Movement: Egypt's Free Officers and the July Revolution* (Oxford University Press).

Gramsci, Antonio, 1971, *Selections from the Prison Notebooks* (Lawrence & Wishart).

Gramsci, Antonio, 1978, *Selections from the Political Writings 1921-1926* (Lawrence & Wishart).

Hardt, Michael, and Toni Negri, 2011, "Arabs are Democracy's New Pioneers", *Guardian* (24 Şubat), www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/feb/24/arabs-democracy-latin-america

Harman, Chris, 1982, *The Lost Revolution* (Bookmarks).

Kapu'sci'nski, Ryszard, 1982, *Shah of Shahs* (Picador).

Kornblihtt, Juan, and Bruno Magro, 2011, "El norte de África en el epicentro de la crisis mundial", *El Aromo*, 59 (Mart/Nisan), www.razonyrevolucion.org/ryr/index.php?option=com_content&view=article&id=1395%3Ael-norte-de-africa-en-el-epicentro-de-la-crisis-mundial; English translation by Leonardo Kosloff at www.facebook.com/notes/leonardo-kosloff/north-africa-at-the-epicenter-of-world-crisis/10150423086445720

Lewis, Aidan, 2011, "Tracking Down the Ben Ali and Trabelsi Fortune", *BBC News Africa* (31 Ocak), www.bbc.co.uk/news/world-africa-12302659

Luxemburg, Rosa, 1970, *The Mass Strike, the Political Party, and the Trade Unions*, in Mary-Alice Waters (ed), *Rosa Luxemburg Speaks* (Pathfinder); also in www.marxists.org/archive/luxemburg/1906/mass-strike/index.htm

McGregor, Richard, 2011, "US Loses its Appetite for Job as World's Policeman", *Financial Times* (3 Mart).

McNally, David, 2011, *Global Slump: The Economics and Politics of Crisis and Resistance* (PM Press).

Marshall, Phil, 1988, *Revolution and Counter-Revolution in Iran* (Bookmarks).

Marx, Karl, 1971 [1859], *A Contribution to the Critique of Political Economy* (Lawrence & Wishart), www.marxists.org/archive/marx/works/1859/critique-pol-economy/index.htm

Naguib, Sameh, 2009, "Islamism(s) Old and New", in El-Mahdi and Marfleet, 2009.

Ozman, Ahmed Zaki, 2011, "The Rise and Fall of Egypt's Notorious State Security", *Al Masry Al Youm* (10 Mart), www.almasryalyoum.com/en/node/346917

Pew Research Center, 2010, "Obama More Popular Abroad Than At Home, Global Image of US Continues to Benefit" (17 Haziran), <http://pewglobal.org/2010/06/17/obama-more-popular-abroad-than-at-home/>

Pilkington, Ed, 2011, "US Firm Monitor Group Admits Mistakes over \$3m

Gaddafi Deal”, Guardian (4 Mart), www.guardian.co.uk/world/2011/mar/04/monitor-group-us-libya-gaddafi

Poya, Maryam, 1987, “Iran 1979: Long Live Revolution! ... Long Live Islam?”, in Colin Barker (ed) *Revolutionary Rehearsals* (Bookmarks).

Rees, John, 1999, “The Socialist Revolution and the Democratic Revolution”, *International Socialism* 83 (yaz), <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj83/rees.htm>

Sadiki, Larbi, 2011, “The ‘Bin Laden’ of Marginalisation”, Al Jazeera (14 Ocak), <http://english.aljazeera.net/indepth/opinion/2011/01/201111413424337867.html>

Sargent, Greg, 2011, “Public Employees Not Such an Easy Scapegoat After All”, Washington Post (25 Şubat), http://voices.washingtonpost.com/plum-line/2011/02/public_employees_not_such_an_e.html

Schwartz, Herman M, 2009, *Subprime Nation: American Power, Global Capital, and the Housing Bubble* (Cornell University Press).

Shavit, Ari, 2011, “The Arab Revolution and Western Decline”, Haaretz (3 Şubat), www.haaretz.com/print-edition/opinion/the-arab-revolution-and-western-decline-1.340967

Shukrallah, Salma, and Nourhan El-Abbas, 2011, “January Revolution Generates a New Egyptian Political Map”, Ahram Online (4 Mart), <http://english.ahram.org.eg/NewsContentPrint/1/0/6863/Egypt/0/Januaray-Revolution-generates-a-new-Egyptian-polit.aspx>

Soldz, Stephen, 2011, “The Torture Career of Egypt’s New Vice President: Omar Suleiman and the Rendition to Torture Program”, Dissident Voice (31 Ocak), <http://dissidentvoice.org/2011/01/the-torture-career-of-egypts-new-vice-president-omar-suleiman-and-the-rendition-to-torture-program/>

Temlali, Yassin, 2011, “Pourquoi UGTT a joué un rôle aussi important dans l’infatadatusienne”, Maghreb Emergent (25 Ocak), www.maghrebemergent.com/actualite/maghrebine/1976-pourquoi-le-syndicat-a-joue-un-role-aussi-important-dans-linfatada-tunisienne.html

Troçki, Leon, 1967, *The History of the Russian Revolution*, 3 volumes (Sphere), www.marxists.org/archive/Troçki/1930/hrr/

Troçki, Leon, 1969, *The Permanent Revolution and Results and Prospects (Merit)*, www.marxists.org/archive/Troçki/1931/tp/index.htm

Troçki, Leon, 1972, *The Revolution Betrayed*, www.marxists.org/archive/Troçki/1936/revbet/index.htm

Trudell, Megan, 2011, “Mad as Hatters? The Tea Party Movement in the United States”, *International Socialism* 129 (kış), www.isj.org.uk/?id=698

Warrick, Joby, 2011, “In Mubarak’s Final Hours, Defiance Surprises US and Threatens to Unleash Chaos”, Washington Post (12 Şubat).

Waterbury, John, 1983, *The Egypt of Nasser and Sadat: The Political Economy of Two Regimes* (Princeton University Press).

Watkins, Susan, 2010, “Shifting Sands”, *New Left Review*, II/61 (January/February 2010), <http://newleftreview.org/?page=article&view=2817>

Orijinal Metin: Alex Callinicos, “The return of the Arab revolution”, *International Socialism* 130, Spring 2011.
Çevirmen: Sibel Erduran

Mısır devriminin ilk perdesi

Philip Marfleet

Mısır devriminin ilk perdesinin inanılmaz sahnelerinin içinde en müthişi kesinlikle 2 Şubat Tahrir Meydanı'nda yaşanan olaylardı. Mübarek, eylemcilere saldırması için sivil polislerden oluşan çeteler gönderdiğinde eylemciler çılgınlar gibi mücadele etti. Önce karşı koyup sonra da *baltagi y ya* (suçlular/haydutlar)'yı püskürttüler. Mücadelenin haberleri yayıldıkça insanlar direnişi en önden desteklemek için Kahire'nin her yerine akın etti. Dünyanın dört bir yanında çatışmalar görmüş olan *Independent*'ten Robert Fisk bile şunları gözlemledi: “İnanılmazdı, şiddeti ve gaddarlığı ve esareti kaderleri gibi kabul etmeyen ayağa kalkmış insanlar”.

Bu sahne, Mısır ayaklanmasının ilk ayağını oluşturdu. Mübarek'in yoğun şiddete nasıl kolayca başvurduğunu gösterdi. Olaylara tanık olan Fisk, *baktagy ya*'nın “tehlikeli, acımasız, kanlı ve planlı olduğu” yorumunu yaptı. Mübarek ve bakanlardan, akrabalarından ve iş ortaklarından oluşan beyin takımı, önceden de denenmiş tekniklerin muhalefet hareketini kıracağını umuyordu. Emirleri eylemcilere saldırılması, kemiklerin kırılıp ayaklanmanın direncinin yok edilmesi yönündeydi. Bu eylemcilerin hayatları için, yoksulluğa, açlığa ve işsizliğe, korkuya, suistimale ve işkenceye karşı verdikleri bir savaştı. Sayıları ve nefretleri ciddi bir kitleye ulaştı ve dokuz gün sonra Mübarek ülkeyi terk etmişti. Ordunun sadakatinden emin olamayan Mısır

generalleri sonunda diktatörün fişini çekti. Yüksek Askeri Konsey resmen hâkimiyeti ele geçirirken, sistemin gardiyanları radikal bir değişim için propaganda yapmaya devam eden milyonlar tarafından reddedildi.

Bu yazının yazıldığı sıralarda odak Tahrir Meydanı'ndan, Mısır'ın ana endüstrilerindeki grevlerle ülkedeki iş yerlerine kaydı. İşçiler ücretler, primler, sözleşmeler, emeklilik, sağlık sigortası, sendikal haklar ve tanınma gibi konularda taleplerini dile getirdi ve Mübarek dönemi boyunca onları suistimal eden yönetimin ve resmi sendika liderlerinin görevden alınmasını istedi. Süveyş'te ordu yolsuzlukla suçlanan yöneticileri ele geçirdi. Mahalla Al Kubra'daki Mısır'ın en geniş kamu şirketi ve Orta Doğu'nun en büyük tekstil atölyesi olan Misr Eğirme ve Dokuma fabrikasında grevciler yöneticilerin adli takibatını talep etti. Bu yöneticiler yolsuzlukla ve sendika aktivistlerinin mağduriyetinin sorumlusu olmakla suçlandı. 1974'te Portekiz'deki devrimde *saneamiento* (temizleme) olarak adlandırılana benzer bir temizlik süreci başladı. Bu temizliğin başında çelik kodamanı Ahmed Ezz geliyordu. Ulusal Demokrat Parti (NDP)'nin üst düzey yöneticilerinden ve Mübarek'in milyarder arkadaşlarından olan Ezz, Yüksek Askeri Konsey emriyle tutuklandı. Gözaltına alınan diğer isimler arasında İçişleri Bakanı Habib al-Adly, İskân Bakanı Ahmed Maghrabi ve Turizm Bakanı Zuheir Garana vardı.

Baskı Aygıtı

Olayların hızı olağanüstüydü. 25 Ocak 2011'de işçileri bakanı rejim yanlıları tarafından “Mısır'ın en büyük insan hakları savunucusu” olarak selamlanmıştı. Yargıtay'da, resmi medya için sahnelenen bir gösterideki tezahüratlar şöyleydi: “Habib al-Adly Mısır'ı tehlikelerden koruyan bir kahramandır” ve “Habib demir yumrukla vur!”. Adly, aynı gün başlayan kitlesel protestolara nefret edilen çevik kuvveti harekete geçirerek cevap verdi. Çevik kuvvet sokakları temizlemeyi başaramayınca *baltagi* ya ya yı örgütledi. Bu cevap Mübarek'in kitlesel protestolara bakış açısı ile paralellik taşıyordu. 1981'de iktidara gelince Mübarek olağanüstü hal kanunlarını yürürlüğe koydu. Yasal hakları askıya aldı, grevleri, gösterileri ve ondan fazla kişinin toplanmasını yasakladı, gazeteleri kapattı veya sansürledi ve temyiz müracaatının mümkün olmadığı askeri mahkemeleri yürürlüğe soktu. Polis ve istihbarat bürolarının istedikleri

gibi şüphelileri tutuklamasını ve hapsetmesini teşvik ederek güvenlik aygıtını şiddetli bir şekilde genişletti. Muhalefetin içindeki daha esnek unsurların kapsanması için ılımlı tavizler önerildi, eğer bu tavizler muhalefeti içermeye yetersiz kalsaydı, sopa müsaitti ve Mübarek onu istediği gibi kullanabilirdi.

Rejim geniş bir baskı aygıtı oluşturdu. Sivil polisle birlikte paramiliter güçleri, Amn *al-Markazi* 'yi (Merkez Güvenlik) ve birçok güvenlik/istihbarat bürosunu da harekete geçirdi. Bütün bu güçler rejim tarafından izin verilen dar alan içerisinde hareket edenler dâhil, bağımsız politik eylemlerin her formunu bastırmak için çalıştı. 2004'de ılımlı liberal reformist Ayman Nour, Ghad (Yarın) Partisi'ni kurarak başkanlık seçimlerinde Mübarek'in karşısında yer aldı ve derhal hapse atıldı.

Sayırsız akademik değerlendirme rejimin gizli asimile araçlarının muhalefeti etkisizleştirmede anahtar bir rolü olduğunu dile getirdi. Örneğin Maye Kassem, Mübarek'in muhalefet partilerini, sendikaları ve profesyonel sendikaları asimile etmek için "korku ve ödül karışımı"nı kullandığı yorumunu yaptı. Bu süreçte Mübarek'in politik saltanatı hiçbir büyük siyasi krizle karşılaşmadan genişlemeye devam etti. Bu yaklaşım aslında 1950'ler ve 1960'larda Gamal Abdel Nasır'ın radikal ulusalcılığı Stalinist solu cezbettğinde benimsendi –lider komünistler bürokrasi içerisinde önemli pozisyonlar elde etmek için, işçi liderleri devlet destekli sendikaların içine çekilirken, partilerini terk ettiler. 1970'lerdeki Enver Sedat rejimi de temel muhalefet gruplarının temsil edildiği söylenen "platformlarda" yer alabilmek için, Nasır'ın monolitik tek partisini, Arap Sosyalist Birliği'ni (ASU) modifiye ederek asimilasyon politikası uyguladı. Bu yolla, burjuva liberali Wafd ve komünistler ile Nasırcı örgütlenmelerin kalıntılarına bağımsız politik akımlar olarak örgütlenme hakkı verildi. Fakat bu değişimler sınırlıydı: "platformlar" büroları ve yayınları yönetiyordu fakat kamusal olarak örgütlenmeleri yasaklanmıştı, dolayısıyla bu örgütler fiilen üyesi olmayan partilerdi. Mübarek kendi egemenliği süresince bu sınırlamaları devam ettirdi. Ulusal İlerici Birliği (genellikle al-Tagammu olarak bilinir) lideri Rif'at al-Said, rejim tarafından tanınan partiler "Mısır politikasında hiçbir şey ifade etmez ve Mısır halkı için de hiçbir anlamı yoktur" yorumunu yapıyor ve devam ediyor: "Hiçbiri zamanın gerçek ruhunun partileri olmadı. Hepsi yalnızca toplumun yüzeyindeki bireylerin gruplaşmasından ibarettir".

Çoğu otoriter devlet için resmi kurumlar rejimin uzantısı olduğunda

ya da onun isteklerine bağılı işlediğı açık hale geldiğinde koaptasyon süreci büyük oranda ortadan kalkar. Mısır’da, Mübarek’in resmi siyasetin her alanını kontrol etme kararlılığı en yumuşak başlı muhalefet eylemcisinin dahi anlamlı gündemler geliştirme fırsatlarını reddetmesi ve seçmen desteğı geliştirmekte başarısız olması anlamına geliyordu. Seçim zamanında oy merkezleri sürekli oylarda sahtekârlık yapan memurları korumakla görevli çevik kuvvetler ile çevriliyordu. Bu memurlar da NDP adayları için çoğunluk sağlamakla görevliydi. Kasım 2010 parlamento seçimlerinde *Ahram Weekly* şöyle yazdı:

Görüntüler insanların oy pusulalarının içini doldurduğunu, oy merkezlerine saldırdığını ve bazı durumlarda oy pusulalarını yakarak yok ettiğini gösterdi. Bağımsız gözlemciler dokuz kişinin ülke genelinde düzinelerce seçim bölgesinde meydana gelen şiddete bağılı olarak öldürüldüğünü söyledi.

Sonuçlar genelde Mübarek’in memurları tarafından önceden belirlenirdi: Kasım 2010 seçiminden önce Halk Meclisi (yasama organı meclisi) sözcüsü, Müslüman Kardeşler vekillerinin oylamadan sonra dönmeyeceğini söyledi. İlk turda, tahmin edildiğı gibi Müslüman Kardeşler’den hiçbir aday seçilmedi ve örgüt geri çekildi, öfkeli fakat çaresizlerdi.

Kurumsallaşmış muhalefet akımlarından Kardeşler devletten bir miktar bağımsızdı. 1920’lerde kurulan örgüt sömürge karşıtı mücadelelerde ve erken dönem Filistin direnişinde öncü bir rol (tutarsız dahi olsa) oynadı. Nasır tarafından baskı altında tutulan örgüt, Sedat hâkimiyeti altında politik sahneye geri döndü ve başka önemli politik alternatiflerin yokluğunda bir kitle örgütlenmesi haline gelecek kadar hızla büyüdü. İllegal olmasına rağmen Kardeşler’in seçimlere, Kardeşler’in destekçisi olduğu bilinen “bağımsız” adaylar üzerinden katılmasına izin veriliyordu. Aynı zamanda örgüt birçok üyesine kolektif kamu işleri örgütlememesi talimatı vererek Mübarek’in kuralları ile oynadı. Bu, Kardeşler’in binlerce üyesinin tutuklanıp hapsedildiğı baskı dalgasını engellemedi. Yakın zamanlarda Mübarek örgütün en saygın yaşlı liderlerini hapse atarak örgütü aşağıladı, fakat yine de örgüt kamusal eylemler yapmadı.

“Sıfır tolerans”ın olduğu bu zamanda örgüt hızla politik alandan geri

çekildi, dolayısıyla bir analize göre örgüt “eşi görülmemiş iç çatışmalarda patlak veren yapısal ve ideolojik krize bağlı olarak... kafa karışıklığı ve politik çöküş ile sarılmıştı”. 2009’da muhafazakâr bir grup örgütün liderliğini ele geçirdi: Muhammed Badei, Kardeşler’in yeni yol haritasını “şiddetten, aşamalı reformdan, rejim ile düşmanlıktan ve kamudan kaçıştan vazgeçiş” olarak tanımlıyordu. İç çatışmanın ve kamudan kaçışın bedeli oldukça büyüktü: daha genç bir nesil olan destekçiler örgüte yabancılaşmıştı. Bunun sebebi kitle hareketi Mübarek ile karşı karşıya geldiğinde örgütün sokaklarda olmamasıydı. Eylemlerden ancak günler sonra tabandan üyeler gösterilere katıldı ve sonunda polise ve haydutlara karşı direnişte önemli bir rol oynadı. Bu gerilimler örgüt içerisinde süregelen hizipler arası tartışmalar olduğunun kanıtıydı.

İşkence ve İstismar

Son 20 yıldır Mübarek, muhalefete bazı rüşvetler önerdi. Rejim yoğun bir şekilde baskı uygulamaya devam ederken politik temsiliyetin genel krizi çok şiddetli olmaya başladı. 1991’de İnsan Hakları İzleme örgütü işkence ve gözaltılar konusunda uzun bir rapor yayımladı. *Kapalı Kapılar Ardında*, güvenlik ağlarının çok genişlediğini ve her tür insanın sahip olmadıkları bilgileri öğrenmek adına gözaltına alındığını, istismara ve işkenceye maruz kaldığını rapor etmektedir. Sonraki sene polis ve birlikler kentin en yoksul kesimlerinden büyük destek alan radikal İslamcı akımlara saldırmak için Kahire’nin yakınlarındaki İmbaba’ya girdiğinde baskı arttı. Mısır İnsan Hakları Örgütü polisin yüzlerce kent sakinini toplu cezalandırdığını kaydetti. Benzer saldırılar İslamcıların kazanımlarının olduğu güney kentlerinde, polisin ve birliklerin eylemcileri yerleştirmek için toprağı ve köylüleri yerle bir etmesiyle sürdü. İşkence ülke genelinde yaygın hale geldi. İnsan Hakları İzleme örgütünden Gasser Abdel-Razek birçok suistimal çeşidinin sorguların standart birer parçası haline geldiğini gözlemledi. “Bu bir kültür oldu,” diye açıkladı. “İslamcılara karşı işkence kullanmak için yetiştirilen iki polis nesli vardı. Fakat işkenceye izin verildiğinde ve etkili olduğu görüldüğünde yayılmaya başladı”. 1990’lardan itibaren işkence, poliste ve güvenlik birimlerinde günlük bir pratik haline geldi.

2003’te avukatlar ve insan hakları eylemcileri Mısır İşkence Karşıtı Birlik (EAAT)’ini kurdular. İstismar, içişleri ve güvenlik bakanlığı

organları ve otoriteleri tarafından benimsenmiş örgütlü, sistematik ve süregiden bir politika olarak, halkın tamamen boyun eğmesinin garantisi gibi görülüyordu. Milyonlarca Mısırlı suistimale uğramıştı veya ailesinden, arkadaşlarından ya da beraber çalıştığı insanlardan birileri işkenceden geçmişti. Özellikle kötülüğüyle nam salmış vakaları ifşa eden sosyal iletişim ağı sitelerinin başlattığı kampanyaların son yıllardaki başarısı bundan dolayı.

Bu, polislin ve sivil çetelerin 2011 Şubat başlarında Kahire içinde ve şehir merkezi civarında uyguladığı şiddetin arka planı ve aynı zamanda eylemcilerin karşı koyuşunun açıklamasıdır. Polis ve güvenlik birimleri hem *al-nizam* (düzenin/sistemin) temsilcileri oldu, hem de birçok insanın hayatında kötülüğün ve zulmün temsili haline geldi. Tahrir Savaşı'nı, yeni bir intikam kampanyasıyla görevlendirilen polise karşı kaybetme olasılığı düşünülemezdi –şiddetli bir direnişin ve eninde sonunda Tahrir'in kesin zaferinin nedeni budur. Bu zaferi ülke genelinde devlet güvenlik bürolarına sayısız saldırı izledi. Bu saldırılarda eylemciler mahkûmları salıvermek ve işkence aletlerini bulmak için polis dosyalarını ele geçirdi ve telefonları araştırdı.

Neoliberalizm

Kitle hareketi Mısır egemenlerinin yolsuzluk ve hırsızlık sebebiyle tutulması çağrısı yaptı. Mübarek'in milyarlarca dolara sahip olduğu dedikodusu yaygınlaştı. Amerikan medyası bile Mübarek'in yasadışı 40 milyar ile 70 milyar dolar arası bir servete sahip olduğu tahmininde bulundu. Eski başkan genelde “ahbap-çavuş kapitalizmi”nin Mısır versiyonunun mimarı olarak bilinir. “Ahbap-çavuş kapitalizmi” terimi neoliberal iktisatçılar ve küresel finans kurumları tarafından tercih edilmiştir ve iş yapmanın “temiz” araçları olduğu varsayımını yaparak, sağlıklı özel şirketler ile devlet çıkarlarını birbirinden ayırır. IMF Başkanı Michel Camdessus bu terimi 1990'ların sonundaki Asya krizi sırasında, iş adamları ve devlet memurları arasındaki yolsuzluğa neden olan, yerel ve sonunda küresel ekonomik istikrarsızlığa yol açan yasadışı ilişkileri tanımlamak için kullandı. Aslında Naom Chomsky'nin de gözlemlediği gibi kapitalizmin tarihi iş adamları ile devlet arasındaki sıkı ilişkinin tarihidir. Chomsky'ye göre modern ticari ve endüstriyel kapitalizmin en erken döneminden bu yana “tüccarlar ve imalatçılar

hükümet politikasının temel mimarları olmuştur ve kendi çıkarlarının iyi korunduğundan emin olurlar, fakat bu çıkarların diğerleri için ağır bedelleri vardır”. Bağımsız Mısır devleti için ise, Nasır ve Özgür Subaylar Hareketi özel sermayeye 1950’ler ve 1960’larda madun rolü verdi, fakat özel sermaye hayatta kaldı ve devleti belirli özel çıkarlarını geliştirmek için kullanabildi.

Nasır’ı iktidara getiren 1952 darbesi İngiliz işgaline ve monarşik egemenliğe karşı süregiden mücadelelerin sonucuuydu. Devrimci olasılıklar sürecinde bu, aynı zamanda “aksayan” devrime bir örnekti; kitle hareketini kontrol etmeye ve nihayetinde hareketsizleştirmeye çalışan silahlı kuvvetleri kullanan radikal milliyetçi akımın müdahalesiydi. Nasır ve çevresi sömürgeciliğe ve aynı zamanda kitle hareketine düşman küçük burjuva profesyonelleriydi. İlk önemli eylemleri grevleri bastırmak ve işçi militanları infaz etmek oldu. Aynı zamanda köylü eylemliliğiyle de çatışıyorlar ve *fellaheen*’in (köylülerin) büyük mülk sahiplerinin topraklarına el koyma çabalarını küçümsüyorlardı. Bunun yerine yakından yönetim reformu uyguladılar ki bu reform önemli bir kalkınmaydı, fakat yıllarca toprağa doğrudan sahip olma mücadelesi verenler için oldukça hayal kırıcı oldu. Subaylar önce Batı sempatzıyanıydı ve Avrupa ve ABD ile oluşabilecek müttefiklik olasılığı onlar açısından son derece önemliydi. Ancak ABD tarafından şiddetle reddedildikten sonra, hala tabanın ciddi baskısı altındayken, Süveyş Kanalı nedeniyle Britanya ile çatışmaya girdiler ve en sonunda Sovyetler Birliği ile yeni bir işbirliğine sebep olan stratejileri uyguladılar.

1956 Süveyş olayı Nasır’ın Orta Doğu üzerindeki sömürgeci hareketlenmeye karşı olan liderliğini yansıttı. Genel olarak radikal duyguların ve özellikle de pan-Arabizm’in ve İsrail’le karşı karşıya olan Filistinlilerin umudunun odak noktası haline geldi. Sonraki on yılda yabancı sermayeyi kamusallaştırdı ve herkese eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlandığı ve gıda güvenliğinin garantilendiği refah devletini temel aldı. Nasır ekonomi üzerindeki devlet kontrolünün Mısır’da güçlü bağımsız bir kapitalizm yaratacağına inandı. Fakat özel sermayeyi serbest bıraktı. Nasır’ın 1960’ların sonundaki ekonomik istikrarsızlık döneminde teşvik ettiği küçük iş yerleri, güçlü toprak sahibi çıkarlarıyla birlikte hayatta kaldı. Yeni askeri elit ve bürokrasinin üst düzey yetkilileri özel sermaye ile birlikte var oldu. Yani Mısır’ın devlet kapitalizmi Malak Zaalouk’un belirttiği gibi “devlet burjuvazisi” içerisinde yer bulmuş özel sermayenin

melez bir formasyonuydu.

Bütün bunlar 1974’de, Nasır’ın iktidarını yok etmeye girişen Sedat yönetimi altındaki gelişmelerin temelini oluşturuyor. Sedat’ın *infitah*’ı (başlangıcı) özel yatırımları teşvik etmek, yabancı sermayeyi Mısır’a çağırmak ve Mısır’ın dış ilişkilerini Moskova’dan Washington’a, pazar modeline doğru kaydırmak oldu. Özel toprak ve ticari çıkarların oluşturduğu temeller üzerine inşa ettiği ülkede tüccarların, komisyoncularının ve mülk spekülâtorlerinin yeni bir iletişim ağı hızlıca büyüdü. Bunlar, 1970 sonlarının açgözlü ve fazla tüketimleri ile Mısırlıları son derece sinirlendiren “şişman kedileri”ydi. Mübarek 1981’de göreve başladığında bu stratejiyi benimsedi ve değişim sürecini hızlandırdı. Mısır artık kesin olarak ABD’yle ve fikirleri Dünya Bankası’nı ve IMF’yi belirleyen neoliberal iktisatçılarla iş birliği içerisindeydi ve Mübarek IMF’den sürekli borç istemekteydi. Gıda yardımları ve gümrük vergisi bariyerlerinin hızla azaltılmasını talep eden ve devlet kurumlarının tamamen özelleştirilmesini isteyen kurumlar açısından *Infitah*, çok yavaş ilerliyordu. Mübarek daha sonra onların gündemlerini benimsedi ve Ekonomik Reform ile 1991 Yapısal Düzenleme Programı (Ersap)’nı uyguladı. Değişim sürecinde Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (Nafta) tarafından kaderi belirlenen Meksika gibi Mısır da yüksek-hızlı pazarlaştırma laboratuvarı olarak kullanılıyordu. Hükümet devlet malı endüstrileri satmaya ve toprağı “sahiplerine vermeye” hazırlanıyordu. Sömürgeci dönemdeki toprak sahiplerine 50 yıldır *fellaheen* tarafından işlenen toprakları vererek Nasır reformlarını geri alıyorlardı. Bunun karşılığında Mübarek yeni borçlar aldı ve uluslar arası kredi kurumlarının Paris Kulübü Mısır’ın borçlarını hemen hemen 30 milyar Euro azalttı.

Clement Henry ve Robert Springboard Mısır’ın 1990’ların ortasından beri “yakın dostların, subayların, bürokratların ve kamu sektörü yöneticilerinin rabıtası ile” yönetildiğı yorumunu yapıyor. Bu kategorileri birbirinden ayırmak kolay değildi. Mısır devlet kapitalizmi uzun zamandır kamusal alanın birçok koluna yayılan bir özel sektör planını kuruyordu. Üst düzey devlet görevlileri zaten emlak, ticaret ve tarımda aktifti ve şimdi sanayiye geçtiler – ülkeye gelen yabancı şirketler ile pazarlık yaparken etkilerinin önemsiz olduğu görüldü.

Bütün bu süreç ABD, Dünya Bankası ve IMF yetkilileri tarafından yakından izlendi. Bu kurumlar ve yetkilileri de Nasır’dan miras kalan kalkınmacı devletin kalıntılarını yok etmeye ve bununla beraber Mısır’ı

dünyaya “açmaya” kararlı ikili bir prensibe bağlıydı. Eğer Mübarek’in ortakları “yakın dostlar” ise onlar neoliberal projenin tam da kalbinde olurlardı.

Eşitsizlik

Aynı süreçte Mübarek sürekli Nasır hükümetinden kalan merkezi aygıtı konsolide etmek için çalıştı. ABD’den çok büyük miktarlarda ekonomik ve askeri yardım aldı; 1977 ile 2007 yılları arasında bu yardımlar yıllık ortalama 2.1 milyar doları buluyor, yalnızca İsrail daha fazla yardım alıyordu. Çok daha fazlası Mısır devleti tarafından yabancı güçlere karşı girişilen hiçbir eylemde bulunmamış askeri kuvvetler için (Mısır birlikleri 1991 Körfez Savaşı’nda ABD’yi desteklemek için kısa bir süre kendini göstermişti) görece gelişmiş Amerikan silahlarına harcandı. Üniformalı kurumlar, silahlı güçler ve paramiliter polis, yaklaşık bir milyon kişilik kadrolar haline geldi (sivil polis ve güvenlik birimleri dışında). Subaylar tüm özel yardımlardan faydalandı, modern mülkler için konut yardımı aldılar, emekli maaşları arttırıldı, özel sosyal kulüplere ve özel yapım yazlık evlere giriş hakkı kazandılar. Bunlar rejimin güvenliğinin tamamlayıcılarıydı, şimdi ayrıca Mübarek’in destekçiler ağı için muazzam zenginlikleri güvence altına alma ve genel sosyal eşitsizliğin tarihsel artışını yönetme başarısından kaynaklanan çelişkilerle yüzleşiyorlardı.

Dünya Bankası bile değişiklikleri fark etti; 2005 yılı ile birlikte “orta yoksulluk” seviyesinde yaşayan Mısırlılar nüfusun beşte birine çıktı ve 15 milyon insana yükseldi. Rejimin neoliberalizme olan bağlılığını destekleyenler sonuçlar konusunda kaygılanmaya başladı; *Economist nouveaux riches*’i gösterişleri toplumu rahatsız eden “yeni firavunlar” olarak tanımlayarak, eşitsizliğin ciddi bir şekilde arttığını belirtti. Mısır’da 1990’ların sonlarından itibaren gayrimenkul patlaması yaşandı, Körfez devletlerinden zengin kesim için yeni mülkleri finanse edebilmek için Mısır’a “sıcak” para akışı oldu. Güvenlikli toplu konutları, alışveriş merkezleri, hipermarketleri, çok katlı sinemaları ve yeni özel üniversiteleri de içeren bu yeni mülkler genelde çölün kenarlarına inşa edildi. Güvenlik tereddütleri California tarzı yeni para isteğini ve bu paranın evrensel bağlantılarını yansıtıyordu. Lakeside, Dreamland, Utopia ve diğerleri zenginliklerin özel güvenlik şirketleri, dolayısıyla köylüler ve *Amn al-Markazi*’nde askere alınmış kentli yoksul kesim tarafından

korunduğu mekânlardı. Ahmed Bahgat (Dreamland’i inşa ettirdi) gibi emlak kodamanlarına indirimli olarak satılan devlet topraklarına inşa edilen mekânların, golf kulüplerine ve sahil evlerine hızlı bağlantıları vardı. Bu mekânlar zenginlerin, kentin yoksul kesiminin yaşadığı alanların ve Kahire ile İskenderiye’nin dışarıya genişlemesinin yarattığı gerginliği atlattıkları yerlerdi. Genişleyen bu kentlerde yaşayanlar ise hayatta kalma sınırında ve elit kesimin yaşam tarzını sergileyen ve destekleyen rejimin hayatlarında yarattığı acı ile yaşıyordu.

2000’den bu yana sivil polis ve çevik kuvvet kolektif protestoların yeni şekillerine karşı çok daha fazla saldırıyordu. Bu saldırılar Filistin *intifada’sını* destekleyen yaygın eylemlerle başladı. Rabab El-Mahdi yeni alanlardaki insanları da içine alan “protesto döngülerini”, devletin barındırmasının zor olduğu gittikçe maceracı hale gelen kamusal etkinlikler olarak tanımlıyor. 2003 yılında Kahire’de ABD/Britanya’nın Irak işgaline karşı çok büyük bir eylemlilik oldu. Eylemciler kentin merkezini işgal ederek 2011 için bir prova olan “Tahrir *intifada’sını*” gerçekleştirdi. Güven kazanan eylemciler sonraki sene demokratik değişim için kampanya dizisi düzenledi; eylemler, kulisler, yürüyüşler ve e-mailler ile sosyal ağlar üzerinden genişleyen “flash mob”¹ eylemler örgütledi. Gafil avlandıkları için polisler genelde eylem alanlarında yoktu, dolayısıyla yaklaşık 60 yıl içerisinde ilk defa rejim karşıtı protestolar hiçbir tacize maruz kalmadan yaygınlaştı. Sayıları küçük olmasına rağmen iş yerlerindeki mücadelelerle kendini gösteren eylemcilerin güveninde sürekli bir artış oldu. 2005 yılında 202 kolektif emek mücadelesi yaşandı, 2006’da bu sayı 222’ye, 2007’de ise 614’e yükseldi. Temel imtiyazlarını kazanan ve diğer işçi grupları için yeşil ışık yakan Mahalla al-Kubra tekstil fabrikasındaki son 20 yılın en önemli grevi bunların içindedir. Hareketin genişleme olasılığı sebebiyle rejim grevcilerin öne çıkmasını istemedi. Bakanlar her zamanki tehditlerini savurdu, fakat bu tehditleri bazı tavizlerle birleştirdi ve mücadeledeki iş yerlerinden uzak durarak oradaki eylemcilerin yorulmasını umdu. Cesaretlenen diğer gruplar her türlü protestonun içerisine girdi; kampüslerde öğrenci hakları için, ekmek ve su kıtlıkları sebebiyle, toprak gaslarına karşı, iskân felaketine cevap

1: Büyük bir grubun kamusal bir alanda aniden toplanması ve kısa süren beklenmedik bir eylem gerçekleştirdikten sonra dağılması. Flash mob kavramı genellikle telekomünikasyon, sosyal medya ya da e-postalar yoluyla gerçekleştirilen organizasyonlar için kullanılıyor.

olarak ve polis şiddetine karşı eylemler yaptılar.

Toplum arasında kendiliğinden eylemler konusunda büyüyen bir güven vardı. Bu güven ekonomik kriz kaçınılmaz etkilerini gösterdiği sırada ortaya çıktı. Mısır'da işsizlik yükselmişti ve yemek ile benzin fiyatları inanılmaz artmıştı. 1970'lerden beri ilk defa un kıtlıkları yaşanıyor ve sokak fırınlarında ekmeğe ulaşmak için kavga edip ölen insanların trajik sahneleri görülüyordu. Rejim eskisi gibi devam etti. Endüstriyel mücadeleler konusunda tereddüt etti; fakat yine de demokrasi eylemcilerine, toplum protestocularına, gazetecilere ve blogculara yenilenmiş bir vahşetle saldırdı. Ocak 2011'de Tunus Devrimi Ben Ali'yi ülkeden kovdu. Mısır toplumunun farklı sektörleri birleşiyor, mücadeleler bir oluyor, engeller sonunda yıkılıyordu.

İkinci Sahne

Devrimin ilk safhası gençlik, öğrenci, işçi ve yoksul hareketi tarafından gerçekleştirildi. Hayatlarında ilk defa insan kitleleri kolektif gücü ve bu gücü genel çıkarlar için kullanmayı deneyimliyordu. Genel çıkarlar için bu gücü kullanmak kendiliğinden olmuyordu, uğruna mücadele etmek gerekiyordu. Mısırlılar bir diktatörü kovdu, şimdi de diktatörlüğü yok etmek istiyorlar. Olağanüstü Hal Kanunlarının sona ermesi, politik parti kurma ve bu partilere katılmayı içeren demokratik reformlar, özgür seçim, devlet birimleri tarafından uygulanan istismarın bitmesi için genel talepler var.

Kuramsal olarak güç silahlı kuvvetlerin elinde. Bu yazının yazıldığı sıralarda silahlı kuvvetler, başkanı kovan hareket ile karşı karşıya gelmedi. Tersine kitle taleplerini Olağanüstü Hal Kanunları'nın kaldırılması da dâhil kabul etti. Sayısız grup ve birey gelecek mücadeleler için kendilerini konumlandırıyorlar. Mübarek'in kabinesindekiler ve Wafd Partisi'nin genel sekreteri de dâhil, resmi muhalefetten insanlar bir oluşum içerisinde. Bir atama uzmanlar kendi kendini tayin eden Bilge Adamlar Konseyi üyeleridir. Bu konsey akademisyenler, avukatlar ve Mübarek modeline alternatif bir liberal kapitalist model inşa etmek isteyen iş adamlarından oluşmaktadır. Dreamland'in Ahmed Bahgat'ı (aynı zamanda televizyon kanalı Dream'in de sahibidir) ve telekom milyarder ve Orta Doğu'nun en zengin adamlarından Naguib Sawiris bu konseyin içerisinde. Sawiris şu an başından beri rejimin yozlaşması

karşısında dehşete düştüğünü iddia etmektedir. Vicdanlı kapitalistler yozlaşma soruşturmaları konusunda hiçbir korkuya sahip olmamalı diyor Sawiris: “Yalnızca hata yapanlar endişelenmelidir... Benim gibi birinin kesinlikle endişelenmesi için bir sebebi yoktur... Eğer ülkemin bana bir şekilde ihtiyacı varsa, bunu sağlarım.”

Sawiris’in iyimserliği yersiz olabilir. Tüm ülkede bir temizleme ve arındırma süreci devam ediyor; şimdiden Adly gibi rejimin üst düzey figürleri, *baltagiyya* saldırısına dâhil olmuş Kahire polis şefleri ve yerel resmi görevliler ordu tarafından tutuklandı.

Sayırsız işçi baskıcı yöneticilerin ve devlet sendikası yetkililerinin uzaklaştırılmasını, özelleştirme anlaşmalarından çıkar sağlayan insanların soruşturulmasını ve eski devlet kurumlarının yeniden kamusallaştırılmasını talep etti. Şubat ortasında bazı endüstrilerden 40 kişilik grev lideri grubu talepleri koordine etmek ve bağımsız bir sendika hareketi başlatmak için buluştu. “Devrim, özgürlük, sosyal adalet” sloganı altında bir “işçi programı” sundular:

Mısır halkının yaptığı ve şehitlerin bunun için kanlarını döktüğü... devrimin sosyal yönünü teyit etmek için ve devrimin tabanda asıl faydalanması gerekenlerin ellerinden alınmaması için... haklı taleplerimizi bir araya getiren grevci işçilerin taleplerinin devrimimizin bölünmez bir parçası olarak birleştirilmesi...

Kampanyalarının etkisi devrimci süreç için oldukça kritik olacaktır. Mısır’ın Devrimci Sosyalistleri’nin 6 Şubat 2011’deki açıklamalarında belirttikleri gibi; “Gösteriler ve protestolar anahtar bir rol oynadı... Şimdi işçilere ihtiyacımız var”. Bu organizasyon, ekonomik ve politik talepleri birleştiren bir devrimci konsey kurulması çağrısı yaptı.

Devrimler her zaman karmaşık ve uzun süreçlerdir. Ciddi benzerlikler taşıyan İran durumunda 1976 yılında başlayan protestolar etkilerini Pehlevi rejiminin yıkılmasından üç yıl sonra gösterdi. Şah’ı deviren kitle grevleri sağlanmadan önce öğrenci hareketinin, bazaar’ın küçük burjuvazisinin, büro çalışanlarının, ulusal azınlıkların ve köylülerin sayısız ilerleme ve geri çekilme evreleri yaşandı. Bu mücadeleler, bazıları Ayetullah Humeyni’nin saldırılarıyla dağıtılmadan önce eski Sovyet karakteri taşıyan yerel komiteler ve iş yeri grupları da dâhil, birçok toplumsal örgütlenme şekline vazgeçti. Mısır’da da benzer

olaylar olacaktır. Başlangıçta demokratik taleplerle canlanan hareket, –Mübarek dönemindeki eşitsizliklerini adres gösteren mücadelede bir genelleşme, endüstri ve toprak gibi toplumsal kaynakların mülkiyeti ve devlet tarafından kullanılan güç sorunu gibi- daha sonraki radikal değişim olasılığına işaret ediyor.

İşçilerin sahneye girmesi Mısır Devrimi'nin gerçekten de daha geniş ve tarihsel bir değişime doğru “büyüdüğüne” inanmamızı sağlıyor. Küresel yansımaları olan sürekli devrim süreci ilerliyor.

Ek 1

Kahire'deki bağımsız sendikacılar toplantısı açıklaması, 19 Şubat 2011

Devrim-Özgürlük-Toplumsal Adalet: Devrim'de işçilerin talepleri

Ey 25 Ocak devriminin kahramanları! Biz, içinden geçtiğimiz dönemde Mısır'ın dört bir yanından yüz binlerce işçinin grevlerini, işgallerini ve gösterilerini gören farklı işyerlerinden işçiler ve sendikacılar olarak, grevdeki işçilerin, Mısır halkının yaptığı ve şehitlerin uğruna kanını döktüğü devrimimizin hedeflerinin tamamlayıcı bir parçası olabilecek taleplerini birleştirmenin, doğru olduğunu hissettik. Size, devrimin sosyal yönünü yeniden teyit edebilmek ve devrimin, onun mirasçısı olması gereken tabanın elinden alınmasını engelleyebilmek için, haklı taleplerimizi bir araya getiren bir program sunuyoruz.

25 Ocak devriminden önce yükselttiğimiz ve bu şanlı devrimin başlangıcı olan işçi talepleri şunlardır:

1. Devrimin sonucu olan sosyal adalet prensibini sağlayabilmek için, ulusal asgari ücrete ve emeklilik maaşına zam yapılması ve en düşük ile en yüksek ücret arasındaki farkın, en yüksek ücret en düşük ücretin 15 katından fazla olamayacak şekilde azaltılması; işsizlik ücreti ve yükselen fiyatlarla paralel olan düzenli ücret artışı.

2. Hiçbir koşul veya kısıtlama olmadan bağımsız sendika örgütlenmesine özgürlük ve sendikalar ile liderlerinin korunması.

3. Büro çalışanlarına ve kol işçilerine, köylü çiftçilere ve profesyonellere iş güvencesi ve işten atılmaya karşı koruma hakkı. Geçici işçiler kalıcı olmalıdır ve kovulmuş işçiler işlerine geri dönmelidir. İşçilerin geçici sözleşmelerle çalışması kabul edilemez.

4. Özel kurumların yeniden kamusallaştırılması ve ulusal ekonomimizi ölü bir rejim altında harap eden özelleştirme programlarına tamamen son verilmesi.

5. Şirketleri batırmak ve satmak için onların zaafından yararlanarak

yolsuzluk yapan yöneticilerin tamamen görevden alınması. Emeklilik yaşını geçmiş ve ulusal gelirin üç milyarını tüketmiş danışmanların işlerinin, gençlere iş imkânı yaratmak için kontrol edilmesi. Fiyatları düşük tutmak ve yoksulların üzerindeki yükü hafifletmek için mal ve hizmetlere fiyat kontrolü uygulamasına geri dönülmesi.

6. Mısırlı işçilerin, şu an yıkılan rejimin kalıntılarına karşı mücadele edenler dâhil; grev yapma, oturma eylemi örgütleme ve barış içerisinde gösteri yapma hakkı. Görüşümüz odur ki bu devrimin, eğer zenginliğin adil dağıtımına öncülük etmezse, hiçbir değeri yoktur. Özgürlükler, sosyal özgürlükler olmadan tam değildir. Oy kullanma hakkı doğal olarak bir somun ekmek hakkına bağlıdır.

7. Sağlık hizmeti üretimin artması için gerekli bir koşuldur.

8. Bu ölü rejimin en önemli yozlaşma sembollerinden biri olan Mısır Sendika Federasyonu'nun tasfiyesi. Federasyona karşı çıkan yasal cezalandırmaların uygulanması ve federasyonun mal varlıkları ve dokümanlarına el konulması. Liderlerinin ve üye sendikaların mal varlıklarına el konulması ve bunların araştırılması.

Ek 2

6 Şubat 2011 Devrimci Sosyalistler'in açıklaması, Mısır, Kahire

Şehitlere onur! Devrime zafer!

Bugün olanlar ülkemizin ve tüm Arap dünyasının tarihindeki en büyük halk devrimidir. Şehitlerimizin fedakarlığı devrimimizi yarattı ve bizler korkunun engellerini tamamen yıktık. Suçlu “liderler” ve onların suçlu sistemi yıkılana kadar geri çekilmeyeceğiz.

Mübarek'in ülkeden ayrılışı devrimin sonu değil, ilk adımıdır

İktidarın Ömer Süleyman, Ahmed Shafiq ve Mübarek'in diğer dostlarına devredilmesi aynı sistemin devam etmesi anlamına gelir. Ömer Süleyman İsrail'in ve Amerika'nın arkadaşıdır, zamanının çok büyük bir kısmını Washington ve Tel Aviv arasında geçirir ve onların çıkarlarına sağdik bir uşaktır. Ahmed Shafiq ise Mübarek'in yakın bir arkadaşıdır ve Mısır halkına uygulanan tiranlıkta, baskıda ve soygunda onun yanındadır.

Ülke zenginlikleri halka aittir ve onlara geri dönmelidir

Son otuz yıldır bu gaddar rejim ülkenin en büyük mülklerini bir avuç iş adamına ve yabancı şirkete vererek yok etmiştir. 100 aile ülkenin zenginliğinin yüzde 90'ına sahiptir. Mısır halkının zenginliğini özelleştirme politikalarıyla, sermaye ile işbirliği yaparak ve gücü yağmalayarak tekellerine almışlardır. Mısır halkının çoğunluğunu yoksul,

topraksız ve işsiz hale getirmişlerdir.

Harap olan ve sudan ucuza satılan fabrikalar halka geri verilmelidir

Bizler şirketlerin, toprağın ve bir grup tarafından talan edilen mülklerin kamusallaşmasını istiyoruz. Kaynaklarımız onların elinde kaldığı sürece bu sistemden tamamen kurtulmamız mümkün olmayacaktır. Ekonomik kölelik politik tiranlığın başka bir yüzüdür. Halkın zenginliğini bu çetenin elinden almadığımız sürece işsizlikle baş etmemiz ve düzgün bir hayat için elzem olan adil ücreti sağlamamız mümkün değildir.

Amerika ve İsrail'in bekçi köpeği olmayı reddediyoruz

Bu sistem tek başına değildir. Bir diktatör olan Mübarek Amerika ve İsrail'in çıkarları için hareket eden bir müşteri ve bir uşaktı. Mısır, Filistin halkının abluka altına alınmasına doğrudan katılarak Amerika'nın bir sömürgesi gibi hareket etti. Süveyş Kanalı'nı ve Mısır hava sahasını Irak halkını yok eden ve öldüren savaş gemileri ve savaş uçakları için serbest bölge haline getirdi ve Mısır halkını yükselen fiyatlarla boğarken, İsrail'e gazı sudan ucuza sattı. Devrim Mısır'ın bağımsızlığına, itibarına ve bölgedeki liderliğine yeniden kavuşmasını sağlamalıdır.

Bu devrim bir halk devrimidir

Bu; elit kesimin, politik partilerin veya dini grupların devrimi değildir. Mısır'ın gençliği, öğrencileri, işçileri ve yoksulları bu devrimin sahipleridir. Yakın zamanda elitler, partiler ve sözde semboller devrim rüzgarını başka yöne çekmeye ve devrimi gerçek sahiplerinden almaya çalıştı. Devrimin tek sembolü şehitler ve alanda kararlı olan genç insanlardır. Onların devrimimizi kontrol etmesine ve bizi temsil ettiklerini iddia etmelerine izin vermeyeceğiz. Bizler kendimizi ve öldürülen şehitlerimizi temsil etmeyi seçeceğiz ve onların kanları sistemin kurtuluşunun bedelini ödedi.

Bir halk ordusu devrimi koruyabilecek ordudur

Herkes soruyor: "Halkla bir ordu mu yoksa onlara karşı bir ordu mu?" Ordu tek bir bloktan oluşmaz. Askerlerin ve subayların çıkarları kitlelerin çıkarlarından farklı değildir. Fakat kıdemli subaylar Mübarek'in yozlaşan rejimini, zenginliğini ve tiranlığını korumak için seçilmiş adamlardır. Sistemin tamamlayıcısıdır.

Bu ordu artık halkın ordusu değildir. Bu ordu Ekim 73'te Siyonist düşmanı yenilgiye uğratan ordu değildir. Bu ordu Amerika ve İsrail ile

yakından ilişkilidir. Bu ordunun rolü halkı değil, İsrail'in çıkarlarını korumaktır. Evet, devrimin askerlerini kazanmak istiyoruz. Fakat "ordu yanımızda" sloganına kanmamalıyız. Ordu ya gösterileri doğrudan önleyecektir ya da polisi bu rolü oynaması için sahneye çıkartacaktır.

Devrimci konseyler acilen oluşturulmalı

Bu devrim bizim en büyük beklentilerimizi aştı. Kimse bu rakamları görmeyi beklemiyordu. Kimse Mısırlıların polis karşısında bu kadar cesur olabileceğini düşünmüyordu. Kimse diktatörü gitmesi için zorlamadığımızı söyleyemez. Kimse Middan el Tahrir'de bir dönüşümün gerçekleşmediğini söyleyemez.

Şimdi taleplerimizin arasına sosyo-ekonomik talepleri de koymanın zamanıdır, böylece evinde oturan da onun hakları için savaştığımızı bilecektir. Yüksek konseylerini aşağıdan ve demokratik bir şekilde seçen halk komiteleri örgütlemeliyiz. Bu konseyler bütün eğilimlerin delegelerini içerisinde barındıran bir yüksek konsey seçmelidir. Bizler bizi temsil eden ve bizim güvendiğimiz bir yüksek halk konseyi seçmeliyiz. Middan Tahrir'de ve Mısır'ın tüm şehirlerinde halk konseyleri kurulması çağrısı yapıyoruz.

Devrim saflarına Mısırlı işçileri çağırma zamanı

Gösteriler ve protestolar devrimimizi ateşlemede ve sürdürmede anahtar bir role sahipti. Şimdi işçilere ihtiyacımız var. İşçiler hem gösterilere katılarak hem de bütün ana endüstrilerde ve büyük şirketlerde genel grevler örgütleyerek rejimin kaderini mühürleyebilir.

Rejim oturma eylemlerini ve gösterileri günlerce, haftalarca beklemeyi göze alabilir; fakat işçiler grevi bir silah olarak kullanırsa birkaç saatten fazlasına dayanamazlar. Grev! Demiryollarında, toplu taşımada, hava alanlarında ve büyük sanayi şirketlerinde grev! Mısırlı işçiler! İsyankar gençlik için, şehitlerimizin kanı için, devrim sıralarına katıl, silahını kullan ve zafer bizim olsun!

Şehitler onurumuzdur! Kahrolsun sistem! Tüm iktidar halka! Devrim için zafer!

Orijinal Metin: Philip Marfleet, "Act one of the Egyption Revolution", International Socialism 130, Spring 2011.

Çeviren: *Özlem Gitmez*

Redaksiyon: *Simin Gürdal*

Tunus: halkın devrimi

Chamseddine Mnasri

1 4 Ocak 2011’de Tunuslular bir ay süren isyan sonrasında Başkan Zeynel Abidin Bin Ali’yi devirdi.

Bin Ali’nin iktidarının son bulması hepimizin devrime bakışını değiştirdi.

Bunu iki şekilde açıklayabiliriz: değişim tamamen aşağıdan geldi ve gerici güçler eski düzeni restore etmekte başarısız oldular. Belli bir plana bağlı olmadan ve kendiliğinden gelişen devrim aşağıdakilerin taleplerini gerçekleştirmeyi başardı; çünkü devrim işçi sınıfının işsizliğe, eşitsiz bölgesel kalkınmaya ve özgürlüklerin baskı altında tutulmasına karşı doğrudan bir yanıtıydı. Rejim yıkılmadan önceki üç hafta boyunca tam bir kargaşa içindeydi. Protestolara karşı amansız bir güç kullanıldı, ancak tarihi bir gün olan 14 Ocak’ta Bin Ali halkın iradesine nihayet teslim oldu ve etkisi yıllarca devam edecek olan bir diktatörlük tarihini arkasında bırakarak ülkeden kaçtı. Bununla beraber temizlik süreci başlamış durumda ve geçici hükümet demokratik yönetim yolunu güvence altına almak üzere halka karşı sorumlu.

Tarih

1933’de Tunuslu şair Abu Kasem şebbi şöyle yazıyor:

*Bir kez halkın iradesi hayat bulduğunda
Kader yenilmek zorunda
Artık gecenin karanlığı hüküm sürmez
Artık bizler zincirlerin boyunduruğunda olmayız¹*

Bu mısra 1883'te Tunus'a dayatılan Fransız hamiliğine karşı direniş literatürünün parçası. Ancak, edebiyat ve sanat ulusal hareket üzerinde zayıf bir basınç oluşturmuş gibi görünüyor.

O dönemde Tunus'un köylü toplumu edebi söylemlerden çok yukarıdan politikalarla uyumluydu.

Şebbi'nin şiiri Yeni Düstur Partisi'nin (Yeni Anayasa Partisi) kuruluşu ile aynı tarihlere denk düşmektedir.

YDP barışçıl yollarla bağımsızlık müzakerelerini yürütmek isteyen eğitilmiş elitleri temsil ediyordu.² Halkın iradesi o zamanlar Yeni Düsturcuların partizanlığı etrafında şekillendi, bağımsızlık mücadelesi ideolojik bir karakter kazandı ve Şebbi'nin halkı politik hayattan uzaklaştı.

1940'larda Yeni Düsturcuların bağrından çıkan tek adam liderliği, Habib Burgiba'nın yükselişi yaşandı.

Burgiba ulusal hareketi Fransa ile müzakere ve diplomasinin çarklarına bağımlı hale getirdi. Yeni Düstur iddiasına göre himaye/ itaat formülü temelinde sömürge olmaktan çıkmanın yol haritasıydı.

Tunusluların çoğunluğu parti liderinin kendi kaderlerinin koruyucusu olduğuna inanan bir köylü toplumuydu. Burgiba "halkının kendisinde kişileştiği"ni iddia ediyordu ve "halkın istekleri için o kadar çok ve o kadar iyi mücadele ediyordu ki onun ve halkın hayatı birleşmişti".³

1940'larda Şebbi'nin şiiri köylüler ve madenciler üzerinde çok az bir etkiye sahipti, temel nedeni de Burgiba'nın ülkeyi sömürge olmaktan kurtarabilecek tek umut vaad eden ideoloji olarak görülmesiydi.

1950'lerin başlarında Burgiba'nın işbirlikçiliği, ulusal sorunu Yeni Düstur lehine manipüle ediyor ve Fransız sömürgeciliğine karşı köylü ayaklanmalarına hiç rol tanııyordu.

1957'de –bağımsızlıktan bir yıl sonra- Burgiba halkına yaranmak kaygısıyla partinin eski ismine "sosyalist" ekledi ve YDP Sosyalist

1: Şebbi, 2009, s. 111.

2: Yeni Düstur'un kuruluş ayrıntıları için bakınız Burgiba, 2011.

3: Burgiba, 1959.

Anayasa Partisi (SAP) oldu. Ancak, “sosyalizm” tanımı Burgiba’nın cumhuriyetine tamamen yabancıydı. Mücadele süresince açıkça Amerikan liberalizminden ilham alan şiddetli bir anti-sosyalist gündemi oldu. Bu gündem özellikle de Komünizme karşıydı.⁴ Burgiba’nın sömürgelikten çıkış stratejisi liberal Batı’ya bağımsızlık koşullarını müzakere etmesi için Fransa üzerinde basınç uygulaması umuduyla yaklaşmak biçimindeydi.

Tunus çağdaş tarihi Burgibacılık tarafından belirlenir. Fransız işgaline karşı halk ayaklanmasının rolü es geçilir. Örneğin, bugün Tunus halkından çok az insan, benim açımdan bağımsızlığı mümkün kılan, en önemli köylü ve madenci hareketi, Fellaghalar, hakkında bir hafızaya sahiptir (1952-1954). Fellaghalar, Fransız askerlerine ve sömürgecilere saldıran tek organize gerilla isyancılarıydı. Operasyonları düzenleyen, saldırıları yürüten liderleri, Lazhar Chraiti, bugün ancak 1962’de darbe girişiminde bulunmuş bir Burgiba düşmanı olarak hatırlanıyor.⁵

Fellaghaların rolü Ulusal Arşiv Merkezindeki dosyalar arasına atılmış durumda; onların bağımsızlığa katkısı yedi kez mühürlenmiş bir kitap olarak kaldı. 1956 sonrası yıllara ilişkin resmi tarih sadece Burgiba’nın rolünü gösteriyor. Burgiba silahlı bir mücadeleye liderlik yapmadı, kendisini tek güç olarak inandığı diplomasiyle sınırladı; davasını anti-Arabizm söylevlerine ve açıkça Batı hayranlığına dayandırdı.⁶

Tunus tarihinde, Burgibacı devlet 1956 ve 1987 yılları arasında, Burgiba’nın şişirilmiş rolü ile karakterize olur. Kendisi “Yüce Savaşçı” ünvanını aldı ve 1975’te “ömür boyu başkan seçildi”.⁷ Ancak 12 yıl sonra ömür boyu başkanlık mümkün olmayan bir istek haline geldi, 84 yaşında Burgiba kontrolü kaybetmeye başladı.

7 Kasım 1987’de içişleri bakanı Zeynel Abidin Bin Ali, kargaşadan faydalanarak bir “beyaz darbe” gerçekleştirdi. “7 Nisan Deklerasyonu”nda her türlü Burgibacı unsurdan koparak, “ömür boyu başkanlık” olmayacağını ve yeni bir “demokrasi” döneminin başladığını deklare etti.⁸

Ancak Bin Ali, bu alalecele hazırlanmış deklarasyona karşın, ülkeyi

4: Burgiba, 1957.

5: Girard, 2005.

6: Burgiba, 1961.

7: Burgiba, 2011.

8: Bin Ali, 2006.

devlet tarafından sivil toplumun tamamen yutulduğu dolambaçlı bir yola soktu. Bin Ali'nin partisi, Anayasal Demokratik Kongre'nin (ADK) geçmişten bir kopuş olduğu söylendi, ancak yeni bir diktatörlüğün aracı oldu. Bin Ali tarafından, ADK otokratik (Burgibacı) devlet yönetiminden apaçık bir oligarşiye (Bin Ali, karısı ve ailesi) dönüştürülmek üzere kullanıldı.

Bin Ali'nin 23 yıllık diktatörlüğü Şebbi'nin mısralarını teyit etmektedir. Bu durumu fark etmek için diplomat, müzakereci, karizmatik bir lider ya da bir politikacı olmak gerekmiyor. Tunus tarihinin bir boşluk üzerine dayandırıldığı açıktır ve bu durum insanların ah çekmek yerine gerçekten “yaşam iradesi” göstererek dünyalarını değiştireceklerinin kanıtıdır. 17 Aralık 2010 olayları halkın “yaşam iradesi”nin hangi araçla olursa olsun ancak aşağıdan işleyebileceğinin ifadesidir.

Genç bir sebze satıcısı değişimin kıvılcımı oldu. Kendini ateşe verdi ve ikinci bir cumhuriyetin yolunu aydınlattı. Bu kadar derinlemesine yerleşik olan totaliter bir sistem nasıl böylesine hızlı yıkılabildi? Bunu açıklamak için bir kriz teorisine ihtiyaç var.

Sözde Demokrasi

Bin Ali'nin Tunus'u sözde demokrasiydi. Rejim, 23 yıl boyunca kutladığı sanal bir temsiliyet politikasına dayanıyordu. Çok partililik miti 1987'den bu yana sürdürülen demokratikleşme söyleviden ibaretti. Politik durum rejim partisinin bütün çerçeveyi belirlediğini ortaya koymaktadır. 17 Ocak 2011'e kadar Sosyalist Enternasyonal'in bir üyesi olan ADK, partiye insanların katılmasını isteyerek ya da zorlayarak Bin Ali'ye destek toplamaya çalıştı.⁹ Diğer yandan Tunus Düstur'u (anayasa) devlet ve iktidar partisini hiçbir şekilde birbirinden ayırmaz.¹⁰ Devlet görevlileri ADK'nın üyeleri olmaya zorlandı; terfi ve imtiyazlar parti üyeleri tarafından belirlendi. Bin Ali'nin sözde demokrasisi muhalefetin özenle seçilmesine dayanıyordu. Muhalefet iki temel güçten oluşuyor: yasal olanlar ve yasaklılar. Yasal olanlar asıl olarak iki aksesuar parti ve iki radikal partiden oluşuyor. Sendikal Demokratik Birlik ve Halkçı

9: ADK, Sosyalist Enternasyonal'den 17 Ocak 2011 tarihinde atıldı.

10: ADK'nın resmi sitesi Bin Ali Suudi Arabistan'a kaçtıktan kısa bir süre sonra geçici hükümet tarafından bloke edildi: www.letemps.com.tn/pop_article.php?ID_art=1868 5

Birlik Partisi Bin Ali'yi desteklediler ve ADK'ye yakın gündemleri benimsediler. Seçimlere de katıldılar ve başkanlık için yarıştılar. Ancak istatistikler de gösteriyor ki seçime katılmalarının asıl nedeni rejime meşruiyet kazandırmak ve bunun karşılığında bir şeyler almaktır.¹¹ Ancak yasal radikal partiler net bir anti-rejim gündemine sahiptiler -İlimli bir sol hareket olan Attajdit (Yenilenme Hareketi) ve laik İlerici Demokratik Parti (İDP). Diğer tarafta ise, yasadışı partiler İslami Rönesans Hareketi (Ennahda) –radikal bir İslami gündeme sahip- ve Tunus İşçilerinin Komünist Partisi (PCOT). Rejim tarafından fanatik ve fundamentalist oldukları iddiasıyla reddedildiler.¹²

Bin Ali'nin sözde “demokrasi”sinin diğer bir karakteristiği sivil toplum örgütlerine ve insan haklarına saldırılarıydı. Her ne kadar baskı altında tutulan sivil örgütlerin listesi uzun olsa da, rejimin hak ihlallerini göstermek için iki önemli hareketi ele almak yeterli olacaktır: Tunus'da Özgürlükler için Ulusal Konsey (CNLT)¹³ ve İşkenceyi Önleme Derneği (İÖD)¹⁴. CNLT, 1990'larda rejim tarafından ADK'nin resmi olarak kurumsallaştırılması sonrası muhalefetin yaşadığı zayıflığı aşabilmek umuduyla 1998'de kuruldu. Güçlü bir muhalefetin olmayışı CNLT'nin otoritelerle kavga etme sorumluluğunu üstüne almasını gerektirdi. 2002 referandumu sonrasında, 2004'te Bin Ali'nin tekrar seçime girebilmesini sağlamak üzere Düstur'da çok büyük değişiklikler yapılması nedeniyle, konseyin faaliyetleri büyük ölçüde arttı. Referandum sonrası CNLT, insan hakları örgütleri ve sivil haklar hareketleriyle birlikte Tunus'da özgürlüklerin baskı altına alınmasına karşı harekete geçti ve rejimden baskıcı hükümet politikalarından vazgeçmesini istedi.¹⁵ CNLT sürekli gösteriler örgütlemesi nedeniyle Mayıs 2007'de kapatıldı ve o zamandan bu yana yasaklı durumda.¹⁶

İÖD –Tunus İnsan Hakları Birliği ile yakın bir işbirliği içinde - Tunus hapishanelerinde ve gözetim merkezlerinde yaşanan insan hakları

11: Seçim istatistikleri için, bkz: www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/.../2004102606;www.allafrica.com/stories/200910260111.html

12: ADK'nin organı 14 Ocak 2011 tarihine kadar yer altındaydı: <http://albadil.org>

13: Front Line Defenders, 2007.

14: Comité pour le Respect des libertés et des Droits de l'homme en Tunisie (CRLDHT), 2008.

15: Front Line Defenders, 2007.

16: Front Line Defenders, 2007.

ihlallerini araştırıyordu. Asıl faaliyetleri “2003 Anti-terörizm Yasası”ndan kaynaklanan her türlü ihlalin izlenmesiydi. Anti terörizm yasası kötülüğü ile ün saldı. Nisan 2002’de Djerba sinagogunun bombalanmasından hemen sonra “terörizmle mücadele” etmek iddiası ile çıkarıldı.¹⁷ Ancak hükümet yasaya daha geniş bir tanım getirdi ve Anti-terörizm geniş bir şekilde “kamu düzenini bozucu” olarak değerlendirilebilecek her türlü eylemi kapsıyordu.¹⁸ Muhalefetin ya da derneklerin hükümet politikalarına karşı neredeyse tüm protestoları ya da grev örgütlenmeleri ve gösterileri kamu düzenini bozmanın işaretleri olarak muamele görüyordu.

Yasa yoruma açık hale geldi; insan hakları aktivistleri ve radikal muhalefet güçleri genellikle vatan hainliği ve ülkesine karşı komplo girişimi suçlamalarıyla tutuklandılar.¹⁹ İÖD yasanın genişletilmesine karşı durdu ve anti-terörizm yasasının kötüye kullanımını açıkça kınadı. Bunun sonucunda derneğe karşı çok sert önlemler alındı. İÖD üyeleri de işkenceden muaf değildi. Mahkumların işkenceye karşı savunulması kategorik olarak reddedildi. 2003’de Nasraoui, Tunus’da “işkencenin sistematik hale geldiğini” ve “politik nedenlerle tutuklanan herkesin... işkenceden geçtiğini” söyleyerek²⁰ anti-terörizm yasasını tartışan, mağdurların sayıları hakkında istatistikler sunan, “sistematik işkence” ve “tanıklıkları” yayınlayan 209 sayfalık bir dökümanı edit etti.²¹ İÖD sayesinde, Birleşmiş Milletler Bin Ali yönetiminde “işkence, gizli gözaltılar ve polis baskısı gerçeği” ile Tunus’daki resmi açıklamalar arasındaki uçurumu rapor haline getirdi. Bu rapor aynı zamanda rejim tarafından “terörizm tanımının kötüye kullanımını” onaylamıyordu.²²

Devrime giden yol

Bu süreci takiben devrimin patlayışını hızlandıran üç kritik temel faktör olduğunu tartışacağım:

İşsizlik: Tunus Devlet İstatistik Kurumu tarafından 2009 sayımında,

17: BBC News, 2002; bombalama videosu için bkz:http://wn.com/la_tunisie_la_ghriba_de_djerba

18: CRLDHT, 2008, s.19-25

19: Black, 2008.

20: Lesme Anthony, 2007.

21: CRLDHT, 2008.

22: Vermeulen, 2011.

en yüksek Magrep'te olmak üzere, işsizliğin yüzde 13,3'e ulaştığı yayınladı.²³ Bin Ali hükümeti yeni istihdam sözü vermeye devam etti ancak istatistikler çok az iş olanağı olduğunu ve böylesi işlerin büyük oranda bürokrasiyi kontrol edenlerin kızlarına ya da oğullarına gittiğini ortaya koyuyordu. En son yapılan Dünya Bankası hesaplarına göre 10.433.000 olan nüfusun 336,000 kadarı diplomalı işsiz ve çok azı bir iş bulma umuduna sahip.²⁴

Yolsuzluk: Tunusdaki yolsuzluk asıl olarak ekstra-ekonomik faktörler tarafından belirleniyordu. Bu faktörler arasında en önemlileri oligarşi ve bürokrasidir. Oligarşik sistem politik hayatın ve zenginliğin dağılımını kontrol eden güçlü bir bürokrasi yarattı. Öyle ki, rejim 23 yıl boyunca ülkeyi sömürdü. Bin Ali ve Leyla Trabelsi tarafından iktidarın suistimal edilmesi sonucu yolsuzluk güçlendi ve genişledi. İlk olarak, büyük fabrikaların, şirketlerin ve ticari merkezlerin Sahil bölgesinde (Bin Ali'nin memleketi) ve Tunus'un başkentinde bulunduğunu farketmek zor değil. İkincisi, ya Bin Ali'nin bölgesel çıkarları ya da Trabelsilerin –Leyla Trabelsi'nin akrabaları– sınırsız kişisel hırsları nedeniyle konglomeratlar bu bölgede kuruldu.

Trabelsilerin zenginlik tekeli Bin Ali'ninkinden çok daha karmaşık, onların üretici güçler üzerindeki sömürüsü de çok daha aşıkâr. Neredeyse tüm sanayii sektörlerini, bütün finansal süreci ve çoğu kamu kurumunu kontrol ediyorlar. Trabelsilerin ekonomik kar hırsı ya da ülkenin zenginliklerinin suistimalini çok aşan bir hikayesi var. Nicolas Beau ve Catherine Graciet kısa bir süre önce Trabelsi ailesinin nüfuzunu ve yolsuzluklarını araştıran *The Regent of Carthage* (Kartaca'nın Vekili, 2009) kitabını yayınladı. Yazar'ın "vekil" olarak atıfta bulunduğu Bin Ali'nin tam anlamıyla ülke yönetimindeki yerini alan karısıdır. Kitaptaki "Kartaca" hem başkanlık sarayının bulunduğu Kartaca banliyösü hem de 814 öncesinde Queen Dido (Elissa) tarafından kurulan tarihsel şehrin sembolüdür. Kitap ironik bir şekilde Leyla Trabelsi'yi Tunus'un Ellisa'sı olarak tasvir ediyor.²⁵ Diğer yandan, vekilin akrabaları çaresiz Tunusluların kan emicileri olarak tarif edilir. Ancak onlar oligarşinin

23: Devlet İstatistik Kurumu—Tunus, 2004.

24: Dünya Bankası Raporu, 2011.

25: Beau ve Graciet, 2009.

vazgeçilmez bir unsuruydu ve Kartaca'nın kontrolünü elde etmek için her türlü yolu kullandılar. Son dönemde, *Le Monde Diplomatique* bu kontrolün doğası hakkında bir değerlendirme yayınladı.²⁶ Onların devlet ve toplum üzerindeki egemenliği parlamento ve yargı gibi güçlü kurumları manipüle etmeleriyle yakından ilgiliydi.²⁷

Özellikle 2001sonrasında yargı sindirildi. Para ve güce düşkün Trabelsiler fabrika sahiplerinin, girişimcilerin ve çiftçilerin mülklerini ellerinden almak için her türlü yolu kullandı ve zorla aldıkları banka kredileri hiç geri ödemediler. Devlet Güvenlik Polisleri'ni kullanarak kendilerine karşı açılacak davaları engellemek üzere yargıçları tehdit ettiler ve saldırdılar. Yargıçların sindirilmesi, 2005'te, yasal sistemin izlenmesinden sorumlu, demokratik olarak seçilmişlerden oluşan Tunus Hakimler Birliği'nin dağıtılmasıyla en üst noktaya ulaştı.²⁸

İnternet: Bin Ali'nin Tunus'unda medya, İletişim Teknojileri Bakanlığı (İTB) tarafından izleniyor, kontrol ediliyor ve sansürleniyordu. Yerel TV kanalları, gazeteler, magazinler ve gazeteler ekonomik ve politik durum hakkında ya da ülkenin iç kısımlarındaki mutlak yoksulluktan çok az haber veriyordu.²⁹ Ancak Tunuslular İTB tarafından bir şekilde önemi küçümşenen alternatif medya kaynağı internette çareyi buldular. Her ne kadar İTB 1996'da "ulusal güvenlik" için tehdit görülen siteleri izleme ve bloke etmek için Tunus İnternet Ajansını (TİA) kurmuş olsa da, sosyal medya eylemler için yeni bir alan yarattı. Bu medya 14 Ocak devriminde anahtar bir rol oynadı. Toplumsal hoşnutsuzluk ve rejim karşıtı öfke kendisini Twitter, YouTube, Dailymotion ve en önemlisi Facebook'da ifade etti. Bu hizmetlerin kullanımı gençler üzerinde çok önemli bir etkiye sahip. Özellikle Facebook Bin Ali rejiminin Truva atıydı (Trojan horse). Sosyal medya aktivistlerinin (blogcular, rapçılar, serbest gazeteciler ve öğrenciler) Tunus halkı üzerinde önemli bir etkisi oldu. Zaten krizde olan yöneticiler siber muhaliflerin rolüne karşı 6-10

26: Séréni, 2011.

27: Trabelsilerin yolsuzlukları üzerine daha fazla bilgi için bkz. Monnier ve Deléan, 2008.

28: International Freedom of Expression Exchange (IFEX), 2010; yargıya yönelik saldırıların tüm boyutları için bkz. www.icj.org/IMG/TUNISIA.pdf

29: Radikal muhalefetin sadece iki gazetesi yasaldı: *Almawkef* (PDP), www.tunisiemedias.com/ecrite/almawkef.html; ve *Attariq Aljadid* (Attajdid Hareketi), www.attariq.org. Otoriteler ara sıra farklı nedenlerle onları da yasakladı.

Ocak 2011 tarihleri arasında bir dizi blogcu ve rapçiyı tutuklayarak tepki verdi.³⁰

Devrim

Tunus toplumundaki sefaletin, özgürlüklerin kısıtlanıyor olmasının ve sosyal medyanın gençlik üzerinde etkisi güçlüydü. Devrim, Sidi Bouzid bölgesinde bir zabitanın işportacı Muhammed Bouazizi'yi tokatlaması ve el arabasına el koymasıyla başladı. Aşağılanan ve çaresiz kalan Bouazizi 17 Aralık 2011 tarihinde kendini yaktı ve iki hafta sonra öldü.³¹ Sidi Bouzid'de belediyenin politikalarına ve valiye karşı gösteriler başladı. Bouazizi'nin ölümü tarihi belirledi ve Tunus'un geleceği üzerinde çok önemli bir etkisi oldu.

Sidi Bouzid gösterileri 2008'de Rdaief bölgesinde gerçekleşen rejim karşıtı benzer olayları hatırlattı.

Rdaief'deki gösteriler polis tarafından acımasızca bastırılmıştı.³² Bin Ali, yeni bir Rdaief senaryosundan kaçınmak ve gerilimi azaltmak için Bouazizi'ye sempati gösterdi ve ailesine yardım sözü verdi. Ancak, onun bu adımı öfkeyi dindirmeye yetmedi. Gösteriler 24 Aralık tarihinde iki sivilin öldürüldüğü Manzel Bouzaïen şehrine yayıldı.³³ Ayaklanmalar karşısında Bin Ali, göstericileri "ajitatorler çetesi" olarak tanımlayan konuşmasını yaptı. "Şiddeti" bastırmak için yemin etti ve aileleri "ajitatorler tarafından oğullarının manipule edildiğini" söyleyerek uyardı.³⁴ Ancak Bin Ali'nin konuşması gösterilerin Thala ve Rgeub şehirlerine yayılmasını engellemeyi başaramadı. Bu şehirlerdeki olaylar bir dönüm noktası oldu. 8 Ocak'ta rejim, göstericilere karşı sistematik bir temizlik operasyonu başlattı. Thala ve Kasserine'de silahsız siviller ve Bin Ali'nin özel güvenlik güçleri (*Al Amen Arriessi*) arasında yaşanan çatışmalarda 50'den fazla insan öldü.³⁵ Silahlı saldırı sahneleri amatörler tarafından filme çekildi; El Cezire ve Fransa 24 televizyon kanalları

30: Langley, 2011.

31: Reuters, 2011.

32: Reveiltunisien, 2008.

33: El Cezire İngilizce, 2010.

34: Pan-African News Wire, 2010.

35: Ibrahim, 2011.

tarafından yayınlandı.³⁶ 12 Ocak'ta gösteriler Tunus'a ulaştı; sonrasında Güney, Sahil ve Nabeul'a yayıldı. Bu aşamada ölenlerin sayısı çok arttı. Pusudan ateş açan nişancılar Douz, Hammamet ve Nabeul şehirlerinde sivilleri öldürdüler.³⁷

Tunus'daki protestolar önce yoksul ve nüfusun yoğun olduğu Hai Tadhamen bölgesine ulaştı ve çok sayıda insan öldü.³⁸ Bin Ali üçüncü ve son konuşmasında polis'e "gerçek kurşun kullanmaktan vazgeçmelerini" emretti ve Tunus halkından özür diledi³⁹ancak düzeni yeniden sağlama çabası olarak bu özür çok geç geldi. Bir sonraki gün, 14 Ocak'ta, Bourguiba caddesinde on binler yürüdü ve işkencenin sembolü olan içişleri bakanlığı önünde protestolar devam etti. Göstericiler polise kafa tutarak bakanlığın duvarına tırmandığında -tarihsel bir an- rejimin düşüşü çok yakındı.

Tunus Genel İşçi Sendikası (UGTT)

UGTT'nin Tunus Devrimi'nde merkezi bir rolü olmadı. Bouazizi'nin kendisini kurban edişinin ülkenin her tarafında halk isyanını tetikleyeceği beklenmiyordu. Ancak Bouazizi olayı benim açımdan bu duruma tam bir açıklama sunmuyor. Tarihsel olarak UGTT Bourguiba yönetiminde güçlüydü, ancak Bin Ali döneminde sistematik olarak güçsüzleştirildi. 1978-1985 döneminde Tunus hükümetinin uyguladığı "ekonomik liberalizasyon" politikalarına karşı önemli bir politik rol oynadı.⁴⁰ 26 Ocak 1978'de UGTT genel grev örgütledi ve "Tunus'u yakmakla" tehdit etti. Bourguiba uzlaşmayı reddetti ve polise göstericilere ateş açmasını emretti.⁴¹ Paradoksal bir şekilde Bourguiba bir yandan grevleri onaylıyor diğer yandan saldırıyordu, Bin Ali ise tamamen bastırdı. 1987 darbesi sonrası Bin Ali, UGTT'yi önemsizleştirdi ve asıl olarak ücret artışı güvencesine dayanan yeni bir gündem dayattı. Sendikanın liderliği de yolsuzluk ve demogojiden muaf değildi. 1989 sonrası UGTT'yi iki

36: YouTube'da "Kasserine Thala" ya da "videos of Tunisians shot" hakkında yapılacak bir arama sonucu rejimin şiddetinden mağdur olanlar hakkında şaşılacak düzeyde çok amötör çekime ulaşılabilir.

37: Whitaker, 2011.

38: Kirkpatrick, 2011.

39: World Crunch, 2011.

40: Barrie, 2004.

41: Com4News, 2008.

genel sekreter yönetti: İsmail Sahbani (1989-2000) ve Abdesslem Jerad (halen görevine devam ediyor). Sahbani rejime tam destek veriyordu, ancak 2000 yılında yolsuzluk ve sendikanın parasının kötüye kullanımı suçlarından görevden alındı. Jerad ise öncülünden çok daha kötü bir sicile sahip. 2004 ve 2009 seçimlerinde Bin Ali'nin adaylığı için büyük kampanyalar yürüttü ancak bu arada saldırı altındaki Rdaief'li işçi aktivistleri savunmadı. 2008 Aralık ayında Rdaief'de otoriteler, liderleri Adnan Hajji dahil, 140 göstericiyi tutukladı ancak UGTT rejimin bu baskıcı uygulamalarını kınamadı.

Devrim günlerinde ise UGTT, ancak Bin Ali'nin devrilmesinden altı gün öncesinde olayların hızını yakalamak umuduyla müdahil oldu. 8 Ocak'ta UGTT sözcüsü, Abid Briki, sendika liderliğinin göstericilere koşulsuz desteğini deklere etti ve sivillerin öldürülmesini kınadı. Briki'nin konuşması her ne kadar Bin Ali'yi demoralize etmiş olsa da, göstericiler üzerinde çok az etkisi oldu. Çünkü zaten o zamana kadar göstericiler kendilerini çok güçlü hissediyorlardı ve rejimi yıkmak için çok azimliydiler.⁴² Ancak liderlerin tutarsızlıklarının bir çok bölgede sendikaların rolünü gölgelememesi gerekiyor. Gösteriler sırasında UGTT yönetim kurulu ile yerel sendikalar arasında belirgin bir uçurum oluştu. Sidi, Bouzid, Bouzaïen, Rgeub, Thala, Kasserine ve daha sonra Sfax'da sendikalar göstericileri desteklemek üzere tek taraflı olarak harekete geçtiler ancak kendi aralarında sistematik bir organizasyondan yoksundular. Liderlik kararsızlığa düşmüşken, bölgesel sendikalar göstericilerle birleşti. Jerad, Bin Ali'yi iki başkanlık seçimi döneminde de koşulsuz desteklemişti; şimdi ise saati ileriye alıp belirsiz bir geleceğe doğru risk almakta aşırı tedbirliydi.

Briki'nin konuşması önemsiz değildi; rejimin durumun kontrolünü kaybettiğini düşündüğü anda müdahale etti.

Aşağıdan gelen değişim

Sosyal devrim tarihsel bir çılgınlıktır. Tunus devriminin bize öğrettiği budur. Neredeyse hiç kimse aşağıdan bir halk isyanı bir tarafa Arap dünyasında politik bir devrim bile beklemiyordu. Aşağıdan devrimler tarihte az görülürler. 1791 Haiti Devrimi –karakteristik olarak sosyal bir

42: Leaders, 2011.

devrim olsa da- asıl olarak papazlar kadar Fransız devrimi geleneğinin de ideolojik belirlenimlerine tabiydi. 1871 Paris Komünü bitmemiş bir projeydi ve Jön Türk Devrimi (1908) tabanın özelemlerinden daha fazla politik aktivizm ve partizanlıkla alakalıydı.⁴³ İran Devrimi (1979) İslami şeriat yasaları adına yürütüldü ve İran toplumunun demokratik özelemlerini gerçekleştirilemedi. Ekim devrimi proleter unsurlar tarafından isteniyordu ve sınıfsız bir topluma yol açmadı.

Tunus Devriminin yukarıda belirtilen devrimlerle çok az ortak noktası var; asıl belirleyici karakteri net bir liderliğinin olmamasıdır. Kitleler baskıcı bir rejime karşı kendiliğinden harekete geçti ve toplumun her kesiminden insanların özelemlerini ifade ediyordu.

23 yıllık Bin Ali yönetimi, küçük bir kesim dışında, Tunus toplumunu her türlü politik kültürden yoksun bıraktı ve bütün dikkati hayat standartları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yöneltti. Öyle ki rejim kendisine inandırıcılık kazandırabilmek umuduyla çok fazla bu alanlara vurgu yaptı ve bu alanları mazeret göstererek özgürlükleri bastırdı. Ancak Tunus devrimini amaçsız, bu nedenle de belirsiz ve geleceksiz olarak görmek uygun mudur? Bu sorunun yanıtı öncelikle böylesi bir devrimin niçin patladığını belirlemekten geçiyor. Tunus’da halkın ortak düşüncesi bu devrimin “insanlık değerlerinin ve onurunun” geri alınması ile ilgili olduğudur; ekmekle çok az alakalıdır. Devrim oldu çünkü insanlar kendi özlemlerinden uzaklaştırıldılar ve kendilerini yabancı hissettiler. Bu açıdan bakıldığında Marksist bir bakış açısıyla çok iyi anlaşılabilir – Marksist ideolojinin dayatmalarına teslim olmaksızın-. Bunun anlamı, “devletin varlığından”, insanlığın yabancılaştırmadan kurtuluşudur.⁴⁴

Bin Ali rejimi ekonomik kalkınma, okuryazarlık ve ulusal güvenlik adına Tunus toplumunu köleleştirdi. Bu konuda dışarıdan gözlemcilerin halk ve başkanı arasındaki sözüm ona “yapısal etkileşim” tarafından belirlenen “yapay bilinç” hakkında politik tarih dersi almasına ihtiyaç yoktur. Politik tarih insanları sosyal gerçeklikten uzaklaştırdı ve “büyük adamın tarihi” politikası –Bin Ali- yirmi yıldan fazla bir süredir ülkeyi belirledi. Marx’ın bize hatırlattığı gibi: “insanlıktan uzak bir yaşam karşısında bir insanlık protestosu” olarak “sosyal devrimi” algıladığı-

43: Bkz. Hanjoglu, 2001.

44: Marx, 2000, s. 135.

mızda böylesi yapay bir bilinç alt üst olur.⁴⁵

Tunus halkı bireyin tarihsel rolünde bilinci yeniden canlandırarak Şebbi'nin ifade ettiği “halkın iradesi hayat bulduğunda” dizesini ve Marx'ın ifade ettiği “insanlığın özü”nü birleştirdi. Değişim, plansız ve kendiliğinden bir şekilde, tabandan geldi. Gösteriler ılımlı ya da radikal, ne dini bir ton, ne de Pan-Arap bir gündem tarafından belirlendi.

“Biz onurlu ve özgür bir hayat istiyoruz”: Bunlar Tunusluların elde etmek için protesto ettiği ve öldürüldüğü evrensel prensiplerdi. İş, eşitlik, düşünce özgürlüğü ve hükümeti seçme hakkı talep ettiler, ancak ölümcül kurşunlarla karşılaştılar.

Tunusdaki sosyal devrim özlemi önemli ölçüde üç hafta boyunca atılan sloganlarda sembolleşmektedir. Bu sloganları kronolojik olarak ele alacağım. Bouazizi kendisini yaktığında ilk slogan “Allahu Ekber” (Allah Büyüktür). Bu kaçınılmaz alinyazısı karşısında beklenen bir halk tepkisiydi. “Allah, Müslümanlar tarafından kafirlik olarak görülen bu eylem karşısında Bouazizi’yi affetsin ve onu yaşamına son vermeye itenleri cezalandırsın” isteği idi. 4 Ocak’ta Bouazizi öldüğünde “Allahu Ekber” sloganları - İslamcılıkla çok az ilişkiliydi- Sidid Bouzid ve ülkenin diğer kesimlerinde öfke ateşini alevlendirdi. Sonrasında daha radikal sloganlar atılmaya başlandı: “Ruhumuz ve kanımız şehitler için feda olsun.” Bu dava için ölenler ile onlar için yaşamlarını feda etmeye hazır olanlar arasındaki uyumu ifade ediyor. Halkın düşmanlarıyla –asıl olarak rejim ya da sömürgeciler- yüzleşme iradesini sembolize ediyor. 8 Ocak’ta Ortabatı eyaletlerine (Thala, Kasserine vs.) isyan yayılıncaya kadar öğrenciler tarafından daha korkusuz sloganlar atılmaya başlandı. Sloganlar arasında “*Kobz w mé w Ben Ali lé*” (Adil su ve ekmeye evet, Bin Ali’ye hayır, O öldü) ve “*Horia w karama watania*”

(Özgürlük, ulusal onur) ve de “*Echogol istahkak ya isabet essorek*” (İş bir zorunluluk, siz ise hırslılar çetesisiniz). Bu sloganlar rejime net bir mesaj gönderdi: “Diktatörü istemiyoruz”, “Özgürlüğümüzü ve paramızı geri istiyoruz ve Tunus halkını Bin Ali rejimine karşı koymaya çağırıyoruz.” Kurşunlar daha cesur sloganları ve daha fazla eylemi harekete geçirdi. Bin Ali öğrencileri susturmak ve dağıtmak istedi ancak pusuya yatan nişancılar krizi ortadan kaldırmayı başaramadı. Gösteriler Tunus’a ulaştığında sloganlar uzlaşmaz oldu. Başkandan

45: Marx, 2000, s. 136.

açıkça görevi bırakmasını istediler: “*Tounes hora hora w Ben Ali ala bara*” (özgür Tunus, Bin Ali bırak, bizi özgür bırak); “*Echaab yourid iskat ennitham*” (halk rejimi devirmek istiyor); “*Ya chaabi thour thour ala dictatour*” (İsyân, halkım, isyan ve rejimi bastır, bastır). Göstericiler 14 Ocak’ta Bourguiba Caddesine girmeden önceki iki gün boyunca bu sloganları atıyordu. Bourguiba caddesindeki sloganlar kısa, öz ve güçlüydü: “*Dégage*” (Defol) ve “Oyun bitti”.

Kısmen, Tunus Devrimi sloganlar sayesinde rejimi zor yoluyla demoralize etti. Bin Ali’yi 13 Ocak’ta üçüncü ve son konuşmasını yapmaya ve güvenlik güçlerine ateşi kes çağrısı yapmaya zorladı. Sloganlar sadece Tunus’a değil, Arap dünyasının geri kalanına da, değişim için sosyal bir mesaj taşıyordu. 25 Ocak’ta başlayan Mısır ayaklanması Tunus’dakine benzer sloganlarla harekete geçti ve sözcüklerin gücünün, kurşunların gücünü pekâlâ yenebileceğini gösterdi.

Kaynakça

Aljazeera English, 2010, “Another Tunisian Protester Dies” (31 December), english.aljazeera.net/news/africa/2010/12/201012317536678834.html

Barrie, Larry, 2004, “Tunisia Labour Union”, Encyclopedia.com, www.encyclopedia.com/doc/1G2-3424602775.html

Beau, Nicolas, and Catherine Graciet, 2009, *La Régente de Carthage: Main Basse sur la Tunisie* (Editions La Découverte).

BBC News, 2002, “Al Qaeda Claims Tunisia Attack” (23 June), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2061071.stm

Ben Ali, Zine El Abidine, 2006, “November 7 1987”, www.independence.tn/english/index.php

Black, Ian, 2008, “Tunisia accused of using torture in name of anti-terrorism”, *Guardian* (23 June), www.guardian.co.uk/world/2008/jun/23/humanrights.terrorism

Bourguiba, Habib, 1957, “Nationalism: Antidote to Communism”, *Foreign Affairs*, 35: 4, <http://www.jstor.org/stable/20031259>

Bourguiba, Habib, 1959, “Une Constitution par le Peuple et pour le Peuple” (Sécretariat d’Etat à L’Information).

Bourguiba, Habib, 1961, “The Outlook for Africa”, *International Affairs*, 37:4.
Bourguiba, Habib, 2011, “Biography”, www.bourguiba.com/pages/biography.aspx

Chebi, Abou Kassem, 2009, *The Songs of Life* (Arabesque Editions).

Com4News, 2008, “26 Janvier le ‘Jeudi Noir’: la Première Grève Générale depuis L’Indépendance” (26 January), www.come4news.com/26-janvier-1978-le-jeudi-noir-la-premiere-greve-generale-depuis-lindependance-458603

Comité pour le Respect des Libertés et des Droits de l’Hommes en Tunisie (CRLDHT), 2008, *Torture in Tunisia and the Anti-terrorist Law of December 2003 (ALTT-CRLDHT)*, www.fidh.org/IMG/pdf/crldht-altt-torture-en-tunisie-refait-surface.pdf

Deléan, Michel, 2008, “L’affaire des yachts volés refait surface”, JDD (8 August), www.lejdd.fr/Societe/Justice/Actualite/L-affaire-des-yachts-voles-refait-surface-125225

Front Line Defenders, 2007, “Tunisia: National Council of Liberties Shut Down by Police” (18 May), www.frontlinedefenders.org/taxonomy/term/107; www.frontlinedefenders.org/ar/node/1030

Girard, Patrick, 2005, “Le Lion des Montagnes Arbat”, www.lazharchraiti.org/journaux_page.htm

Hanjoglu, Sukru, 2001, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908* (Oxford University Press).

Ibrahem B Ahmed, 2011, “Tunisia: Death Toll Reaches 50”, Allvoices (13 January), www.allvoices.com/contributed-news/7878994-tunisiadeath-toll-reaches-50-video

International Freedom of Expression Exchange (IFEX), 2010, “Tunisia’s war on civil liberties intensifies with year’s end”, (22 December), http://ifex.org/tunisia/2010/12/22/yearend_civilliberties

Kirkpatrick, David, 2011, “In Tunisia, Clashes Continue as Power Shifts a Second Time”, *New York Times* (15 January), www.nytimes.com/2011/01/16/world/africa/16tunis.html

Khiari, Sadri, 2002, “The Democratic Opposition”, *International Viewpoint* (September), www.internationalviewpoint.org/spip.php?article277

Langley, JT, 2011, “Tunisian Rapper and Bloggers Arrested and Missing amidst National Protest”, *Ology* (10 January), <http://ology.com/music/tunisian-rapper-and-bloggers-arrested-and-missing-amidst-national-protest>

Leaders, 2011, UGTT: “Jerad Recu par Ben Ali” (12 January), www.leaders.com.tn/article/ugtt-jerad-recu-par-ben-ali?id=3622

Lesme Anthony, 2007, “Radhia Nasraoui: ‘tous ceux qui sont arrêtés passent par la torture’”, *Bakchich* (4 September), www.bakchich.info/Radhia-Nasraoui-Tous-ceux-qui-sont-01538.html

Marx, Karl, 2000, *Selected Writings* (Oxford University Press).

Monnier, Xavier, 2008, “Des mandats d’arret contre des membres de la famille du président Ben Ali”, Bakchich (29 Avril), www.bakchich.info/Des-mandats-d-arret-contre-des-03572.html

National Institute of Statistics—Tunisia, 2004, “Economic Characteristics of the population: Unemployment Distribution in the 18-59 Age Group and Unemployment Rate by Sex”, NIST, www.ins.nat.tn/indexen.php

Pan-African News Wire, 2010, “Tunisia President Ben Ali Warns Protesters” (28 December), <http://panafricannews.blogspot.com/2010/12/tunisia-president-ben-ali-warns.html>

Reveiltunisien, 2008, “Lourdes Peines contre les Détenus du Bassin Minier” (31 December), www.reveiltunisien.org/spip/perso/src/moujira.blogspot.com/IMG/xls/ecrire/spip.php?article2832

Reuters, 2011, “Tunisian who sparked rare protests dies” (5 January), <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE70408420110105>

Sérén, Jean-Pierre, 2011, “Le Réveil Tunisien”, *Le Monde Diplomatique* (6 January), www.monde-diplomatique.fr/carnet/2011-01-06-Tunisie

Socialist International, 2011, “Socialist International dismiss former Tunisian president’s party”, *Zawya* (19 January), www.internationalesocialiste.org/viewArticle.cfm?ArticleID=2085

Vermeulen, Mathias, 2011, “UN Report confirms gap between law and reality, torture, secret detentions and police harassment in Tunisia under Ben Ali”, *The Lift: Legal Issues in the fight against Terrorism* (24 January), <http://legalift.wordpress.com/category/tunisia>

Whitaker, Brian, 2011, “Events in Tunisia, January 12”, *al-bab* (12 January), www.al-bab.com/blog/2011/blog1101a.htm

World Bank Report, 2011, “For a better integration into the labor market in Tunisia”, *The World Bank Group*, <http://bit.ly/g3lemR>

World Crunch, 2011, “Behind the Scenes of Ben Ali’s Final Hours”, *Le Figaro* (25 January), <http://plus.lefigaro.fr/note/behind-the-scenes-of-ben-alis-final-hours-20110125-382712>

Orjinal Metin: Chamseddine Mnasri, “Tunisia: the people’s revolution”, *International Socialism* 130, Spring 2011.

Çeviren: Çiğdem Özbaş

Kıbrıs, Türkiye solu ve aklı karışık bir yığın iyi insan!

Murat Kanatlı

Türkiye’deki solun, Kıbrıs konusundaki her çabası ulusalcılık temelinde olmadığı sürece önemlidir, bu nedenle Marx-21’in bu sayısı bu yönüyle değerlidir ama alınması gereken daha çok yolumuz var...

Türkiye’de Kıbrıs’ı tartışmak

Türkiye’de herhangi bir toplantıda, Kıbrıs konusu açıldığında çoğu kez, birçok kişinin kafası fena halde karışıyor.

Türkiye’de konuyu tartışmaya çalıştığımızda, çoğu kişi politik olarak nerde, nasıl duracağını tam olarak bilemediğinden içinde bolca ‘ama’ geçen cümleler kuruyor ve çoğu kez her tartışma biraz yarım kalıyor... Her olumlu gibi gözüken cümle, arkasından gelen ama ile bağlanan cümleden ötürü havada kalıyor... “Amma bu işin içinde emperyalistlerin çıkarı da olduğu gerçek” gibi genel kabul gören cümle ile kendini aklama girişimi en çok rastlanı... Daha az bilinçli olanlarda ise “amma bizim de orda çıkarlarımız var” cümlesine sol içinde de rastlamak mümkün... Daha az konuya hâkim olanların dile getirdiği “amma Yunanlılar soydaşlarımızı katlediyorlardı, şanlı ordumuz gitti kurtardı” cümlesi, solun

resmi tezlerinde çok yer bulmasa da halk arasında duyulması bir durum, bu nedenle sol tabanda da rastlanan bir “karşı duruş”! Sol içinde en az duyduğumuz ama daha kibar versiyonları ile Türk ordusunun oraya bir zorunlulukla çıktığını yani bir “insani operasyon” olduğunu anlatan solculara bugüne kadarki tartışmalarımızda rastlamadık değil!

Konu yabancı ordular olduğunda, Türkiye solu hiç düşünmeden tüm işgallere karşı çıkarken, kendi ordusunun girdiği işgalle net hesaplaşamaması aslında üzerinde daha fazla konuşulması gereken bir konudur.

Her savaşta tecavüzler, toplu kıyımlar, toplu mezarlar yaşanırken Kıbrıs’ta “şanlı” Türk ordusunun ak pak, insani operasyon yaptığına inananların sayısı, Türk solu da dâhil, hayli yüksektir. Çok az kişi karşılıklı tartışmaya başlamadan bu gerçeği kabullenir, belli bir süre konuştuktan sonra, Kürdistan’daki ordunun yaptıkları ile bağlantı kurulduğunda aklına yatar ama bunun kalıcı olmadığını, bu durumu Türkiye insanının unutmaya meyilli olduğunu tecrübelerimizle maalesef öğrendik...

1974, Türkiye işgali ve Türkiye solu

1974 yılında 200 bin kişi yer değiştirmeye mecbur bırakıldı. O günkü nüfusun 630 bin olduğunu düşündüğünüzde bu rakam nüfusun üçte biri anlamına geliyordu... Kıbrıs’ın kuzeyinde ve güneyinde eğer Kıbrıslı Türkleri ve Kıbrıslı Rumları etnik bir grup ya da dini bir grup sayarsanız, ya da her ne dersiniz deyin; adanın her iki yanında bu gruplardan biri temizlendi, yapısal olarak homojen iki adet bölge yaratıldı ve bunu yaratan Türkiye Cumhuriyetidir... Hrant’ın anlattığı, anlatmaya çalıştığı gibi etnik temizlik o bölgedeki herkesi öldürmek, katletmek değildir. **Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs’da bir değil, iki adet etnik temizlik yaptı!**

74 öncesi nüfus oranı ve toprak oranları aşağı yukarı 80:20 olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’nin Kıbrıs üzerinde işgal ettiği toprak yüzde 37; yani 74 öncesi Kıbrıslı Türklerin elinde tuttuğu toplam toprak yüzdesinden yaklaşık iki kat da fazla... Nüfus oranı ise herkesin malumu olduğu üzere, Anadolu’dan taşınan nüfusla günümüzde kuzeyde ve güneyde yaşayanların oranı 50.50’ye yaklaşmakta... Zaten kuzeydeki nüfus ile güneydeki nüfusu eşitlemek gibi dertleri olduğu bilinen bir gerçek...

55-58, 63-68 ve 74 yılları arasında çatışmaların arttığı dönemlerde 2500 üzerinde Kıbrıslı kayıptır ve çoğunun akıbeti halen daha bilinmemektedir, bunların 500'ü Kıbrıslı Türktür ve önemli kısmı 74 öncesi Kıbrıslı Rumların ve Yunanlıların Kıbrıs'taki derin devlet uzantıları tarafından kaybedildi. 2000 civarındaki Kıbrıslı Rumlardan önemli bölümü 74 yılında kaybedildi ve yine çok önemli bir kısmı sivillerden oluşuyordu. Bu rakam içinde tek tek kayıp olanlar olduğu gibi önemli sayıda, farklı bölgelerden topluca alınıp, çoğunun başında bir Türk subayı olduğu halde çocukların, kadınların ve yaşlıların oluşturduğu gruplar da vardı ve bunlar hala kayıp...

BM kayıtlarına da geçtiği şekli ile çoğu Türk subaylarının sorumluluk alanı içinde, yüzlerce Kıbrıslı Rum kadına da tecavüz edilmiş, Türk ordusu bu konularda da suskun...

Bazıları binlerce yıllık, önemli kiliseler, kutsal yerlerdeki ikonlar, değerli şeyler yağmalanmış... Yalnız Kıbrıslı Rumlara ait olanlar değil, Ermenilere, Marunilere (Maronit) ait kiliseler, hem de binlerce yıllık tarihi olan kiliseler yağmalanmış ama sorumluları bilinmiyor?! Şimdilerde Kıbrıs Ortodoks kilisesi bu işin peşine düşünce, bunun Türk düşmanlığı olduğu yazılmakta...

58 öncesi de ama özellikle 58 sonrası tek tek yer isimleri, köy isimleri sistemli şekilde değiştirilmeye başlandı. 74 sonrası ise bu işler toplu olarak yapıldı. Tüm tapu kayıtlarını sildik dediler ve Türkiye devletinin tam denetimindeki Kıbrıs'ın kuzeyindeki yönetim özellikle Kıbrıslı Rumlara ait mülkleri özellikle Anadolu'dan getirilenlere verdi...

Kuzey, Türklerin idaresine geçtiği andan itibaren, Kıbrıs'ın tek ve en büyük turizm kenti Mağusa'nın yanındaki Maraş'ı, ülkenin en büyük limanı olan Mağusa yakınındaki devasa fabrikaları diğer bölgelerdeki sanayi tesislerini, bankaları narenciye bahçelerini ve 160 bin Kıbrıslı Rum'un evinde neyi var, neyi yoksa yağmalandı...

Yetmedi, 74 sonrası kültürel asimilasyona hız verildi. Gayri Müslimlere ait ne kadar kutsal yer, mezarlık, onları simgeleyen yapı varsa sistematik olarak yıkıldı, yıkılmasının koşulları oluşturuldu. 2000 sonrası ise her bir köye devasa camiler ve dev bayraklar dikildi.

74 öncesi Kıbrıs'ta soyadı yoktu. Kıbrıslılar birbirlerini babalarının ismi ile bilirlerdi, soyadı yerine herkes babasının adını kullanırdı, bir de lakabını veya mesleğinden gelen bir takıyı... 74 sonrası soyadı kanunu geçirildi, geçmişle olan bağ, bu vesile ile kopartıldı. Artık eski bir

arkadaşınızı ararsanız işiniz çok zor, çünkü eskiden yaşadığı köyün adı da, soyadı da artık eskisi gibi değil...

Bu sürece en hızlı Anadolu'dan gelenler adapte oldu. Değiştirilen köy isimlerini bir süre daha Kıbrıslılar kullanmaya devam etti, Anadolu'dan getirilenler ise yeni "Türkçe" isimleri hemen benimsedi. Benimseme-yenlere yeni gelenler hemen nankörlük, hainlik bastı, basmaya devam ediyor...

Kıbrıs'ın kuzeyi Anadolulaşıyor

Kıbrıs'ın kuzeyi gün be gün biraz daha Anadolulaşıyor; ama kelimenin tam anlamı ile Anadolulaşıyor. Tıpkı Anadolu'nun bir zamanlar mozaik olması gibi ama sonradan İttihat ve Terakki tarafından nasıl Türkleştiril-diye, tam öyle bir politika ile Türkleştiriliyor ve sürecin tamamlanma-sına az kaldı.

Gül İnanc'ın "Büyükelçiler anlatıyor" kitabında 74 sonrası Kıbrıs'a gelen elçiler övünerek anlatıyor, en başarılı işleri TRT yayınlarını yaygın-laştırmak ve yollar yapmak. Yapılan yollar ile Kıbrıslılar biraz daha merkeze bağlanıyor, merkeze bağlandıkça daha fazla Türk ve Müslüman oluyorlar, olmaya zorlanıyorlar. TRT seyrettikçe de 'resmi'(!) Türkçeyi öğreniyorlar, Kıbrıslı gibi konuşmaktan uzaklaştırılıyorlar. Kıbrıslı gibi konuşmak alay edilecek, utanılacak bir eylem haline dönüştürülüyor.

74 sonrası her şeyimiz Türkiye'ye bağlanıyor, eğitim sistemi dâhil... Masum bir süreç gibi takdim edilen üniversite hazırlığı adı altında tüm Türkiye eğitim sistemi Kıbrıs'ın kuzeyine boca ediliyor, Türkiye'nin dağını, taşını, resmi tarihini buradakilerden çok daha iyi öğrenen çocuklar yetiştiriyor...

Askerlik kurumu, Kıbrıs'taki olağanüstü hal ve savaş halinin devam ettiği gerekçesi ile direk Ankara'dan yönetilmektedir. Yani eğitim sistemi tornasından biraz olsun kendinizi koruduysanız da, askerlikte kesin istenen kalıba sizi koyabiliyorlar...

Türk Lirası kullanmanın getirisi olarak, Türkiye ekonomisi ile yapışık ikizleri oynatıyoruz. Merkez Bankası başında ise TC hükümetlerinin atadığı bir müdür. Yani ekonomi de, tüm finans kurumları da 74'den beri tam olarak Türkiye'nin elinde... Son dönemdeki politikalarla Türkiye menşeli özel bankalar da kalan finansal ortamı egemenliği altına almış durumda. Bunu bozan birkaç banka da son dayatılan paketin içinde özel-

leştirilecekler listesinde...

Tüm bunların üstüne Türkiye burada yıllardır fetih politikası izlerken, adım adım Kıbrıs'ın kuzeyini dönüştürürken Türkiye solunun Kıbrıs'ı unutuşu, yok sayması, sesini duymaması her Kıbrıslı solcu için hüznün ve öfke olageldi.

Ama kötü olan, yukarıda yazdıklarımızı Türkiye solu çok iyi biliyor(du). 12 Eylül'ün her konuda olduğu gibi onda ciddi hafıza kaybına neden olduğunu biliyorduk ama Kıbrıs konusunda savrulduğu yer hafıza kaybının ötesinde ulusalcı bir çizgi olunca öfkemiz hep daha da bilendi.

Türkiye solu ve geçmiş

Türkiye solunda bugünlerde yeniden eski günler karıştırılır oldu, eski fraksiyon pozisyonları yeniden güncellenirken, bunca belge, dergi gazete yazısı ortalığa serilirken, nasıl olur da “işgale nihayet, Kıbrıs'a hürriyet” diye çarşaf çarşaf 74 sonrası yazılan yazılar, bildiriler, posterler hiç gün yüzüne çıkmaz, bilinmez! Türkiye solu aslında 60'larda, 70'lerde yazdıklarını bugün yeniden basıp, “arkasındayız” dese, sorun yüzde 80 hallolacak, geriye güncel dair tartışmalar kalacak ama biz dönüp hep sıfır noktadan anlatmaya çalışıyoruz Kıbrıs'ı, Türkiye'deki dostlara, solculara, aydınlara...

Yazının en başında yazdık, tekrar edelim, işgal gibi kelimeleri kullanan örgütler, gruplar dergiler var, ancak çoğu yerde kullandıkları ‘ama’lı cümleler tüm anlatılanları bir çırpıda alıp götürmekte. Ayrıca bu görüşler çoğu zaman tabana inememekte, liderlik seviyesinde eklektik bir görüş olarak kalmakta.

Türkiye Komünist Partisi: “Türk hükümeti zorla Ada'ya göçmenler yerleştiriyor”

Mesela tam da burada Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 10 Aralık 1976 tarihli AKEL Merkez Komitesine gönderdiği mesajı 12(150) 1976 tarihli Yeniçağ Dergisinden okumakta yarar var:

“Değerli Yoldaşlar, Partinizin 50. Kuruluş yıldönümünü Partimiz adına candan kutlarız ve selamlarız.

Bu yıldönümünüzü siz Kıbrıs komünistleri, Kıbrıs halkı çok zor ve ağır koşullarda kutluyorsunuz. Ada zorla, emperyalizmin, NATO'ya egemen çevrelerin planları ve Türkiye gerici çevrelerinin orduyu Kıbrıs'a sürmesi sonucunda ikiye bölünmüştür. İki yüz binden fazla Kıbrıslı yerinden yurdundan olmuştur. İşgal bölgesinde yapay bir “devlet” kurulmuştur. Türk hükümeti zorla Ada'ya göçmenler yerleştiriyor.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, egemenlik hakları, bütün askersel kuvvetlerin bu arada Türk ordusunun Ada'dan çekilmesi, iki topluluk yararına olan demokratik bir düzen kurulması için yürüttüğünüz savaşı Türkiye Komünist Partisi destekledi, bundan böyle de destekleyecektir.

Partimiz Türk ordusunun işgal bölgesinde kurulan yapay “devlet”in varlığına son verilmesi ve bütün göçmenlerin yerlerinde dönmesi için yürüttüğünüz haklı savaşı da desteklemektedir.

Savaşınıza başarılar dileriz.”

Kıbrıslı solcuların beklentisi, TKP'nin 1976'daki bu tavrının üstüne konarak bugün söylenmesidir ama Türkiye solu Kıbrıs'ı...

Nüfus konusu

Yukardaki cümle yarım kaldı. Türkiye solu Kıbrıs'ı tam olarak ne yapmak istiyor çok da belli değil çünkü... Son dönemde bazı eski tüfekler yüzümüze karşı bizi ırkçılıkla dahi suçladılar ve Anadolu'dan taşınan nüfusu hazmetmemiz gerektiğini anlattılar bize...

Anadolu'dan gelenlerin insani bir konu olduğu gerçekken, yer değiştiren, malı, mülkü yağmalanan Kıbrıslı Rumların bu hakkını nereye koyacağımızın cevabı ise bu eski tüfekler tarafından verilememektedir.

Türkiye solu dedik ya Kıbrıs olunca hep çelişkili pozisyonda olmayı alışkanlık haline getirdi.

Golan Tepeleri ve Kıbrıs

1967 yılında Golan Tepeleri işgal edildi, tam 7 yıl sonra da Kıbrıs...

Golan tepelerine İsrail Devleti tarafından Yahudiler yerleştirildi,

Kıbrıs'a Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Anadolu'dan insanlar. Türkiye solu, "Siyonist İsrail Golan'dan çekil" diyor, "boşalt Golan Tepelerini" diye sloganlar atıp, taleplerini ardı ardına sıralıyor. 67 yılından beri orayı yurt edinmiş, orda doğmuş, büyümüş Yahudiler nere gidecek diye dert edinen Türkiye solundan birini hiç okumadık ama 74 sonrası yani Golan Tepeleri işgalinden 7 yıl sonra buraya gelenlerin, burada doğanların derdi üzerine Türkiye solunda onlarca yazı yazıldı, talepleri için Kıbrıs solu ırkçı, milliyetçi ilan edildi.

Türkiye solu, Filistin halkı ile yıllardır dayanışma halinde, İsrail'e 67 yılındaki sınırlarına dön diyor, yerleşimleri boşalt diyor ama sıra kendi devletin yaptığına geldiğinde İsrail'den talep ettiğini kendi devletinden talep edemiyor.

Türkiye solu yıllardır dünyanın neresinde bir silah patlasa, bir işgal olsa ilk sokağa inen, yabancı ordular evine diye kampanyalar yapan bir tavırda oldu ama son 4-5 yıl öncesine kadar kendi ordusunu evine çağırmayı ise hep unuttu. Son 4-5 yıldır talepler sokakta, bu önemli bir gelişme. Geç kalmış bir tavır deyip takdir edebilirdik ama maalesef yapamıyoruz çünkü sokağa çıkan kitlelere bakınca Irak, Afganistan için sokağa çıkan kadar kitle niçin Kıbrıs işgali söz konusu olunca çıkamıyor diye insan düşünmeden edemiyor. Bu nedenle dostlarımızın bu girişimlerini yalnızca önemli bir gelişme olarak görebiliyoruz...

Soldaki bu kafa karışıklığı, Türkiye'nin başka bir toprağı işgal etmesi ve geçen zaman içinde kendine uydu etmesinin meşrulaşmasının önünü de açtı. Türkiye'deki solcular, aydınlar Fransız Komünistlerinin, aydınlarının Cezayir için yaptığının bir kısmını yapılabilsaydı, Türkiye Devleti Kıbrıs'ta bu kadar rahat olabilir miydi? Bundan sonra Kıbrıs'ta bir çözüm olsa da Türkiye solundaki bu kafa karışıklığı sürdüğü sürece Kıbrıs'ın kuzeyi hep Türkiye'nin bir alt yönetimi olacak, vasilik devam edecek... Kıbrıslı solcular yalnızlığa mahkûm olduğu için, Yunanlı ve Türk yoldaşlarından yeteri kadar destek bulamadığı için, özgürlük mücadelesine hep yenik başlamak zorunda kalacak...

Nüfus aktarımı ve Atsız'ın önerileri

Bu eleştirilerimize karşı çıkacak, "kafa karışıklığı yok" diye sitem edeceklere bir kez daha nüfus konusuna dönerek cevap verelim. Siz biliyor musunuz ki Türkiye solunun birçoğunun Kıbrıs'taki nüfus

politikası konusundaki pozisyonun pratik sonuçları ile Atsız'ın görüşleri paraleldir. Çok ağır suçlama olduğunu düşünenler olacağına eminim ama Ötüken Yayınlarında 1975 yılında çıkan Atsız'ın "Türk Tarihinde Meseleler" kitabının daha önce Ocak 1971'de Ötüken Dergisinin 85. sayısında da yayınlanan "Türkiye ve Kıbrıs" bölümündeki kitabın 187 sayfadaki şu paragraf önemli;

Kıbrıs asırlarca Türk ülkesi olarak kalmış, bize mal olmuş adadır. Hatay nasıl geri alındıysa Kıbrıs da alınacaktır. Bugünkü durumda Türk nüfusunun az olması tarihi hakkımızı asla elimizden alamaz. İsrail Devleti kurulduğu zaman İsrail topraklarındaki yüzde kaç tutuyordu? Bir millet milli inancı kuvvetli olduktan sonra haklarını geri almasını bilir ve o toprakları yine yüzde yüz kendi milleti ile doldurur."

Türkiye Devleti tıpkı Atsız'ın tavsiyesi gibi şimdilik işgal ettiği yüzde 37 kısmı 'yüzde yüz kendi milleti ile doldurma' derdindedir, bu politikaya karşı çıkan bizler ise Türkiye solu tarafından bile zaman zaman ırkçılıkla suçlamakta; varın siz düşünün durumu...

Son söz

Her defasında birçok yerde söylediğimiz gibi Türkiye'nin çok önemli üç tabusu var, Ermeni, Kürt ve Kıbrıs... Bunlarla yüzleşmeden birçok konudaki sorunlarını da çözmesi çok zordur. Bu üç konudaki Türkiye solunun davranışı, aldığı tavır o her ne kadar reddetse de, hayatın gerçeği olarak onu milliyetçi, ulusalcı bir hatta itmekte. Bu nedenle yüzleşmek, hem de resmi tarihçilerin dayanıksız, belgesiz, uydurma hurafelerine dayanmadan yüzleşmek, Türkiye solunun en önemli çıkış yoludur...

Yüzleşmek ve enternasyonalist bir yaklaşım hattı üzerinde, solun kendi evrensel değerleri içinde Kıbrıs'ın kuzeyindeki nüfus sorununa bile kolaylıkla çözüm bulabiliriz, yeter ki Golan'da başka, Kıbrıs'ta başka söz söyleyen ulusalcı bir çizgiyi terk edip sola dümen kuralım...

Bunun nasıl olacağı konusu ise tam da bu yazının yazılma derdidir. Son on yıldır, Türkiye'de çeşitli kesimler, Kürtler, Ermeniler, diğer azınlıklar konusunda, Türkiye'nin ne kadar dikenli konusu varsa üstüne cesaretle gitmeye çalışıyorlar. Her girişim, eksikleri ve hataları da elbette

içinde barındıracak ama konuştuğça başkasını da dinlemeyi öğreniyor Türkiye solu ve eksiğini, gediğini kapatarak ilerliyor.

Kıbrıs konusunda da belli girişimler, çabalar var. Her çaba, her girişim değerlidir, korunması ve desteklenmesi gerekir. Eksikliğini ve zafiyetlerini bilerek desteklemeyi de bilmek önemlidir.

Bu yönü ile Kıbrıs gibi çok karmaşık ve kafaların bu kadar karışık olduğu koşullarda “Marx-21” dergisinin bu çabası da, diğer başka çabalar gibi önemli...

TC devletinin yarattığı, birçok alanda da olduğu gibi Kıbrıs konusundaki zora dayalı resmi ideoloji duvarında bir gedik de bu yazılarla açılırsa, Türkiye halklarının özgürlük, demokrasi ve barış mücadelesinde de önemli ilerleme sağlanacağına eminiz...

Umarım bu çabalar büyür ve Türkiye daha özgür ve demokratik ve hem kendi içinde hem de dünya ile gerçek anlamı ile barışık bir hale gelir...

Güney Kıbrıs'ta sınıf mücadelesi ve kriz¹

Marcos Economou

Ne istiyoruz?

Son kamuoyu yoklamaları gösteriyor ki, on yıllardır ilk defa sıradan Kıbrıslı Rumlar “Kıbrıs Sorunu”nu bir numaralı sorunları olarak görmüyor. Ekonomik kriz insanlara büyük zararlar verdi ve şu anda bir numaralı sorun. Bu kısmen, Kıbrıs Türk (KT) kesimi lideri Eroğlu ile Kıbrıs Rum (KR) kesimi lideri Dimitris Christophias arasındaki (sıradan insanlara bitmek bilmez gibi görünen) görüşmelerden ortada gözle görülür olası bir sonuç çıkmaması nedeniyledir.

Güney neden Annan Planı'nını reddetti?

Sıradan insanlar için gözle görülür olası bir uzlaşşı son kez Nisan 2004'te, adadaki iki topluma önerilen (BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ismini verdiği) Annan Planı lehinde veya aleyhinde bir referandumda oy kullanmaya çağrıldığı zamandı.

Neredeyse oy kullanan tüm Kıbrıslı Rumların dörtte biri, geri kalan çoğunluk aleyhte iken, plan lehinde oy kullandı. Önerilen planın hem sol hem de liberal sağdan çeşitli farklı nedenlerle destekçileri vardı. Örneğin,

1: Bu makale Güney Kıbrıs'ta 19 Mayıs'ta yapılan genel seçimler öncesinde yazıldı.

solda olup plan lehinde oy kullananlar, sorunu nihayet çözmeye ve Kıbrıslı Türk kardeşleriyle barış içinde bir arada yaşamaya başlama arzuları nedeniyle öyle yaptılar. Sağda olup da aynı şekilde oy verenler, temel kaygıları Kuzey Kıbrıs Türk kesiminin demografik yapısını değiştirmeye doğrudan doğruya Türkiye'nin kuzeyde sürekli olarak Türkiyeli yerleşimcileri cesaretlendirmesi sonucu Kıbrıs Rum sermayedarları için gelecek herhangi benzer bir planın daha kötü olacağından korktukları için öyle yaptılar.

Sol yelpazenin diğer ucunda olup plan aleyhinde oy kullananlar, planın emperyalist bir plan olduğu iddiasıyla öyle yaptılar; sanki plana karşı çıkmak (Fransa'nın istediği gibi) emperyalizmin lehine olmayacaktı. Tabi ki sağın ve aşırı sağın içinde olup plana karşı oy kullananlar tamamen milliyetçi prensipler temelinde öyle yaptılar. Aralarından sözde merkez sağ Başkan Tasos Papadopoulos, sonradan KP ve kilisenin (adadaki en büyük kapitalist kurum ve arazi sahibi) desteği ile iktidara geldi.

Müteakip bir araştırma gösterdi ki plan lehine oy kullanan yüzde 25'in çoğunluk kesimi soldan (çoğunluğu KP destekçisi) ve liberal sağın küçük bir azınlığından (Evet çağrısı yapan tek partinin liberal, büyük sermayedarların partisi DYSİ olduğu gerçeğine rağmen DYSİ, toplam seçmen içindeki yüzde 33'lük payını Annan planı lehine oy kullanmaları için harekete geçiremedi) oluşuyordu.

O günden bugüne ne yaşandı?

Komünist Parti liderinin Şubat 2008'de Devlet Başkanı olarak seçilmesi, özellikle sol içerisinde, yeni ve daha iyi bir plana nihayet ulaşılacağı yönünde yeni bir umut verdi. Sorunun tarihinde ilk defa, ikiye bölünmüş Ada parlamentosunun her iki yakasında sol liderler iktidardaydı. Umutlar kısa sürede kırıldı çünkü anlaşıldı ki iki lider de, Talat ve Christophias, tıpkı sağ rakiplerinin kendilerinden önce sürdürdüklerine benzer bir şekilde bir pazarlık diyalogundaydılar. Daha sonra Eroğlu (katıksız milliyetçi) Nisan 2010'da Kuzey'de seçildiğinde, herkes için açıkça ortaya çıktı ki iki lider sadece çözüm bulma konusunda gelişme kaydedememekten diğerinin suçlu olduğunu göstermek için bu diyalogun içindeler. Fakat Kıbrıs Rum kesiminden sıradan insanların görüşme sürecine ilgisi bir süredir (hatta Eroğlu Kuzeyde seçilmeden önce de)

azalıyor. Politik yelpazenin iki aşırı ucu tabandan inşaaya daha fazla vurgu yapmaya başladı: solda yakınlaşma, aşırı sağda milliyetçilik (ve ırkçılık). Sol (Kıbrıs Rum ve Türk Öğretmenler Platformu, Anarşistler, bazı sendikalar vb) göreceli olarak az sayıda olsa da mitingler, konserler, film gösterimleri organize etti. Medyanın dikkatini çektiler fakat tabandan yakınlaşma hareketi henüz bebeklik çağında. Kilisenin desteklediği aşırı sağ, milliyetçi ve ırkçıların kin ve düşmanlığını harekete geçirmek için birkaç girişimde bulundu. Aralık 2009’da, göçmen ve Kıbrıslı Türklere karşı başkentte şehir merkezinden geçen bir yürüyüş girişiminde bulundular. Onları geçiş güzergâhlarında durdurmayı başaran anti-faşistlerin daha büyük bir seferberliğiyle engellendiler.

Güneyde sınıf mücadelesi ve kriz

O günden bu yana küresel ekonomik krizin gittikçe kötüleşen etkileri halka zarar vermeye başladı. Bu ırkçı ve milliyetçi propaganda açısından zemini verimli hale getirdi. Bugün ana-akım politikacılar, hükümetin göçü durdurmak için yeterli önlem almadığını, sözde göçmen politikasının yetersiz olmasının Kıbrıslı Rum işçiler arasında yüksek işsizlik seviyesine yol açtığını iddia ediyorlar. Bu iddianın pek çok seçmende yankı bulacağı görülüyor ve bu politik iklimden esas olarak yararlanacak olanlar gelecekteki seçimlerde aday olacak olan faşistler. Her ne kadar biraz zemin kazanmış olsalar da ana akım politikacılar tarafından yakın geçmişteki ırkçı kin ve düşmanlık propagandaları nedeniyle eleştiriliyorlar. Bu konuyla ilgili parlamento dışı örgütler, STÖ’ler ve sivil toplum aktivistleri tarafından da birkaç girişimde bulunuldu, fakat şimdilik seslerinin güçlendirilmeye ihtiyacı var.

Kemer sıkma ve tasarruf tedbirlerine karşı herhangi ciddi bir direnişin olmaması, esas olarak “komünist” bir hükümetin iktidarda olmasından kaynaklanmakta ve ana sendika konfederasyonu PEO’nun kontrolünü elinde tutuyor olması nedeniyledir. Birkaç ay önce hükümet kurumlar vergisi oranını yüzde 1 artışla yüzde 11’e (EU tarafından önerilen %17’den epey düşük) çıkarmaya çalıştı ama parlamentodan geçirmek konusunda başarısızlığa uğradı. Bu durum, sağ partilere karşı hiçbir işçi sınıfı eylemliliğine yol açmadı.

Çözüm yolu ne?

Kıbrıslı Türk sendikaların liderlik ettiği ve Türkiye tarafından dayatılan tasarruf tedbirlerine karşı geçen Mart (2011) ayında yapılan gösteriler, bölünmenin her iki yakasındaki sıradan insanların, hem milliyetçilik hem de ekonomik krizin adadaki tüm sıradan insanlar üzerindeki yıkıcı etkilerinin nasıl ortadan kaldırılabileceği konusunda yol göstericiydi. Bir Kıbrıslı Türk liderin Kıbrıs Rum kesiminde ulusal bir kanalda belirttiği gibi “Eylemliliğimizin salt ekonomik bir doğası yok. Türkiye’ye bir mesaj göndermek istedik; Kıbrıs, Kıbrıslı insanlara aittir ve Kıbrıs Türkiye’nin bir eyaleti değildir.” Bu kesinlikle Güney’de de yapılması zorunlu olan bir şey; kendi krizlerinin faturasını bize ödetmek isteyen patronlara karşı mücadele veren bir yaygın eylemlilik. Bu, yoksulluğa karşı, milliyetçiliğe karşı ve içinde sıradan insanların birbirlerine değil patronlarına karşı mücadele verdikleri birleşik bir Kıbrıs için en iyi yol/çare.

Kanayan bir yara: Kıbrıs¹

Atilla Aytemur

Kıbrıs Sorunu hakkında dile getirilenler, bu alanda bugüne kadar verilmiş barış ve çözüm mücadelelerinin birikimlerini ifade etmektedir.

Temel Görüşümüz: İki Toplumlu Federasyon

Kıbrıs'ta iki kesimli ve iki toplumlu bir federasyonu savunuyoruz. Çok dilli, çok kültürlü, çok inançlı, çok kimlikli, demokratik ve birleşmiş bir Kıbrıs'a giden yolun böyle bir federasyondan geçtiğini düşünüyoruz.

Çözüme Engel: Militarist ve Milliyetçi Odaklar

Böyle bir federasyonun gerçekleşmesinin önünde ciddi engellerin bulunduğu da yaşanan gelişmeler göstermektedir. Kuzey'i ve Güney'iyile Kıbrıs'ta, Yunanistan ve Türkiye'deki militarist, milliyetçi ve şoven odaklar yıllardır ortaya koydukları siyasal tavır ve eylemleriyle çözüme engel oldular.

Kıbrıs'ta Çözüme, Türkiye'de Demokrasiye Engel Olanlar

Gerçi konumuz o değil ama, Kıbrıs'ta yuvalanan derin devlet bağlan-

1: 29 Ocak'ta EDP'nin İstanbul'da gerçekleştirdiği KIBRIS KONFERANSI'nda yapılan konuşmadan alınmıştır.

tılı odakların, Türkiye'nin demokratikleşme çabalarına yıllar boyu nasıl engel olmaya çalıştıklarını biliyoruz. Hatta son yıllarda yapılan seçimlerin en önemli aktör ve propagandistleri Kuzey Kıbrıs'tan gelip o toplantı senin, bu toplantı benim diye dolaşıyorlardı. Son dönemlerde bu durumun epey kırılmaya uğramış olmasından elbette ki memnunuz. Ama Kıbrıs'ta çözümü, Türkiye'de demokrasiyi engelleme misyonunun sona ermiş olduğunu gösterir fazla bir veri de henüz görünmüyor.

Çözümün Köşe Taşları

Bu nedenle adadan askerlerin çekilmesi, yabancı üslerin boşaltılması, Kıbrıs'ın mevcut bölünmüşlüğü kalıcı hale getirecek girişimlerin önlenmesi, muhtelif bahaneler ileri sürülerek Kuzey'in Türkiye'ye ilhak edilmesine izin verilmemesi, Kıbrıs Sorunu'na yaklaşımımızın köşe taşlarını oluşturuyor.

Toplumsal Kaynaşma ve Kucaklaşma İhtiyacı

Araya sınırların girdiği Güney ve Kuzey'in birbirine kavuşması, yaraların sarılması, toplumsal kaynaşmanın ve kucaklaşmanın gerçekleşmesini, Kıbrıs'ın kalıcı birlikteliği için kaçınılmaz ve zorunlu görüyoruz.

Anavatan-Yavruvatan Vesayetçiliği

Anavatan-yavruvatan milliyetçi ve şoven politikaları, vesayetçi zihniyeti sorunu çözmek bir yana, Kuzey'in, Kıbrıslı Türkler'in uluslararası yalnızlaşma ve izolasyonuna yol açmıştır. Bu durumun devam etmesine daha fazla seyirci kalınamaz. Bu durumun süratle değişmesi gerektiği fikrindeyiz.

Annan Planı'nın Reddi Kırılma Noktası

24 Nisan 2004'te referanduma sunulan Annan Planı, Kıbrıs Sorunu'nun çözüm yoluna girmesi bakımından, o döneme kadar ortaya konulanlar arasında kilidi açacak anahtar konumuna sahip ciddi bir plandı. Güney'in reddetmesi önemli bir kırılmaya neden oldu. Bu durum statükodan yana güçlerin arzuladığı bir tablonun doğmasına neden oldu.

İki Tarafı da Kollayan Öneriler Gerekli

Belli ki Kıbrıslılar'ın istek ve iradelerini yeterince yansıtmayan, kuşku ve endişe alanları bertaraf edilmemiş, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik nitelikleri açık olmayan, adalet ve eşitlik duygusu yaratmayan, statükoyu değiştirme kapasitesi taşımayan öneriler, iki kesim tarafından bazen aynı, bazen değişik nedenlerle reddedilecek.

Ortak Ülkeye Giden Yol

Bu sebeple Kıbrıslılık ortak kimliğini besleyen, ortak ülke ve ortak toplum anlayışının güçlenmesini hedefleyen, adanın silahlardan arınmasını amaçlayan, barışı kalıcı kılan, iki halkın kendi kaderini ve geleceğini belirleme hakkını güvenceye kavuşturan her öneri ve adım ise arkasında geniş bir toplumsal desteği bulacaktır.

Çözümün Değil, Sorunun Parçası Olanlar

Temel ihtiyaç bu iken, Kıbrıs'ın iki halkı uzun yıllardır böyle bir ortak yürüyüşü gerçekleştirme imkanından yoksun kalmıştır. Çözümde rol oynama iddiasıyla sürece müdahale edenler, çözümün değil sorunun parçası haline gelmişlerdir. Açık söylemek gerekirse Türkiye, Yunanistan ve AB'nin konu etrafında sergilediği manzarayı böyle tarif etmek, haksızlık olmayacaktır.

İki Halkın Ortak İnisiyatifi Her Şeyi Değiştirir

Tabii kimi zaman roller değişse bile, Kıbrıs Sorunu'nun 50 yılı aşan tarihinde tablo genel olarak böyledir. Bu durum ancak başta Kıbrıs'ın iki halkı olmak üzere, bütün bu ülke ve bölgelerdeki soruna duyarlı, barış ve yeniden birleşmeden yana toplumsal güçlerin ortak inisiyatifi ve yükselen sesleriyle değişebilir.

Türkiye Çözümün Değil Sorunun Parçası

Türkiye'nin AB ile ilişkisinin tarihi aşağı yukarı Kıbrıs Sorunu'nun tarihi kadar ve geldiğimiz noktada ikisi de tıkanma yaşıyor ve ikisi de birbirini olumsuz etkiliyor. Öyle ki, Kıbrıs sorunu bir çözüme bağlanmadan Güney üyeliği ile beklenenin çok ötesinde bir konum elde etti, Türkiye'nin AB

üyeliğinde anahtar durumuna geldi. Bilebildiğim kadarıyla başlıkların % 25'e yakını Güney'den veto yemiş durumda. O sekiz başlıktan henüz açılan var mı, doğrusu bilmiyorum. Ama görünen durum, Türkiye-AB ilişkilerinde ötenazi yapma cesaretini herkes birbirine ikram ediyor.

Bu bağlamda bakıldığında, Türkiye sadece garantörlüğüyle değil, binlerce askeri Kuzey'de halen bulunduruyor olmasıyla değil, Kıbrıs'a yavruvatan vesayetçiliğiyle yaklaşmasıyla değil, bir de AB'ye tam üyelik yolunun epey tıkanmış olmasıyla da Kıbrıs'ta çözümün değil sorunun bir parçası haline gelmiştir.

AB'nin de Türkiye'den Farkı Yok

AB'nin Kıbrıs Sorunu'na etkin bir aktör olarak dalmasının işleri kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı epey tartışma götürür bir konu. Güney'in AB'ye kabulü hem Kıbrıs Sorunu'nu çözmeği güçleştirdi, hem de Türkiye'nin konumunu iyice karmaşıktırdı.

Doğrudan Ticaret Tüzüğü Fiyaskosu

Örneğin, Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün aldığı son duruma bakalım. Strasbourg'da alınan bu kararla Kuzey Kıbrıs'ın izolasyondan kurtulması, ekonomik canlılığa kavuşması, kendine yeter hale gelmesi, vb. hedefleniyordu. Sonuç, yapılan oylama ile karar kadük oldu. Gerekçe, egemenlik hakkının çiğnenmesi.

Aç Limanları, Açayım Başlıkları Komedi

AB sekiz başlığı görüşmeye açmıyor. Türkiye de Ankara Anlaşması'nın ek protokolünü uygulamayıp deniz ve hava limanlarını Güney Kıbrıs'a açmıyor. Bu arada Kuzey Kıbrıs'ın makus talihi değişmeden aynen devam ediyor. Siz tecriti kaldırın, biz de limanları açalım hamleleri de çözüm olmuyor.

İskender'in Kılıcı Bu Düğümü Çözmez mi ?

Güney'in gemi ve uçaklarına Türkiye'nin bazı deniz ve hava limanlarını açması dünyanın sonu değildir. Kördüğüm olmuş bazı siyasal sorunların İskender Kılıcı'yla çözülmesinin siyasette ve uluslararası ilişkilerde de yeri

vardır. Komşularla sıfır sorun, hakem ülke, vb. yaklaşımlarla bir süredir iddialı bir dış politika izleyen hükümetten bunu beklemek sadece Kıbrıslılar'ın değil, bizlerin de hakkıdır. Hükümet neyi bekliyor? "Dış politikada bir şey verirsiniz, karşılığında bir şey de almanız gerekir" ilkesine bakıyorsa, yüzbinlerce Kıbrıslı'nın gönlünde taht kurmak yetmez mi? Hiç olmazsa bir iyi niyet göstergesi olarak bir miktar askeri de mi çekemez?

Böyle olursa savaş yeniden mi başlar? Dünyanın, AB'nin, Güney'in tavrını değiştirmeye zorlamanın en etkili yolları bunlar değil mi? Davos'ta gösterilen cesaretin maliyetini bilmiyoruz ama, asker çekmekte gösterilecek cesaretin tarihsel bir anlamı olacaktır. Yaklaşan seçimlerde muhafazakar ve milliyetçi seçmenleri kaybetmemek uğruna, ülkeye ve Kıbrıslılara bir elli yıl daha kaybettirmek bir seçenek olamaz.

Merkel Çözüme Hizmet Etmiyor

Geçtiğimiz günlerde AB'nin en güçlü üyesi Almanya'nın Şansölyesi Merkel'in hızlandırılmış Güney ziyaretinde söylediği sözlerin de Kıbrıs sorununun çözümüne bir katkısı olmamıştır. Çözüm sürecinde yaşanan tıkanmaların müsebbibi olarak yalnızca Kuzey'i ve Türkiye'yi ileri sürmek hakkaniyetli bir yaklaşım olmamıştır. İki taraflı olarak, barış sürecini başarıyla noktalama iradesinin henüz tecelli etmediği anlaşıyor. Aksi değerlendirmeler kimsenin işini kolaylaştırmıyor.

Doğalgaz ve Petrol Yataklarının Cazibesi

Tabii olay bununla sınırlı görünmüyor. Çünkü benzeri ziyaretler Sarkozy ve Medvedev tarafından da yapıldı. Basına yansıdığı gibi son yıllarda Doğu Akdeniz havzasında, İsrail-Lübnan ve Gazze Şeridi ile Kıbrıs arasında Levithian Bölgesi'nde büyük doğal gaz ve petrol yatakları keşfedildiği söyleniyor. Almanya'nın 30 yıl sonra Kıbrıs'a Şansölye göndermesi bununla ilgili olabilir. Biz, Kıbrıs'ın zenginleşmesinden yanayız. Güçlenmesini arzu ederiz. Uluslararası hukuk çerçevesinde, bölgedeki doğal enerji kaynaklarını değerlendirmesini isteriz. Ama buna giden yolun öncelikle eşit siyasal haklara sahip, iki toplumlu, çok kültürlü ve kimlikli, bir federasyon çatısı altında buluşarak, duvarları kaldırmış, yeniden birleşmiş demokratik bir KIBRIS Cumhuriyeti'nden geçtiğini düşünürüz. Sayın Merkel orada bunlara dair bir şey söylemedi. Hatta biraz yanlış, biraz da eksik şeyler söyledi. Doğrusu

AB'nin bu ziyaretten sonra neler söyleyeceği ve neler yapacağı hepimiz açısından ciddi bir merak konusu olmalıdır diye düşünüyorum.

Konular Çetrefil Ama Halkların Sabrı Tükendi

3 Eylül 2008'de başlayan toplantıları hatırlayalım. Toplantı sayısı bakımından neredeyse rekor kırılmıştı. Yönetim ve güç paylaşımı, mülkiyet, AB, ekonomik konular, toprak, güvenlik ve garantiler konulu başlıklar görüşülmüştü. Yönetim ve güç paylaşımı, AB ve ekonomik konularda belli bir ortaklaşma doğarken, diğer konuların yerinde sayması dikkate alınmalıdır. 26 Ocak 2011'de doğrudan bu konular ayrıntıları ile ele alınmasa bile, sonraki sürece dair yöntem hususunda bile kayda değer bir ilerleme sağlanamadığı ortadadır.

Uçak Gemisi, Atlama Taşı ve Rulet Masası

Geçen yıllara bakarsak Kıbrıs'ı kimileri uçak gemisi olarak, kimileri Doğu Akdeniz'in doğalgaz ve petrol yataklarına atlama taşı, kimileri de rulet masası olarak gördü ve halen de böyle görmeye devam ediyorlar. Adayı ve bölgeyi askeri, hegemonik ve ekonomik stratejilerinin ayrılmaz parçası olarak değerlendirenlerin, sorunu getirdikleri nokta tam bir açmazdır. Oraya askeri, iktisadi ve siyasi yaşama sahası gözüyle bakanlar, emperyal hayallere dalanlar, artık şapkayı önlerine koyup düşünmelidir.

Güney

Adanın silahlardan arınması ve askersizleştirilmesi barışın önünü açar denildiğinde, dış ilişkilerde karşılıklılık ilkesini ileri sürüyorlar ve son dönemde Güney'in silahlanma yönünde attığı bazı adımları gerekçe gösteriyorlar. Yani küçücük bir AB üyesi, Kuzey'e jenosid mi uygulayacak? AB üyeliği sürecinde olan ve NATO üyesi olan, asker sayısı söz konusu ülkenin nüfusundan bile büyük olan koca Türkiye'ye savaş mı açacak? "Karşılığı olmazsa asker çekmem, deniz ve hava limanlarını açmam" diyor. İnandırıcılık bunun neresinde?! Türk malları başka etiketlerle de olsa Güney, Kuzey demeden her yerde dolaşıyor. Sıra, Güney'in birkaç gemi ve uçağının üç-beş Türkiye liman ve hava alanına uğramasına gelince, olmaz deniliyor ve yine karşılıklılık ilkesi aranıyor.

Ankara Hükümeti, evet 2003'ten beri bazı önemli adımlar attı, ama yetmediği ortada. Hatta son dönemlerde Kuzey'de kabulü zor bazı tatsız uygulamalara giriştiği ve bunun da orada yarattığı hoşnutsuzluğun 28 Ocak günü yapılan 60 bin kişilik büyük mitingde açıkça dile getirildiği de biliniyor. Statükonun geleneksel politikalarına dönüş Kıbrıs'ta çözümü getirmez. Cesaretli adımlara ihtiyaç var. Kanayan yara Kıbrıs'ın acıları, pansumanla dinmez. Ciddi cerrahi müdahale gerekli.

Demokrasi ve barış yanlısı birleşik, eşit yasal haklara sahip, iki toplumlu, çok dilli, çok kültürlü, çok kimlikli ve çok inançlı, demokratik ve fedaratif bir devlet yapılanmasının onurlu vatandaşı olma hasretiyle yanıp tutuşan Güneyi ve Kuzeyi'yle Kıbrıslılar er geç bu amaca ulaşacaklar. Biz bu doğrultadaki destekleyici çabalarımızı asla onlardan esirgemeyeceğiz.

Elli Yıl Yeter

Kıbrıs'ın iki halkı da yorulmuştur. Bu sorun neredeyse iki kuşağı eskitmiş, yaşlandırmıştır. Benzeri bıkkınlık, yorgunluk, umursamazlık konunun içine batan ülke ve kurumlarda da kendini gösteriyor. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'un uhdesinde yapılan görüşmeler elbette ki son şans değildir, ama biteviye görüşmeler bir arada yaşama, birleşmiş bir Kıbrıs'ı yeniden oluşturma, iki toplumlu federal bir cumhuriyette barış ve gönenç içinde yaşama arzusunu her geçen gün, her iki kesim için de tüketmektedir. İsteğin de, umudun da ölmeye yattığı eşiklerdeyiz. Bu gidişe halklardan itiraz yükselmediği takdirde, ayrı devletler ve toplumlar olarak süreci götürme, ayrılığı kesin hale getirme hevesinde ve azminde olanlara gün doğacaktır.

Bu konferansımızın amacı, görüşmelerin ciddi tıkanma emareleri gösterdiği bu dönemde, bu sorunun acılarını bizzat yaşayanların, ARTIK YETER BİRLEŞTİRELİM KIBRIS'I şeklindeki çağlıklarını bu kez de İstanbul'dan yükseltmelerini sağlamaktır.

Kıbrıs: kardeşlik ve emperyalizme karşı isyanın tarihi¹

Coğrafi konumunun esiri

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca Doğu-Batı arasında bir sıçrama tahtası olarak kullanılmıştır. Tarih boyunca Akdeniz ve Mısır için önemli bir ticaret yolu oluşturmuştur. MÖ 1000'deki Finike işgali MÖ 709 yılına kadar devam ediyor. Yunan, Asur ve Persler'in işgaline uğruyor ve MS 395-1184 arası Bizans hakimiyetine giriyor. Bundan sonra 1489'a kadar Lüzinyanların, 1571'e kadar da Venedik'in egemenliğine geçiyor. Kıbrıs 1571'de Osmanlı'nın eline geçti. Osmanlı adada Müslüman nüfusu zorunlu iskan ve göç politikalarıyla artırmaya çalıştı. 300 yıl Osmanlı'nın egemenliğinde kalan ada 1878 yılında Çarlık Rusyası ile sınır sorunlarında yardım etmesi karşılığında İngiltere'ye kiralandı. Kıbrıs halkı bu konuda söz sahibi olmadı.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere Kıbrıs'ı sömürge haline getirdi. 1923 Lozan Antlaşması ile Türkiye Kıbrıs üzerinde her türlü hak iddiasından vazgeçti. 1949 yılına kadar Türk devletinin Kıbrıs politikası yoktu. İngiltere bu süreçte adayı askeri bir üsse dönüştürdü (Ağrotur ve Dikelya). Kıbrıs Soğuk Savaş yıllarında İngiltere ve ABD

için önemli bir üs durumundaydı. İsrail'in kurulması bölge açısından bir dönüm noktası oluşturdu ve 1956'da Süveyş Kanalı'nın da açılmasıyla Kıbrıs'ın bölgedeki ekonomik ve askeri önemi yeniden arttı.

Zürih ve Londra Antlaşmaları sonucunda Kıbrıs 15 Ağustos 1960'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantörlüğü altında iki toplumlu bir Cumhuriyet olarak bağımsızlığını kazandı.

İngiltere'ye isyan

Osmanlı İmparatorluğu Kıbrıs'ın kontrolünü 1878'de Britanya'ya devretti. O dönemde Kıbrıs nüfusunun yüzde 24'ü Müslüman yüzde 76'sı Hristiyanlardan oluşuyordu. Birkaç on yıl içinde adanın Müslüman nüfusu yüzde 20'ye düşmüştü. 1914'e kadar Osmanlı adına vergi toplayan Britanya, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine adaya tümüyle el koydu.

Britanya Valisi Sir Ronald Storrs 1931'de gümrük vergisini arttırmaya çalıştı. Vali, bir Türk vekilin de yer aldığı yasama meclisinin bunu reddetmesine rağmen gümrük vergisini arttırdı. Bu artışa karşı öfke, Ekim 1931'de Britanya egemenliğine karşı isyana dönüştü.

Türk-Rum omuz omuza

1930 ve 40'lar boyunca Kıbrıslı Türk ve Rum kökenli işçiler Taşımacılık ve Liman İşçileri Sendikası etrafında yakın bir işbirliğini sürdürdüler. 6 Mart 1939'da Limasol Hamal Sendikası'nın kuruluş toplantısına 40 Kıbrıslı Türk katıldı. Bundan iki hafta sonra kurulan Magosa Hamal Sendikası komitesinde eşit sayıda Türk ve Rum bulunuyordu.

1938-48 dönemi Kıbrıslı işçiler açısından büyük bir öneme sahip oldu. Türk ve Rumlar sekiz saatlik çalışma günü, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışma yasaları, sosyal güvenlik, ücret artışı vs. için ortak bir mücadele yürüttüler.

Peş peşe gelen grevlerde Kıbrıslı Türk ve Rumlar patronlara ve Britanya sömürgeciliğine karşı omuz omuza mücadele ettiler. 1948'de iki bin Türk ve Rum, Amerikan Madencilik Şirketi'ne karşı 3 Ocak'tan 16 Mayıs'a kadar dört aylık bir grev sürdürdüler. Polis 3 ve 8 Mart'ta ateş açarak çok sayıda işçiyi yaraladı. 76 işçi eşleriyle birlikte iki yıla varan hapis cezaları aldılar. Ceza alan 76 işçinin 17'si Türk'tü.

Demiryolu Grevi

Ermeni, Rum ve Türklerden oluşan demiryolu çalışanları 1941 yılında greve çıktılar. Grevi durdurmayı reddeden grev komitesi Britanya sömürge yönetimi tarafından tutuklanarak hapse atıldı.

Bu olayda hapse mahkum edilenlerin listesi şöyle:

Ahmet Mustafa (1 yıl), Zacharias Antoniou (1 yıl), Stephan Karamatian (1 yıl), İbrahim Mahmut (3 ay), Giorgos Spyrou (3 ay), Ali Hassan (3 ay), Toumazos Nicolao (3 ay), Sofokles Christodolou (3 ay)²

Ermeni, Rum ve Türk işçilerin yaygın protestoları sonucu mahkumlar erken serbest bırakıldı. Grev ise bütün taleplerini kazandı. Bu demiryolu 1951’de kapatıldı.

Kıbrıslı Türk ve Rum işçiler arasındaki işbirliği, 1944’de ayrı Türk sendikaları kurulmasına rağmen devam etti. Kıbrıslı Türk işçilerin yarısından fazlası ortak sendikalarda kalmayı tercih ettiler.

Britanya’ya karşı bağımsızlık için silahlı mücadele 1 Nisan 1955’de başladı. EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütlenmesi) liderliği sağıcılardan oluşuyordu. Bunlardan Grivas, 1946-49 Yunanistan İç Savaşı sırasında yüzlerce komünistin işkenceye uğraması ve öldürülmesinden sorumluydu. Ancak EOKA Britanya’ya karşı savaşıyordu.

Britanya ise 1914’den beri devam eden açık sömürgecilik dönemine son vererek daha sinsi yöntemler kullanmaya başladı. Kıbrıslı Türk ve Rumları birbirine düşman ederek (böl-yönet taktiği) egemenliğini devam ettirmeye çalışıyordu.

Britanya egemenliği ve Kıbrıslı Türkler

Britanya sömürge yönetimi, ağırlıklı olarak Rum kesiminden gelen bağımsızlık talebini bastırmak için düzenli olarak Kıbrıslı Türkleri kullandı. EOKA mücadeleye başladıktan sonra Britanya yönetimi artan oranda Türkü polis güçlerine kattı. Hatta İngiliz subayları yönetiminde sadece Türklerden oluşan özel birlikler kuruldu. EOKA’nın Britanya’ya karşı verdiği mücadele sırasında hedef olarak seçtiği karakol ve elektrik santrali gibi yerlerin koruması Britanya yönetimi tarafından Kıbrıslı Türk polislerle veriliyordu. Dolayısıyla Britanya hedeflerine yapılan saldırılarda öldürülme riski oralarda görev yapan Türk polisler üzerindeydi. Kimi

zaman da öldürölüyorlardı. Bu böl-yönet politikası, iki kesim arasındaki ayrımı derinleştirip düşmanlık yaratıyordu.

İngiltere ise Türkiye'yi Kıbrıs konusunda daha aktif davranmaya teşvik ediyordu. Kıbrıs'ta AKEL Komünist Partisi'nin ve EOKA'nın bağımsızlık mücadelesi İngiltere'yi üslerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bırakıyordu.

6-7 Eylül Olayları

Türkiye'de adanın bölünmesi yönünde özellikle Demokrat Parti'nin yürüttüğü kampanya 1949 sonrasında "Ya Taksim ya ölüm" gösterilerine dönüştürüldü. DP'nin kendine taban edinme çalışmasının bir parçası olan bu kışkırtmalar, 6-7 Eylül 1955 olayları ile İstanbul'da Rum azınlığa saldırıların yapıldığı ve mülklerinin talan edildiği vahşet boyutuna ulaştı.

Bir provokasyonla Türkiye'deki Rum karşıtlığı patladı. Selanik'te Mustafa Kemal'in doğduğu ev bombalanmıştı. Haberin yayılmasının ardından 6-7 Eylül'de İstanbul'da Rumların oturduğu 4 bin ev saldırıya uğradı. 2 bin Rum mağazası ve 80 Rum Kilisesinin 29'u yağmalanıp yok edildi. Demokrat Parti iktidarı, olayların sorumluluğunu "komünistler"e atmaya çalıştı. Aziz Nesin suçlanarak hapse atıldı. Bu provokasyonda Türk yönetici sınıfının parmağı olduğu artık hemen herkes tarafından kabul edilmekte.

Çatışmalar nasıl başladı?

1958'de Türkiye Konsoloslugu Enformasyon Bürosu bombalama olayı üzerine Britanya güvenlik güçleri, 12 Haziran 1958'de Kondemenos köyünden sekiz Kıbrıslı Rum'u gözaltına aldı ve en yakın Rum köyüne yaklaşık 10 km ötede Kıbrıslı Türklerin yaşadığı Güneyli köyüne yakın bir yere götürerek serbest bıraktı. Bu Kıbrıslı Rumlar TMT'nin emri üzerine Kıbrıslı Türkler tarafından katledildi. Bu olay iki toplum arasında akan ilk kandır. Bu katliam, Kıbrıslı Rumların misillemede bulunacağına güvenerek yapılmıştı. Bu ölümlere neden olan provokasyonun ardında Denктаş'ın "bazı arkadaşlarımız" dedikleri kişiler vardı. Denктаş, Britanya televizyonundaki bir söyleşide, bombalama olayından TMT'nin sorumlu olduğunu açıkladı.

EOKA

EOKA sadece Britanya sömürgeciğine karşı mücadele etmiyor aynı zamanda solcu Rumları, özellikle de Komünist Partisi AKEL ve hem Türk hem Rum üyeleri olan PEO (Kıbrıs Emek Federasyonu) sendikası üyelerini hedef alıyordu.

EOKA Kıbrıslı Türk'ten fazla Kıbrıslı Rum öldürmüştür. 1955-59 döneminde işlenen politik cinayetlerin sayısı 504'tür.

EOKA 265 “infaz” gerçekleştirmiştir. Bunların 131'i Kıbrıslı Rumlardı. Toplam 143 İngiliz ve Türk öldürülmüştür. Yani EOKA Türklerden fazla Rum öldürmüştür.

TMT

Türkiye ise Kıbrıs'a müdahaleci tutumunu daha da ileriye götürerek Özel Harp Dairesi başkanlığında Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulmasını ve silahlanmasını sağladı. Dış müdahalelerle oluşturulan gerginlik TMT'nin kuruluşu ile silahlı çatışmaya dönüştü.

TMT'nin Genel Başkan Yardımcılığı'nı üstlenecek Özel Harpçi İsmail Tansu, “Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu” kitabında 1958'de Türkiye'den Kıbrıs'a silah kaçırdıklarını anlatıyor. 12 Haziran 1958'de ise kan akmaya başladı. İsmail Tansu 1960 darbesi sonrasında özellikle Alparslan Türkeş'ten yoğun destek gördüklerini de ifade ediyor.

Yaygınca bilinen TMT cinayetleri arasında Fazıl Önder ve Ahmet Yahya'nın öldürülmesi de bulunmaktadır. 29 Mayıs 1959'da öldürülen Fazıl Önder İnkılapçı gazetesinin editörü idi. 5 Haziran 1958'de öldürülen Ahmet Yahya ise Kıbrıslı Türk Atletizm ve Kültür Merkezi yöneticilerindendi. 2 Temmuz 1958'de Arif Barudi ve Ahmet Sadi'ye bir suikast girişimi oldu. Rum/Türk Kıbrıs Emek Federasyonu direktörü olan Ahmet Şadi suikast girişiminden kısa bir süre sonra adayı terk etti ve İngiltere'ye yerleşti. 1962'de Kıbrıslı Rum ve Türkler arasında daha yakın işbirliği taraftarı yayıncılar, Hikmet ve Ahmet Gürkan TMT tarafından öldürüldü.

TMT'nin işlediği en sembolik suikast ise Derviş Ali Kavazoğlu'nun öldürülmesidir. Rum ve Türklerin birlikte barış içinde yaşamalarını destekleyen sendika lideri Kavazoğlu, Costas Michiaoulis ile birlikte

11 Nisan 1964’de öldürüldü. İki sendikacı Lefkoşe’deki bir toplantıdan Larnaca’ya gidiyorlardı. İkisinin aynı arabanın içinde kurşunlanmış bedenlerinin fotoğrafı çok net bir mesaj veriyordu, özellikle de Kıbrıslı Türklere: “Kıbrıslı Rum işçilerle çalışanın hali bu olur!”

1996’da da yine Rum ve Türkler arasında işbirliği öneren Kıbrıslı Türk gazeteci Kutlu Adalı öldürüldü.

Birlikte yaşam

EOKA ve TMT’nin Kıbrıslı Rum ve Türkleri bölme çabalarının sürdüğü 1960’larda bile iki toplum birlikte yaşıyordu. Her kentte Rumlar ve Türkler bir arada yaşıyorlardı. 392 Rum ve 123 Türk köyüne karşın 114 köy de karma bir nüfusa sahipti. Britanya adanın kontrolünü eline almadan önce köylerin yarısından fazlasında iki toplum birlikte yaşıyorlardı. Ayı olsalar bile Rum ve Türk köyleri birbirine çok yakındı. Sadece Troodos dağlık bölgesinde çok az sayıda Türk yaşıyordu.

Adanın kuzeyinin Türk, güneyinin ise Rum olduğu fikri nüfus dağılımını yansıtmaktan ziyade Türk dış politikası tarafından askeri nedenlerle üretilmiştir. Bugün bile adanın en kuzey ucunda Rumlar yaşamaktadır.

Bağımsızlık

Adayı bağımsızlığına kavuşturan antlaşma Britanya, Yunanistan ve Türkiye arasında 1959’da Zürih’de imzalandı. Kıbrıs Cumhuriyeti resmi olarak 16 Ağustos 1960’da kuruldu. Başpiskopos Makarios Cumhurbaşkanı, Fazıl Küçük de başkan yardımcısı olarak göreve başladılar. Ancak Küçük 1957’de Ankara’ya yaptığı bir ziyaret sırasında Türkiye’yi adanın kuzeyini almaya çağırıyordu. Adanın kaderi Kıbrıs’ta değil Londra, Atina ve Ankara’da belirleniyordu. Her üç “garantör” devlet de Kıbrıs’ı Rum ve Türklerin barış içinde yanyana yaşayabilecekleri bir yer olarak değil, İsrail ve Lübnan’a 10 dakikalık mesafede dev bir uçak gemisi, Ortadoğu’da stratejik önemde bir üs olarak görüyorlardı. Britanya Dhekelia ve Akrotiri adalarında iki askeri üssünü korudu. Bunlar, Britanya’nın yurtdışındaki en büyük üsleridir. Bu üsler her Ortadoğu krizinde önemli bir rol oynamıştır. Üsler, Britanya toprağı

sayıldığı için Kıbrıs yasalarına tabi değiller.

1963-1964

TMT, 1958'den başlayarak Kıbrıslı Türkleri, köylerini terk ederek kuzeye taşınmaya zorladı. 1963'de EOKA dağıldı ama eski EOKA unsurları polisin içinde mevzilenmişti. TMT ise faaliyetlerini sürdürüyordu. Yunan ve Türk hükümetleri bu terör örgütlerini gizlice finanse ediyorlardı.

Makarios 1963'de bazı anayasa değişiklikleri önerdi. Atina ve Ankara tarafından silahlandırılan gerici güçlerin varlığı, Rum polisler ve Kıbrıslı Türkler arasında çıkan bir olayın büyütülerek çatışmaya varmasına neden oldu. Bu çatışmada 191 Türk ve 133 Rum'un öldüğü tahmin ediliyor. 24 Türk köyü ile karma köylerde 72 ev terk edildi. Kıbrıslı Türkler daha sonra beş Türk ile 19 karma köye geri döndüler. Türkiye tarafından finanse edilen silahlı mücahitler Kıbrıslı Türklerin evlerine dönmelerini engelliyorlardı. Ağustos 1964'de ise Türk jetleri Rum köylerini bombaladı.

Kıbrıslı Türkler Fazıl Küçük'ün Lefkoşe'den yönettiği, "devlet içinde devlet" oluşturulan bölgelerde yoğunluklu olarak yaşamaya başladılar. Türk ordusunun subayları 5 bin Kıbrıslı Türk "savaşçı"yı komuta ediyorlardı. Bu mini-devlet Ankara tarafından kontrol ediliyordu. Bu kontrol, öğretmen tayinlerine müdahaleye kadar vardırdı. TSK'de "Bozkurt" olarak bilinen General Kemal Coşkun, askeri kumandayı elinde tutuyordu.

Adadaki Rum ve Türklerin bölünmesi ve birbirine düşman edilmesi hızla devam ediyordu. Bu bölünmüşlük her iki tarafın yöneticileri ve garantör devletlerce derinleştiriliyordu.

Enosis

Britanya egemenliğine karşı mücadele sırasında Kıbrıslı Rumlar bazen Enosis (Yunanistan ile birleşme) sloganını yükseltiyorlardı. Türk ve Müslümanların nüfus içindeki oranı adanın son 500 yıllık tarihi süresince hiçbir zaman yüzde 25'i aşmadı. 1931'de yapılan bir referandumda, Kıbrıslı Rumların büyük çoğunluğu ile birlikte 700 Kıbrıslı Türk de Enosis için oy kullanmıştı.

Türkiye hükümetleri ve Kıbrıs Türk liderlerinin adadaki Rumlara karşı

Britanya ile yaptıkları işbirliği tarihi de dikkate alınırrsa, Rumlar arasında Britanya'ya karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde Enosis fikrinin yaygın olması çok anlaşılır bir durumdur.

Enosis karşısında kıyamet koparan Türkiye'deki milliyetçiler, Hatay'ın Suriye'den ayrılıp Türkiye'ye katılması yönünde referandum yapılmasını ise şiddetle savunmaktadırlar.

Makarios ve Enosis

Yunanistan'da Papadopoulos hükümeti 21 Nisan 1967'de bir askeri darbe ile devrildi. Yeni kurulan askeri rejim, İngiltere'den bağımsızlık mücadelesi veren, ancak Yunanistan İç Savaşı sırasında binlerce komünisti katleden George Grivas'ı destekledi. EOKA-B'yi (ikinci EOKA) kuran Grivas, adanın Yunanistan'a bağlanmasını istiyordu ve yeni bir çatışma başlattı. Ancak ABD'nin baskısıyla Türkiye ve Yunanistan arasında bir antlaşmaya varıldı. Grivas ve 12 bin Yunan askeri adadan çekildi.

Atina'daki cuntanın amacı Makarios'u devirerek adada da bir diktatörlük kurmaktı. 1968 başında Makarios, Enosis politikasından vazgeçti. Yunanistan'a sadık din adamları Makarios'u istifaya zorlamaya çalıştılar. Makarios tam tersine başkanlık için yeniden adaylığını koydu ve oyların yüzde 95.4'ünü alarak seçimi kazandı. Enosis taraftarı aday ise sadece yüzde 3.7 oy aldı. Bu seçimler Enosis politikalarının terk edilmesinin adada ne denli yaygın destek gördüğünün bir ifadesiydi.

TMT, taksim politikalarına karşı çıkan demokratlara, Rum işçileriyle birlikte PEO sendikasında örgütlenen, mücadele eden Türk işçilere karşı muazzam bir terör politikası izledi. İşçiler tam anlamıyla silah zoruyla PEO'dan ayrılıp milliyetçi Türk sendikalara üye olmaya zorlandı. TMT iki toplum arasındaki çatışmaları tırmandırmak için cami kundaklama dahil provokasyonlardan da kaçınmıyordu.

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un 1963'de önerdiği anayasa değişikliği ve buna Türkiye ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı olan Fazıl Küçük liderliğindeki Türk kesimin gösterdiği tepki, iki toplum arasında gettolaşma ve çatışmaların yoğunlaşmasıyla sonuçlandı. Makarios 1962'de Ankara ziyareti sırasında değişiklik önerilerini görüşmek istemiş ancak Türk yetkilileri tarafından reddedilmişti. Kıbrıs'ı Bağlantısızlar hareketine dahil eden Makarios Ankara tarafından Kızıl Papaz olarak

damgalanmıştı. Kıbrıs'ta ise Türk yöneticileri meclisten çekildiler.

EOKA-B, 1970'de Makarios'a bir suikast girişiminde bulundu ve 1971 yılı boyunca solcu Kıbrıslı Rumlarla adanın bağımsızlığını savunan (Enosis değil) diğer kesimlere saldırılarını yoğunlaştırdı.

1967-1974 yılları arasında Kıbrıslı Rum ve Türkler arasında neredeyse hiç çatışma yaşanmadı. EOKA-B'nin şiddeti Rum soluna yöneliyordu.

1974'de Atina'daki diktatörlük tarafından desteklenen EOKA B darbesi Makarios'u devirdi. Yeni "Başkan" Nicos Samson rejiminin hedefi Kıbrıslı Türkler değil yine Rum soluydu.

İşgal

Ancak Türkiye egemenleri bu darbeyi Fazıl Küçük'ün 1957'de önerdiği işgali gerçekleştirmek için bir bahane olarak kullandılar. Türk ordusu 40 bin askerle adaya çıktı. 200 bin Kıbrıslı Rum, onbinlerce Türk göç etmek zorunda kaldı. Türk ordusunun işgali sırasında 6 bin kişi öldü. İşgal ardından her iki kesim de etnik temizlik uyguladı. 1974 hareketi ile adadaki Türk nüfus yüzde 18 olmasına rağmen adanın yüzde 35'i işgal edilmiştir. İşgal edilen topraklarda yaşayanların yüzde 75'i Rum'du.

Kıbrıs'taki savaşta yenilerek zayıflayan Yunan devleti, Atina Politeknik ayaklanmasına karşı koyamadı ve cunta devrildi. Ancak ada suni bir şekilde ikiye bölünmüştü. Güneyde az sayıda Türk ve kuzeyde de az sayıda Rum kalmıştı.

Britanya sömürgeciliğinin savcısı ve terörist TMT'nin kurucusu Denктаş da Kıbrıslı Türkler için kurulan açık hava hapishanesinin liderliğine geçti.

Denктаş, Britanya ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)

Rauf Denктаş 1949-57 yılları arasında Britanya sömürgeci yönetiminde savcılık yaptı. Britanya yönetimi genç EOKA savaşçıları yargılayıp idama mahkum ediyordu. Denктаş da bu kararı veren mahkemelerde Britanya'nın savcılığını yapıyordu.

KKTC Meclisi'nin resmi sitesi Denктаş'ı TMT'nin kurucuları arasında tanıtıyor.³

Ocak 1958'de TMT'nin kuruluşu Denктаş'ın savcılıktan istifası sonrasına rastlıyor. Sitede, Denктаş'ın 1960-63 tarihleri arasında Nacak

gazetesini çıkarttığı da ifade ediliyor. Denктаş bazen TMT’deki rolünü önemsizleştirmeye çalışıyor ve sadece “politik danışman” olduğunu ifade ediyor. Denктаş, TMT liderliğinin “Türk Ordusu’nun eski subayları”ndan oluştuğunu söylüyor. Denктаş, Britanya televizyonundaki bir söyleşide, 1958 Türkiye Konsoloslugu Enformasyon Bürosu bombalama olayından TMT’nin sorumlu olduğunu açıklamıştı.

Mapushane

Kıbrıslı Türk liderlerin 18 Aralık 1964’de Kıbrıslı Türklere duyurdukları kurallar aşağıda belirtilmektedir:

İzin belgesi olmayan Kıbrıslı Türklerin Rum bölgesine geçmeleri yasaklanmıştır.

1. Rumlarla ticari ilişki kurma amacıyla bu kurala karşı çıkanlar 25 sterlin para ve hapis cezasına çarptırılacaklardır.

2. Para cezası aşağıdaki hallerde verilecektir:

a) Kıbrıslı Rumlarla konuşan, pazarlık yapan ve herhangi bir yabancıyı bizim bölgemize getiren.

b) Kıbrıslı Rumlarla resmi işler için ilişkiye geçenler.

c) Kıbrıslı Rum mahkemeleri önüne çıkanlar.

d) Kıbrıslı Rum hastanelerinde muayene olan veya ilaç almak amacıyla gidenler.

3. Kıbrıs Rum bölgesine aşağıda belirtilen nedenlerle gidenler, 25 sterlinlik para veya daha ağır bir ceza ve bir aylık hapis veya kırbaçlama ile cezalandırılacaktır.

a) Gezinti

b) Kıbrıslı Rumlarla arkadaşlık etmek

c) Eğlence

Kıbrıslı Türkler artık bir açık hava hapishanesine kapatılmışlardı. Türk askerleri de gardiyanlarıydı.

Türk solu ve Kıbrıs

1974 sonrasında Türk solu içinde Doğu Perinçek, adadaki faşistleri güçlendirdiği gerekçesiyle işgale karşı çıkmış ancak bu tutumunu sonra değiştirmiştir.

Türk solu Kıbrıs konusunda genelde sessiz kalmıştır¹. 27 Mayıs 1960 darbecileri adada terörist TMT'yi ve adanın bölünmesini desteklemişlerdir. Hatta 1966'da TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Üçüncü Parti Kongresi'nde, Hükümeti Kıbrıs konusunda yeterince müdahaleci davranmamakla suçlamıştır. Halbuki sorun Türk Hükümeti'nin müdahaleci davranmasıydı.

Kıbrıs solunda ise Türkler arasında 1968 Hareketi dalgası üzerinde kurulan CTP (Cumhuriyetçi Türk Partisi) Rumlar arasında ise Komünist Parti AKEL öne çıkmıştır. Her iki parti de kendini anti-emperyalist olarak ABD'ye karşı SSCB yanında tarif ediyordu. Halbuki ABD ve İngiltere kimi zaman bir tarafı kimi zaman da diğer tarafı desteklerken her iki tarafı da silahlandırdı.

Solun anti-emperyalizmi ne yazık ki milliyetçilik ile sakattı. AKEL, ABD'nin Türkleri desteklediği, CTP de Rumları desteklediği iddiası üzerinden anti-emperyalist bir çizgi oluşturmaya çalışıyordu. Bu politikalar adadaki bölünmüşlüğü derinleştiriyordu.

“Anavatan Türkiye” söylemi çok ağır basıyordu. Türkiye'nin adaya sürekli müdahalelerine karşı çıkan Toplumcu Kurtuluş Partisi ve onun 12 Eylülcülerin tasfiye etmeye çalıştığı sol kanadı da Türkiye'ye anavatan olarak bakıyor, Kıbrıs için bağımsız ve iki toplumun barış içinde birlikte yaşayabilecekleri bir çizgi öngöremiyordu.

1960 ve 70'lerde kitlesel olan sol hareket kendi egemenlerinin müdahaleciliğine karşı, adanın askeri bir üsse dönüştürülmesine, EOKA ve TMT çetelerine ve silahlandırılmalarına karşı kararlı bir tutum geliştirebilseydi milliyetçiliğe karşı bir set oluşturabilirdi. Bu görev, bugün hala güncel.

12 Eylül'den sonra

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında şahin anlayışıyla 1983'de kurulan KKTC, Öğretmen Ahmet Barçın'ın ifadesiyle “bir açık hava hapishanesi”ne dönüştürüldü. KKTC'nin 200 bin kadar olan nüfusunun 100 binden azının Kıbrıslı olduğu tahmin edilmektedir. 1974 sonrası adalılarının durumu ise günden güne kötüleşti.

1: Partizan grubu hariç. Bir özel sayıyla Kıbrıs harekatine karşı çıkmışlar. Bu bilgi için Ufuk Uras'a borçluyum.

KKTC, Türkiye dışında başka hiçbir ülke tarafından tanınmamaktadır. Türk devleti KKTC'yi Süleyman Demirel'in belirttiği gibi 81. Vilayet olarak yönetmektedir. Seçimlerden, itfaiye güçlerine kadar her şey Türkiye tarafından belirlenmektedir.

Bununla birlikte ada halkı sürekli yoksullaşıyor. Rum kesiminde ortalama gelir 14 bin dolar iken KKTC'de bu rakam 2 bin doları aşmıyor. KKTC aynı zamanda Türkiye'nin gazinosu haline getirilmiştir. Uyuşturucu dahil her türlü kaçakçılık ada üzerinden yapılmaktadır. Her türlü para aklama ve çete işleri Kıbrıs üzerinden döndürülüyor. Abdullah Çatlı'nın Susurluk kazasında ölmeden önceki son durağı Kıbrıs'tı.

Durum değişiyor

Türkiye'de 1999 sonunda başlayan banka iflaslarının, Kıbrıs ekonomisine yansması Kuzey Kıbrıs'ta binlerce bankazede yarattı. Bankazedeler 2000 Temmuz'unda önlerine çıkan polis arabalarını devirerek Meclis'i bastılar ve Genel Kurul Salonu'nu dağıttılar.

Bu sırada Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalelerini eleştiren Avrupa Gazetesi çalışanları "casus" suçlamasıyla hapse atıldı. Ancak Kıbrıs'taki mücadele sadece ekonomik değildi. Türk Ordusu'nu eleştirdikleri için hapse atılan gazetecilerle dayanışma büyük bir destek buldu.

Banka krizi sonrası Türk ekonomi bürokratları, KKTC'ye "borç-yardım" koşullarını bir ekonomik programa bağlamak için "Sosyo Ekonomik Paket"i zorladılar. Program; KDV oranlarının artmasını, kalkınma vergisi adı altında yeni bir vergi koyulmasını, kamuda işten çıkarmaları, fazla mesai karşılığında ücret yerine izin verilmesini, sosyal yardımların kısılmasını, telekomünikasyon dahil birçok kamu alanının özelleştirilmesini öngörüyordu.

41 örgüt, pakete ve hükümetin diğer uygulamalarına karşı eylemler yaptı. Lefkoşa'da arka arkaya mitingler düzenlendi. 17 Ekim'de pakete karşı ilk bir günlük genel grev yapıldı. 4 Aralık'ta ise süresiz grev kararı alınıp bir hafta boyunca uygulandı. Böylece KKTC'nin IMF paketi ciddi olarak delindi.

KKTC yöneticileri, neo-liberal politikalara karşı yükselen mücadeleyi bölmek için milliyetçiliği ve baskıyı kullanmaya devam etti. Ancak bu yöntem işe yaramadı. Türkiye'nin adadan çekilmesi yönünde gazeteye yazı yazan Nilgün öğretmen polis tarafından gözaltına alınmaya

çalışılınca büyük bir gösteri ve dayanışma grevi yapıldı.

Dönemeçler

2000 yılı başında Türkiye ve Kıbrıs yönetici sınıflarının ekonomik kriz karşısındaki bölünmüşlükleri, KKTC'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yarattığı politik atmosferle birleşince yıllardır ciddi bir baskı altında hareketsiz kalan muhalefete büyük bir avantaj sağladı.

Bu avantajlı durum, bankazedelerin Meclis'i basmasıyla şiddetle hissedildi. Meclis'i basacak kadar güvenli olan gösteri, Kıbrıs'taki muhaliflerin "mücadele edebiliriz" umudunda sıçrama yarattı. Sokak gösterileri ve grevlerin önü açılmıştı artık.

KKTC yöneticileri, "casus"luk suçlamaları üzerinden milliyetçiliği yükselterek muhalefeti bölmeye çalıştılar. Ancak muhalefet, milliyetçi saldırı karşısında bölünmeyip "casus"lukla suçlanan muhaliflere sahip çıktı.

Direniş ve AB

Kıbrıs'taki hareketin dev boyutlara ulaşmasını tetikleyen şey, Annan Planı ve AB'ye üyelik tartışmaları oldu. Kuzey Kıbrıslıların büyük çoğunluğu Annan Planı'nı ve AB üyeliğini destekliyordu.

Denктаş'ın uzlaşmaz tutumuna isyan ederek sokaklara dökülenler, kalıcı barış sağlanmasını, refahın ve demokrasinin artmasını istiyorlardı. Annan Planı'nın kabulü ve AB'ye girme talebinin böylesine şiddetle haykırılmasının nedeni, barış, refah ve demokrasi özlemiydi.

Yaklaşık 200 bin nüfuslu bir toplumda 35 bin asker olduğu, son 40 yıldır yaşanan yoksullaşma, baskılar ve çözümsüzlük düşünülürse, Kıbrıslıların neden böylesi bir umuda sarıldıklarını anlamak mümkün olur.

Annan Planı ne getirecekti

Bütün yabancı (Türk, Britanya, Yunanistan) askerlerin adada kalmasını sağlıyor. Sadece bunların sayısında biraz indirim e gidiyor.

Berlin Duvarı misali adayı ikiye bölen Yeşil Hattı koruyor.

Kuzeydeki hükümetin statüsünü kabul ediyor, mafya ve faşistlerin gücünü kıracak herhangi bir öneride bulunmuyor.

Sınırdaki ufak bir değişim yapıyor ve çok az sayıda insanın eski yerleşim yerlerine dönmelerini öngörüyor.

Yani bu plan, Kıbrıs'ı bölen bütün mekanizmaları yerinde bırakıyor ve bölgedeki emperyalist operasyonlar için Kıbrıs'ın dev bir üs olarak kullanımını devam ettirmeyi amaçlıyor.

Annan Planı, Kıbrıslıların ihtiyaçlarını değil; İngiliz, Türk ve Yunan egemen sınıflarının çıkarlarını dikkate alıyor. Toprak ve sınırlar meselesi, Kıbrıslıların isteklerine göre değil; büyük güçlerin stratejik ve askeri çıkarları açısından şekillendiriliyordu.

Dış Müdahaleler

İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın 1950'lerden beri Kıbrıs'ta izlediği askeri çözümlere dayalı müdahaleci tutumu adanın parçalanması ve düşmanlığın, milliyetçiliğin körüklenmesinden başka bir şeye hizmet etmemiştir. Yunanistan ile bölgesel rekabetini Kıbrıs üzerinden sürdüren Türkiye, Kıbrıs'ın kana boğulmasından sorumludur. Kıbrıs'a yapılan bütün dış müdahaleler sorun yaratmış ve her müdahale bu sorunu biraz daha derinleştirmiştir.

Türkiye egemenleri bölgede İsrail ile ittifak halinde egemen güç olma, Orta Asya petrollerinin bekçiliğini yaparak buradan pay alma peşindeler. Güneydoğu'da 15 yıl savaş yürüten, Irak, Somali ve Kosova Savaşı'na ortak olan, Suriye'nin suyunu kesen, Azerbaycan'da darbe girişimlerinde bulunan, Afganistan'a asker gönderen Türkiye egemenleri bölgedeki en saldırgan, yayılmacı güç durumundadır. Türkiye'nin bu konumunu güçlendirmesi hem bölgedeki halklar hem de bütün bunların faturasını ödemek durumunda bırakılan işçi, yoksul ve ezilenlerin sıkıntılarını daha da arttıracaktır.

Türkiye egemenlerinin Yunanistan ile yürüttüğü rekabet her iki ülkenin de Avrupa ortalamasının iki katı düzeyinde askeri harcamalarda bulunmasına neden oluyor. Yunanistan ve Türkiye'nin sahip olduğu tanklar Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya'nın toplamından daha fazla. İki ülke arasında Kıbrıs üzerinden tırmandırılan gerginlik ancak egemenlerin işine yarayabilir. Başını ABD'nin çektiği uluslararası silah tacirleri ise her iki ülkeyi de silahlandırarak ceplerini dolduruyorlar. Kıbrıs, ABD

ve İngiltere için Ortadoğu'ya 10 dakika mesafede büyük bir askeri üstün başka bir şey değildir. ABD ve Avrupa egemenleri bu dev askeri üssü korumak için ellerinden geleni yapacaklardır. Kıbrıs halkının ne istediğinin onlar için bir önemi yok.

Kıbrıslıların dostu kim?

Britanya emperyalizmi Kıbrıs'ta Türk ve Rumları birbirine karşı kışkırtarak bölünmüşlük yaratmıştı. Türk ve Yunan hükümetlerinin müdahaleleri böl-yönet politikasını sürdürdü. Dışardan gelen bu basınçlar, her dönemde Kıbrıslı Türk ve Rumları birbirinden uzaklaştırdı.

Adanın bölünmesinde, halklar arasında düşmanlığın ve yoksulluğun artmasındaki asıl sorumluluk, kendi çıkarları için Kıbrıs'ı bölen Londra, Ankara ve Atina'ya aittir. Oysa AB ve BM, yıllardır bu müdahalelere seyirci kalmış, hatta desteklemiştir.

Kıbrıslı Türk ve Rumların ancak birlikte bir geleceği söz konusu olabilir. Bu geleceği kazanabilmek için Kıbrıslıların onları birbirine düşüren dış güçlerden (Türkiye, Yunanistan ve Britanya) özgürleşmeleri, sadece kendi çıkarlarını kollayan farklı egemen sınıfların oyuncağı olmaktan kurtulmaları gerekiyor. Kıbrıs'ta kalıcı barış, Yeşil Hattın ortadan kalkması ve adayı bölmekten başka bir şey yapmayan Britanya, Yunanistan ve Türkiye ordularının çekilmesiyle sağlanabilir.

Notlar

- 1: Bu makalenin önemli bir kısmı Ocak 2003'de yayınlanan antikapitalist gazetesinin Kıbrıs özel sayısından alınmıştır. Gazetede çoğu makalenin yazarları belirtilmemiş, ancak yazıların çoğunluğu benimle birlikte, Turkan Uzun, Çiğdem Özbaş, Sertuğ Çiçek, Yunanistan'daki SEK örgütünden Panos Garganas ve Güney Kıbrıs'daki İşçi Gazetesi yazarı Phaedonas Vassiliades tarafından yazılmıştır.
- 2: Panteli Varnava, Koinoi Ergatikoi Agones Ellinokypriou Kai Turkokypriou, Lefkoşa 1997 (Yunanca) Kıbrıslı Rum ve Türk İşçilerinin ortak mücadeleleri.
- 3: <http://www.m.gov.nc.tr/cm/mb/Rauf.htm>

Kadın erkek eşitliği için sorunlar ve çözüm önerileri¹

Aile

Nükhet Sirman

Bu oturumun başlığı “özel alanda cinsiyet eşitliği” ve benden aile üzerine konuşmam istendi. Çok ilginç, ilk konuşmacıyım ve ilk konu aile... “Bu işler ailenin içinde başlar” gibi bir bakış açısının zımnen yansıması bu ve ben tam da bunu sorgulamak istiyorum.

Bu işler gerçekten ailede mi başlar? Maalesef son zamanlarda feministler de inanılmaz bir şekilde aileye yüklenmeye başladılar. Bunun problem olması aileyi savunduğum için değildir. Yüklenme biçimlerine katılmadığım için, bunu aile yapısını anlamadan yaptıklarını düşündüğüm içindir. Tabi bir yandan iktidar partisi aileyi güçlendirmeyi

1: Bu başlık altında yer alan yazılar 26 Şubat 2011’de EDP İstanbul Kadın Meclisi’nin düzenlediği sempozyumda yapılan konuşmalardan alınmıştır. Sempozyumdaki sırasıyla yayınlıyoruz.

inanılmaz bir biçimde şiar edinmiş durumda, dolayısıyla buna tepki duymak durumundayız. Bu ailenin tam da bir yandan devlet politikalarıyla bağlantılı olduğuna dair bir hissimiz olduğunu gösteriyor. Ama bunu teoriye veya dile veya sloganlara döktüğümüz zaman “her şeyin başı ailedir” diyoruz.

Ben bu çelişkinin bir yerine dokunmak istiyorum. Ailenin doğal olduğunu ya da Engels’vari bir bakışla sadece üretim biçimlerine göre değiştiğini söylemek artık mümkün değil. O kadar çok araştırma yapıldı, o kadar çok şey konuşuldu ki bu konularda, basit ilişkiler kurmak o kadar kolay olmuyor. Devletin ekonomik ve sosyal politikalarının ailenin oluşumuna etkisi üzerine çok ciddi çalışmalar var. Sadece Türkiye’de değil, Avrupa’da, Amerika’da, Latin Amerika’da, dünyanın pek çok yerinde devlet politikalarının aileyi nasıl biçimlendirdiğini gösteren çalışmalar yapılıyor. Dolayısıyla genel laflardan birazcık imtina edip bu spesifik politikalara yönelmenin, spesifik politikalara bakmanın zamanı geldi ve aktivistler, feministler olarak bunu yapmamız gerektiğini düşünüyorum.

Aile çok ilginç bir kavram. Çok da baş belası bir kavram. Biliyorsunuz Türkiye’de aile bir insanın karısı demek. Yani kavramın ne anlama geldiği bile çok ciddi tartışma gerektiriyor. En önemlisi belki de ailenin yeni bir kavram olduğunun altının çizilmesi. Antropolojide moderniteden evvel aile kavramı yoktur. Antropologlar arıyorlar orada, burada aile var mı, Yeni Gine’nin bilmem ne dağlarında yaşayan Ububu’larda aile var mı diye. Aile, moderniteyle ortaya çıkmıştır demek yanlış olmaz. Akrabalığa dayalı toplumlar tabii ki var. Bunların bazıları feodal olabilir ama bazıları değildir. Ve bu tip toplumlarda aileden söz etmek çok zor; aşiretlerden, kabilelerden, hane halklarından söz etmek daha anlamlıdır. Anne baba ve çocuklardan oluşan, sosyolojik özellikleri kadar ahlaki ve normatif yönleri ağır basan - dayanışma, samimiyet, yakın ilişki, gündelik hayatın düzenlenmesi gibi- yapının, yani bugün aile dediğimiz yapının modern devletle ortaya çıktığını bir kez daha belirtmek istiyorum.

Bu tarihi Fransa için, İngiltere için yazan akademisyenler oldu; ama Türkiye’de modern ailenin nasıl ortaya çıktığını pek fazla anlatmıyoruz gibi geliyor. Ben bir süredir bunun, Tanzimat’la ve Şerif Mardin’in Genç Osmanlılar diye tanımladığı Namık Kemal ve arkadaşlarının bürokrasinin despotizmine karşı çıkmalarıyla başladığını iddia ediyorum.

Vatan Yahut Silistre gibi yazılar, Türkiye’deki ilk romanlar, Taaşuk’u Talat ve Fıtnat’tan başlayıp Halide Edip’in romanları; evliliğin aşkla olması gerektiği, aşkın ne demek olduğunu anlatır. Bu yazılarla ve bu tartışmalarla -ki bu tartışmalar zamanın bir sürü gazete ve dergisinde de devam etmiştir-, modern aile ortaya çıktı ve 1926 Medeni Kanunu’yla bu aile, bu yeni aile biçimi yasallaştı. Bu yeni aile biçimi şöyle dedi: “her erkek ailenin reisidir”. Bu, çok önemli bir şeydi. Çünkü tam da Namık Kemal’lerin genç erkekler olarak karşı çıktığı şey, bir hanenin içerisinde en yaşlı erkeğin egemen olmasıydı. Her koca reis olduğu zaman ne oldu? Sadece paşaların reis olmasından kurtulundu. Yani eskiden sadece paşalar reisen, her koca reis oldu. Ben de buna imtiyazsız sınıfsız toplumun tarifi diyorum. Yani erkekler arası eşitlik 1926 Kanunu’yla yasal hale geldi.

Aileye ilişkin Türkiye’deki yasalara baktığımız zaman, Jön Türklerle başlayıp 1926 Medeni Kanunu’yla vücut bulduğunu görüyoruz. Tabii anayasalarımızda da toplumun temeli aile deniyor. Bu da aynı paketin bir parçası. Bu paket nedir? Bu kanun ve bu anayasalar sayesinde devlet aile reislerini, küçük birer muktedirler yapıyor. Toplumun sosyal yaşamını onların eliyle yönetmeye başlıyor. İlk başlarda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti tabi ki köylere ulaşamıyordu. Ve orada eski biçimlerin sürmesi gayet normaldi. Fakat 1950’lerden sonra hızlanan göçlerle beraber artık bu tip aile biçimleri kentlere akmaya başladı.

İlginçtir çeşitli araştırmalar –örneğin Çağlar Keyder’in veya Sema Erdem’in araştırmaları- gösteriyor ki, bu köyden kente gelen insanlar için hiçbir önlem alınmıyor. Onlar kendi bildikleri gibi gecekondularını yapıyorlar, kendi bildikleri gibi ev, iş vs. kuruyorlar. Bütün bu şehre tutunma süreçleri tamamen akrabalık pratiklerinin şehre gelmesi, şehirde de korunması ve şehre tutunma bağlamında yeniden üretilmesi anlamına geldi. Hatta “hemşerilik” kavramıyla akrabalık ilişkilerinin iş görme sahası daha da genişledi.

Akrabalık tabi ki eşitlikçi bir kavram değil, son derece hiyerarşik. Cinsiyete ve yaşa göre bir hiyerarşinin hüküm sürdüğü, kimin kime amca diyeceği, kimin kime evladım diyeceği, kimin kime sevgi göstereceği, kimin kime saygı göstereceği, akrabalık terimlerinin içinde mündemiç. Devlet bu sistemin içerisine sadece okul vasıtasıyla müdahale etti, yani göçlerle gelen insanların okula gitmesini mecburi kıldı. Okullardaki müfredata baktığınız zaman ne görüyorsunuz? Devlet-aile işbirliğini.

Ailenin devleti, devletin de aileyi nasıl güçlendirdiğini anlatan bir müfredatla karşı karşıya kalıyor bu çocuklar.

Devlet ve aile arasında çok ciddi bir ittifak var ve bu ittifak maddi temellere dayanıyor. Sosyal devlete ihtiyaç yok. Aile birbirini desteklediği, herkes birbirinin yardımına koştuğu, köyde kalanlar mümkün olduğu kadar pirinci, bulguru yolladığı sürece gayet düşük ücretlerle işçi çalıştırabilirsiniz ve hiçbir şekilde bu insanlara ciddi bir güvence vermek zorunda değilsiniz. Bu geniş akrabalık ağları devletin, sosyal devlete yapacağı yatırımı minimumda tutmasını mümkün kıldı. Para başka yerlere aktı. Ama başka şeyler de yaptı. Mesela o aile bağları, akrabalık bağları, bir sürü işi kolaylaştırdı. Kadınlar çalışmaya başladı, çocuklara babaanneler, ananeler baktı. Çocuklar sokaklarda taşkınlık yaptı, aileler cezalandırdı. Bütün bunlar, bu devlet-aile ittifakı sayesinde mümkün oldu.

Bugün, AKP hükümetiyle beraber farklı bir tabloyla karşı karşıyayız. Artık devlet aileye çok daha ciddi müdahale ediyor. Kaç çocuk sahibi olmamız gerektiğini, nasıl çocuk yetiştirmemiz gerektiğini söylüyor, dekoltelerimiz boyunu belirliyor, vesaire. Bu müdahalenin içerisine sadece devlet değil, ciddi bir uzmanlar ordusu da katılıyor. Tabi devlet de bu uzmanlar ordusundan yardım alıyor. Doktorlar, sosyologlar, medyadaki bilge insanlar, ben, biz, devamlı televizyonda olan insanlar bunların arasında. Medyadaki diziler veya sabah programları yoluyla kadınların ve erkeklerin, ama özellikle kadınların arzuları biçimlendiriliyor. Bırakın aileyi, artık psikolojilere de müdahale ediyorlar. Dolayısıyla çok farklı bir devlet-aile ilişkisi içerisindeyiz. Bütün bunlar, bütün bu yeni uzmanlıklar, yeni bir orta sınıf ahlakı yaratıyor. Ekonomik politikalar da bize Türkiye’de yeni bir orta sınıfın meydana geldiğini gösteriyor. Yaşam biçimi, yaşam tarzı üzerinden dönen tartışmalar da bu orta sınıfın daha muhafazakar, daha ahlaki bir yerden kendini tanımladığını gösteriyor.

Bu tabii işin bir yüzü. Bir de orta sınıf olmayanlar, yani alt sınıflara mensup olanlar veya dışarıda bırakılanlar var. Yoksullukla veya zorunlu göçlerle yerlerinden edilmiş ve bu yolla terbiye edilmiş insanlar. Bu kitle içinde çok ciddi de bir erkeklik krizi yaşanıyor ve bu krizin kadınlara şiddet olarak geri döndüğünü biliyoruz.

Dolayısıyla bir anlamda şöyle diyebiliriz, kamu ve kamunun etrafında örgütlenmiş çeşitli kurumlar, “aile özeldir” diye diye aileyi düzenlediler

ve düzenliyorlar. Dolayısıyla kamu-özel ayrımını çok daha dikkatle ele almamız gerek. Bu çok ciddi bir politik mesele. Toplumsal şiddet ile aile içi şiddetin birlikte düşünülmesi gerekiyor. Kadın örgütleri de bunu yapmaya çalışıyor. Örneğin İstanbul Kadın Platformu’nun kadına yönelik şiddet konusundaki sloganı, “erkek sevgisi kadınları öldürüyor” idi. Özel alanı politika alanına bu şekilde taşımaya çalışıyorlar. Özel alan olması, devletin o alana müdahale etmesini geciktiriyor veya müdahale etmemesi gerektiğini düşündürüyor. Ama şiddetin tam da kamudaki düzenlemelerle, kamudaki değişikliklerle, özellikle de neoliberal politikalar ve Türkiye’de Kürtlere karşı uygulanan savaş politikalarıyla ortaya çıktığını unutmamalıyız. Bu toplumsal şiddetin aile içi şiddete nasıl dönüştüğünü, bizler her gün görüyoruz.

Modernite öncesi kadınlar bugüne nazaran çok daha fazla korunuyorlardı. Kadınları koruyan çok daha ciddi mekanizmalar, akrabalık mekanizmaları vardı. Hatta bence kadınlar tarihin hiçbir döneminde, bugünkü kadar yalnız ve korumasız kalmadılar. Nasıl ve neden olduğunu bilmiyorum ama artık kadına yönelik şiddet, her gün kaç kadın öldürüldüğü medyada gösteriliyor. Belki de kadınların yaptığı eylemler sayesinde. Ama belki de sormamız gereken asıl soru şu: kadına yönelik şiddetin bu şekilde medyada gündeme gelmesi acaba devlet ile aile arasındaki ittifakı bozacak mı, yeniden mi şekillendirecek, devlet politikaları her gün gündeme gelen kadına yönelik şiddete nasıl cevap verecek? Bunu göreceğiz.

Anayasal talepler ve kadın

Hülya Gülbahar

Ben Türkiye’de, roller değiştiği için, bütün yasal değişikliklere rağmen kadına yönelik şiddetin artışında bir erkeklik krizi etkisinin olduğunu düşünüyorum. Fakat aynı zamanda bütün yasal değişikliklere rağmen akrabalık ilişkilerinden de kaynaklanan ve Türkiye’de hala zımni olarak varlığını sürdüren yazısız yasaların yürürlükte olmasının da etkisi var. Biz bir türlü bu yazısız hukukun yerine yazılı hukuku koyamadık. O hukuk geçerli. Buna töre hukuku diyebiliriz, alışkanlık diyebiliriz, kültür vs. diyebiliriz.

Mor Çatı’nın bir kitabı var, sığınakta kalan kadınlarla ilgili yapılmış istatistikleri ve orada kalan kadınların diğer kadınlarla paylaşmak istedikleri sözleri içeriyor. Kitabın adı, *Geleceğim Elimde*. Kitabın adını bile sığınakta kalan kadınlar vermiş. O kitapta yer alan rakamlardan biri şunu gösteriyor: sığınakta kalmış olan kadınların % 60’ı şiddet içeren aile ortamına geri dönmemiş. % 16’sı ise en azından fiziksel şiddeti sonlandırarak geri dönmüş. Sığınakta kalıp da kendi hayatından en azından fiziksel şiddeti uzaklaştırabilen kadın oranı toplam %76 yapıyor. Bu çok umut verici bir rakam. Doğru yöntemlerle mücadele edildiğinde çok iyi bir sonuç çıkıyor ortaya.

Şimdi, çok kritik bir süreçten geçiyoruz. Yeni bir Anayasa yapmayı tartışıyoruz. Bütün toplum için önemli olan ama kadınlar için özel olarak önem taşıyan bir süreç bu. Çünkü ilk defa kadınlar olarak anayasa yapma sürecine katılma şansımız var. Fakat Has Parti’dendi galiba, önceki gün bir toplantı duyurusu geldi. Anayasa yapmakla ilgili tam günlük bir etkinlik; ama bir tane kadın konuşmacı yoktu. Demek ki Has Parti’li arkadaşlarımız, bütün o eşitlikçi ve özgürlükçü söylemlerine rağmen bu anayasayı kadınlarla birlikte yapmayı düşünmüyorlar. Ama bu zamanda bir siyasi partinin böyle bir etkinliği bu şekilde duyurabilme cesareti bulması bile şaşırttı beni açıkçası.

Nükhet, Medeni Kanun'un erkekler arası eşitliği sağladığının altını çizdi. Çok önemliydi bu nokta. Türkiye Cumhuriyeti'nin şu ana kadarki bütün anayasaları, erkekler tarafından ve erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını pekiştirmek için yapılmış anayasalar. Yani biz hiç bu anayasaların öznesi olmadık; konusu olduk. Erkekler, nasıl bir devlet düzeni içerisinde, bütün bir toplumu ve doğal olarak kadınları nasıl yönetecekleri meselesini oturup konuştular, kontrat yaptılar. Sosyal kontrattır anayasa. Erkeklerin kendi aralarında yaptıkları ve kadınları nasıl yöneteceklerine karar verdikleri bir kontrat.

Hangi ülke toplum katılımcı bir Anayasa yapmış diye baktık. Finlandiya'da mecliste yapılan bir model var. Bütün partiler mecliste anlaşıyor, 175 kabul oyuna, 2 ret oyu gibi çok yüksek bir uzlaşmayla çıkartılıyor Finlandiya Anayasası. En iyisi, katılımın olduğu Güney Afrika. Onu da yanlış anladılar. Türkiye çapında toplantı düzenleyip herkes ne istediğini kalkıp iki cümleyle söylediğinde, bunun katılımcılık olduğunu düşünüyorlar. Bu yöntem de, anayasa yapma yöntemine de kadınlar olarak itiraz etmiştik. Yapılış sürecine kadınların sivil toplum aracılığıyla katılması gerek. Aynı zamanda mecliste sivil toplum örgütlerinin ve meclise giremeyen partilerin de sözünü söyleyeceği özel mekanizmalar oluşturulmalı.

Anayasa Kadın Platformu'nun yazdığı basın açıklamasında örgütlenme ve ifade özgürlüğünün sağlanması, barajın indirilmesi ve siyasi partilerin Hazine'den aldığı yardımların daha adil bir şekilde dağıtılması –hem partiler arasında, hem partinin kadınları ile erkekleri arasında- gibi bir dizi siyasi reform talebini dile getirmiştik. Toplumun değişik kesimlerinden de getirilen talepler oldu; ama kadınların siyaseten bu sözü söylemesi çok önemliydi. Yapılan bütün baskılara rağmen yeni anayasa yapım sürecinde bu konuda milim ilerleme olmadı. Sadece CHP barajın % 7'ye indirilmesi önerisini yaptı. BDP-DTP zaten % 5'lik öneriyi meclise vermişti. CHP % 7 dedi, Van toplantısından sonra % 5 diyor; ama gerçekten temsilde adalet yaratan bir meclis ile yeni bir anayasa yapma meselesini, bu toplumun çok ciddi bir şekilde tartışması lazım. Benim için kolay kolay kabul edilebilecek ya da es geçilebilecek bir adaletsizlik olgusu değil. Tabii ki Kürt meselesi ve ülkede barışın sağlanması stratejik önem taşıyor ama ben barajın kaldırılmasını içinde işçilerin ya da liberal bir partinin olmadığı bir mecliste yapılmasını doğru bulmadığım için de istiyorum. ÖDP'nin, EDP'nin, EMEP'in,

hiçbir şekilde sözünün olmadığı bir meclisin yapacağı bir anayasa konusunda benim ciddi kaygılarım ve tereddütlerim var. Özellikle baraj meselesinin seçimlere kadar sürekli gündemde tutulması çok büyük bir önem taşıyor. Seçimlerden önce yapılan değişiklikler yürürlüğe girmez deniyor. “Geç kalınmış bir mücadele”, “bu seçime etki etmez”, “buna anayasa engel” diye bir yaklaşım var. Seçimlerden bir yıl önce yapılan değişiklikler o dönemki seçimlere etki etmez diye bir madde var. Ama bu madde konulduğu günden itibaren bir kere bile uygulanmadı bu ülkede. Dolayısıyla anayasaya konulacak bir tane geçici madde ile barajın indirilmesi için bugün yapılacak bir değişikliğin, 6 ay sonraki seçimlere yansması mümkün. Bu madde uygulanmadı için bugün Erdoğan mecliste başbakan. O madde uygulanmadığı için geçen seçimlerde bağımsız adayların isimlerinin çarşaf gibi yazılması uygulamasına, BDP-Kürtler meclise temsilci sokamasın diye gidildi. İşlerine geldiği her seçimde bu maddeyi deliyorlar. Geçici bir madde koyarak bunu yapmak mümkün, bunu bizim ciddi bir şekilde talep etmemiz lazım.

Kadınlar için de çok önemli bir nokta bu. Çünkü bu salonda da gördüğünüz gibi iddiaları olan, topluma model sunan partilerde, özellikle sol partilerde kadınların oranı, yönetim kademelerinde de çok yüksek. Yetişmiş kadın gücünü toplayan partiler bunlar. Bu partiler meclis dışında kaldığı zaman, bütün bu kadınlar meclis dışında, siyasi mekanizmaların dışında kalmış oluyor. O yüzden bu % 10 barajı, hatta % 1 bile fazla, kaldırılmalı diye düşünüyorum. Başka frenleyici sistemler kullanılabilir. En kötüsü baraj % 1 yapılır ve seçim ittifakları da serbest bırakılarak kadınların ağırlıkta yer aldığı partiler meclise girebilir.

LBGTT hareketi

Yasemin Öz

LGBTT hareketinin yani Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüellerin mücadele deneyimlerinin kamusal alanda nasıl yansıdığını anlatacağım. Çok ölü bir tarih anlatacağım size, çok bilinen bir tarih olmadığı için. Aslında heteroseksüel olmamak, yani cinsel yönelimi lezbiyen, gey olmak ya da trans cinsel olmak, insanlığın var oluşundan beri olan bir şey. Bunu da, çok rahatlıkla kutsal kitaplarda lanetlenmiş olmasından anlıyoruz. Demek ki o zaman da varmış, kitaplar lanetleme gereği duymuşlar. Ama bir kimlik, bir kategori olarak tarih içerisinde birden bire ortaya çıkmıyor, uzun yüz yıllar boyunca da ortaya çıkmıyor zaten. Ne zaman ortaya çıkıyor, sanayi devriminin arkasından büyük kentleşmeler olduğu zaman. Büyük, geniş aileler bölünüp çekirdek ailelere dönüştüğünde ve insanlar şehirlere göç ederek, oralarda yeni yaşam biçimleri kurduklarında, daha önce yalnızca bir eylem olarak algılanan –ben eşcinsellik diye anlatacağım, trans cinselliğin evrimini anlatabilecek kadar tarih bilgim yok- eşcinsellik, 1900’lü yılların başlarında sanayi devriminin arkasından bir kimlik kategorisine dönüşüyor. Bu anlamda biraz kimlik siyaseti olmaya mahkum bırakılıyor. Kategori olarak ortaya çıkması da, bir mücadele ve hareket deneyimine dönüşmesine yetmiyor. Çünkü daha önce insanlar kendilerini bu şekilde adlandırıp kendi deneyimlerini yaşamıyorlar, bundan sonra öncelikle bir araya gelme deneyimleri yaşanıyor. 1968’de dünya üzerinde çok radikal hareketler güçlenirken çok tesadüf olmayan bir şekilde dünyadaki gey hareketi de ortaya çıkıyor, 1969’da hareket bir ayaklanmayla başlıyor. Stonewall ayaklanmasıyla. Polise karşı bir direnişle başlıyor, günlerce sokakları zapt edip polisle çatışma yaşıyorlar. Ve bu, LBGTT hareketi için önemli bir tarih olarak kabul ediliyor. Bundan sonra, ciddi bir harekete dönüşüm var. Türkiye’de ise LBGTT hareketi, bütün dünyada bir harekete dönüşürken, 1968 dalgasından etkilenemiyor. Çünkü başka muhafazakar mekanizmalar işliyor. Solun içerisinde de muhafazakar mekanizmalar işliyor, yani solun kendisi de belirli bireylerin mücadelele-

rine açık ve onları destekleyen bir yapıda olmadığı, cesaretlendirici bir ortam bulunmadığı için –ben bunun hiçbir şekilde tesadüf olduğunu düşünmüyorum- 1980’den sonra, 80’lerin sonlarında özellikle, LGBTT hareketi ortaya çıkmaya başlıyor. Ne zaman ki solda büyük bir darbe, büyük bir yenilgi oluyor, sol hareketin içerisinde dahi kendini var edemeyen, kendine alan bulamayan, feminizm gibi, LGBTT hareket gibi daha çok kimlik siyaseti yapan veya çevreci hareket gibi hareketler, solun baskılandığı bir zamanda, sistem tarafından çok da sol kadar tehlikeli görülmedikleri için engellenmiyor ve ortaya çıkıyorlar. Bu analiz tarihsel verilere bakınca bana akla yatkın geliyor. Bu hareketler bir şekilde hem solun içerisinde bir araya gelme, yan yana gelme deneyimi yaşamış oluyorlar, birbirleriyle karşılaşıyorlar, hem de sola büyük bir darbe iniyor, ayrıca sol örgütlerden bir kopuş oluyor, orada kendilerini var edemedikleri için, o dönemde ortaya çıkıyorlar. Yanlış hatırlamıyorsam 1987’de ilk defa medyada yer alıyor LGBTT hareketi; hareket olarak kamusal alanda söz söylemeye başlıyorlar. Türkiye’de daha önce Zeki Müren dışında kamusal alanda tanınmış bir örnek bile yok. Onun da nişanlanmasına inanmaya çalışma ve bir görmezden gelme hali var, Zeki Müren bile kimliğiyle ortaya çıkamıyor. Bülent Ersoy’un kimlik değiştirmesi dışında bu konuda hiçbir tartışma yürümüyor kamusal alanda. Zeki Müren’in nişanlanmasını özellikle söylüyorum nişanlandığından değil, adamı nişanlandırmaya çalışıyorlar. Eşcinselliği baskılamak, görmezden gelmek dışında bir şey yok yani, Türk toplumunda böyle bir tartışma yok. Feminist hareketin içerisinde de ancak 1980’lerin sonlarında yavaş yavaş tartışma başlıyor, zaten feminist hareket de yeni yeni oluşuyor, bu konuyu gündeme alan tek siyaset zaten feminizm. Öbür siyasetler böyle bir konuda zaten hiç konuşmuyorlar. 1987’lerin sonlarındaki bu ortaya çıkış, 1990’ların başlarında LGBTT örgütlerine dönüştü. Biz ilk defa 2005 yılında dernekleştik Türkiye’de. 2004’te Dernekler Yasası değişmişti ve biz hukukçularla şöyle düşünmüştük, örgütlenme özgürlüğünün önündeki bir sürü denetleme mekanizması kaldırıldı, hani şimdi yaparsak yaparız, yapamazsak hiç yapamayabiliriz. 2005’te dernekleştik. Aslında bütün kurulan LGBTT derneklerine karşı hangi ilde olursa olsun dernekler masası savcılığa başvurdu kapatılması için, ahlaka aykırı dernek kurulamaz diye kanunda bir düzenleme var. Bunlardan bir tanesi mahkemeyi kazanmıştı, diğerlerini savcılıklar reddetti, dava açmadı. Böyle bir engellemeyle de

karşılaştık. Kamusal alanda, ondan sonra 1990'ların başlarından sonra ciddi bir yükseliş oldu. Şu anda hani mesela 15 yıllık aktivist hayatımda bugün burada konuşmayı hayal etmediğim zamanlar vardı. Konuşabiliyoruz, yani bir yükselme oldu. 2005'ten sonra da devletle ilişkiler ve kurumsal olarak tanınma bazında bir yükseliş oldu. Bizim için devletin nezdinde tescilli örgüt olmanın, dernek olmanın siyasi olarak hiçbir anlamı yoktur. Ama kamusal alanda var olmak gibi bir anlamı vardır, yani herkes örgüt kurabiliyorsa, biz niye kuramayalım? Eşitlik talep etmek için, eşitsizliği reddetmek için dernek kurduk. Gerçekten stratejik bir karardı bizim için. Hatta reddedilmesini ve hukuk mücadelesi vermeyi istiyorduk. Uluslararası mekanizmalar bazında da mücadele etmeyi öngörüydük. Biz, hemen dernek olmak için başvurmadık, epey tartıştık, belki bir yıl tartıştık, strateji belirledik. Kendimiz için de bir sürpriz oldu dava açılmadan dernek olmamız. Yani bayağı bir yol, mücadele, hedef belirlemiştik önümüzde. Ama Türkiye Cumhuriyetinin şapkası altında bir oluşum olabilmek için değildi bu. Pek çok kesime kamusal alanda bir şey göstermek; var olduğumuzu göstermek ve eşitlik talebini zorlamaktı. Bu siyaset içerisinde kimlik siyaseti bizim için hiçbir zaman tek başına anlamlı bulmadığımız, ya da gerçek özgürlükler için yeterli bulmadığımız bir şeydi. O yüzden, sadece LGBTT hakları için mücadele etmedik, biz mücadelenin başından beri özgürlüğün bütünlükçü bir şey olduğunu ve herkes için özgürlük istemeden, hiç kimsenin ayrımcılığa ve şiddete uğramadığı bir dünya istemeden, bizim taleplerimizin dünyada bir karşılığının olmayacağını düşündük. Bu yüzden her zaman militarizm ve cinsiyet eşitsizliğine, savaşlara, yoksulluğa dair de bir şeyler söyledik. Bu, LGBTT hareketi için olmazsa olmaz bir şey değildi. Ancak biz Türkiye'de böyle bir yolu tercih ettik. Dünyada, 1968'deki solun o radikal çıkışından sonra şöyle bir şey oldu, demin tartıştığımız pek çok şeye de atıfta bulunmak istiyorum. Öncelikle birinci oturumda eşcinsellerin evlilik hakkından bahsedildi. Mesela eşcinsellere evlilik hakkı tanındı ve eşcinsellere yönelik ciddi bir endüstri oluştu dünyada. Kozmetikten tutun pornografiye kadar bir endüstri oluştu. Tüketici grup olarak algılanıyor eşcinseller. 1968'lerde dünyadaki o radikal çıkışın ardından, 1980'lerde yükselen neo-liberal dalga, dünyadaki pek çok hareketi manipüle etti. Eşcinsel hareketi de manipüle etti ve ne yaptı eşcinsellere, tamam dedi, evlilik hakkı tanıyorum size, aile kurun, yeter ki bizim aile kurumumuza zarar vermeyin. Sizin de aileniz olsun. Sizin de

özel kıyafetleriniz olsun, özel sinemalarınız olsun, özel barlarınız olsun. Her şeyiniz olsun, özel gettolarınız olsun. Sizin için şehir dışında bir banliyö inşa edelim. Daha çok orada takılın. Berberiniz de eşcinsel olsun, manavınız da eşcinsel olsun. Böyle yalıtılarak, sistemin içine entegre edildi LGBTT hareket. Liberal politikanın çok iyi uygulandığı bir alan oldu. Çitten geçmediğin sürece var olabilirsin denildi aslında. Türkiye’deki LGBTT hareket biraz daha geriden geldiği için bunları da görebiliştik biz. O riski gördüğümüz için tek başına LGBTT hareket ve onların hakları üzerinden ilerlemedik. Bugün de sırf eşitlik talebi olarak evlenmeyi talep ediyoruz. Ama bu gerçek bir talep midir, ciddi bir talep midir Türkiye’de? Hayır; ama evlenme hakkı varsa herkesin olacak. Ama evlenme hakkını talep ederken aynı zamanda aile kurumunu eleştiriyoruz. Aile kurumunu, onun özel mülkiyet, mirasın aktarımı, soy bağı, erkek üzerinden soyu devam ettirmesini de eleştirmeye devam ediyoruz. Çünkü aksi takdirde, aynen o liberalliğin içinde eriyen bir şey olacağımızı düşünüyoruz. Türkiye’de bizim taleplerimiz tam olarak şöyle: Öncelikle ayrımcılığa karşı çıkmak. Ayrımcılık çok ciddi boyutlarda. Ayrımcılık derken, şu anda kamusal alan oturumundayız ama özel alandan başlayarak 7 gün 24 saat aklımıza gelebilecek her yerde. Rapor yazıyoruz eşcinsellere yönelik ihlallerle ilgili, özellikle trans bireylere yönelik ihlalleri anlatabilmek için. Diyorlar ki ihlaller nedir, örnek gösterin bize. Aslında görünmezliğin kendisinin ihlal olduğunu raporlamak çok güç. Mesela bir lokantaya girin, metroya girin. Etrafınızda trans birey görüyor musunuz hiç? Görmemeniz size çok normal geliyor değil mi? Hiç aklınıza gelmiyor değil mi, niye burada hiç trans yok diye? Çünkü onun yok olması doğal olanıdır. Var olursa şaşırsınız, “aaa benim olduğum metroya trans bindi” diye. Bu yokluğun doğal olması çok ağır bir ihlal aslında. Bu açıkça ayrımcılığın üst boyutlarından birisinin yaşandığı durum. Ama kamusal alanda daha çok ne konuda yaşanıyor; eğitim alanında, istihdam alanında, kuşkusuz sağlık alanında da çok ciddi sıkıntılar yaşıyoruz. Cinsel yöneliminizi belirtmeden sağlık hizmeti alıyorsanız, yeterince derdinizi anlatamamış oluyorsunuz, belirtirseniz de başka bir muameleye tabi tutuluyorsunuz. Her halükarda yeterince hizmet alamıyorsunuz tabii.

Son birkaç şey söyleyeceğim, aslında bu konu üzerinde çok uzun konuşulabilecek bir konu. Aslında hocam dedi ki salonda erkekler olması benim bakış açımı değiştirdi. Benim değiştirmede ama şöyle

düşündüm. Ben bu salondaki kadınların varlığının her zaman çok değerli olduğunu düşünüyorum. Mutlaka siz de öyle düşünmüşsünüzdür. Söylemeye gerek yok diye söylememişsinizdir. Ama ben başka bir şey söylemek için söylüyorum. Şimdi buradaki kadınlar olmasaydı buradaki erkekler bu soruları hiçbir zaman sormayacaklardı. Çünkü akıllarına bile gelmeyecekti. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorun mudur diye sormayacaklardı. Buradaki erkekleri şahsen eleştirmek için söylemiyorum, doğal olanı bu. Yani kimse ayağınıza basmıyorsa, yolda yürür gidersiniz. O yüzden kadınların yaptığı çok ciddi ve gerçekten kendilerinden vererek, fedakar bir mücadele. Ama erkeklerin varlığını şöyle değerli görüyorum. Erkekler bunu sorguladığı ve buna karşı çıkmak için bir şeyler yaptığı zaman toplumsal dönüşümün ivmesi hızlanacaktır. Sürekli kadınlar bir şeylere basarak, çok zorlanarak mücadele ediyorlar. İnşallah bir gün erkekler de eder ama bugüne kadar bu konudaki tek samimi mücadelenin Biz Erkek Değiliz inisiyatifi olduğunu düşünüyorum. Çünkü erkekler toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda mücadele etmek isteyince de direkt kadınların peşine takılıyorlar. Onların yaptıklarına eklenmek istiyorlar. Bunu kadının meselesi olarak görüyorlar. Mesela şimdiye kadar hep 8 Mart'larda bize eklenmek isteyen erkeklere biz öyle dedik, yani çok samimiyseniz gidin bizimle yürümek yerine ayrı bir eylem organize edin, biz de gelelim seyirci olalım, ne kadar mutlu oluruz. Bunu bir tek Biz Erkek Değiliz inisiyatifi yaptı. Bazı geyler de yapmaya çalıştı ama onların da erkekliklerinden pek bir şey yitirdiğini düşünmüyorum. Biz Erkek Değiliz İnisiyatifinin yaptığı gibi erkekler toplumsal cinsiyetlerini samimi olarak sorgulamadıkları, kendilerinin bundan elde ettikleri rantları reddetmedikleri, buradan nemalanmaya devam etmedikleri sürece bu sorunu çözemeyeceğimizi düşünüyorum. Bu kadar solcu ve kafası açık erkek yakalamışken söylemek istiyorum, çünkü bu mesele burada bir gün boyunca bir şey dinlemekle çözülecek bir mesele değil. Yaşamın içinde dönüşerek yapılacak bir şey. Solcu erkelerin bu soruyu sormalarını istiyorum hakikaten. Nasıl biz patronlara, kapitalizme karşı direnirken zulme karşı direndiğimizi düşünüyorsak, erkek olmanın kendisinin neye tekabül ettiğini soruyorlar mı? Erkek olmanın kendisinin zalimliğe tekabül ettiği bir yerde zalimlerden olmaya razılar mı? Değillerse bu zulmün bir parçası olmamak için ne yaptıklarını düşünüyorlar mı? Bu sorunun değerli olduğunu düşünüyorum. Zalimlerden olmamalarını umuyorum.

Kürt sorunu ve kadın bakış açısı

Cemile Eminoglu

Demokratik ekolojik, cins özgürlükçü paradigma temelinde merkezi otoriter yapılanmadan kaynaklı hiyerarşik devletçi yapıyı tahlil ederek, günümüz devlet zihniyetinin ortaya çıkardığı birey-toplum, birey-doğa, birey- devlet ilişkileneşini eksik ve yetersiz görüyoruz. Devletin şekillendirdiğı, sınırlarını belirlediğı düzen dar, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Devlet yurttaş karşısında zor ve tahakküm aracına dönüştürölmüş, kutsal bir sıfata büründürölmüşdür. Devlet devasalaşan toplumun ihtiyaçlarını tek merkezden yönetme kabiliyetinden uzaklaşmıştır. Ne kadar devlet o kadar problem sözü merkezi otoriter devletler için en uygun tanımlama olmuştur.

Yerelin sorunlarını çözmeye bürokrasi, hantal olan devleti büsbütün işlemez duruma sokmuştur. Ulusal militarist devletler küresel sermaye karşısında sınırlarını koruyamamış, değışmek durumu ile yüz yüze gelmişlerdir. Demokratik ekolojik, cinsiyet özgürlükçü paradigma olarak ifade ettiğimiz yeni paradigmasal yaklaşımımızda demokratik özerklik, yerel yönetim, yerinden yönetim yönetişimi en uygun metot olarak tanımlıyoruz. Çağımız baskıcı, zora dayalı yönetim anlayışını kabul etmeyecek kadar bilgi, birikim ve tecrübeye sahiptir. Eril zihniyetin kadın üzerine kurguladığı yaşam tüm çıplaklığıyla deşifre olmuştur. Eril zihniyet, Kürt halkının yürüttüğü mücadele karşısında daralmış, beş bin yıllık egemenlik anlayışında çatırdamalar oluşmuştur. İnsanlığın son beş bin yıllık tarihi, dişil orijinli toplumsallık ile eril devlet arasında yaşanan derin mücadelelerden ibaretse eğer, yerel yönetim olgusu da bu mücadelelerin yürütöldüğü zemindir.

Yerel hizmetlerin içeriğı de sunulduğı alanlar da kadınları yakından ilgilendirir. Yeşil alanlardan ara yolların asfaltlanmasına, temiz içme suyunun sağlanmasından sokakların aydınlatılmasına kadar yerel hizmetler kadınlar için yaşamsal önem taşımaktadır.

Yerel yönetimlerin kadınlar açısından bu rollerini oynayabil-

meleri için, yerel yönetimlere kadın bakış açısının hakim kılınması gerekmektedir. Çünkü kadınlar ile erkekler kenti, birbirinden farklı şekillerde yaşamaktadırlar. Bu farklılığın gözetilmesini sağlayacak olan yaklaşım, “Kadın bakış açısıyla yerel yöneticilik yaklaşımıdır”.

Kadın bakış açısıyla yerel yöneticilik; merkezi, hiyerarşik, iktidarı ve rantı hedefleyen, şiddet doğuran devlet odaklı yönetim ve siyaset yerine, özgürlükçü bir siyasal yaklaşımı, yatay ve hiyerarşik olmayan, şiddeti dışlayan bir yaklaşımı koymaktır.

Böylesi bir yaklaşımın öncülüğünü kadınlar yapabilir. Çünkü kadınlar tarihsel olarak yukarıda tanımlanan iktidar anlayışından dışlanmış bulunmaktadırlar. Rant hesabı yapacakları mülkleri bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra gündelik yaşamı örgütleyenler kadınlardır. Çocukların, yaşlıların bakımlarıyla ilgilenen, aile içindeki ilişkileri görünmez iplerle dokuyan, uzlaştıran, evin ekonomisini çekip çevirenler hep kadınlardır. Aslında bu emekleri ve becerileri görülüyor olsa da gerçekte toplumun bir bütün olarak dönüştürülmesinde çok önemli yetenekler durumundadırlar. Kadınların iktidar uygulama kültürleri yoktur. Onlar üzerinde iktidar uygulananlardır. Genel olarak şiddet eğilimi göstermezler. Daha çok şiddete maruz kalanlardır. Örgütlü şiddet kurumlarında yer almamaktadırlar. Kadınlar daha çok yerel, sivil bir dünya içinde şekillenmişlerdir. Ve bu şekillenmelerini siyasal alana taşımaları siyasetin doğasını değiştirici bir niteliğe sahip bulunmaktadır.

Yerel yönetimler tam da bu yeteneklerin toplumsallaştırılabileceği, siyasallaştırılabileceği alanlar durumundadır.

Dünya mücadele deneyimlerinde (toplumsal, sınıfsal, ulusal...) kadın sorunu ve çözüm politikaları devrimlerden sonraya bırakıldı. Çünkü mücadele kazanıldıktan sonra kadın emek vermesine rağmen dışlanarak sistemleşiyordu. Kürt özgürlük hareketinde de bu risk vardı. Buna önlem almak için özgün kadın hareketi oluşturmaya çalışıldı. Kürt toplumu iktisadi yaşam olarak tarım ve hayvancılıkla geçindiğinden dolayı kadın henüz kapitalist sistemdeki gibi emek sömürsüne maruz kalmıyordu. 40-60’lı yıllara kadar devlet çok tanınmıyordu. Midyat ve Cölemêrg’de kadın belediye başkanı ve meclis üyesi vardı. Yerel yönetimlerde ise Ordu’nun Fatsa ilçesi ve 78’de Riha’nın Hilwan ilçesinde 3 kadın, belediye meclis üyeliğine seçildi. Bu kadınlar devlet tarafından tehdit edildi. İstifaya zorlandı. 12 eylülde yargılandı. Yine özgün kadın çalışmaları yapılmaktaydı ancak yavaş ilerliyordu. Aynı siyasi geleneğe

sahip olan partiler önce %25, %33 ve en sonda %40 cinsiyet kotasıyla yerel yönetimlerde yer almaya başladı.

99'da 3 kadın belediye başkanı deneyimi vardı. Kadınlar özgün planlamalar çıkaramıyorlardı. Erkek araçlarıyla eril klasik planlamalardan etkileniyorlardı. Kadın yerel yönetim tarzının nasıl olması gerektiği ve mevcut olana alternatif çalışmalar, kadın hareketinin gündemindeydi. 2003 yılında DÖKH oluştu. Bu hareket sonucu 2004 seçimlerinde 9 kadın, belediye başkanı; 168 kadın, belediye meclis üyesi seçildi. Kadın yerel yönetimler politikaları geliştirildi.

Çelişkisini tartışmaya başladı. DÖKH 10 yıllık deneyimini ve dünya deneyimlerinden de yararlanarak kadın kenti fikrini 2009 yerel yönetim seçimlerinden sonra tartışmalarla olgunlaştırmaya başladı. 14 belediye başkanı, 300'e aşkın kadın il genel ve kadın belediye meclis üyesiyle geçmiş deneyimleri değerlendirdi.

Kürt sorunun demokratik yollarla çözülmemiş olmasından kaynaklı Kürdistan'da son 30 yıllık savaşla birlikte ormanlar yakılmakta, doğa tahrip edilmekte, barajlarla tarih yok edilmekte, kentler zorunlu göçle nüfus alt üst edilmekte, yapılaşmaların ranta bağlanması dolayısıyla çarpık kentleşme artmakta, sosyal donatı alanları yok edilmekte, kişi başına yeşil alan hiç hesaplanmamaktaydı, eğitim ve sağlık özel savaş politikaları için kullanılmaktadır.

Bu yaklaşımlara karşı özelde 14 kadın belediye başkanının olduğu yerlerden 5 belediye pilot bölge seçildi. Bunlar Dersim, Werto, Bağlar, Weranşehîr, Nisêbîn'dir. Zorunlu göç, inanç, kent yapısı, erkek egemen zihniyet, doğa tahribatını konularında planlamalar çıkardı.

Yerel yönetimlerin her alanında, yönetimlerin yereldeki halkın iradesiyle yönetilmesi için, iç işleyişte hiyerarşileri değiştirmeye çalıştılar. Genelde eşbaşkanlık, yerelde başkanlık kurulu oluşturuldu. Yine alan kurullarında kadın özgünlüğünü yapılandırmaya geçildi. Belediye meclisinde kadın erkek-eşitliği komisyonu, kadın komisyonu, yine belediyedeki çalışan kadınlarla kadın kurulu, kadın birimi oluşturuldu. Belediyenin 5 yıllık hizmet stratejilerinde, her birimde kadın çalışan istihdam edilmesi planlandı.

Yapılan hizmetlerle cinsiyet eşitliği için kadının kurumsal yapılanması sağlandı. Kadına yönelik şiddetle mücadele de yapısal, siyasi strateji ve sendikayla yapılan sözleşmelerle hayata geçirildi.

Kentsel planlama cinsiyete duyarlı politikalarla belirlendi. Kadınların

kentsel planlamalarda söz sahibi olmaları için %50 kadın görüşü alınmaktadır.

Demokratik, ekolojik, cinsiyet özgürlükçü, katılımcı ekonomi anlayışıyla aslında bilinç geliştirme çalışması yapmaktayız. Bundan sonra demokratik özerklikle (ki Avrupa özerklik şartıyla yerel dinamiklerin kendini ifade etmesi sağlanmıştı) coğrafik ve kültürel farklılıklarını, ana dilde eğitim halklarını, yerel ve bölgesel gelir kaynaklarının kolektif kullanımı konusunda bölgesel yönetimlerin güçlenmesini hedeflemektedir.

Yerel yöneticilikte temel yaklaşım ve anlayışımız yerel yönetimleri toplumsal yapının ve siyasetin temel yapı taşı olarak ele almaktadır. Bu çerçevede, kentleri doğrudan katılımcı öz yönetimin yol ve yönteminin öğrenildiği ve uygulandığı alanlar, kadının kendini ifade ettiği, özgürlük ve örgütlülük mekânları olarak görmektedir. Anlayışımızın esasını; toplumsal cinsiyet rollerinin demokratik ve özgürlükçü temelde dönüşümünü ve kadınların ekonomik, sosyal, kültürel, idari tüm yaşam alanlarında ve karar süreçlerinde özne ve örgütlü olarak yer alması oluşturmaktadır.

Kadının demokrasinin yapı taşlarından biri olduğunun bilincinde olarak, pozitif ayrımcılık çerçevesinde kadının yereldeki örgütlülüğünü güçlendirmek ve tüm kentsel planlama, karar ve uygulama süreçlerine tam katılımını sağlamak çabasıdayız.

Kadına yönelik pozitif ayrımcılık yaklaşımının içselleştirilmesini temel bir politika olarak ele almaktayız. Toplumsal cinsiyet özgürlüğü yaklaşımı sadece pratik ve güncel ihtiyaçlar çerçevesinde değil, kadın özgünlüğü ve farklılığını açığa çıkaracak ve geliştirecek, faaliyetlerimizin en önemli şartı ve göstergesi olarak ele alınmaktadır.

İktidara, doğaya ve cinsine yabancılaştırmaya, redde, inkâra, merkeziyetçiliğe ve hegemonyaya dayanan erkek egemen anlayışının iyi ve detaylı olarak analiz edilmesi, ifade edilerek değiştirmesi ve dönüştürmesi biz kadınlar için hayati derecede önemlidir.